

**ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО
РИНКУ УКРАЇНИ**

За редакцією професора В.В. Коваленко

УДК 336.77:336.71(477)
ББК 65.261

*Авторський колектив: Керівник та науковий редактор – Коваленко В.В.,
д-р екон. наук, проф.*

Д.е.н., професор Алексєнко Л.М. (підрозділ 4.1); д.е.н., професор Коваленко В.В. (вступ, підрозділ 1.3); д.е.н., професор Рябініна (підрозділ 1.1); к.е.н., доцент Владимирська Н.І. (підрозділ 4.3); к.е.н. Гайдукович Д.С. (підрозділ 1.4); к.е.н. Гаркуша Ю.О. (підрозділ 6.2); к.е.н., доцент Жердецька Л.В. (підрозділи 2.1); к.е.н., доцент Завадська Д.В. (підрозділ 3.3); к.е.н., доцент Коренева О.Г. (підрозділ 5.1); к.е.н. Нянчук Н.Ю. (підрозділ 2.3); к.е.н. Онищенко Ю.І. (підрозділи 1.2); к.е.н., доцент Сирчін О.Л. (підрозділ 2.2); к.е.н. Радова Н.В. (підрозділ 5.2); викладач Деркач Ю.Б. (підрозділ 2.4); старший викладач Зверяков О.М. (підрозділ 2.5); викладач Литвинюк О.В. (підрозділ 3.1; 6.1); старший викладач Сергєєва О.С. (підрозділ 1.1); викладач Шепель Є.В. (підрозділ 4.2); викладач Шмуратко Я.А. (підрозділ 3.2); аспірант Соколовський Є.А. (підрозділ 4.1)

*Рецензенти: Міщенко В.І., д.е.н., професор, директор Центру наукових досліджень Національного банку України;
Колодізєв О.М., д.е.н., професор, завідувач кафедру банківської справи Харківського національного економічного університету;
Науменкова С.В., д.е.н., професор, завідувач кафедру банківської справи Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*

Діяльність банків у забезпечення сталого розвитку фінансового ринку України: монографія / За ред. В.В. Коваленко. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2014. – с.

Монографія підготовлена за результатами проведеного комплексного дослідження щодо визначення ролі банків у забезпечення сталого розвитку фінансового ринку та реального сектору економіки України. У монографії визначено основні положення діяльності банків в умовах зміни архітектури фінансового ринку. Проаналізовано основні підходи до оцінювання ризиків банківської діяльності. Обґрунтовано методи та інструменти функціонування банків для забезпечення сталого розвитку фінансового ринку. Визначено інноваційну та інвестиційну складову у діяльності банків та її вплив на розвиток фінансового ринку. Доведено роль процесів злиття та поглинань банків у зміні інфраструктури фінансового ринку. Обґрунтовано теоретичні основи впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток банків.

Розраховано на працівників банківських та фінансових установ, науковців, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів та всіх, кого цікавлять проблеми розвитку банків та їх провідної ролі у забезпеченні сталого розвитку фінансового ринку.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Одеського національного економічного університету (протокол №2 від 27.10.2014).

© Коваленко В.В. (керівник та науковий редактор), 2014
© Атлант, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. Діяльність банків в сучасних умовах зміни архітектури фінансового ринку	9
1.1. Сучасний стан економіки України і монетарні шляхи її розвитку	9
1.2. Методологічні засади організації діяльності спеціалізованих банківських установ	19
1.3. Реформування банківської системи в сучасних умовах глобальних фінансових викликів	43
1.4. Роль фінансового посередництва у забезпеченні сталості фінансового ринку	79
Розділ 2. Сучасні підходи до оцінювання ризиків банківської діяльності	91
2.1. Оцінка кількісного впливу кредитного ризику на достатність власного капіталу	91
2.2. Методика формування та використання резервів під кредитну заборгованість комерційного банку	99
2.3. Управління ризиками ліквідності банків України	138
2.4. Визначення особливостей прояву валютних ризиків в Україні ...	145
2.5. Удосконалення процесу стрес-тестування ризику втрати фінансової стійкості банків в умовах асиметрії інформації	159
Розділ 3. Розвиток методів та інструментів функціонування банків для забезпечення сталого розвитку фінансового ринку	176
3.1. Методичні підходи до оцінки дисбалансів та визначення основних етапів розвитку процесів управління активами та пасивами банківської системи України	176
3.2. Роль банків на ринку похідних фінансових інструментів	189
3.3. Визначення привабливості українських банків для клієнтів із застосуванням багатовимірного аналізу в системі STATISTICA ..	206

Розділ 4. Інноваційна та інвестиційна складова у діяльності банків та її вплив на розвиток фінансового ринку	218
4.1. Домінанти співпраці банків, недержавних пенсійних фондів і страхових компаній щодо активізації інвестиційної діяльності на фінансовому ринку	218
4.2. Інноваційний підхід до встановлення оціночних індикаторів впливу монетарних чинників для визначення інфляційної складової у діяльності банків.....	243
4.3. Тенденції, проблеми та перспективи інвестування в економіку України	262
Розділ 5. Роль злиття та поглинань банків у формуванні інфраструктури фінансового ринку	278
5.1. Концептуальні основи використання комплексної звітності з метою формування додаткового інформаційного обґрунтування прийняття рішення щодо злиття або приєднання банків	278
5.2. Моніторинг діяльності банків-учасників процесів злиття і поглинання в Україні	286
Розділ 6. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток банків	310
6.1. Вплив діяльності міжнародних фінансово-кредитних інститутів на процеси інтеграції банківської системи України в світову фінансову систему	310
6.2. Вплив міжнародних фінансово-кредитних інститутів на процес формування системи антикризової фінансової стійкості банківської діяльності	322
Список використаних джерел	338

ВСТУП

Сучасний стан розвитку фінансового ринку характеризується динамічністю та конкуренцією між фінансовими посередниками. При цьому домінуючу роль відіграють банки як продуценти фінансових інновацій. Модель фінансового посередництва в Україні є банкоорієнтованою, що зумовлено внутрішніми процесами перетворень в економіці. Унаслідок цього сформувалася система фінансових посередників, особливість якої – перевага банків над небанківськими фінансовими посередниками. При цьому банки домінують як за сумою сформованих активів, так і за кількістю і різноманітністю фінансових послуг.

Розвиток сучасного вітчизняного фінансового ринку свідчить про необхідність удосконалення діяльності банків у системі фінансового посередництва, посилення їх конкурентних позицій та реорганізацію системи регулювання та нагляду. Реформування фінансового ринку потребує комплексного підходу, пошуку нових шляхів посилення конкурентних переваг вітчизняних фінансових посередників у країні в цілому, а також у регіонах зокрема.

Актуальність питання діяльності банків у забезпечення сталості фінансового ринку забезпечується наступними аргументами. Банківські установи є важливими учасниками фінансового ринку України. Ефективність функціонування банківської системи значно впливає на економічні процеси в сфері фінансового ринку, що потребує переосмислення та визначення нових підходів до організації діяльності банків як фінансових посередників. Дослідженню проблеми місця і ролі банків у розвитку фінансового ринку приділяють велику увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, питання формування теоретичних засад розвитку фінансового посередництва та визначення ролі банків у ньому розробляли у своїх працях такі автори, як: В.В.Зимовець, С.П.Зубик, А.В.Канаєв, Л.В. Кузнєцова, І.М. Лазепко, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, С. В.Науменкова, І.І.Рекуненко, М. І. Савлук, С. В. Черкасова, О. Й. Шевцова, А. І. Щетинін; з питань регулювання та нагляду за фінансовими інститутами – Г. Р. Балянт, М. П. Гойванюк, М. І. Зверяков, В. В. Коваленко, Л. В. Конопатська, О. В. Лук'янець,

В. І. Міщенко, С. В. Науменкова, К. Є. Раєвський, І. І. Рекуненко, М. І. Самсонов.

Теоретичним і методологічним аспектам розвитку фінансового посередництва у зарубіжних країнах присвячено праці Р. Л. Акоффа, Д. Бойда, Дж. М. Кейнса, Ф. С. Мишкіна, М. Портера, Ю. В. Рожкова, П. Роуза, А. Томпсона, Ф. Труссарда, М. Хана, Г. Хоггарта, М. Чіхака, С. Шарпа.

Проблемам оцінки достатності власного капіталу та банківських ризиків присвячено праці зарубіжних та вітчизняних економістів: М. М. Алексеєнко, А. П. Вожжов, Л. О. Примостка, А. М. Смирнов. Питання кредитної діяльності банків розглянуті в працях багатьох учених-економістів, зокрема таких, як В. В. Вітлінський, А. П. Ковальов, С. Н. Кабушкін, А. Б. Камінський та інших.

Дослідженнями, в яких розкриваються питання діяльності міжнародних фінансово-кредитних інститутів на глобальному фінансовому ринку присвячено наукові праці, як зарубіжних, так і вітчизняних науковці серед яких такі, як: Д. Хелд, Г. Кісінджер, Дж. Сорос, Ю. Н. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, О. І. Щербина, Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, І. В. Ліганенко, В. Ю. Шевченко та інші.

Водночас, враховуючи досягнення фундаментальних і прикладних досліджень, недостатньо уваги приділяється окремим теоретично-методичним і практичним аспектам визначення основної ролі банків у розвитку фінансового ринку в Україні. Дискусійними залишаються питання уточнення функціональних ознак діяльності банків як фінансових посередників, визначення цілей, завдань, принципів їх діяльності на мезорівні з позиції підвищення ефективності регіонального фінансового ринку, а також удосконалення системи регулювання та нагляду за банківською діяльністю, підходів до визначення ринкової позиції банків з урахуванням структурних компонентів монетизації, механізму формування і використання резервів під кредитні операції банків, діяльності спеціалізованих банків.

Метою цього дослідження є визначення шляхів удосконалення методичних засад функціонування банків на фінансовому ринку та оцінки практичних аспектів досліджуваної проблематики.

Фундаментальні та прикладні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців – основа дослідження, у процесі якого було використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, а саме: для систематизації понятійного апарату – метод наукових абстракцій; при дослідженні закономірностей розвитку банків як фінансових посередників – методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції; для оцінювання ефективності системи управління грошовими потоками банківських установ – методи побудови інтегральних оцінок; при обґрунтуванні потреби реформування системи регулювання та нагляду за фінансовим ринком – методи логічного узагальнення, порівняння, групувань, вибірок; для наочного представлення статистичного матеріалу та схематичного подання деяких теоретичних і практичних положень дослідження – графічний метод.

Інформаційна база дослідження – законодавчі акти та нормативно-правові документи з питань розвитку фінансового ринку України, а також банківської системи та системи небанківських фінансових інститутів, статистичні дані Національного банку України та окремих банків, Асоціації українських банків, Державної служби статистики, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Базельського комітету з питань банківського нагляду, Світового банку, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених.

Актуальність теми дослідження зумовила логіку представленого наукового дослідження та його складові.

Перший розділ монографії присвячено діяльності банків в сучасних умовах зміни архітектури фінансового ринку. У цьому розділі розглянуто сучасний стан економіки України і монетарні шляхи її розвитку; обґрунтовано методологічні засади організації діяльності спеціалізованих банківських установ; визначено основні напрями реформування банківської системи в сучасних умовах глобальних фінансових викликів; доведено роль фінансового посередництва у забезпеченні сталості фінансового ринку.

У другому розділі монографії досліджено процеси, що стосуються сучасних підходів до оцінювання ризиків банківської діяльності. Проведено оцінку кількісного впливу кредитного ризику на достатність власного капіталу;

Запропоновано методику формування та використання резервів під кредитну заборгованість комерційного банку; досліджено особливості оцінювання ризиків ліквідності та валютного ризику; удосконалено процес стрес-тестування ризику втрати фінансової стійкості банків в умовах асиметрії інформації.

Третій розділ монографії присвячено проблематики розвитку методів та інструментів функціонування банків для забезпечення сталого розвитку фінансового ринку, а саме: методичні підходи до оцінки дисбалансів та визначення основних етапів розвитку процесів управління активами та пасивами банківської системи України; роль банків на ринку похідних фінансових інструментів; визначення привабливості українських банків для клієнтів із застосуванням багатовимірного аналізу в системі STATISTICA.

У четвертому розділі монографії визначено основні напрями домінанти співпраці банків, недержавних пенсійних фондів і страхових компаній щодо активізації інвестиційної діяльності на фінансовому ринку. Доведено необхідність інноваційного підходу до встановлення оціночних індикаторів впливу монетарних чинників для визначення інфляційної складової у діяльності банків. Проаналізовано основні тенденції та основні канали інвестування в економіку України.

П'ятий розділ містить результати досліджень стосовно концептуальних основ використання комплексної звітності з метою формування додаткового інформаційного обґрунтування прийняття рішення щодо злиття або приєднання банків; моніторингу діяльності банків-учасників процесів злиття і поглинання в Україні.

Шостий розділ монографії присвячено питанням впливу діяльності міжнародних фінансово-кредитних інститутів на процеси інтеграції банківської системи України в світову фінансову систему.

Отже, дослідження теоретико-методологічних засад діяльності банків має важливе значення для встановлення пріоритетних напрямів розвитку фінансового ринку України.

РОЗДІЛ 1

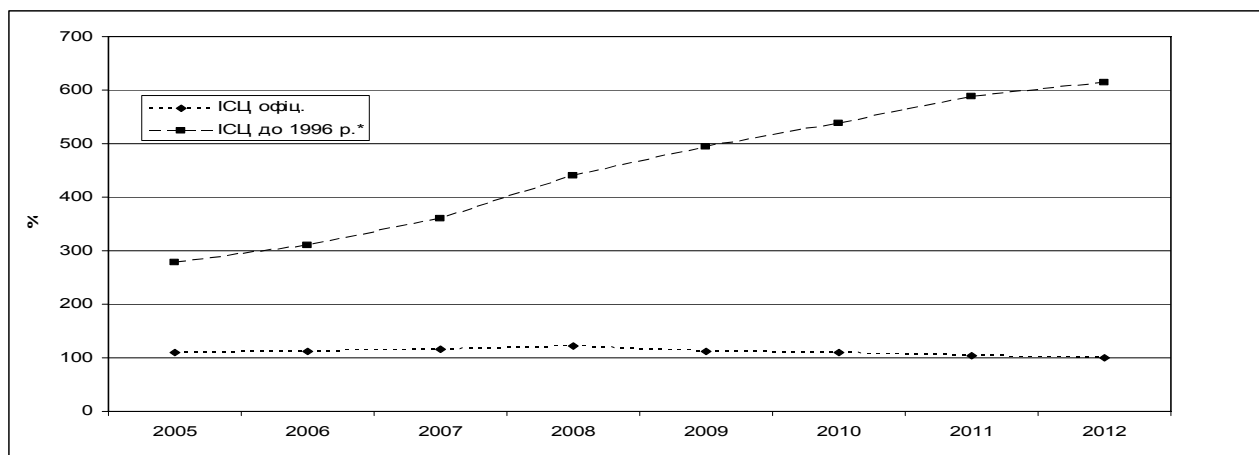
ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗМІНИ АРХІТЕКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

1.1. Сучасний стан економіки України і монетарні шляхи її розвитку

У зв'язку із глобальною економічною кризою в першому десятилітті ХХІ століття й наступним зниженням темпів економічного росту цілого ряду країн, у тому числі й України, питання про шляхи посилення стимулювання економіки країни (уже на другій хвилі глобальної економічної кризи) придбав особливу актуальність. Серйозної уваги в цьому питанні заслуговують монетарні шляхи розвитку економіки й, насамперед, банківське кредитування. Роль банківського кредитування в соціально-економічному розвитку країни важко переоцінити, тому що кредитний механізм у ньому є найбільш важливою компонентою, що дозволяє через грошовий мультиплікатор і позичковий відсоток впливати на основні макроекономічні показники.

Дослідження динаміки розвитку економіки України в 2005-2012 рр. за основними макроекономічними показниками показало, що перша хвиля світової економічної кризи прийшла в Україну в 2008 році, у зв'язку із чим саме цього року інфляція в країні досягла свого максимуму (122,3 %). До того ж, такий рівень ІСЦ в 2008 р. значною мірою був спровокований волюнтаристським зниженням НБУ купівельної спроможності гривні стосовно валют інших країн (девальвацією гривні) і, насамперед, до долара США (з 5,05 гривень до 7,7 гривень за 1 доллар). До того ж, починаючи з 2009 року, інфляція по даним Держкомстату України стала безупинно знижуватися (без видимих об'єктивних причин), перетворившись до кінця 2012 року у свою протилежність – дефляцію (ІСЦ у процентнах до попереднього року досяг 99,8 %), в той час як в США, Росії і Китаї ІСЦ к початку 2012 р. по попереднім оцінкам складає 2,9%; 4,2% і 4,5%, відповідно; а в країнах Євросони

гармонізований ІСЦ був на рівні 2,7% [1, с. 9]. Разом з тим (і це варто особливо підкреслити), фактично в Україні ні в 2012 р., ні на початку 2013 р. не відзначалося (і не відзначається дотепер) зниження цін, як цього варто очікувати при дефляції. Навпаки, збільшуються споживчі ціни в країні й, відповідно, продовжує збільшуватись інфляція, що зросла з моменту введення гривні до обігу (вересень 1996 року) більш, ніж у шість разів (рис. 1.1), що дозволяє зробити висновок про наявність у країні, насамперед,

цінової нестабільності.

* до 1996 р. розраховано і побудовано автором

Рис. 1.1. Динаміка індексу споживчих цін в 2005-2012 рр. [2, с. 43]

Дослідження динаміки номінального ВВП і широкої грошової маси (M2) показало, що ВВП корелює з грошовою масою, з чого випливає, що зниження в 2009 р. (у порівнянні з попереднім роком) грошової маси сприяло і зниженню обсягу номінального ВВП, а наступний ріст грошової маси сприяв його росту (рис. 1.2). Іншими словами - саме динаміка грошової маси в досліджуваному (короткостроковому) періоді (підтверджуючи тим самим дослідження А.Шварц і М. Фридмана) створила свій вплив на зміни номінального обсягу ВВП.

Що ж стосується реального ВВП, розрахованого в цінах 1991 року, то його обсяг у досліджуваному періоді не перевищував 4 млрд. грн. і непорівнянний з обсягом номінального ВВП, що ще раз підтверджує, по-перше, низький рівень розвитку економіки країни,

а, по-друге, наявність істотного впливу цін і грошової маси на обсяг номінального ВВП.

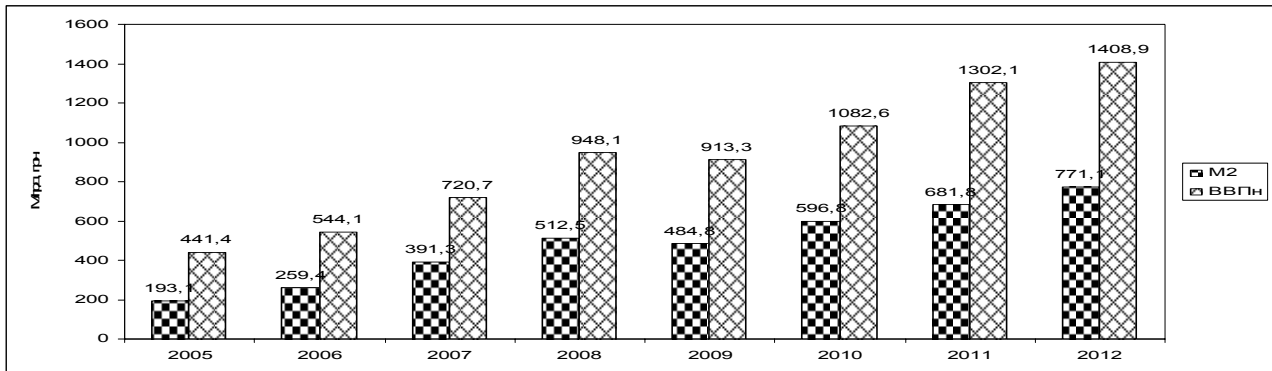

Рис. 1.2. Динаміка грошової маси (M2) і номінального ВВП України в 2005-2012 рр. [2, с.42 та с.71]

На рис. 1.2 також видно, що обсяг грошової маси (по M2) в Україні практично перебуває на рівні 50% ВВП, означаючи, тим самим, що ВВП України майже на 50 % забезпечений грошима або, що коефіцієнт монетизації економіки (K_m) становить близько 50%. Доречно відзначити, що коефіцієнт монетизації економіки, що характеризує ступінь забезпеченості економіки країни (її економічної діяльності) грошима відображає можливість держави запозичити гроші на внутрішньому грошовому ринку, у той час як низький рівень монетизації економіки може стримувати зовнішньоекономічний розвиток країни. Оптимальним рівнем монетизації економіки в розвинутій країні вважається 56 % - 65%, в той час як в окремих країнах, наприклад в США, цей коефіцієнт у 2011 році був на рівні 83%; в Єврозоні – 168,7%, в Китаї та Японії – 167,3% та 236,6% відповідно [3]. А тому, що коефіцієнт монетизації економіки в Україні, починаючи з 2007 року, був на рівні 52-55%, тобто майже сягнув нижнього рівня цього коефіцієнта для розвинених країн, то можна припустити, що, по-перше, за рівнем монетизації економіки Україну можна віднести до розвинених країн, а, по-друге, що економіка України практично забезпечена грошовою масою. Заслужує на увагу, що коефіцієнт монетизації (K_m) – це величина, яка обернена швидкості руху грошей (V), яка є передавальним механізмом в монетаристській моделі грошово-кредитного регулювання. Відповідно, чим швидше рух грошей, тим

менше їх необхідно для забезпечення відтворювального процесу і навпаки – чим повільніше рух грошей, тим більше їх треба щодо забезпечення економічної діяльності країни. До того ж, методика розрахунку коефіцієнта монетизації має цілу низку недоліків, що робить цей показник надто умовним у визначенні реальної забезпеченості економіки країни грошима. Разом з тим, з огляду на розходження між реальною й номінальною грошовою масою, яка визначається М. Фридманом як та кількість товарів та послуг, яку можна придбати за номінальну кількість грошей (чи як величину, обернену абсолютному рівню цін в країні – $1/P$), швидкий ріст якої в період росту інфляції в Україні в 2008 році, викликав ріст цін і, відповідно, випереджаючий ріст **номінальної** грошової маси (M2) у порівнянні з **реальною**. За таких умов відбулося скорочення **реальної** грошової маси й, відповідно, зниження й без того низької купівельної спроможності населення, що наочно видно на рис. 1.3.

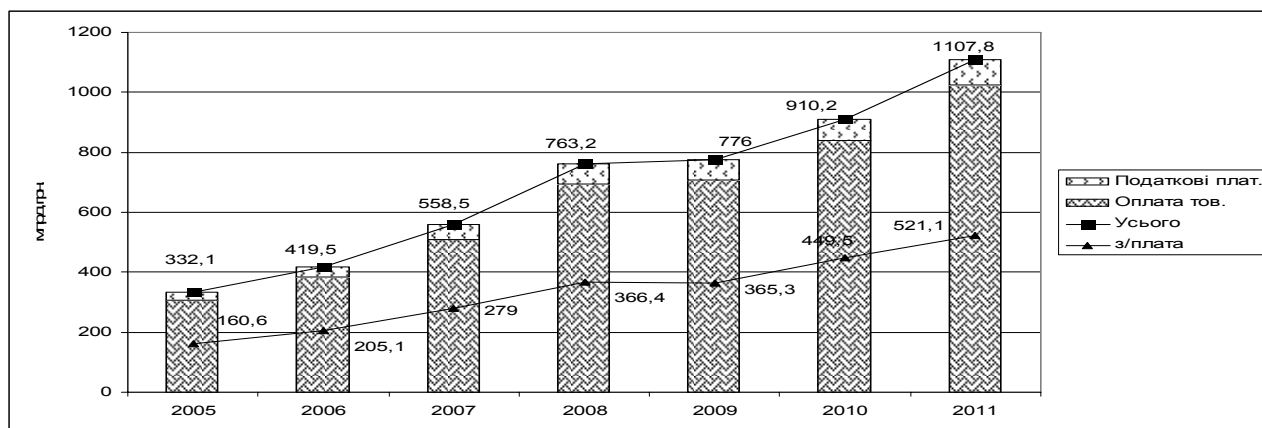

Рис.1.3. Співвідношення заробітної плати й витрат населення України на сплату податків і оплату товарів і послуг в 2005-2011 рр. [4]

Як видно на рис. 1.3, заробітна плата в Україні (яка є основним видом доходів більшої частини населення у всіх країнах світу) за досліджуваний період забезпечує тільки від 50,9% (в 2011 р.) до максимум 54,8% (в 2007 р.) необхідних видатків населення на покупку товарів і послуг і сплату податкових платежів і, як показав аналіз, питома вага заробітної плати населення в його доходах не перевищує 45%. Не випадково в Україні низька купівельна спроможність населення, яка не сприяє розвитку інвестиційного клімату.

Тому не випадково, що такий важливий макроекономічний показник як ВВП на душу населення розрахований по паритету купівельної спроможності (ПКС), який є найбільш точною характеристикою рівня економічного розвитку країни, в Україні за досліджуваний період був на дуже низькому рівні (від 9,45 тис. грн. до 31,0 тис. грн., розрахований не по ПКС, а в поточних цінах), що непорівняно з аналогічним показником у розвинених країнах (від 20 до 100 тис. доларів США й вище).

Не можна не сказати про те, що за даними Всесвітнього банку в Україні в 2011 році ВВП на душу населення склав 3 тис. доларів США за рік у поточних цінах і Україна за цим показником знаходиться на 122 місці після Кабо-Верде та Арменії [5], не враховуючи, при цьому, безперервне зменшення населення України. яке скоротилося за досліджуваний період з 46,7 млн. до 45,6 млн. осіб [4].

Заслуговує на увагу й те, що в Україні за досліджуваний період обсяг капітальних інвестицій збільшився більш, ніж удвічі (з 111,2 млрд. грн. до 263,7 млрд. грн.), однак вплив економічної кризи сприяв серйозному скороченню капітальних інвестицій в 2009 році (до 70,9 % обсягу попереднього року, рис.1.4)

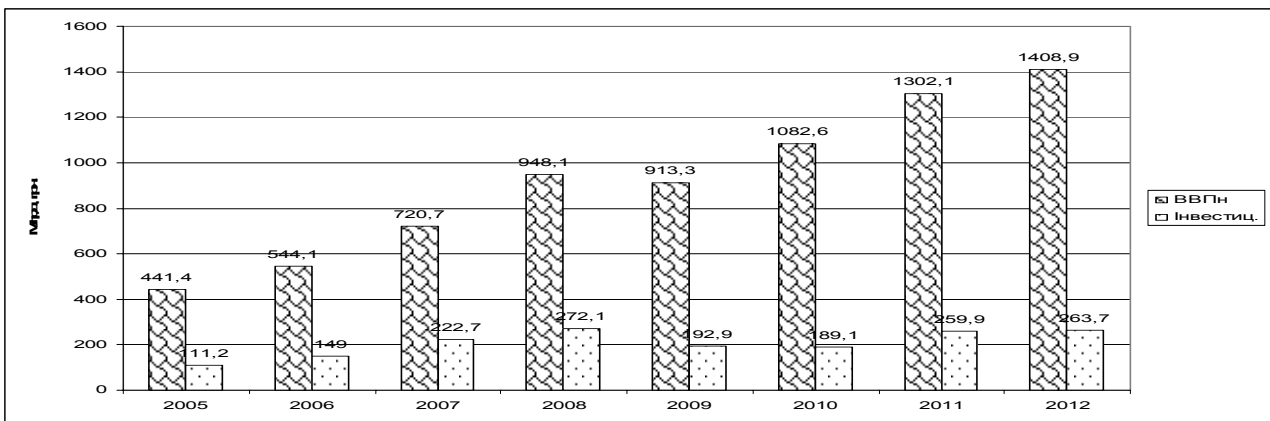

Рис. 1.4. Динаміка капітальних інвестицій в Україні в 2005-2012 рр. [2, с.42]

Зрозуміло, що при низькому рівні ВВП на душу населення й, відповідному зниженні споживчого й інвестиційного попиту, темпи росту реального сектора економіки країни сповільнилися (і, навіть, у деяких секторах економіки зупинилися). Тому не випадково, що

на думку ряду економістів при такій ситуації відбувається скорочення потреб економіки в розширенні обсягів кредитування.

Разом з тим, як показав аналіз, в Україні зложилася непроста ситуація при якій, з одного боку, існує серйозний незадоволений попит реального сектору економіки й домашніх господарств на банківські позички, а з іншого боку, банки стримують темпи росту обсягів кредитування (як за об'єктивних - наявність високих кредитних ризиків в умовах нестабільної економіки, так і за суб'єктивних - прагнення банків до одержання високого прибутку - причинах), стримуючи, тим самим, не тільки ріст грошової пропозиції, але й сам розвиток економіки країни.

Доречно відзначити, що серйозним гальмом у розвитку економіки України є наявність зростаючого дефіциту держбюджету (рис. 1.5).

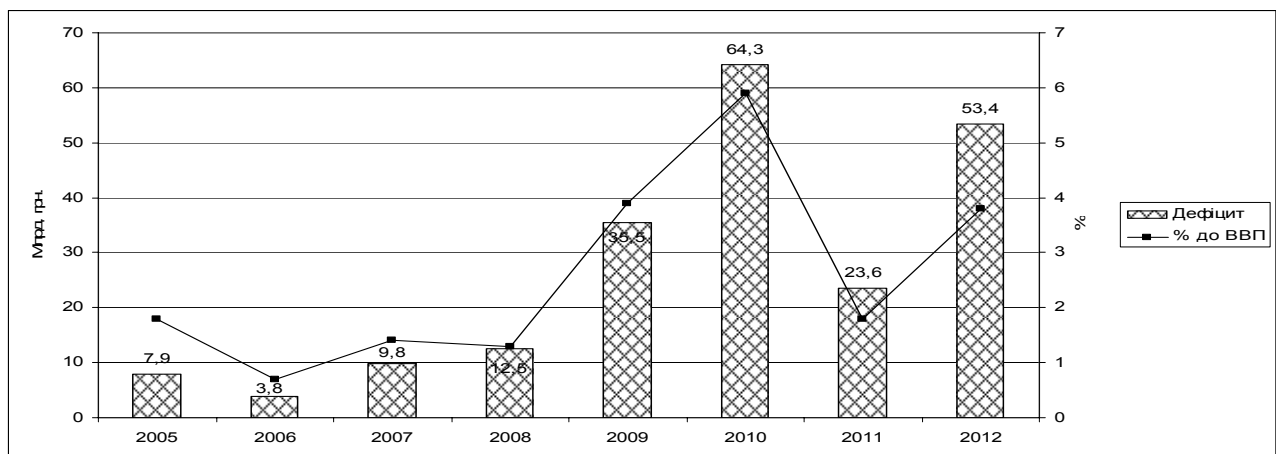

Рис. 1.5. Динаміка дефіциту держбюджету України в 2005-2012 рр.
[2, с.45]

При цьому, як показав аналіз структури доходів державного бюджету в них найбільша (73,1-84,6%) питома вага належить податковим надходженням (рис. 6), що збільшилися в 2011 році (у порівнянні з попередніми роками) більш, ніж на 10 % за рахунок скорочення частки неподаткових платежів.

До того ж, питома вага внутрішніх позик у доходах держбюджету, наприклад, в 2009 році планувалася на рівні 17,2 млрд. грн., що при фактичному збільшенні (від 100 до 200 млрд. грн.) обсягу випущених в 2010-2012 рр. в обіг ОВДП [7, с.70], дозволяє зробити висновок про значно **більший** (у порівнянні із

планом 2009р.) обсяг внутрішньої державної позики в дохідній частині державного бюджету України.

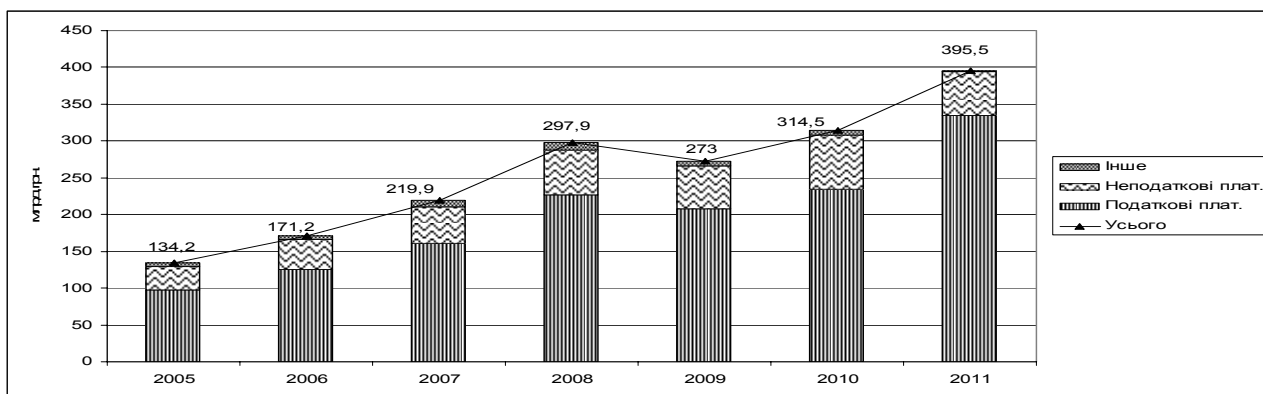

Рис. 1.6. Структура доходів державного бюджету України по укрупненому угрупованню в 2005-2011 рр. [6]

Відповідно тільки від розміщення ОВДП на первинному ринку, у бюджет притягнуто в 2012 р. 35,9 млрд. грн.[2, с.165], тобто близько 10 % доходів держбюджету 2012 р.

Аналіз кредитної діяльності вітчизняних банків показав, що з початком економічної кризи й дотепер обсяг виданих позичок збільшився на 11 % (з 734 до 815,1 млрд. грн.), у той час як обсяг вкладів у банках зріс майже на 60 % (з 359,7 до 572,3 млрд. грн.), відображаючи зниження за досліджуваний період співвідношення позички/депозити з 2 до 1,4 рази і дозволяючи зробити висновок, по-перше, про прагнення банків до одержання прибутку будь-якими шляхами, навіть, і всупереч наявності дуже високих ризиків втрати своєї ліквідності (бо значення показника позички/депозити більш одиниці свідчить про підвищений ризик для ліквідності банку).

По-друге, аналіз кредитної діяльності банків дозволив зробити висновок про те, що саме через високі кредитні ризики в умовах нестабільної економіки, обумовленої наявністю дефіциту державного бюджету, банки переорієнтувалися з ризикованого кредитування господарюючих суб'єктів на практично без ризикове кредитування уряду, що підтверджується різким (до 78,6 % до кінця 2010 р.) ростом частки вкладень банків у цінні папери уряду, що є надійною й без ризиковою альтернативою кредитуванню економіки. До того ж, саме через ріст дефіциту державного бюджету, розмір

якого у 2010 р. досяг 64,3 млрд. грн., збільшившись майже вп'ятеро (у порівнянні з 2008 р.), збільшення питомої ваги цінних паперів уряду в кредитно-інвестиційному портфелі банків за рахунок зниження частки банківських позичок, обмежує доступ господарюючих суб'єктів до цих позичок. За таких умов навряд чи зберігається можливість банків до кредитування довгострокових інвестицій корпоративних клієнтів.

Як показав аналіз співвідношення банківських позичок, депозитів і власного капіталу вітчизняних банків, у них відзначається брак ресурсів для кредитування зрослих потреб реального сектору економіки, що підіймає питання про джерела сформованого перевищення обсягів наданих позичок над обсягами наявних ресурсів. При цьому, як показав аналіз, банки здобували ресурси не тільки на внутрішньому міжбанківському ринку України, але й за кордоном, у зв'язку із чим зовнішній борг вітчизняних банків (рис. 1.7) склав до початку 2013 р. 21,6 млрд. дол. США (171,8 млрд. грн., що відповідає більше п'ятої частини обсягу наданих в 2012 р. позичок (815,1 млрд. грн.) і 16,0% загального обсягу зовнішнього боргу України). До того ж, здобуваючи на зовнішньому ринку дешеві ресурси (під 2-3 % річних), вітчизняні банки кредитували резидентів, як мінімум, під 15 % у національній і під 7-8 % річних в іноземній валюті.

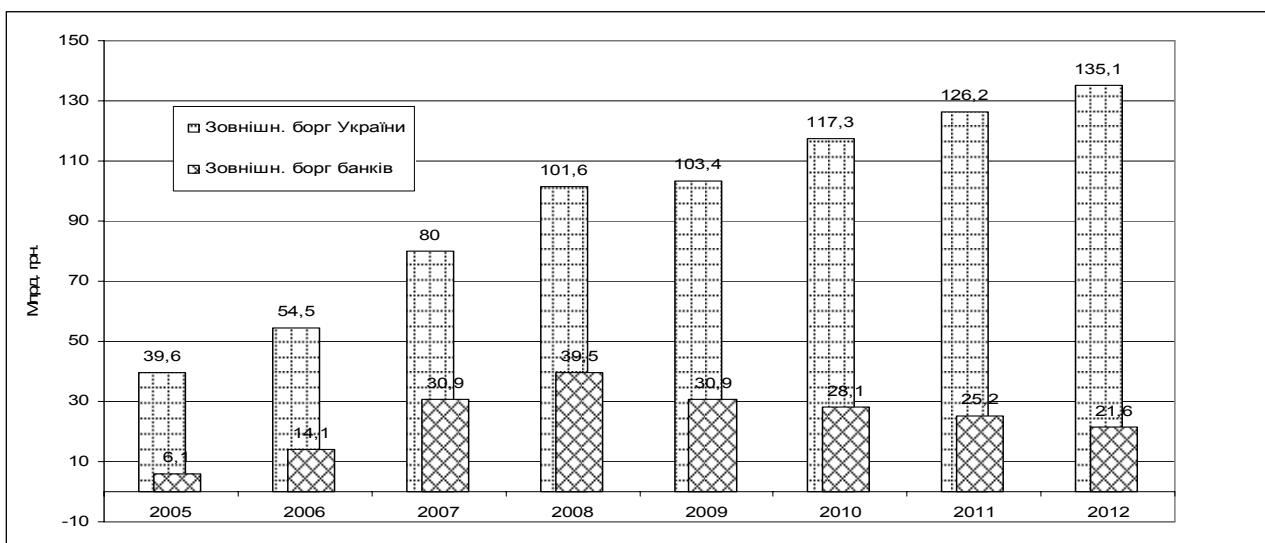

Рис. 1.7. Динаміка зовнішнього боргу банків у складі загального зовнішнього боргу України в 2005-2012 рр. [2, с.45; 6]

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що, з одного боку, банки прагнули до максимального одержання без ризикового прибутку (процентна маржа банків у середньому по економіці країни за досліджуваний період перевищувала 6%, а в окремих секторах економіки й 17% за рік), а, з іншого боку, про те, що ціна банківського кредитування для корпоративних клієнтів навряд чи сприяла розвитку економіки країни, а, отже, і розвитку вітчизняного сільського господарства, промисловості (у тому числі металургійної), транспорту, будівництва, іпотеки й ін. галузей реального сектору економіки.

У той же час у переважному числі розвинених країн Європи й Азії банки, при кредитуванні своїх клієнтів, насамперед, прагнуть зробити їм максимальну й, у першу чергу, консультативну допомогу в збереженні (і збільшенні) їхнього бізнесу. Відповідно, банки скоріше стають бізнес-консультантами своїх клієнтів, оцінюючи, у першу чергу, *їхні ризики* й можливість *ними* отримати прибуток (за рахунок якого й будуть повертатися банківські позички та сплачуватися проценти за їх використання), даючи поради по якості інвестиційного проекту (ризикуючи, при цьому, і заробляючи разом зі своїми бізнес-клієнтами). Відповідно для закордонних банків (Німеччини, США, Японії та інших розвинених країн) головне в кредитуванні корпоративних клієнтів – допомогти їм (надаючи позички під очікуваний від впровадження реального інвестиційного проекту прибуток), а не розорити, надаючи позички під максимальні гарантії повернення - власність компанії або особисте майно позичальника. За таких умов, банки фактично стають партнерами бізнесу, здійснюючи його довгострокове кредитування й надаючи позички на взаємовигідній основі, дозволяючи при цьому розвиватися економіці країни.

Заслуговує на увагу, що незважаючи на зниження в Україні з 2009 року офіційного рівня інфляції аж до дефляції в 2012 р.¹, саме

¹ що дозволяє припустити, що з 2009 року рівень процентних ставок вітчизняних банків мав бути повільно, але безперервно зменшуватися, бо номінальна процентна ставка – ставка яка встановлена кредитним договором і на базі якої нараховуються процентні платежі за користування позичкою, ураховує темп збільшення/зменшення інфляції і, відповідно, дорівнює реальній процентній ставці плюс темп збільшення інфляції.

в 2009 році ставка рефінансування НБУ була найбільшою (16,7% і не порівнянною з аналогічними ставками центральних банків розвинених країн: 0,1% – у Японії, 0,2% – у Данії, 0,25% – у Швейцарії та США [8]) і, відповідно, банківські й міжбанківські ставки українських банків по позичках в 2009 році також були найбільшими (18,3% і 12,2%). Це дозволяє зробити висновок про те, що саме НБУ сприяв росту процентних ставок по позичках банків. До того ж банки з метою одержання максимального прибутку враховували в процентних ставках по позичках і безліч різних комісій, які найчастіше не мали (і не мають) ніякого логічного обґрунтування.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що як банки, так і вся банківська система України в значній мірі сприяли росту цінової нестабільності й перешкоджали (і перешкоджають) економічному росту країни. При цьому, навряд чи банки по своїй волі стануть обмежувати свою процентну маржу або придумувати собі конкурентів. Відповідно, немаловажним сьогодні є вирішення питання про необхідність посилення ролі банківської системи й банківського кредитування в розвитку економіки країни для чого необхідна розробка довгострокової (мінімум до 10 років) монетарної політики НБУ, спрямованої на посилення економіки країни й, відповідно, монетарних шляхів її реалізації.

По-перше, заслуговує на увагу питання про посилення регулятивних функцій НБУ, що сприяють створенню такого контролю й нагляду, що був би здатним забезпечити грошово-кредитну й фінансову стабільність в країні. У цьому зв'язку, перш за все, необхідно збільшити капітал вітчизняних банків відповідно до вимог Базеля-III, що розширить здатності банків до кредитування великих інвестиційних проектів не чекаючи 2015 року (або, навіть, 2019 р.).

По-друге, з метою посилення регулятивних функцій НБУ доцільно підняти питання про перегляд кількості, розміру й методики розрахунку ряду економічних показників і нормативів (які використовуються) і введення нових, що відображають вимоги дня, наприклад, коефіцієнта левериджу (англ. debt-to-equity ratio),

що відображає співвідношення зобов'язань банку до його власного капіталу. Заслуговує на увагу й питання про введення для таких показників банківської діяльності, як рентабельність активів (Return on Assets – ROA) і рентабельність капіталу (Return on Equity - ROE) нормативів, які б, обмежуючи можливості банків у збільшенні прибутку за рахунок росту процентних ставок, підвищували б доступність банківського кредитування для корпоративних клієнтів і домашніх господарств і мали можливість стимулювати їхню ділову активність. Тут не можна не сказати про те, що Національний банк України необгрунтовано називає **нормами** (прибутку на активи і, відповідно на капітал) [2, с.175-176] такі показники банківської діяльності як ROA і ROE, хоча, на наш погляд, їх доцільно лімітувати, тобто встановлювати їх граничні (нормативні) рівні.

По-третє, заслуговує на увагу питання про необхідність перегляду НБУ (як регулятора й кредитора в останній інстанції) своїх підходів до рівня дисконтної ставки й ставок по позичках рефінансування (бо чим вищий рівень офіційної облікової ставки, тим вища ціна і позичок рефінансування) з метою стимулювання ділової активності господарюючих суб'єктів на тлі нестабільного економічного становища економіки країни, встановивши дисконтну ставку НБУ в межах 1-2% і, відповідно, ставку по позичках рефінансування не більше 3% (замість 7,5% на кінець 2012 р.). Зниження процентних ставок центрального банку безумовно примусить комерційні банки переглянути свої підходи до рівня цін по наданих в економіку ресурсах, у тому числі й необхідність включення в процентні ставки по позичках численних комісійних, які, як правило, не мають логічного обґрунтування,. До того ж зниження дисконтної ставки НБУ, впливаючи на процентну політику банківської системи, створить передумови для активізації процентного каналу в кредитуванні й, відповідно, переходу економіки України на кейнсіанську модель грошово-кредитного регулювання, при якій низький відсоток по позичках безпосередньо впливає на збільшення обсягу інвестицій, зайнятості й національного багатства країни.

По-четверте, з метою збільшення можливостей банків до кредитування великих інвестиційних проектів і розвитку реального сектору економіки, заслуговує на увагу й питання про доцільність створення Урядом України (у рамках державно-приватного партнерства) Фонду розвитку реального сектора економіки країни за рахунок щорічних відрахувань з державного бюджету, з якого банки, що кредитують великі інвестиційні проекти, зможуть одержувати на фінансовій і кредитній взаємовигідній основі довгострокові ресурси для кредитування відповідних проектів.

У п'ятих, заслуговує на увагу питання про можливість надання Урядом податкових пільг як інвесторам, так і банкам, які їх кредитують, що дозволить підсилити ділову активність інвесторів, істотно скоротити ризики банків при кредитуванні великих інвестиційних проектів і, що саме головне, сприяти реальному розвитку економіки країни.

Нарешті, заслуговує на увагу й питання про створення у великих, насамперед, державних банках інвестиційних відділів по кредитуванню довгострокових інвестиційних проектів, що припускають залучення в них відповідних фахівців з конкретних галузей економіки для вивчення інвестиційних проектів і консультацій інвесторів щодо можливих ризиків. Це дозволить і інвесторам, і банкам не тільки вивчати можливі ризики проекту, але й передбачати шляхи їхнього усунення, реальні строки й суми повернення позичок і сплати відсотків і, відповідно, встановлювати взаємовигідні процентні ставки по позичках.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що економіці України в досліджуваному періоді характерні цінова нестабільність, дефіцит державного бюджету, зниження споживчого й інвестиційного попиту й, відповідно, уповільнення темпів росту реального сектора економіки, чому в значній мірі сприяла агресивна кредитна діяльність банківської системи країни. За таких умов поступовому розвитку економіки України в значній мірі будуть сприяти розробка науково-обґрунтованої довгострокової монетарної політики центрального банку країни на тлі посилення грошово-кредитного регулювання економіки з боку її Регулятора.

1.2. Методологічні засади організації діяльності спеціалізованих банківських установ

В умовах ринкової економіки забезпечення ефективної діяльності є невід'ємним чинником функціонування будь-якого суб'єкта фінансово-кредитної системи. За роки незалежності в Україні створена і діє банківська система, яка активно впливає на соціально-економічний комплекс держави. Питання забезпечення ефективної діяльності набувають особливого значення в умовах здійснення системних змін у механізмах організації фінансових відносин. Їх вирішення вимагає концептуального осмислення ролі банків у процесі переходу до ринку. Це пов'язано з тим, що ефективна діяльність банків істотно підвищує конкурентоздатність підприємств, окремих галузей та економіки в загалі, сприяє досягненню позитивних результатів її розвитку.

Фінансова криза, відсутність кредитних ресурсів, загрози відтоку такого важливого джерела на внутрішньому фінансовому ринку як вклади населення, значно зменшує можливості банків в кредитуванні реального сектору економіки.

Однак для подолання кризових тенденцій у розвитку вітчизняної економіки надзвичайно важливого значення набуває активізація інвестиційної діяльності, яка є необхідною умовою здійснення прогресивних структурних зрушень, інноваційного оновлення реального сектора економіки, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку держави.

Різними аспектами проблеми інвестиційного та інноваційного розвитку реального сектору економіки за останні роки присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів. Питанням щодо формування та використання різних джерел фінансування економічного зростання присвячено наукові дослідження таких зарубіжних авторів: Р. Бінгема, Є. Гілла, Д.Кларка, Й. Шумпетера та ін. Аспекти теорії й практики фінансового забезпечення інвестицій висвітлено у працях вітчизняних науковців: Л.Борща, О.Вовчак, К.Поліводи, А.Пересади, С. Онішко.

Одна з важливих проблем, яку необхідно вирішити саме в сучасних умовах розвитку фінансового ринку України, є перегляд структури активів банку, основна частина яких повинна спрямовуватися у формі фінансових вкладень в економіку країни.

Роль банківської системи в кредитуванні економіки України можна оцінити шляхом співвідношення кредитних вкладень та ВВП (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Показники розвитку економіки у 2000-2013 рр.

Показники	На кінець року:					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013
ВВП, млн. грн.	170070	441452	1082569	1302079	1411238	1454931
у % до попереднього року	105,9	102,7	104,1	105,2	100,3	100
Кредитний портфель, млн. грн.	19574	156385	755030	825320	815327	911402
у відсотках до попереднього року	-	160,9	101,03	109,31	98,79	111,78
Співвідношення КП та ВВП, %	11,50	35,42	69,74	63,38	57,77	62,64

Джерело: [9]

З таблиці видно, що в останні роки зросла роль банківського кредитування економіки України. В 2000 році співвідношення кредитного портфеля та ВВП складало 11,5%, в 2005 році воно зросло до 35,4% та мало тенденцію до росту в наступні роки. Варто підкреслити, що в 2010 році даний показник досягнув свого найбільшого значення та складав практично 70%. В період 2010-2012 рр. даний показник показував тенденцію до зменшення з 69,74% до 57,77%, однак на кінець 2013 року показник співвідношення кредитного портфелю та ВВП склав 62,64%. Відмітимо, що тенденції зростання кредитних вкладень в економіку за період, що аналізується збільшились з 19,6 млрд. грн. до 911,4 млрд. грн.. Це дає можливість стверджувати, що кредитна політика

вітчизняних банків стає інвестиційно орієнтованою, тобто починає відповідати потребам розвитку економіки України за інноваційно-інвестиційною моделлю.

Перейдемо до аналізу участі банківської системи в кредитуванні секторів економіки.

Динаміку структури кредитного портфелю банківських установ другого рівня України за період 2000-2013 рр. наведено на рис. 1.8.

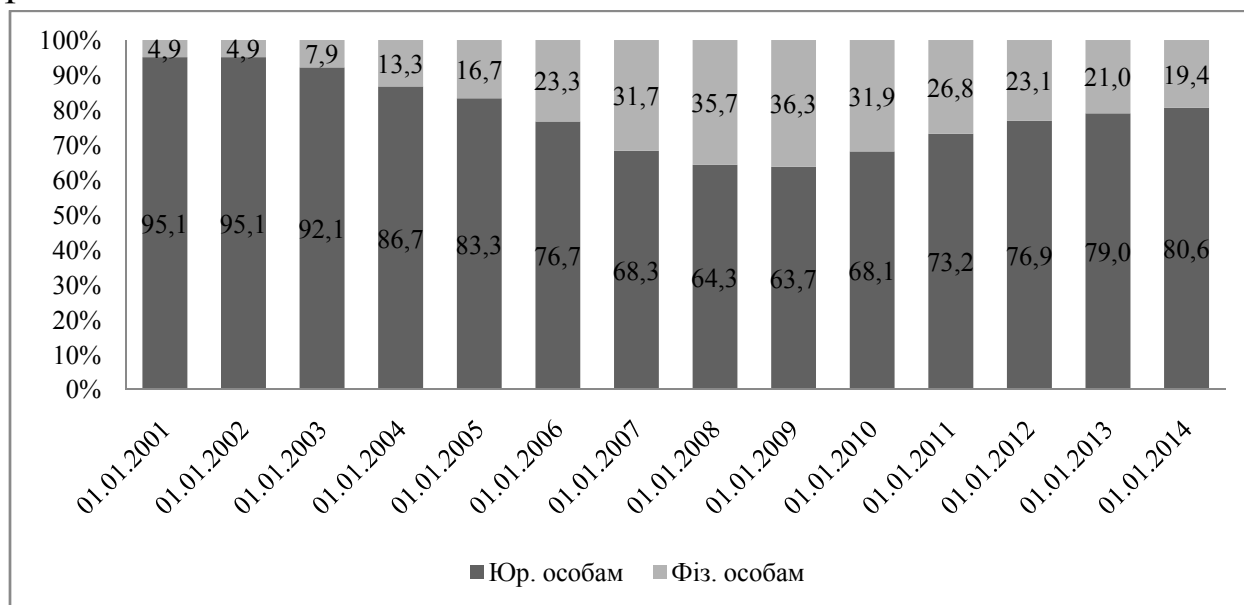

Рис.1.8 Динаміка структури кредитного портфелю банківської системи України за 2000-2013 рр.

Джерело: [9]

З рисунку видно, що поступово збільшуються кредити, що надаються фізичним особам, в порівнянні з кредитами юридичним особам. Так, в період 2000-2008 рр. частка кредитів наданих юридичним особам зменшилася на 31,4 в. п., при цьому швидкими темпами відбувалося нарощування кредитування фізичних осіб з 4,9% на 1 січня 2000 року до 34,7% на 1 січня 2008 року. Така ситуація свідчить про відволікання коштів від кредитування економіки та спрямування їх на кредитування фізичних осіб, що підвищує рівень життя населення, але не сприяє розвитку економіки країни. Отже, на наш погляд, така незважена кредитна політика банків була однією з головних причин банківської кризи 2008 року в Україні, оскільки вітчизняна банківська система практично не

виконувала одне з своїх основних завдань – підтримка та забезпечення розвитку галузей економіки.

Однак з 2009 року поведінка банків на фінансовому ринку змінюється: частка коштів, що спрямовується на кредитування фізичних осіб, поступово зменшується і на початок 2014 року становить вже 19,4%, при цьому частка кредитування юридичних осіб в період з 2009 року до 2014 року зросла з 63,7% до 80,6%, тобто практично на 20 в. п. Варто підкреслити, що таке збільшення частки кредитування юридичних осіб супроводжувалося в цілому зменшенням кредитної активності банків на фінансовому ринку, що пов'язано з відсутністю необхідних кредитних ресурсів внаслідок впливу світової фінансової кризи.

Зазначимо, що діяльність вітчизняної банківської системи має бути спрямована на розвиток економічно значущих галузей для економіки України, таких як сільське господарство та виробництво. Структура вимог банків за кредитами, наданих нефінансовим корпораціям за економічними видами діяльності, на 1 вересня 2014 року представлена на рис. 1.9.

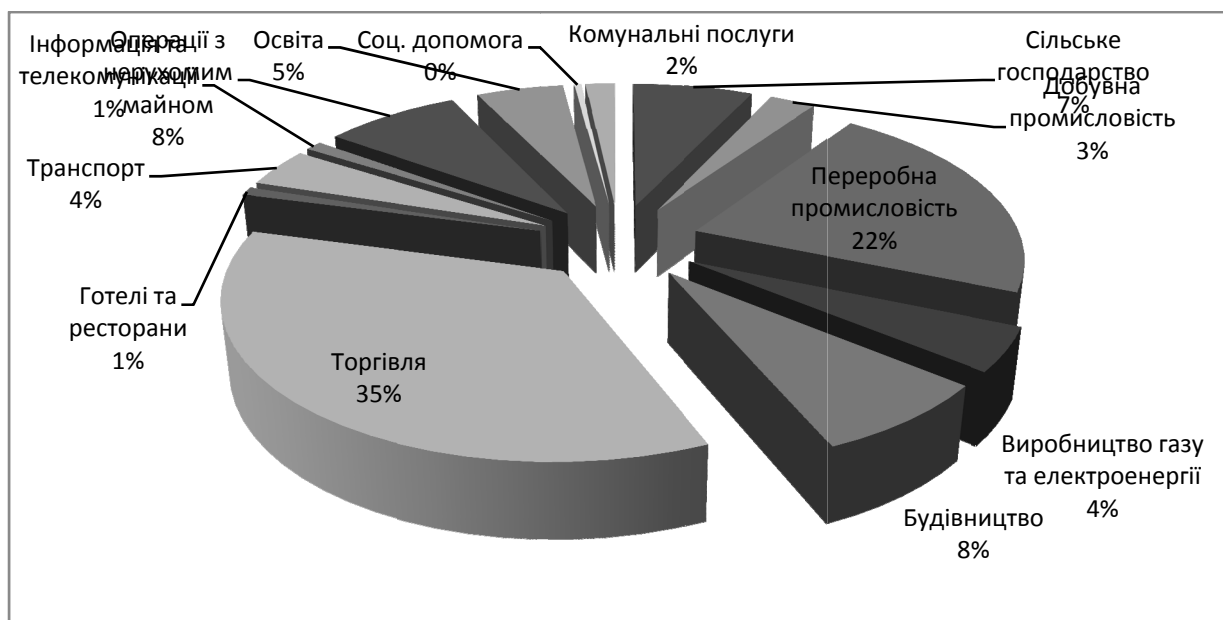

Рис. 1.9. Структура вимог банків за кредитами, наданих нефінансовим корпораціям за економічними видами діяльності на 1 вересня 2014 р.

Джерело: [10, с.120-123]

З рисунку видно, що на сьогодні кредитна діяльність спрямована переважно на кредитування торгівельних та ремонтних підприємств (35%), будівних компаній (8%), операцій з нерухомим майном (8%). В той час, коли на кредитування сільського господарства спрямовано лише 7% активів банківської системи, а переробної промисловості – 22%. При цьому, відмітимо, що при кредитуванні переробної промисловості, більша частка коштів йде на кредитування харчового виробництва (26%) та металургійного виробництва (13%). Таким чином, як вже зазначалося раніше, відбувається кредитування секторів, які здійснюють перерозподіл сукупного продукту, а не виробництво останнього (промисловість і сільське господарство), що посилює ризики нестабільності фінансової системи та інфляційний потенціал.

Таким чином, можна зробити висновок, що сьогодні практично відсутнє кредитування за пріоритетними видами діяльності для розвитку економіки України. На нашу думку, для того, щоб змінити структуру кредитування економічної діяльності та спрямувати кредитні кошти в галузі, де сукупний продукт створюється, а не перерозподіляється, тобто в промисловість та сільське господарство, необхідно за участю держави створити та координувати діяльність таких спеціалізованих банків, як аграрного, інноваційного та іпотечного. Підкреслимо, що досягти зазначених змін можливо лише за участі центрального банку країни в кредитуванні економіки банками при підтримці уряду.

Зазначимо, що з часів здобуття нашою державою незалежності вчені стверджують про необхідність реформування вітчизняної економіки, подолання проблем її нераціонального розвитку та низької ефективності. Реформування банківської системи є одним з найголовніших чинників сталого економічного зростання та формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку з урахуванням об'єктивних процесів фінансової глобалізації.

Однак результати проведеного дослідження дають змогу заключити, що сучасна структура банківської системи України нездатна забезпечити необхідне накопичення кредитних ресурсів,

обслуговувати інвестиційний процес, сприяти створенню інноваційної моделі вітчизняної економіки. Ситуація ускладнюється тим, що значна частина банків другого рівня не зацікавлена у кредитуванні пріоритетних галузей розвитку економіки: до сьогоднішнього дня більшість банків вклала ресурси у розвиток роздрібного кредитування, що не сприяло економічному зростанню держави та було пов'язано з низкою макро- та мікроекономічних ризиків (сприяння імпорту, підвищення кредитних та валютних ризиків тощо).

Посиленню ролі банківських установ у забезпеченні сталого та збалансованого зростання вітчизняної економіки, на нашу думку, сприятиме створення окремої ланки другого рівня банківської системи: спеціалізованих банківських установ.

Питанням розвитку спеціалізованих банківських установ, їх інфраструктури присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: О. Євтух, В. Заєц, С. Кручок, В. Кудрявцева, Ю. Мельник, П. Саблук, Б. Пасхавер та інші.

Зазначимо, що протягом 2012-2013 рр. було створено два державні банки: Державний земельний банк та Український банк реконструкції та розвитку, діяльність яких спрямовується державою на створення сприятливих умов для розвитку економіки України через підвищення якості життя українського села шляхом ефективного управління державними землями та сприяння розвитку інноваційної і інвестиційної діяльності відповідно. Водночас питання принципів організації функціонування і регулювання діяльності спеціалізованих банків залишаються не досить розробленими у вітчизняній банківській науці.

На основі опрацювання різних підходів вчених до засад створення та функціонування спеціалізованих банківських установ автором запропоновано методологічні підходи щодо організації спеціалізованих банків (рис. 1.10).

З наведеного рисунку видно, що автором виділені загальні та специфічні принципи організації діяльності банків. До загальних віднесено: принципи наукової обґрунтованості, спеціалізації,

державної підтримки та регулювання, економічної самостійності, підвищення прозорості результатів фінансової діяльності, обслуговування регіональних кластерів та забезпечення збалансованого розвитку регіонів.

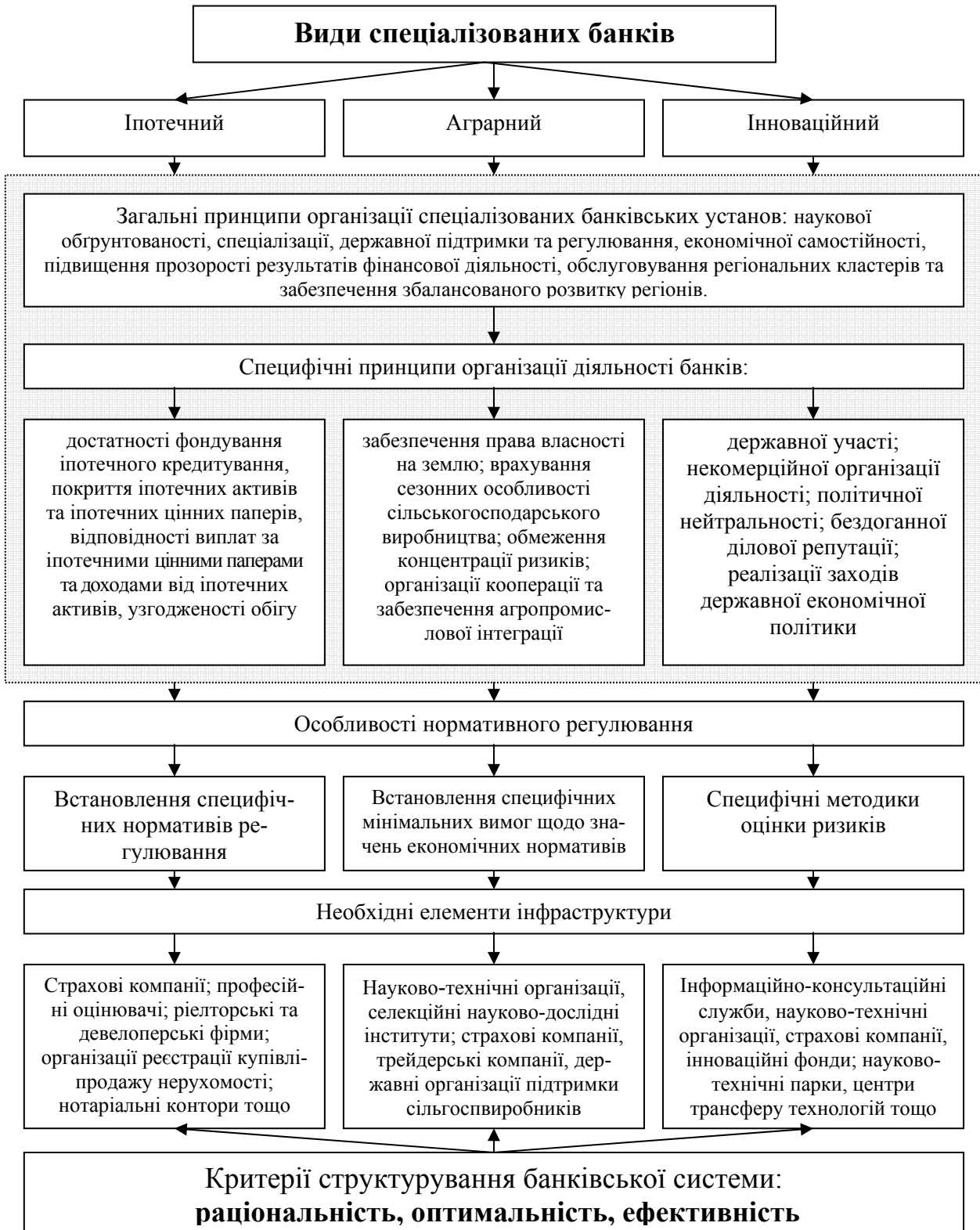

Рис. 1.10. Методологічні засади організації спеціалізованих банків

Вважаємо, що зміст принципу наукової обґрунтованості полягає в обґрунтуванні ролі створення спеціалізованих банків у забезпеченні сталого економічного зростання держави та вирішення соціальних проблем її розвитку.

Створення іпотечних банків і, як наслідок, розвиток житлового будівництва сприятимуть вирішенню житлової проблеми в Україні. Крім того, як показує світова практика, розвиток житлового будівництва сприяє піднесенню в галузях, що виробляють для населення товари тривалого використання, і суміжних з ними. Значну роль іпотечні кредити можуть відігравати й у розвитку промислового виробництва, коли об'єктом іпотеки є промислові приміщення та споруди, а також цілісні виробничі комплекси.

Створення аграрних банків сприятиме активізації кредитування сільськогосподарських підприємств. Вони мають бути середніми за розмірами, оскільки саме такі банки можуть, з одного боку, достатньо враховувати місцеву специфіку при здійсненні своїх операцій, з іншого – проводити достатній обсяг операцій, щоб мати можливість залучати ресурси під сформовані ними пули іпотек.

Для фінансового забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки необхідним є створення інституцій, які здатні забезпечити кредитними ресурсами процеси створення та реалізації розвитку інновацій. На нашу думку, виконання цих завдань необхідно покласти на спеціалізовані інноваційні банки.

Наступним принципом є принцип спеціалізації, який означає, що спеціалізований банк – це банк, діяльність якого внаслідок певних обмежень (ринкового чи неринкового характеру) зосереджена на наданні певної низки послуг чи на обслуговуванні чітко визначеного ринкового сегмента споживачів (залежно від контрагентів, галузі економіки тощо) банківських послуг [11].

Принцип державної підтримки та регулювання є наслідком визначених пріоритетів структурного реформування економіки, які потребують реалізації державної стратегії економічного розвитку.

Водночас банки є самостійними суб'єктами господарювання та для створення передумов ефективної діяльності спеціалізованих банківських установ необхідно забезпечити їх автономністю у прийнятті рішень.

Державна підтримка, у тому числі й матеріальна, за умови забезпечення необхідного рівня економічної самостійності потребує від спеціалізованих банків дотримання принципу підвищення прозорості результатів фінансової діяльності.

Зазначимо, що особливістю формування структури банківської системи України є нерівномірний розподіл банківських установ за регіонами України, що вимагає створення спеціалізованих банків залежно від структури економіки регіону. Забезпечити реалізацію зазначених вище процесів дозволить дотримання принципу обслуговування регіональних кластерів та забезпечення збалансованого розвитку регіонів держави.

Особливістю розвитку банківської системи на попередньому етапі є стрімкий розвиток іпотечного кредитування (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Динаміка банківського кредитування в 2006-2014 рр.

Період	Кредити, що надані нефінансовим корпораціям та домогосподарствам			Кредити, що надані домашнім господарствам			Кредити, що надані нефінансовим корпораціям		
	Всього, тис. грн.	в тому числі іпотечні:		Всього, тис. грн.	в тому числі іпотечні:		Всього, тис. грн.	в тому числі іпотечні:	
		тис. грн.	у % до підсумку		тис. грн.	у % до підсумку		тис. грн.	у % до підсумку
2006	242513	31030	12,80	82010	20523	25,02	160503	10507	6,55
2007	420862	122179	29,03	160386	73084	45,57	260476	49095	18,85
2008	724155	222610	30,74	280490	143416	51,13	443665	79193	17,85
Темпи росту 2006-2008 рр., разів	2,99	7,17	2,40	3,42	6,99	2,04	2,76	7,54	2,73
2009	703463	208405	29,63	241249	132757	55,03	462215	75648	16,37
2010	710499	185233	26,07	209538	110725	52,84	500961	74508	14,87
2011	776769	171821	22,12	201224	97431	48,42	575545	74390	12,93
2012	793054	175220	22,09	187629	63158	33,66	605425	112061	18,51
2013	885432	166978	18,86	193529	56270	29,08	691903	110708	16,00
липень 2014	952768	176064	18,48	204652	60908	29,76	748116	115156	15,39
Темпи росту 2009-2013 рр., разів	1,26	0,80	0,64	0,80	0,42	0,53	1,50	1,46	0,98

Джерело для розрахунків: [9]

На основі проведених розрахунків, результати яких представлено в табл. 3, можна зробити наступні висновки. На протязі докризового періоду (2006–2008 рр.) обсяги банківського кредитування збільшилися майже в три рази, причому передусім за рахунок кредитування домогосподарств (3,42 рази).

Необхідно зауважити, що іпотечні кредити збільшувалися значно більшими темпами, ніж загальна сума кредитування (7,17 рази), що призвело до збільшення частки іпотечних кредитів у 2,4 рази до 30,74 % в 2008 році. Варто зазначити, що у відносному вираженні іпотечне кредитування більш активно розвивалося в корпоративному секторі економіки (7,54 рази та 2,73 рази частка від загальної суми корпоративного кредитування). Водночас у структурі роздрібного кредитування вже з 2006 року значну частку займають іпотечні позички, що в поєднанні з випереджаючим розвитком саме цього сектора призводить до збільшення питомої ваги іпотечного в структурі роздрібного кредитування до 53,70% в 2008 році.

Початок негативного впливу глобальної економічної кризи на банківську систему України припадає на середину 2008 року, однак зниження курсу національної валюти призвело до збільшення більшості показників розвитку банківської системи України. Водночас порівняння значень показників 2009 року та наступних періодів дозволяє дійти висновку щодо припинення банківського кредитування, виключення складають лише кредитування нефінансових корпорацій, але вже не за рахунок іпотечних позичок, оскільки їх частка за період 2009-2011 рр. скоротилася на 3,44 в. п., хоча з 2012 року можна спостерігати поступове збільшення частки іпотечних кредитів в структурі кредитування банками не фінансових корпорацій. Вказане можна пояснити тим, що в цей період банки переважно надавали короткострокові позички найбільш надійним клієнтам та зниженням вартості іпотеки як забезпечення.

Необхідно зазначити, що негативний вплив іпотечного кредитування на розвиток банківської системи пов'язують зі значним терміном таких позичок. Статистичні дані Національного банку України свідчать, що найбільш активно іпотечне кредитування набуло розвитку в 2007-2008 рр., при чому найбільш

активно банки надавали позички під заставу нерухомості домогосподарствам терміном понад 5 років [1].

Водночас довгострокове кредитування (понад 5 років) вважається одним з чинників, котрі призвели до уразливості вітчизняної банківської системи до негативного впливу світової фінансової кризи. Для кількісної оцінки такого впливу необхідно оцінити джерела довгострокового кредитування в цілому та іпотечних позичок зокрема.

Для забезпечення іпотечного кредитування необхідними ресурсами законодавством України передбачено рефінансування позичок за рахунок випуску банком боргових цінних паперів [12; 13; 14]. Водночас необхідно зазначити, що процеси випуску та обігу цінних паперів також потребують державного регулювання.

Отже для запобігання прийняття банками надмірних ризиків, що притаманні іпотечному кредитуванню, при проведенні таких операцій необхідно враховувати низку принципів: достатності фондування іпотечного кредитування; покриття іпотечних активів та іпотечних цінних паперів; відповідності виплат за іпотечними цінними паперами та доходами від іпотечних активів; узгодженості обігу.

Вирішення поставленого наукового завдання потребує обґрунтування методики та розрахунку показників фондування іпотечних позичок строком понад 5 років. Вивчення праць зарубіжних та вітчизняних науковців з питань регулювання ліквідності та платоспроможності банківських установ [15, 16, 17] дозволило визначити узагальнену формулу фондування банківських активів:

$$Kf_t = \frac{S_t - R_t}{S_t} \quad (1)$$

де Kf_t – коефіцієнт фондування активів банку строку t ;

R_t – ресурси строку t ;

S_t – активи (позички) строку t .

Враховуючи особливості активних операцій вітчизняних банків, які полягають у проведенні ними агресивної кредитної політики та вкладання коштів переважно в кредитний портфель, до

довгострокових активів автором віднесено позички строком понад 5 років.

Джерелами здійснення банками довгострокового кредитування є ресурси, залучені на клієнтські рахунки, зовнішні запозичення (синдиковані позики) та власний капітал. Беручи до уваги особливості подання статистичних даних Національним банком України, до довгострокових ресурсів віднесено депозити строком понад 2 роки. Величину зовнішніх запозичень, які залучалися банками на строк понад 12 місяців, автором пропонується визначати як чисту позицію міжбанківського кредитування [18]:

$$FB_{\text{netto}} = FB_L - FB_A \quad (2)$$

де FB_{netto} – чиста позиція на ринку міжбанківського кредитування;

FB_L – залучені міжбанківські кредити;

FB_A – надані міжбанківські кредити.

Необхідно зазначити, що в сучасній економічній літературі не приділено належної уваги визначенню ролі власного капіталу банківських установ у формуванні активних операцій, оскільки джерела фіндування довгострокових активів визначатимуться не лише активністю банків щодо залучення довгострокових депозитів, але й мірою виконання капіталом його оперативної функції. Вказане потребує розрахунку розміру власного капіталу, котрий може бути використаний для здійснення кредитування, передусім довгострокового:

$$K_A = K - I \quad (3)$$

де K_A – величина власного капіталу банку, що може бути використаний у якості кредитних ресурсів;

K – загальний розмір власного капіталу (балансовий капітал);

I – іммобілізація (вкладення до асоційованих і дочірніх компаній, основні засоби та нематеріальні активи).

Результати розрахунку коефіцієнту фіндування довгострокових позичок банків наведено в табл. 1.3.

Динаміка коефіцієнтів фіндування довгострокового кредитування свідчить про нестачу довгострокових ресурсів у банківській системі в 2006-2007 рр.

Коефіцієнти фондування довгострокових кредитних вкладень банків України в 2006-2014 рр.

Період	Довгострокові депозити та власний капітал, тис. грн.	Довгострокові депозити, МБК та власний капітал, тис. грн.	Довгострокове кредитування, тис. грн.	Коефіцієнти фондування довгострокового кредитування	
	1	2	4	5=(4-1)/4	6=(4-2)/4
01.01.2006	13 566	19 973	88601	0,85	0,77
01.01.2007	23 437	57 772	159033	0,85	0,64
01.01.2008	66 859	153 871	114052	0,41	-0,35
01.01.2009	114 109	344 110	230938	0,51	-0,49
01.01.2010	170 673	207 038	352 268	0,52	0,41
01.01.2011	207 835	246 360	341289	0,39	0,28
01.01.2012	234 732	289 620	298823	0,21	0,03
01.01.2013	230873	257554,9	299530	0,23	0,14
01.01.2014	261863	295268,9	354140	0,26	0,17

Власна розробка автора. Джерела для розрахунків: [9]

Слід зазначити, що активне використання зовнішніх запозичень дозволило скоротити цей розрив на початок 2008 року. Підкреслимо, що таке скорочення можна спостерігати й на протязі 2009-2013 рр. Проте варто відмітити, що для здійснення довгострокового іпотечного кредитування у вітчизняних банківських установ недостатньо довгострокових ресурсів.

Наступним принципом здійснення банківськими установами іпотечного кредитування є покриття іпотечних активів та іпотечних цінних паперів. Для вирішення питання фондування довгострокового кредитування іпотечні банки мають змогу випускати боргові (іпотечні) цінні папери – облігації та сертифікати. З метою уникнення ризиків надмірного випуску незабезпечених цінних паперів та дотримання вимог вітчизняного законодавства необхідно дотримуватися узгодженості вимог іпотечного банку до своїх позичальників з його зобов'язаннями перед держателями іпотечних цінних паперів.

Принцип відповідності виплат за іпотечними цінними паперами та доходами від іпотечних активів на практиці означає, що

зобов'язання банків щодо сплати відсотків за іпотечними цінними паперами мають покриватися як мінімум такими процентними доходами від наданих іпотечних кредитів.

Принцип узгодженості обігу вимагає дотримання відповідності терміну дії заставних листів та договорів іпотечного кредитування. Необхідно зазначити, що допускається перевищення терміну дії іпотечних договорів над строком іпотечних цінних паперів, але не навпаки.

На практиці втілення зазначених автором принципів забезпечуватиметься впровадження нормативів регулювання (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Специфічні нормативи діяльності іпотечного банку

Назва	Порядок розрахунку	Нормативне значення
Норматив фондування середньо- та довгострокового іпотечного кредитування	$H_{\Phi_t} = \frac{P_t - R_t}{P_t},$ де H_{Φ_t} – норматив фондування активів банку строку t ; R_t – ресурси строку t ; P_t – активи (позички) строку t .	не більше 0,1
Норматив покриття іпотечних активів іпотечним пулом (вартістю заставленої нерухомості - іпотеками).	$H_{\Pi_a} = \frac{\Pi}{\text{КІБ}},$ де Π – іпотечний пул (забезпечення за іпотечними договорами); КІБ – консолідований іпотечний борг (складається з іпотечних активів).	більше 1,0
Норматив покриття іпотечних цінних паперів вартістю іпотечних активів.	$H_{\Pi_{\text{цп}}} = \frac{\text{ВЦП}}{\text{ВІА}},$ де ВЦП – випущені іпотечні цінні папери; ВІА – вартість іпотечних ативів, котрі формують консолідований іпотечний борг.	не більше 1
Норматив узгодженості обігу	$H_{y_{\text{об}}} = \frac{T_{\text{цп}}}{T_{\text{ІА}}},$ де $T_{\text{цп}}$ - строк обігу іпотечних цінних паперів; $T_{\text{ІА}}$ - строк існування іпотечних активів.	не більше 1
Норматив достатності власних коштів для рефінансування іпотечного кредитування.	$H_{\text{ДК}} = \frac{\text{РК}}{\text{ВЦП}},$ де РК – регулятивний капітал	не менше 0,05
Норматив відповідності виплат за іпотечними цінними паперами та доходами від іпотечних активів	$H_{\text{ВВ}} = \frac{\text{ПД}_{\text{ІА}}}{\text{ПВ}_{\text{ВЦП}}},$ де $\text{ПД}_{\text{ІА}}$ – процентні доходи за іпотечними активами; $\text{ПВ}_{\text{ВЦП}}$ – процентні витрати за випущеними цінними паперами.	більше 1,1

Запровадження цих нормативів регулювання діяльності іпотечних банків дозволить обмежити прийняття банками надмірних ризиків, що виникають внаслідок здійснення іпотечного кредитування.

Необхідно зазначити, що сприятиме формуванню ефективного іпотечного ринку створення та організація діяльності його інфраструктури. Специфіка іпотечного кредитування, його тісна взаємодія з процесами оцінки нерухомості, страхуванням та реєстрацією нерухомості визначила необхідність існування наступних інфраструктурних складових: державна іпотечна установа; будівельні та страхові компанії; професійні оцінювачі; ріелторські та девелоперські фірми; організації реєстрації купівлі-продажу нерухомості; нотаріальні контори, паспортні служби, органи опіки та піклування, юридичні консультації.

Ще одним спеціалізованим банком, створення якого пропонується, є аграрний. Необхідно зазначити, що на теперішній час питання кредитування сільськогосподарських товаровиробників, що є джерелом їхньої інвестиційної діяльності, залишається невирішеним. Здійснити це можна також за рахунок комерційних операцій з нерухомістю. Однією з основних умов є створення спеціалізованого аграрного банку з широкими можливостями іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників і комерційних операцій із землею та нерухомістю.

Вітчизняний сектор сільського господарства та агропромислового виробництва залишаються основною продовольчою галуззю економіки. Стан будь-якої галузі залежить від обсягів коштів, вкладених у її розвиток. Наявність джерел інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору є запорукою їхнього стабільного розвитку та досягнення високих результатів. Від обсягів вкладених коштів залежать матеріально-технічний стан підприємств, забезпеченість ресурсами, якісний склад трудових ресурсів, кількість продукції, а також рівень прибутковості. Саме прибуткові сільськогосподарські підприємства можуть бути активними учасниками не тільки інвестиційного

процесу в країні, а й найбільш привабливими суб'єктами кредитних відносин.

До специфічних принципів діяльності аграрного банку слід, на нашу думку, віднести: полягають у наступному: забезпечення права власності на землю; врахування сезонних особливості сільськогосподарського виробництва; обмеження концентрації ризиків; організації кооперації та забезпечення агропромислової інтеграції.

Принцип забезпечення права власності на землю означає, що сільськогосподарське виробництво повинно бути засноване на земельних відносинах, для яких характерне поєднання приватної власності на землю з високим рівнем державного регулювання і контролю землекористування. Для ефективної організації процесів кредитування сільського господарства потенційному позичальнику необхідно мати право комерційного використання земельних ділянок, їх продажу, купівлі, застави [19].

Принцип врахування сезонних особливості сільськогосподарського виробництва означає, що банківські установи мають стати активними учасниками і партнерами у кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі аграрно-промислових підприємств. Тому, в умовах розвитку ринкових відносин форми та методи короткострокового кредитування повинні максимальною мірою враховувати особливості сільськогосподарського виробництва та кругообігу засобів сільського господарства.

Зазначимо, що принципи обмеження концентрації ризиків та організації кооперації й забезпечення агропромислової інтеграції пов'язані між собою. Цей взаємозв'язок визначається тим, що для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників світова практика використовує організаційну форму фермерських об'єднань на кооперативних або корпоративних засадах, при яких підвищення рівня концентрації виробництва поєднується із збереженням фермерської земельної власності і фермерської трудової участі [20].

Приклад таких об'єднань може бути використано при вдосконаленні земельних відносин в ефективно функціонуючих

великих сільськогосподарських підприємствах України, що здійснюють свою діяльність на землях, орендованих у великої кількості дрібних землевласників.

Крім того, для забезпечення принципу обмеження концентрації ризиків ефективним буде кредитування вертикально-інтегрованих агропромислових підприємств.

Враховуючи зазначені принципи діяльності спеціалізованого аграрного банку, удосконаленню кредитування аграріїв може сприяти диференціація умов їхнього кредитування та застосування диференційованих відсоткових ставок за користування кредитом. У такий спосіб банківський сектор може впливати на поліпшення в підприємствах показників їхньої діяльності, таких як, наприклад, терміни погашення дебіторської та кредиторської заборгованості, котрі впливають на фінансовий стан клієнтів. Для практичного втілення визначених завдань необхідно є розробка та впровадження постанови Національного банку України, яка б враховувала особливості оцінки ризиків іпотечного кредитування.

Інфраструктуру, яка забезпечуватиме раціональну організацію процесів кредитування та розвитку сільгоспвиробників складають такі установи: науково-технічні організації, селекційні науково-дослідні інститути; страхові компанії, трейдерські компанії, державні організації підтримки сільгоспвиробників.

Особливості регулювання діяльності спеціалізованого аграрного банку полягають, на наш погляд, у наступному:

- необхідно додаткове обґрунтування нормативів ліквідності залежно від особливостей діяльності позичальників-сільгоспвиробників;
- ураховуючи підвищені ризики концентрації кредитних портфелів спеціалізованих банків, необхідно підвищити вимоги до нормативів адекватності капіталу, проте для активізації створення агробанків варто послабити вимоги щодо мінімального розміру статутного та регулятивного капіталів.

Як ефективний інструмент підвищення доступності кредитних ресурсів для аграрної галузі науковці стверджують щодо необхідності створення механізму часткового або повного державного гарантування

повернення позик. Варто зазначити, що фонди гарантії функціонують у багатьох країнах світу з метою розв'язання проблем забезпечення позичок, підвищення кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств, стимулювання надання кредитних ресурсів банківським сектором, забезпечення поповнення бюджету, перерозподілення кредитних ризиків [21].

Нині пріоритетним є завдання прискореного інноваційного розвитку, переходу до стратегії економіки, що базується на знаннях. В її основі лежать інтелектуальний капітал, наука, процеси перетворення результатів творчої діяльності у виробництво. Крім того, провідне значення переходу вітчизняної економіки на шлях інноваційних перетворень та активна роль держави у цьому процесі визначені на найвищому державному рівні. Проте до сьогодення процеси не набули достатнього розвитку (табл.1.5).

Таблиця 1.5

**Тенденції розвитку інноваційної діяльності в Україні
протягом періоду 2005-2013 рр.**

	Період								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації. %	8,2	10	11,5	10,8	10,7	11,5	12,8	13,6	13,6
Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	1808	1145	1419	1647	1893	2043	2510	2188	1576
у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	690	424	634	680	753	479	517	554	502
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	3152	2408	2526	2446	2685	2408	3238	3403	3138
з них нові види техніки	657	786	881	758	641	663	897	942	809
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	6,5	6,7	6,7	5,9	4,8	3,8	3,8	3,3	3,3

Джерело для складання: [22]

Визнаючи необхідність покращити ситуацію з доступності фінансової державної підтримки та мати можливість реально впливати на інноваційний розвиток в Україні, в 2003 році було запропоновано створити Український банк реконструкції та розвитку (УБРР). Однак, як було встановлено аудитом Рахункової палати, рішення Кабінету Міністрів щодо створення Українського банку реконструкції та розвитку не узгоджувалося з вимогами чинного законодавства та не врахувало обов'язкові умови створення державного банку. Внаслідок цього замість державного банку було створено закрите акціонерне товариство, а особливості формування статутного фонду призвело до неефективного використання державних коштів.

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що неефективна діяльність Українського банку реконструкції та розвитку й недостатній контроль за його діяльністю призвели до негативної ролі держави не тільки стосовно фінансової підтримки розвитку інноваційної діяльності, зокрема малих підприємств, а також стосовно формування відповідних інституцій, які б мали сприяти реалізації цих функцій.

Специфічне місце і роль інноваційних банків в рамках банківської системи країни визначаються такими особливостями:

- специфічним механізмом мобілізації довгострокових ресурсів;

- особливим механізмом довгострокового інвестування в основні фонди реального сектора (прямий довгостроковий і облігаційний кредити, інвестування в акціонерний капітал, емісійні і фондові операції);

- специфічним механізмом короткострокового кредитування реального сектора, що виключає використання кредитних ресурсів для здійснення фінансові операції;

- наявністю системи інституційних привілеїв, що забезпечують здійснення зазначених вище завдань [23].

При цьому для виконання своїх особливих завдань банки розвитку повинні бути організовані на основі таких специфічних принципів, як:

- принцип участі держави, який полягає у залученні бюджетних коштів для фінансування операцій банку, гарантій держави за зобов'язаннями інноваційного банку;

- принцип некомерційної організації діяльності банку, який визначає особливе становище інноваційного банку по відношенню до інших банків другого рівня, відмову держави як головного засновника банку від отримання своєї частки прибутку та спрямування всього прибутку в резервний і інші фонди;

- принцип політичної нейтральності, дотримання якого забезпечить сталий розвиток банку незалежно від суб'єктивних дій того чи іншого уряду;

- принцип бездоганної ділової репутації, який потребує ретельного підходу щодо вибору керівництва банку, його компетенції у сфері управління ризиками та кредитування інвестиційно-інноваційних проектів;

- принцип реалізації заходів державної економічної політики, який повинен забезпечити активну роль банку у процесах сталого економічного розвитку та формуванні інноваційної моделі економіки.

Варто зазначити, що участь держави не виключає широкого залучення комерційних банків до процесу фінансування й кредитування визначених урядом напрямів. Співробітництво банків розвитку з комерційними банками дозволяє не тільки надавати вповноваженим комерційним банкам додаткові кредитні ресурси, але й використовувати їх власні для здійснення кредитування запланованих заходів. Співробітництво з банками розвитку створює для комерційних банків сприятливі умови для залучення додаткових ресурсів, не тільки державних, але й приватних. Формування позитивного іміджу є більш простим стосовно вповноважених комерційних банків. Крім того, такі вповноважені банки підвищують і рівень своїх маркетингових досліджень, здійснюючи за дорученням банків розвитку різного роду експертні й консалтингові послуги з метою відбору найбільш ефективних об'єктів кредитування.

Підвищення ефективності інноваційних банків забезпечується впровадженням специфічними вимог щодо регулювання їх діяльності, а саме:

- підвищення вимог до нормативів адекватності власного капіталу, що забезпечить захищеність кредиторів інноваційного банку та відповідатиме принципу некомерційної діяльності банку;
- розроблення та впровадження методик ризик-менеджменту, котрі повинні забезпечити адекватну оцінку інноваційно-інвестиційних проектів.

Необхідно зазначити, що розвиток інноваційної діяльності та функціонування інноваційних банківських установ неможливі без створення та забезпечення ефективної роботи таких складових їх інфраструктури: інформаційно-консультаційні (дорадчі) служби, наукові і технічні організації, страхові компанії, інноваційні фонди, науково-технічні парки, центри трансферу технологій, структурні підрозділи університету, спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи.

Важливе значення для вирішення завдань фінансування інноваційного розвитку економіки є державна інноваційна фінансово-кредитна установа, яка може надавати суб'єктам інноваційної діяльності для реалізації ними інноваційних проектів фінансову підтримку у вигляді:

- повного безпроцентного кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів;
- часткового (до 50%) безпроцентного кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів державного і за умови залучення до фінансування проекту здачі необхідних коштів виконавця проекту та (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;
- повної або часткової компенсації (за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів) відсотків, що виплачуються суб'єктами інноваційної діяльності банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

- надання державних гарантій банкам, які здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів, програм.

Загальний обсяг ресурсів інвестиційного податкового кредиту на кожен рік визначається Кабінетом Міністрів України в розрахунках до бюджету. Виходячи зі стану економіки він може досягати 10% надходжень до бюджету податку на прибуток з наступним розподілом знижки податку за міністерствами (відомствами) відповідно до пріоритетності напрямів їх інноваційній діяльності.

Підсилюючи вимоги до ефективності використання інвестиційних ресурсів, інвестиційний податковий кредит може надаватися підприємствам під конкретний інноваційний проект на строк до 5 років. Більш тривалий термін кредитування не відповідає сучасним вимогам щодо строку освоєння нової техніки (нових виробництв) та веде до неефективного розподілу державних ресурсів, а також знижує ефективність використання інноваційних інвестицій.

Отже, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновки, що забезпеченню зміни структури вітчизняної банківської системи сприятиме виділення двох ланок на другому рівні банківської системи: перша ланка складається з універсальних банків, а створення другої ланки передбачає організацію спеціалізованих банківських установ. На підставі опрацювання наукових розробок вчених запропоновано та обґрунтовано доцільність створення і функціонування іпотечного, аграрного й інноваційного банків, розкрито методологічні засади їх діяльності, зокрема визначено принципи їх роботи, охарактеризовано необхідні елементи їх інфраструктури, запропоновано нормативи регулювання їх специфічної діяльності та доведено провідну роль держави у забезпеченні процесів створення та функціонування спеціалізованих банківських установ.

Таким чином, результати проведеного дослідження показують, що можна значно збільшити кредитування пріоритетних галузей економіки заручивши до вирішення цієї проблеми об'єднанні зусилля банківської системи, під керуванням Національного банку, уряду, парламенту і Президента, які мають бути спрямовані на реалізацію спільного завдання.

1.3. Реформування банківської системи в сучасних умовах глобальних фінансових викликів

В останні роки спостерігається чітка тенденція до збільшення економічної та політичної нестабільності на національному, регіональному та глобальному рівнях. Банківські системи, які акумулюють політичні, макроекономічні та інституціональні ризики, в умовах зростаючої нестабільності опиняються в найбільш несприятливому становищі. При цьому виникнення нестабільності безпосередньо у банківському секторі економіки призводить до негативних наслідків розвитку економіки в цілому, а в деяких випадках провокує соціально-політичну кризу.

Вітчизняні банки проходять серйозну перевірку часом в умовах постійних економічних трансформацій. Швидка зміна умов функціонування, вплив зовнішнього середовища, необхідність внутрішніх перетворень зумовлюють постійне удосконалення банківської системи. Рівень розвитку економіки значною мірою залежить від стану банківської системи.

Відмічено, що за останні декілька років банківська система України зіткнулась зі світовою фінансовою кризою, яка, на жаль, призупинила розвиток банків та підірвала довіру до банківської системи в цілому.

Ефективне функціонування банківської системи – необхідна умова розвитку ринкових відносин в Україні, що об'єктивно визначає головну роль центрального банку стосовно регулювання банківської діяльності. Критеріями ефективності банківської діяльності повинні виступати як безпосередньо фінансові результати його діяльності (дохід і прибуток), так і результативність (рентабельність), а також вся сукупність показників фінансового стану (стійкість, ліквідність, платоспроможність), досягнутих банком із урахуванням їх ціннісного або цільового значення як для самого банку, так і для соціально-економічного середовища його діяльності [24, с. 190].

З метою оцінювання ефективності банківської діяльності здійснено у табл.6 детальний аналіз основних показників результатів діяльності банківської системи України. Згідно з

аналітичними даними за підсумками першого півріччя 2014 року фінансовий результат банківської системи України був позитивним та склав 1250 млн. грн. [25]

Таблиця 1.6

Основні показники результатів діяльності банківської системи за період 01.07.2012 – 01.07.2014 рр. (млн. грн.) [25]

Показники	01.07. 2012	01.10. 2012	01.01. 2013	01.04. 2013	01.07. 2013	01.10. 2013	01.01. 2014	01.01. 2014	01.07. 2014
Чистий процентний дохід	25317	37693	49343	11207	23231	35617	4905 1	14731	28289
Чистий комісійний дохід	8339	13231	18081	4608	9484	15202	2099 9	5443	10536
Результат від торговельних операцій	1396	2516	3231	665	1238	2098	3330 4	3672	8821
Чистий операційний дохід від основної діяльності	35052	53440	70655	16480	33953	52917	7335 4	23846	47646
Чистий інший операційний дохід	-5324	-6582	-7401	-771	-2398	-5334	-7207	-641	-930
Інший дохід	29728	46858	63254	15709	31555	47583	66147	23205	46716
Загальні адміністративні витрати	17629	26654	37265	9145	18858	29095	40672	10396	21510
Відрахування в резерви	11583	18940	23423	3963	12549	18270	27975	15896	27225
Податок на прибуток	-91	150	379	368	913	1308	1630	60	-741
Фінансовий результат поточного року	1558	2775	4899	3126	1181	1732	1436	-1993	1250
Коефіцієнт ефективності діяльності, %	136,6	143,8	140,0	150,2	144,3	141,0	138,4	187,3	179,7
Загальні адміністративні витрати/валовий дохід, %	24,56	24,05	24,77	24,06	24,03	24,06	24,08	20,60	20,81
ROA	0,29	0,34	0,45	1,10	0,21	0,20	0,12	-0,63	0,19
ROE	1,98	2,32	3,03	7,30	1,36	1,32	0,81	-4,24	1,37

Отже, станом на 01 липня 2014 року чистий операційний дохід від основної діяльності становить 47 646 млн. грн. (в т.ч. чистий процентний дохід – 28 289 млн. грн.). Співвідношення чистого

операційного доходу від основної діяльності до адміністративних та інших операційних витрат є прийнятним та наразі становить 179,75%. Станом на 01 липня 2014 року співвідношення адміністративно-господарських витрат до валових доходів становить 20,81%.

До визначення поняття «банківська система» доречно виділити два основних підходи – інституціональний та інституціонально-економічний.

Інституціональний підхід передбачає визначення банківської системи як сукупності банків які її утворюють. А.М. Мороз розглядає банківську систему як сукупність різноманітних видів банківських, інших кредитних установ та інституцій у їх взаємозв'язку, яка існує в тій чи іншій країні в певний історичний період і функціонує в межах, єдиного фінансового механізму, є складовою фінансової системи країни інвестиційних [26].

Даний підхід до визначення сутності банківської системи простежується у національному законодавстві. Так, згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» банківська система України складається із НБУ та інших банків, а також філій іноземних банків, які створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону [27].

Слід зауважити, що за даним підходом банківська система лише розглядається як сукупність банківських установ, які є складовими кредитної системи. Водночас, як зазначає О.А. Єпіфанов, банківська система виникає не внаслідок механічного поєднання окремих банків, а ґрунтується на заздалегідь виробленій концепції, у межах якої кожний вид банків і кожний окремий банк займає певне місце. Структура банківської системи залежить від певних суспільно-економічних відносин у державі [28].

Отже, інституційно-економічний підхід передбачає розгляд банківської системи, виходячи із економічних, правових, організаційних умов, які визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності.

В.В. Масленніков визначає банківську систему як складну систему, що належить до систем вишого рівня, само організовується та історично складається під впливом зовнішніх і внутрішніх процесів, цілісною сукупністю установ, що здійснюють банківську діяльність [29].

О.В. Дзюблюк визначає банківську систему як сукупність усіх банків країни, які взаємодіють між собою, підпорядковуючись установленим нормам і правилам ведення банківської справи з метою забезпечення можливостей для ефективного грошово-кредитного регулювання економіки, кредитно-розрахункового обслуговування господарського обороту, а також стабільної діяльності банківських установ [30].

Таким чином можна стверджувати, що банківська система є цілісним механізмом, що взаємодіє з іншими системними структурами фінансового ринку, а також як його підсистема утворює більш загальне об'єднання – економічну систему в цілому. До загальних рис банківської системи можна віднести такі:

– *поєднання багатьох однотипних елементів*. Ці елементи підпорядковуються однаковим цілям. У банківській системі такими елементами є окремі банки, основною метою діяльності кожного з них, за винятком НБУ, є отримання прибутку;

– *динамічність системи*. Банківська система постійно розвивається, адаптуючись до зміни економічної ситуації в Україні, вдосконалюються в міру нових вимог ринкової економіки, зокрема змінюються методи та інструменти банківської діяльності, розширюється коло банківських операцій;

– *закритість системи*. Банківська система є системою закритого типу, що проявляється концентрацією уваги її суб'єктів переважно на специфічній діяльності, яка пов'язана з грошовою сферою, виконання банками суто банківських операцій. Значний обсяг банківської інформації згідно з національним законодавством є банківською таємницею і не може розголошуватися чи передаватися в інші системи;

– *саморегуляція системи.* Банківська система здатна саморегулюватися, тобто у випадку банкрутства одного з банків інші банки займають іншу. Якщо змінюється економічна ситуація в країні, в банках негайно адекватно змінюються методи діяльності.

В умовах перехідної економіки, на етапі формування та розвитку ринкових інститутів банківська система України ще сповна не мобілізувала й не реалізувала усі властиві їй стимулюючі можливості. Банківська система потребує удосконалення, розробки фундаментальних та прикладних засад її подальшого зміцнення, усунення негативних проявів, які мають місце в сучасній банківській практиці. Виходячи з цього, до причин поступового здійснення проведення реформування банківської системи, на нашу думку, слід віднести:

- надзвичайну складність механізму функціонування міжнародних банківських систем та використанням значного переліку нових фінансових інструментів;
- циклічність розвитку економіки, що посилює вплив системних ризиків на процеси їх переміщення з банківського сектору до ринку капіталу та ринку похідних фінансових інструментів;
- необхідність вдосконалення розкриття інформації та забезпечення її прозорості на основі використання макропруденційних показників;
- необхідність вдосконалення методів управління банківською діяльністю на основі відповідної гармонізації міжнародних і національних регуляторних систем;
- необхідність запровадження єдиних стандартів у сфері банківського менеджменту, забезпечення технічної сумісності інфраструктури, прозорості ціноутворення на відповідні банківські та фінансові послуги тощо.

В умовах нестабільного економічного становища НБУ ставить за мету побудову стабільної банківської системи, яка слугувала би двигуном економічного зростання, тому до цілями реформи банківської системи є:

- зростання ролі банків як фінансових посередників та забезпечення фінансової стійкості банківського сектору, у т.ч. завдяки зміцненню захисту прав споживачів, кредиторів та користувачів банківських послуг;
- підвищення ролі банківської системи в мобілізації заощаджень задля сприяння макроекономічній стабільності в середньо- та довгостроковому періоді;
- подальша розбудова інституційної спроможності НБУ з метою зниження макроекономічних шоків для економіки, підвищення керованості розвитку банківської системи, зміцнення пруденційного нагляду та розробки прогресивного законодавства;
- встановлення основи для розвитку диверсифікованої фінансової системи та вдосконалення інституціональної та фінансової інфраструктури згідно з найкращими практиками Європейського Союзу.

Виходячи із запропонованих цілей, можна зробити висновок, що реформа банківської системи охопить усі форми банківської діяльності та буде просуватиметься в наступних напрямках[31]:

1. Вирішувати питання якості активів та капіталізації банківської системи.
2. Стимулювати структурні перетворення у банківській системі.
3. Вирішувати структурні дисбаланси в балансах банків задля стимулювання сталого розвитку банківській системи .
4. Розвивати корпоративне управління в банках.
5. Розвивати фінансові ринки та банківські інфраструктури.
6. Інституційна трансформація Національного банку України.

Проведемо історичний екскурс з розвитку банківської системи та з'ясуємо об'єктивні причини чому банківська система потребує реформування. Розглядаючи банківську систему України, яка почала формуватися ще у 1991 р. після проголошення незалежності, слід зауважити, що основним завдання Національного банку, яке

знаходиться на першому рівні, є підтримання стабільності національної грошової одиниці–гривні.

Процес становлення банківської системи України в новій історії мав ряд періодів:

Перший період (1991-1992). Після розпаду Радянського Союзу у 1991 році був організований НБУ на базі Української республіканської контори Держбанку СРСР. Починаючи з жовтня 1991 р. відбувається перереєстрація Національним банком комерційних банків. У комерційних банках відбуваються зміни у складі засновників (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України "Про передачу міністерських пакетів акцій на управління до Міністерства фінансів України" з числа засновників виходять міністерства), а державні банки (Промінвестбанк, Агропромбанк "Україна", Укрсоцбанк) акціонуються персоналом банків, а також окремими клієнтами цих банків. Зазначені банки займають монопольне становище на ринку банківських послуг, вони допущені до дешевих кредитних ресурсів НБУ і отримують великі доходи. У березні 1991 р. було дозволено створення перших комерційних банків, що вилилося в 134 банки, зареєстровані на кінець 1992 р. Незважаючи на велику кількість банків, більшість із них обслуговували переважно, компанії, з якими мали спільних акціонерів. В цей період у державі панувала інфляція, і банки були здебільшого орієнтовані на короткострокове фінансування торгівельно-посередницької діяльності.[32]

Другий період (1992-1993) характеризується створенням банків "нової хвилі" із залученням значного приватного капіталу. У цей час спостерігається подальший розвиток малих спільних підприємств, акціонерних товариств, залучення коштів новостворюваних державних бюджетних та позабюджетних фондів, відбувається уніфікація пасивів у діючих банках. До них належать: "Аваль", "Інко", "Відродження", Трансбанк. Під час гіперінфляції спостерігається масове утворення дрібних "кишенькових" банків (понад 100 банківських установ).

Третій період (1994-1996). В цей період відбулося поступове підвищення контролю за роботою банків завдяки нормативам та єдиним правилам діяльності банків. Для цього етапу характерне призупинення інфляційних процесів, активізація діяльності НБУ з приводу регулювання діяльності комерційних банків, зниження рівня банківського менеджменту, а все це призвело до банківської кризи, та банкрутства окремих банків (в 1994 р. збанкрутувало 12 банків, у 1995 р - 20, у 1996 р.- 45 банків, а ще 60 опинилися в стані прихованого банкрутства. У цей період банківська система України перебувала в стані стагнації; відбувається скорочення розміру активів деяких банків, спостерігається велика розбіжність у концентрації банківського капіталу, третина зареєстрованих банків не мала необхідного сплаченого статутного фонду. З 1994 року в Україні почали працювати представництва іноземних банків та банки з іноземним капіталом, сукупна чисельність яких на кінець 1996 року була 14 одиниць.

Четвертий період (1996-1999) характеризується активною діяльністю НБУ з інфляційними процесами, створенням сприятливих умов для проведення грошової реформи і введення в обіг національної грошової одиниці - гривні. У банківській системі спостерігаються позитивні тенденції, вона набуває ринкового типу, в державі реєструються іноземні банки та їхні представництва (всього було зареєстровано 14), відбувається зміна акціонерів шляхом продажу і перепродажу банків та їхніх філій (близько 70), а також здійснюється реєстрація нових банків (5).

Слід зазначити, що за період значно зросла чисельність банків (до 152 одиниць у 2001 р.). При цьому, лише 3 банки у 2001 році мали статутний капітал більший за 30 млн. євро, а більше чверті банків мали капітал у розмірі від 0 до 3 млн. євро. Активно розвивалося кредитування, більшість кредитів залучалося суб'єктами господарювання у таких галузях економіки, як промисловість та торгівля і громадське харчування (у 2001 році більш 70% кредитів юридичних осіб). В той же час, потрібно зазначити, що кредитна активність у сегменті роздрібного кредитування залишалась на дуже низькому рівні.

П'ятий період (2000 - перше півріччя 2008) пов'язаний з подальшим розвитком банківської системи України і монетарних інструментів із регулювання грошово-кредитного ринку, зорієнтованих на підтримку сталого економічного зростання та цінової стабільності. Цей період реалізації грошово-кредитної політики характеризується наявністю нормативно забезпечених механізмів та інструментів регулювання грошово-кредитного ринку. Як результат позитивних дій НБУ та змін в економіці, в 2000 та в 2001 роках зростання реального ВВП України відбулося на 5,9% та 9,1%, що було найбільшим темпом за період з 1991 року. Зростання експорту та стабільність державної валюти створили умови для зростання внутрішнього попиту. Як наслідок, на кінець 2001 року в Україні вже налічувалося близько 3,2 млн. платіжних карток, емітованих українськими банками, 1646 банкоматів та приблизно 13 тисяч платіжних терміналів. Сукупний капітал банків становив біля 8 млрд. доларів США при 13,5% долі іноземного капіталу в ньому[33].

Слід зазначити, що банківська система в період економічного зростання к 2005-2006 рокам стала одним із найбільш привабливих банківських ринків Східної Європи. Політичні зміни у країні, а також привабливі економічні перспективи зумовили притік міжнародних інвестицій та прихід в Україну банків та фінансових груп світового рівня, зокрема: BNP Paribas, Raiffeisen Int, SEB, Credit Agricole S.A., Societe Generale, Intesa Sanpaolo, Commerzbank, UniCredit. Частка активів сектору, що належала іноземним банкам виросла, із 16% в 2002-му до 57% в 2008-му році, а кількість банків зросла з 20-ти до 53-ох.

Слід зазначити, що доступ до відносно дешевих зовнішніх ресурсів, бурхливе зростання обсягів кредитування, у тому числі в іноземній валюті, та прагнення банків до збільшення їх ринкової частини призводили до прийняття на себе додаткових ризиків та створення дисбалансів. Слабкі кредитні стандарти банків у поєднанні із низьким рівнем фінансової грамотності населення в умовах стабільного курсу національної валюти та відсутності

обмежень на кредитування в іноземній валюті призвело до прийняття на себе домогосподарствами валютних ризиків, якими вони не мали можливості управляти.

За період 2005 - 2008 років номінальний середньорічний приріст обсягів кредитування становив 70%, причому приріст кредитування домашніх господарств відбувався швидшими темпами (104%) у порівнянні з кредитуванням не фінансових корпорацій (58%). Доларизація кредитного портфелю поступово зростала та станом на вересень 2005 року досягла 51%, зокрема кредитів наданих домогосподарствам – 62%. Номінальний середньорічний приріст депозитів за той самий період був набагато повільнішим і склав 44%. Депозити домогосподарствам також росли швидше, у порівнянні з депозитами НФК (ріст склав 50% та 36% відповідно). Такі диспропорції призвели до зростання відношення суми кредитів до депозитів резидентів від 106% у 2005-му році до 204% в 2008-му році. Кредитування здійснювався багатьма банками за рахунок залучення фінансування із-за кордону. За період 2005-2008 років зовнішній борг банків у іноземній валюті зріс із 2,7 до 39,5 млрд. дол. США, його номінальний середньорічний приріст становив 196%, а рівень досяг 38% від усіх зобов'язань банків на кінець 2008 року.

Негативні тенденції глобальної фінансової кризи, загострення політико-правової ситуації в країні, а також негативні явища в національній економіці сформували середовище перманентної нестабільності, що призвело до руйнівного впливу на фінансові установи та ринки України та викликало їх підірваність та порушило ліквідність, погіршило платоспроможність, ключові показники розвитку банківської системи України станом за 01.01. 2008 – 2010 р.р. розглянемо у табл.1.7.

Як бачимо з аналізу таблиці, внаслідок девальвації гривні значно зросли неплатежі за кредитами в іноземній валюті, зменшилась вартість капіталу банків, що створило тиск на достатність капіталу. Перед банківським сектором постала проблемою ліквідності: 80-90% банків призупинили кредитування, було введено заборону на дострокове зняття депозитів.

За цей період прибутковість банківського сектору суттєво погіршилась. Чистий процентний дохід у 2009 році зріс на 9,2%, але зростання обсягів відрахувань у резерви більше ніж у 3 рази з огляду на погіршення якості кредитів та курсової переоцінки статей балансу в іноземній валюті призвело до збитків банківської системи за 2009 рік у розмірі 38,45 млрд. грн.

Фінансові показники банків після трьох років збитків вплинули на те, що банківська система стала беззбитковою лише у 2012 році, але показник рентабельності капіталу залишався на дуже низькому рівні – 3% у 2012 році і 0,8% у 2013. Більш того, у першому кварталі 2014 року банківська система знову повернулася до збитковості на тлі масштабної девальвації гривні, зниження економічної активності та необхідності створювати значні резервні витрати.

Таблиця 1.7

**Ключові показники розвитку банківської системи України
станом за 01.01. 2008 – 2010 р.р.[33]**

Показники	за станом на				
	01.01. 2008	01.01. 2009	01.07. 2009	01.10. 2009	01.01. 2010
Кількість діючих банків, од.	175	184	187	185	182
у тому числі з іноземним капіталом	47	53	51	49	51
Регулятивний капітал, млн грн.	72 265	123 066	119 476	128 051	135802
Рівень простроченої заборгованості, %	1,31	2,45	5,69	7,56	9,36
Чисті активи (з урахуванням резервів), млн грн.	599396	926 086	864 695	889959	880302
Чистий фінансовий результат, млн грн.	6 620	7 304	-14 321	-20 944	-38 450
Офіційний валютний курс, UAH/USD	5,0500	7,7000	7,6405	8,004	7,9850

Станом на 01 липня 2014 року ліцензію НБУ мали 174 банківські установи (в т.ч. 51 банк з іноземним капіталом). Протягом I півріччя 2014 року до Державного реєстру банків було включено одну банківську установу: ПАТ «Вектор Банк» (дата

реєстрації 31.01.2014 р., №352). При цьому, варто зазначити, що на дату написання огляду до 18 банківських установ у зв'язку з втратою платоспроможності ФГВФО було введено тимчасову адміністрацію, щодо окремих банків прийнято рішення про ліквідацію. На дату написання огляду НБУ було прийнято рішення про відкликання ліцензій восьми банківських установ (в т.ч. двох у зв'язку з анексією АР Крим та як наслідок, неможливістю здійснювати банківський нагляд з метою регулювання). Кількість учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб станом на дату написання звіту складала 170 банківських установ. Динаміку змін кількості банків України протягом 01.07.2013 – 01.07.2014 років розглянемо на рис.1.10.

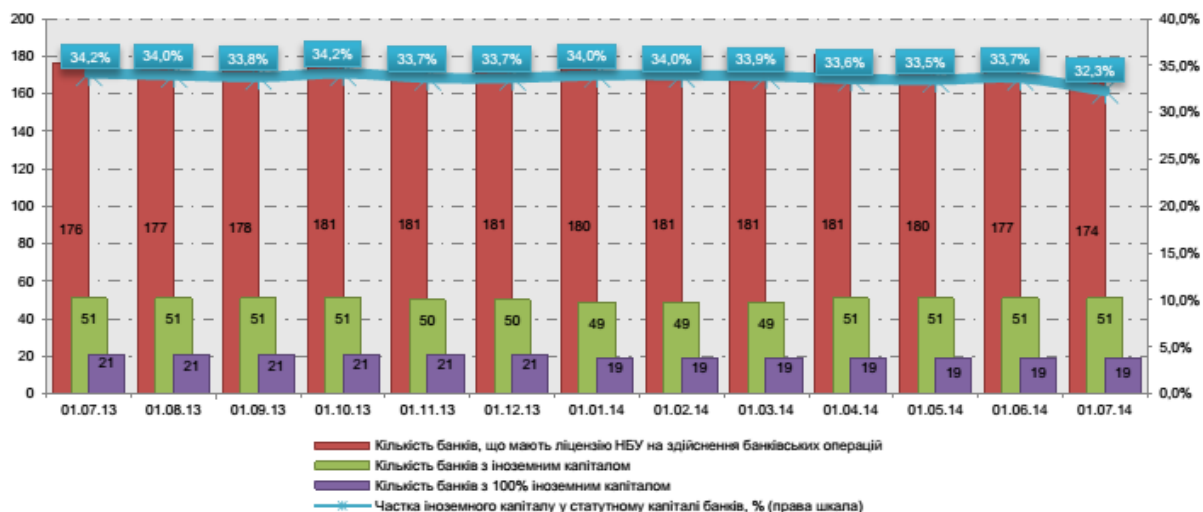

Рис.1.10 Динаміка зміни кількості банків України протягом 01.07. 2013 – 01.07.2014 років [34]

Слід визначити, що незважаючи на ліквідацію ряду проблемних банківських установ переважно з приватним українським капіталом, частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків за I півріччя 2014 року зменшилась та наразі складає 32,3%. При цьому, значна кількість банків з іноземним (західним капіталом) згортає свою діяльність на території України або переорієнтовується переважно на обслуговування корпоративних клієнтів.

Отже, за результатами I півріччя 2014 року збиток показали 35 банків зі 173 (1/5 банківських установ), які подали звітність до НБУ. Девальвація гривні в першому кварталі 2014 на 37% та спад в економіці загрожує подальшим погіршенням якості кредитних портфелів банків. Політична нестабільність призводить до зростання депозитних ставок, що знижує маржу. Частина активів та зобов'язань опинилися під загрозою через окупацію частини території України (Крим). Значна кількість банків зіштовхнулася з проблемами: у 2014 році в 11 банках запроваджено тимчасову адміністрацію, з яких в 5-ти розпочато процедуру ліквідації, кілька інших банків відчувають серйозні проблеми з ліквідністю. На рис. 1.11 розглянемо десять збиткових банків України станом на 1 півріччя 2014 року.

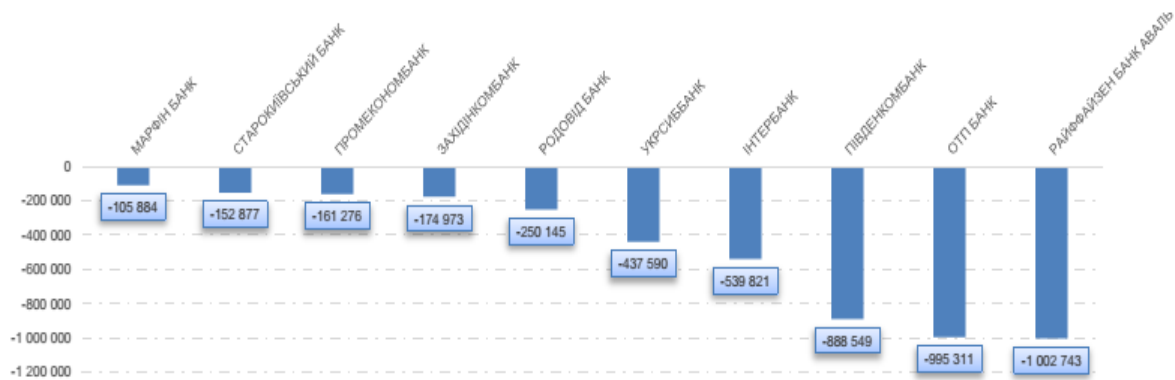

Рис.1.11. Десять збиткових банків України за результатами 1 півріччя 2014 року [34]

Частка іноземних банків по активах (крім російських) знизилась із 18% в 2010 до 8,1% в першому кварталі 2014 року. На кінець першого кварталу 2014 року найбільшим десяти банкам належить 55% активів, що є низьким показником у порівнянні з іншими країнами регіону, де середнє значення даного показника становить 74%. В Україні значна фрагментація призвела до існування ринкової ніші зі 160 банків, кожен з яких має частку активів не більше 1%, які разом займають 28% ринку. Такі банки часто залежать від кількох крупних клієнтів, що мають одного власника із банком. Відповідно вони схильні видавати більш ризиковані кредити підприємствам своєї групи і мають вищий ризик банкрутства.

На нашу думку, одним з найважливіших напрямків в реформування банківської системи, НБУ слід переглянути систему управління ліквідністю та розробить ефективні засоби управління короткостроковою та структурною ліквідністю банківської системи згідно з найкращими практиками Європейського Союзу. Завданням НБУ повинно бути підтримка на належному рівні ліквідності в цілому по системі. НБУ також слід переглянути законодавче регулювання угод репо між комерційними банками та активніше використовуватиме угоди репо для управління ліквідністю на міжбанківському ринку. Ці заходи сприятимуть стабілізації короткострокових ставок на міжбанківському ринку навколо облікової ставки НБУ та підвищенню ліквідності міжбанківського ринку. НБУ буде підтримувати ліквідність банківської системи через ефективну систему рефінансування. Порядок використання вищезазначених інструментів повинен бути повністю прозорим.

Щодо зменшення залежності банківської системи від ринкових ризиків, НБУ слід стимулюватиме розвиток біржового та позабіржового ринку деривативів та ініціюватиме законодавче врегулювання цих ринків шляхом ухвалення спеціального закону та створення сприятливої системи оподаткування. З метою полегшення хеджування валютних ризиків та ризиків зміни процентної ставки НБУ повинен дозволити допуск банківських установ на ці ринки, також слід законодавчо врегулювати вже існуючу практику укладання угод своп по процентних ставках.

Слід відзначити, що на сьогодні банківська система України залишається найбільш слабкою та нестабільною. Частка проблемних активів в активах банківської системи виросла до майже 10,8% відсотків та становила близько 19,9 млрд. дол. на кінець грудня 2013 року. Для прояснення ситуації, що склалася розглянемо динаміку активів банківської системи розглянемо в табл.1.8.

Слід вказати, що українські банки все ще мали значну коротку відкриту валютну позицію, що приводила їх до валютного ризику. Одночасно клієнти банків були під підвищеним валютним ризиком, оскільки в частка іпотечних кредитів домогосподарств в іноземній валюті складала 67%, а загальних кредитів не фінансових корпорацій – 34%. В умовах девальвації національної валюти валютний ризик

клієнтів, у яких відсутні джерела надходжень валютної виручки, трансформується в кредитний ризик для банків. Відношення кредитів до депозитів резидентів знизилось із часів кризи 2008-го року, але все ще становило 149% на кінець першого кварталу 2014-го року, при середньому значенні серед країн регіону на рівні 92%.

Варто зауважити, що протягом всього 2013 року офіційний валютний курс гривні до долара США залишався без змін на рівні 7,993 грн./дол. США. При цьому, для підтримання валютного курсу на незмінному рівні НБУ регулярно протягом 2013 року здійснювались валютні інтервенції в обсязі 3 145,6 млн. дол. США (7 499 млн. дол. США за 2012 рік). Така політика призвела до того, що протягом 2012-2013 рр. обсяг міжнародних резервів зменшився на 35,79% (11 378,9 млн. дол. США).

Таблиця 1.8

**Динаміку активів банківської системи України за період
з 01.04.2013 – 01.07.2014 рр., млн. грн.[35]**

Показник	Станом на					
	01.04.13	01.07.13	01.10.13	01.01.14	01.04.14	01.07.14
Чисті активи	1145,5	1 194,6	1232,4	1278,1	1315,91	1307,0
Кредитний портфель	818,50	832,92	860,74	911,40	10008,63	992,5
Вкладення в цінні папери	123,69	135,36	127,9	138,29	151,41	149,87
в т.ч. ОВДП	76,88	83,35	77,64	81,05	84,3	84,49
Високоліквідні активи	162,05	151,07	149,53	152,90	142,08	142,19
Офіційний валютний курс	7,993	7,993	7,993	7,993	10,998	11,785
Середня відсоткова ставка в нац. валюті, %	15,3	16,5	14,5	17,2	17,6	16,7
Середня відсоткова ставка в ін. валюті, %	8,9	8,5	8,0	8,2	10,6	7,4

Отже, задля недопущення подальшого зменшення обсягу міжнародних резервів, НБУ знизив продаж валюти на міжбанківському валютному ринку. Таким чином, з метою згладжування волатильності на валютному ринку за підсумками II

кварталу, НБУ було здійснено продаж валюти на суму близько 786,4 млн. дол. США. Динаміку сальдо валютних інтервенцій НБУ розглянемо на рис.1.12.

Дана ситуація пов'язана в першу чергу не зі зниженням попиту населення на іноземну валюту, а зі значним зниженням платоспроможного попиту населення та реального обсягу середньої з/п (-5,4% в червні поточного року по відношенню до аналогічного місяця 2013 року) за одночасного зростання інфляції (+11,6% з початку року), що, в свою чергу, збільшує витрати на споживання.

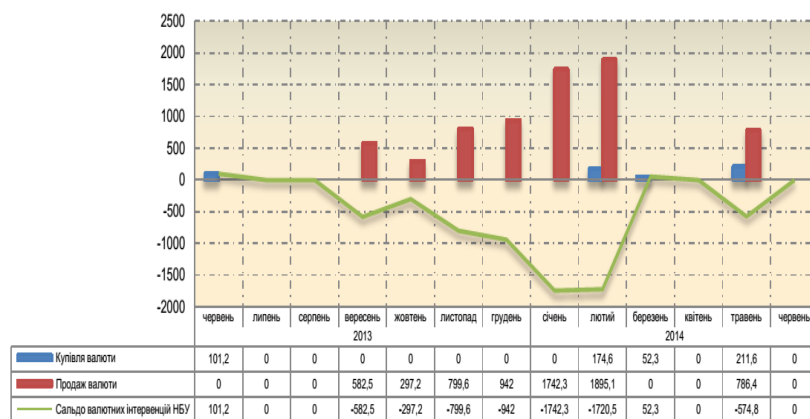

Рис. 1.12. Динаміка сальдо валютних інтервенцій НБУ станом на 01.06.2013 – 01.06.2014 р.р.[34]

Динаміку сальдо операцій з іноземною валютою з фізичними особами розглянемо на рис.1.13.

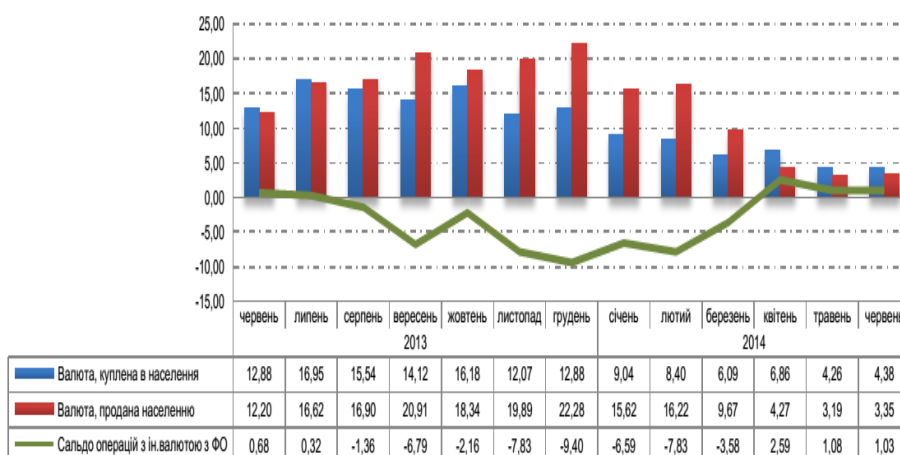

Рис. 1.13. Динаміка сальдо операцій з іноземною валютою з фізичними особами станом на 01.06.2013 – 01.06.2014 рр.[34]

Слід зазначити, що Національний банк вжив низку інших економічних заходів для стабілізації ситуації. Було підвищено облікову ставку (з 6,5% до 9,5%, починаючи з 15.04.2014 р. та з 9,5% до 12,5%, починаючи з 17.07.2014 р., починаючи з 13.11.2014 р. – 14%), оптимізовано норми банківського нагляду та валютного контролю, створено незалежний аудиторський комітет.

В процесі падіння стійкості банків, слід зазначити, що одним з найважливіших проблем стало зменшення власного капіталу банків. За результатами I півріччя 2014 року власний капітал банків зменшився на 7,36% (14 175 млн. грн.) (рис.1.14).

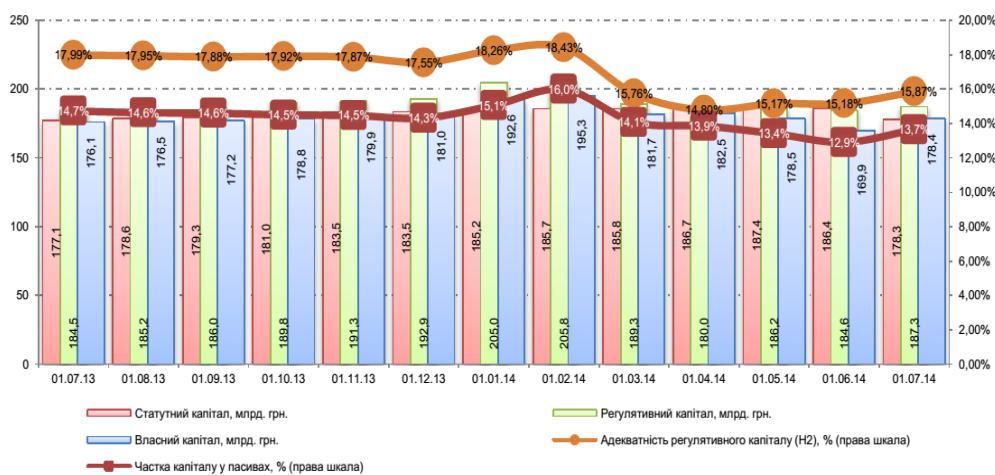

Рис. 1.14 Динаміка основних показників власного капіталу банків України станом за 01.07.2013 – 01.01.2014 рр.[34]

Протягом I півріччя 2014 року обсяг регулятивного капіталу зменшився на 17 632 млн. грн. та станом на 01.07.2014 р. складає 187 344 млн. грн. Адекватність регулятивного капіталу протягом I півріччя 2014 року знизилась на 2,39% та станом на 01.07.2014 р. складає 15,87% та перевищує з достатнім запасом мінімальне допустиме значення (10%). В той же час даний показник має широкі діапазон значень для різних банків та становить менше 10% для деяких крупних банків.

Слід відмітити, що рівень покриття власним капіталом активів та кредитно-інвестиційного портфеля поки є задовільним та становить 13,65% і 16,52% відповідно.

У цілому слід зазначити, що при збереженні негативних економічних процесів у країні, слабкого операційного середовища,

а також нестабільній грошово-кредитній та валютній політиці привабливість вітчизняної банківської системи буде залишатися на низькому рівні. Якщо систематизувати проблеми банківської системи відносно характеристики різних аспектів цього процесу, то їх можна подати таким чином:

- банки все ще мають суттєві частки проблемних активів на балансі, що потребує системного рішення проблеми якості активів;
- банківська система не має фундаменту для сталого розвитку;
- банківська система має малу базу заощаджень;
- на сучасному етапі кредитування банками призупинилось;
- джерела капіталу банків обмежені;
- сильно зниження довіри до банківської системи.
- банківський нагляд не в змозі проводити макропруденційний нагляд на необхідному рівні та виявляти ризики на ранній стадії;
- корпоративне управління банків не відповідає світовим практикам.
- розвиток фінансової інфраструктури не відповідає потребам банківського сектору та економіки в цілому.

Підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що розв'язання проблем банківської системи України передбачає розробку ряду найскладніших завдань. Виходячи із необхідності орієнтації системи державного регулювання на економічне зростання, стратегія розвитку вітчизняної банківської системи повинна передбачати: підвищення рівня її фінансової стійкості на основі уникнення системних банківських криз; підвищення якості реалізації банківською системою функцій акумулювання заощаджень населення, коштів підприємств та їх трансформацію в кредити та інвестиції; відновлення та зміцнення довіри до вітчизняної банківської системи з боку інвесторів; уникнення використання банківської системи у практиці відмивання грошей.

На нашу думку, щодо пропозицій по реформуванню банківської системи України слід розрізняти за наступними напрямками:

Першочерговим завданням для НБУ стане удосконалення інструментів монетарної політики. Ключовим засобом підтримки цінової стабільності буде облікова ставка, яка стане якорем для короткострокових ставок на міжбанківському ринку. Для втримання їх на встановленому рівні НБУ використовуватиме такі інструменти, як рефінансування комерційних банків, продаж цінних паперів, продаж депозитних сертифікатів тощо.

З поглибленням процесів глобалізації та зростанням загальної нестабільності ринків в умовах світової фінансової кризи рівень ризиків у банківській діяльності зростає. У зв'язку з цим використання методики стрес тестування до кредитних організацій особливо актуально і може сприяти ранньому виявленню можливих фінансових проблем.

Також, однією з найнагальнішої потреби для стабілізації банківської системи є з'ясування реальної якості активів на балансі українських банків. Згідно з меморандумом, підписаним з Міжнародним валютним фондом, провідними аудиторськими компаніями будуть проведені діагностичні обстеження щодо якості активів та стрес тестування усіх банків (35 найбільших – до кінця вересня 2014 року, фінансовий стан всіх інших банків буде оцінено за результатами аудиту річної фінансової звітності за МСФЗ станом на кінець 2014 р.). В подальшому стрес - тестування планується проводитися кожні два роки.

Слід зазначити, що в найближчі два роки НБУ планує оцінити банки, які мають проблеми з капіталом на можливість їхньої життєздатності. Оцінка достатності капіталу банків буде проводитися за даними вищезазначеного аналізу якості активів. Банки будуть повинні мати показник достатності капіталу першого рівня 7% за базовим сценарієм та 4,5% за негативним сценарієм до кінця 2016 р. НБУ слід вживатиме заходи для вирішення проблеми банків, які мають недостатній капітал. Ті банки, які за результатами аналізу якості активів виявлять недостатність капіталу, мають надати на затвердження НБУ плани реструктуризації та рекапіталізації.

Як один із найбільш пріоритетних механізмів капіталізації банків, доцільно розглядати злиття та приєднання банківських

установ, які можуть використовуватися також для відновлення платоспроможності окремих банків. НБУ розроблятиме законодавчі ініціативи спрощення та стимулювання порядку консолідації банківського капіталу, у т.ч. проблемних банків.

На нашу думку, у середньостроковому періоді до 2020 року кількість банків зменшиться, що призведе до збільшення рівня індексу Херфіндаля-Хіршмана по активах до 750-800 (487 на кінець першого кварталу 2014 року), що все одно характеризуватиме банківську систему як висококонкурентну, але не таку фрагментовану як зараз.

Слід зазначити, що на 01.01.2014 р. низька концентрація активів банківської системи (табл.1.9) дає можливість проникнути новим суб'єктам на ринок та поступово підвищувати можливості по формування грошових потоків.

Таблиця 1.9

**Динаміка показників концентрації банківської системи України
Станом з 01.01.2006 по 01.01.2014 [9]**

Рік	Показники концентрації ринку			
	Індекс концентрації	Індекс Херфіндаля-Хіршмана	Індекс Холла-Тідемана	Загальний індекс галузевої концентрації
На 01.01.2006	53,11	0,0394	0,0225	0,185
На 01.01.2007	55,82	0,0389	0,0236	0,178
На 01.01.2008	54,52	0,0373	0,0238	0,171
На 01.01.2009	52,12	0,0346	0,0240	0,161
На 01.01.2010	55,02	0,0354	0,0250	0,155
На 01.01.2011	56,03	0,0357	0,0119	0,149
На 01.01.2012	58,68	0,0407	0,0253	0,199
На 01.01.2013	61,79	0,0426	0,0243	0,219
На 01.01.2014	65,34	0,0471	0,0242	0,242

Протягом періоду аналізу значення індексу Херфіндаля-Хіршмана було менше 0,1, що свідчить про неконцентрованість банківської системи України. Інші розраховані показники концентрації, наведені в табл.9, також свідчать про низьку

концентрацію банківської системи України, що дозволяє стверджувати про існування монополістичної конкуренції у банківській системі.

Слід відмітити, щодо до тих банків, які не зможуть надати задовільні плани рекапіталізації має бути визначена чітка процедура подальших дій. НБУ разом з Фондом гарантування вкладів фізичних осіб розробить необхідні інструменти як для швидкого відновлення платоспроможності банків та поверненні їх на банківський ринок, так і для більш ефективного виводу неплатоспроможних банків. У випадку, якщо подальше незалежне функціонування проблемного банку буде визнано недоцільним, до нього будуть застосовані інші механізми виводу банків з ринку. Тому завданням НБУ та Уряду держави є мінімізувати витрати для платників податків при капіталізації банків, які мають недостатній капітал.

Також необхідно відзначити, що НБУ планує ініціюватиме створення спеціального фонду для рекапіталізації системних банків, подальше функціонування яких визнано доцільним. НБУ спільно з Міністерством фінансів слід розробить пропозиції щодо розміру такого фонду, шляхів фінансування та функціонування згідно з найкращими сучасними практиками Європейського Союзу. Задачею фонду, на нашу думку, повинно бути проведення рекапіталізації проблемних банків, управління державними частками та проблемними банками (у випадку концентрації контролю в руках держави) з метою стабілізації банківської системи, максимізації доходу для держави в майбутньому та виходу державу з капіталу банків з мінімальними витратами для платників податків.

Світова банківська практика останніх років свідчить, що НБУ необхідно заохочувати покращення бізнес-клімату та подолання структурних проблем задля довгострокового розвитку банківського сектору, включаючи ініціювання правової та ефективної судової системи, яка б дозволила якомога швидше вирішувати питання з боржниками та захистила від неправомірного тиску з боку державних органів чи сторонніх бізнес-груп; зменшення впливу

державного апарату та політичних партій на банківський сектор та цільового кредитування підприємств чи проектів.

З поглибленням процесів глобалізації та зростанням загальної нестабільності ринків в умовах світової фінансової кризи рівень ризиків у банківській діяльності зростає. Нестабільне економічне середовище та значна девальвація національної валюти в 2014 році спричинили збільшення боргового навантаження на позичальників, що, в свою чергу, сприяло зростанню обсягу простроченої заборгованості на 40,02% (28,08 млрд. грн.), що станом на 01.07.2014 р. складає 98 260 млн. грн. та відповідає 9,9% клієнтського кредитного портфеля і, в свою чергу, в повній мірі покривається сформованими резервами. Динаміку зміни простроченої заборгованості в клієнтському кредитному портфелі розглянемо на рис. 1.15.

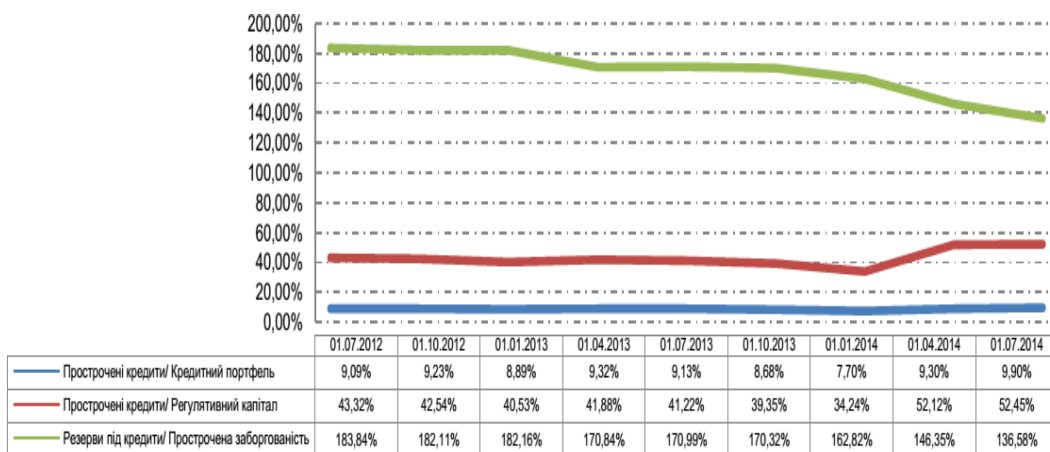

Рис. 1.15 Динаміка зміни простроченої заборгованості в клієнтському кредитному портфелі станом на 01.01.2012 – 01.07.2014 рр.,% [34]

Таким чином, НБУ доцільно вживатиме заходи для вирішення питань з проблемними кредитами, які перешкоджають сьогодні відновленню кредитування. Значна частина існуючих проблемних кредитів виникла під час кризи 1 етап - 2008-2009 рр., 2 етап червень – листопад 2014 року падіння національної валюти. НБУ слід сприятиме індивідуальному вирішенню питань банків з проблемними кредитами.

Основним видом банківської діяльності є кредитування фізичних і юридичних осіб. Слід зазначити, що для банку дані вид операції є найбільш ризикованим. Ще однією із головних напрямків щодо реформування банківської системи є кредитної діяльності банків, для цього НБУ слід вжити ряд заходів, а саме:

- по-перше, поширення третейських судів та досудового вирішення спорів, значно полегшить цей процес для кредиторів, так як великою проблемою в можливостях кредиторів відстояти свої права є значна протяжність та вартість судових процесів.

- по-друге, підвищити відповідальності позичальників за надання в банки або кредитні бюро недостовірної інформації. Практика показує, що нерідкі випадки коли позичальники надають недостовірну інформацію для отримання кредиту, який потім не можуть оплатити. За це має бути введена адміністративна відповідальність та штрафні санкції. Це дозволить зменшити кредитні ризики, а з цим і вартість ресурсу для позичальників;

- в третій, слід ініціюватиме реформу законодавства про банкрутство боржників з метою прискорення процесу банкрутства та наближення його до найкращих практик Європейського Союзу. Це дозволить прискорити та стандартизувати процес банкрутства боржників та надасть змогу кредиторам у правовій манері якомога швидше відшкодовувати свої збитки;

- в четвертих, слід просувати законодавство реформування системи примусового стягнення заборгованості, відчуження та реалізації заставного майна з метою спрощеної процедури відчуження об'єктів застави на користь кредиторів до строку не більше ніж 3 місяці;

- в п'ятих, чітко визначить загальноприйнятий процес реструктуризації боргів. Необхідно прописати перелік можливостей і прав позичальників та кредиторів у разі реструктуризації боргів, та процеси, яким будуть керуватись при реструктуризації боргів. Таким чином банки матимуть правове поле для дії, а позичальники - краще розуміння своїх варіантів та прав.

- в шостих, подальше застосовуватиме заходи задля забезпечення прозорого інформування споживачів про банківські

послуги, що включає висвітлення ефективної відсоткової ставки та інших ключових параметрів, запровадження подібних шаблонів договорів, чітких пояснень можливостей та наслідків реструктуризації боргів, підвищення вимог до реклами, тощо.

Слід зазначити, що в рамках активного провадження зарплатних проектів через банки другого рівня, НБУ рекомендує ініціювати закріплення право вибору за працівником, в якому банку отримувати заробітну плату або соціальні виплати. Наразі працівники мають дуже обмежені можливості для вибору банку, де вони отримують зарплату.. Посилення права вкладників на вибір банку дозволить підвищити конкуренцію між банками в роздрібному сегменті. Для захисту прав вкладників та користувачів фінансових послуг НБУ ініціюватиме окремий інститут Фінансового омбудсмена, в функції якого входитиме досудове вирішення суперечок та скарг між фінансовими установами та їх клієнтами – фізичними особами. Така інституція має виступати як вікно звернень скарг вкладників та інших споживачів фінансових послуг й допомагати їм роз'яснити свої права та обов'язки. І в разі істотного порушення, наскільки дозволяє мандат фінансового омбудсмена, посприяти вирішенню проблемних питань, або передати їх в відповідні державні органи. Фінансовий омбудсмен буде незалежним від Національного банку та створений на базі консолідованої асоціації банків. Рішення Фінансового омбудсмена повинні виконуватися як фінансовими установами, так і їх клієнтами.

Банківська система – важливий елемент ринкової економіки, яка забезпечує як регулювання кредитно-грошового обігу, так і рух, перерозподіл і ефективне використання фінансових ресурсів. Виконання цих функцій значною мірою залежить від капіталу самої банківської системи. Тобто в системі головних економічних цінностей банків і банківської системи в цілому, які визначають потенціал і темпи їхнього ефективного економічного розвитку, важлива роль належить капіталу.

На нашу думку, реформування банківської системи в напрямку управління капіталом банків другого рівня, слід зробити наступне:

- підвищити нормативні вимоги до розміру власного капіталу банків. НБУ планує це зробити в декілька етапів протягом наступних років аби дати банкам необхідний час на залучення капіталу: НБУ планує ініціюватиме збільшення нормативу мінімального регулятивного капіталу до 500 млн. грн. до 2018 року та 750 млн. грн. до 2020 року. Також, слід запропонувати збільшити розмір мінімального статутного капіталу для нових банків до 500 млн. грн. Як результат, в горизонті до 2020 року кількість банків зменшиться та частка 25 найбільших банків у активах банківської системи зросте до 95% (проти 77% на кінець 1 кварталу 2014 року);
- диференціювати вимоги до норм капіталів, що приймають строкові депозити від фізичних осіб. Банки, які приймають строкові депозити від громадян, потребують більших механізмів власного захисту, оскільки в разі їх банкрутства зобов'язання мають відшкодувати платники податків через Фонд гарантування вкладів. НБУ планується збільшити мінімальний власний капітал для банків, які працюють з населенням, що надасть додаткового захисту системі, й буде сприяти консолідації банківського сектору;
- слід спростити процес збільшення капіталу банків;
- удосконалити законодавство щодо процесів злиття і поглинання банків до найкращих практик Європейського Союзу, що дозволить швидше провести процес консолідації банків та знизить негативний вплив на їх ефективність. Це стосується, вирішення проблем захисту прав вкладників, позичальників, інвесторів та платників податків та спрощення операційного та юридичного процесу консолідації банків;
- слід виділити окрему групу системно важливих банків, для якої будуть встановлені більш жорсткі вимоги до нормативів капіталу та ліквідності, але які зможуть сподіватися на більш системну та скорішу стабілізаційну допомогу з боку НБУ в період криз;

- НБУ та Міністерству фінансів України пропонуємо вживати заходи для розробки стратегії участі держави в банківській системі з пріоритетним напрямком зниження частки держави в банківському секторі, у т.ч. завдяки розміщенню акцій державних банків на біржах. Стратегія включатиме визначення місії державних банків, напрямів діяльності та інструментарію, який може включати надання прямих кредитів цільовим секторам, викуп та сек'юритизацію вже наданих кредитів, гарантування кредитів, компенсація частини процентних ставок, тощо. Також необхідно втілити програму суттєвого підвищення операційної ефективності державних банків. В будь-якому випадку не зважаючи від того яким буде рішення щодо присутності держави в банківському секторі будуть залучені найкращі управлінські та операційні практики з приватного сектору, приватного нагляду за діяльністю державних банків та доступу до фінансових ринків;
- проводитиме активну політику сприяння підвищенню ролі іноземних банків в Україні та вживатиме заходи задля залучення іноземного капіталу, передусім з глобальних фінансових установ. НБУ слід стимулюватиме створення умов для максимально легкої роботи іноземних банків в Україні, включаючи зняття надмірних валютних та адміністративних обмежень на приведення капіталу, відкриття філій. Будуть вжиті дії задля поліпшення інвестиційного клімату, оздоровлення банківського сектору, захисту прав інвесторів для підвищення долі банківського капіталу в банківській системі до рівня не нижче 50% до 2020 року;
- сприятиме розвитку регіональних та кооперативних банків та створення банків, спеціалізованих під кредитування певних галузей економіки. Розповсюдженим механізмом розвитку громад в деяких державах є регіональні банки, які з одного боку надають доступ членам громад до банківських послуг, а з іншої – фінансують місцевий бізнес або купують

місцеві комунальні облигації. НБУ слід розробляти необхідні інструменти для зниження концентрації таких ризиків;

- взяти участь у процесі визначення вимог регулювання кредитних спілок. Додатковим механізмом стимулювання кредитування економіки в цілому та цільових секторів зокрема будуть кредитні спілки. Проте аби це не створювало неявної загрози будуть прийняті необхідна правова база та регулятивні обмеження щодо направлення діяльності кредитних спілок. З іншого боку буде приділена достатня увага нагляду за їх діяльністю і унеможливленню виникнення надлишкових системних боргових заощаджень. Таким чином кредитні спілки стануть додатковим інструментом кредитування економіки без виникнення додаткових системних проблем.

Отже, для підвищення рівня стійкості банківської системи НБУ слід поступово вводитиме в роботу нові вимоги до достатності капіталу та платоспроможності банківських інститутів. Через факт того, що не всі банки з об'єктивних причин зможуть відповідати новим вимогам, НБУ визначить проміжок часу щодо трансформації банківських інститутів у відповідності до принципів Базель Ш. К 2020 року Україна буде знаходитися на завершальній стадії впровадження вимогам Базеля Ш.

Одним із актуальніших питань реформування банківської системи є вирішення структурних дисбалансів в балансах банків.

Відмітимо, що станом на кінець перший квартал 2014 року частки кредитів і депозитів у іноземній валюті (переважно доларах США) склали 42,5% і 45,7% відповідно. Як наслідок, банки та позичальники, які не мають валютних надходжень, несуть суттєві валютні ризики. Обсяг валютних кредитів, протягом I півріччя 2014 року, збільшився більш ніж на 1/3 (144 981 млн. грн. (екв. в іноземній валюті)), що є наслідком значної девальвації національної валюти з початку року. Частка валютних кредитів в загальному клієнтському кредитному портфелі залишається значною та складає 43,35% (див. рис. 1.16).

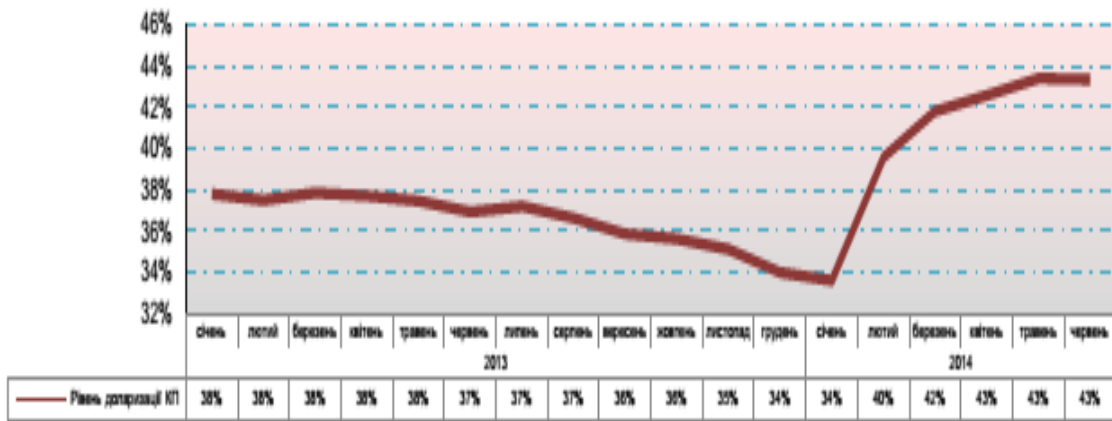

Рис. 1.16 Рівень доларизації кредитів за січень –червень 2014 року, % [34]

Таким, чином висока доларизація посилює негативний вплив погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури на економіку країни, оскільки девальвація гривні, що відбувається за таких умов, призводить до зростання боргового тягаря на позичальників, збільшення проблемних кредитів, банківської кризи, обмеження кредитування та подальшого погіршення ситуації в економіці.

На нашу думку, НБУ для подолання доларизації економіки країни через набір ринкових та регулятивних заходів слід включатиме пруденційні заходи, спрямовані на заохочення заощаджень та запозичень у національній валюті.

Рис. 1.17 Значення валютного курсу USD / UAH за січень – червень 2014 року, грн. [34]

З метою зниження валютних ризиків та мінімізації наслідків змін валютного курсу для банківської системи, НБУ необхідно здійснити комплекс заходів щодо кардинального зменшення частки кредитів та депозитів в іноземних валютах. Основою для дедоларизації стане перехід від політики курсової стабільності до політики гнучкого курсоутворення та цінової стабільності.

Слід зазначити, що НБУ планує, що відношення кредитів до депозитів в банківській системі к 2020 року становитиме 105-110% (порівняно зі 123% на кінець першого кварталу 2014 року). Доларизація має високу інерційність, і її подолання потребує часу, але НБУ ставить за мету знизити частку валютних кредитів і депозитів з 40-45% до 10-15% до 2020 року. На нашу думку, НБУ слід притримуватись гнучкого курсу валют, відображаючи відношення між попитом і пропозицією. Це допоможе провести корегування сальдо торгівельного балансу та зберегти золотовалютні резерви. Гнучкий курс також допоможе гасити зовнішні шоки української економіки. Такий режим курсоутворення сприятиме розвитку прозорого та передбачуваного валютного ринку, разом із інструментами для хеджування валютних ризиків.

Діючий на даний момент режим валютного контролю в Україні містить суворі правила та вимоги, які є застарілими та перешкоджають притоку іноземних інвестицій, залученню іноземних кредитів, розвитку фінансового сектору та економічному росту в Україні. Більшість із цих обмежень були введені на початку 90-х, та їх основна мета полягала у боротьбі з відтоком капіталу з України. Наразі значні адміністративні обмеження на операції з іноземною валютою та оподаткування операцій з купівлі іноземної валюти спотворюють співвідношення між попитом і пропозицією. Поступовий перегляд існуючих обмежень полегшить функціонування режиму гнучкого курсоутворення, тому НБУ необхідно сприятиме лібералізації валютного ринку та вживатиме заходи для дерегуляції валютного законодавства.

В умовах сучасної кризи проблема захисту вкладів посідає особливе місце – це є ще одним із напрямків реформування банківської

системи. З початку 2014 року НБУ визнав неплатоспроможним 23 банки, включаючи «Прайм-Банк», «Демарк», «Порто-Франко», «Грін Банк», «Експобанк», «Актабанк», «Актив-Банк», «Терра Банк», «УФС», «Золоті ворота», «Єврогазбанк», «Фінростбанк», «Старокиївський банк», «АвтоКразБанк», «Західінкомбанк», «Південкомбанк», «Промекономбанк», «Інтербанк», «Форум», «Меркурій», «Брокбізнесбанк», «Реал Банк», «Даніель». На підставі цих рішень НБУ ввів тимчасову адміністрацію в 22 банки, зокрема, стосовно 11 банків здійснюється процедура ліквідації.

На нашу думку, НБУ слід запропонувати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб підвищити диференціацію ставок збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб по валютних та гривневих депозитах. НБУ також слід ініціюватиме підвищення рівня гарантованих довгострокових вкладів в гривні за рахунок диференціації гарантованих довгострокових вкладів в гривні виникне додатковий мотиваційний важіль для збільшення вкладів. Проте аби ця міра не створювала додаткове навантаження і не розвивало подальшої диспропорції в економіці може бути запропоноване обмеження гарантування короткострокових та валютних депозитів, за рахунок яких можна надати додаткові гарантії для довгострокової гривні.

Також, НБУ слід ініціюватиме прийняття законодавчих норм перегляду норм дострокового розірвання депозитних договорів. Необхідно розглянути можливість запровадження в українському законодавстві норми щодо можливості укладання із фізичними особами договорів депозиту, які не можуть бути достроково розірвані на вимогу клієнта. Укладання таких договорів значно посилить фінансову стійкість українських банків, особливо в кризовий період, і стимулюватиме розвиток довгострокового кредитування в національній валюті. НБУ слід внести зміни до законодавства для впровадження депозитів без права дострокового зняття, або з частковою втратою тіла депозиту. Альтернативою ощадним вкладам (але не заміщенням) стануть додаткові типу

депозитів, які заохочують довгострокові заощадження у гривні, отже такі депозити не будуть мати можливість знятими до кінця терміну.

Криза вітчизняної солідарної системи пенсійного забезпечення зумовлює прискорення запровадження обов'язкової накопичувальної складової пенсійної реформи. Як відомо, в Україні реформування пенсійної системи передбачає перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення, де перший рівень – реформована солідарна система; другий рівень – обов'язкова накопичувальна система і третій рівень – добровільна накопичувальна система (або система недержавного пенсійного забезпечення). На нашу думку, НБУ разом із Міністерством фінансів, Національною комісією з регулювання фінансових послуг та Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку слід ініціювати запровадження добровільної накопичувальної частини системи пенсійного забезпечення та створення сприятливого режиму для розвитку ринку корпоративних облігацій.

Слід зазначити, що НБУ буде заохочувати запровадження обов'язкової та добровільної накопичувальної частини пенсії для надання поштовху ринку довгострокових облігацій. Як свідчить світовий досвід, запровадження обов'язкової та добровільної накопичувальної частини системи пенсійного забезпечення є ключовим важелем для розвитку фінансових ринків у країні. Пенсійні фонди, маючи довгострокові і добре прогнозовані зобов'язання, створюють попит на довгострокові надійні боргові інструменти.

Дуже важливим із напрямків реформування банківської системи є макропруденційне регулювання та нагляд призначений для моніторингу факторів, які спричиняють прямий та непрямий вплив на фінансову стабільність, визначення факторів уразливості банківської системи по відношенню до системних ризиків, ранньої діагностики системної нестабільності у фінансовій сфері економіки. Саме завдяки впровадженню та

вдосконаленню системи забезпечення фінансової стійкості, одним з елементів якої є макропруденційне регулювання та нагляд, центральні банки провідних країн світу у цілому гідно вийшли з фінансової кризи та зменшили збитки від неї [37,с.375]. НБУ слід розробити монетарні, макропруденційні та мікропруденційні заходи щодо недопущення системного впливу на банки майбутніх криз, пов'язаних с кредитуванням нерухомості. НБУ слід покращити функціонування мікропруденційного нагляду в банківському секторі та побудувати потужні системи раннього реагування задля раннього виявлення ризиків. Підхід до визначення інтенсивності проведення нагляду на рівні банків повинен базуватись на ризиках, притаманних конкретному банку, скоригованих на системну важливість даного банку. НБУ слід створити тісний зв'язок між макропруденційним та мікропруденційним наглядом з метою фокусування останнього на найбільш ризикових сферах.

На сьогоднішній день досить актуальною стає проблема корпоративного управління в банка. Кардинальні зміни на фінансових ринках, спричинені посиленням процесів фінансової глобалізації, дерегулювання банківської діяльності з одночасним розвитком системи банківського регулювання, що мали місце наприкінці 20-го — початку 21-го століть, спричинили до посилення вимог до організації управління в банківських установах. Особливу актуальність здобула проблематика формування системи механізмів контролю над роботою менеджменту банківських установ з боку основних зацікавлених сторін, зокрема власників і вкладників.

Отже, можливо виділити декілька напрямів, що характерні для подальшого удосконалення корпоративного управління в банках:

- НБУ слід сприятиме оприлюдненню даних щодо кінцевих власників комерційних банків. НБУ слід ініціюватиме зміни до законодавства щодо зменшення порогу розкриття інформації про власників, які прямо або опосередковано володіють 2% акцій, на відміну від 10% зараз. НБУ також

необхідно провести оприлюднення даних в мережах Інтернет, або в друкованих виданнях акціонерів банків, а також зв'язок цих банків з іншими компаніями в рамках бізнес-груп;

- НБУ слід удосконалити механізм моніторингу та аналізу щодо достовірності оприлюдненої інформації. Розробити механізми відповідальності акціонерів і менеджменту за виявлення ризиків та довгострокові результати роботи банківських установ. З огляду на те, що багато українських банків є частинами фінансово-промислових груп і ці банки активно фінансують підприємства, розглядатися такі банки будуть на рівні усієї групи, а не окремих інституцій;
- з метою зниження концентраційних ризиків в банківській системі, НБУ слід ініціюватиме поступово зниження нормативу Н7 до 15% від регулятивного капіталу банку до 2020 року (25% від регулятивного капіталу зараз). Також заради зменшення залежності банків від окремої групи вкладників та/або пов'язаних сторін в 2015 році слід запропонувати новий норматив для контролю концентрації вкладників;
- НБУ слід ініціюватиме підвищення ролі та функцій наглядових рад банків щодо моніторингу діяльності банківських установ та посилить вимоги щодо членів наглядових рад банків, підвищити відповідальність членів наглядових рад банків, їх менеджменту та власників в разі шахрайства. Наразі існують багато механізмів як менеджмент банків, члени наглядових рад та власники можуть уникнути покарання, на яке вони по закону заслуговують як наслідок неправомірних дій, які ошукують вкладників банку, або потім перекладаються на плечі платників податків. Для уникнення таких випадків, НБУ слід ініціюватиме збільшення їхньої відповідальності та наслідків

персонально для таких осіб прописані, шляхом зокрема чіткого законодавчого визначення;

- ключовим важелем здорового корпоративного врядування є впровадження механізмів внутрішнього контролю. Таким є передусім внутрішній аудит, який попереджатиме правління банків про проблеми завчасно. А також інші методи контролю, як внутрішня звітність та системи раннього попередження.

Отже, з боку НБУ слід розробити новий перелік вимог до систем внутрішнього аудиту та контролю, та надана допомога банкам в їх впровадженні;

- для уникнення конфлікту з правом на персональне життя та принципом нерозкриття комерційної таємниці необхідно встановити чітку глибину розкриття даних щодо банків, їх показників діяльності та ключових осіб, які задіяні в управлінні банками;
- з боку НБУ слід розробити пропозиції щодо впровадження довгострокових компенсаційних пакетів для керівництва банків, які сприятимуть їх заохоченню до далекоглядної політики та створення міцних і ефективних установ та проводити постійну діагностику за допомогою незалежних експертів з міжнародних організацій.

На сучасному етапі розвитку економіки України все більшого значення набуває наявність ефективно організованого фінансового ринку, здатного забезпечити потреби економіки в інвестиціях шляхом акумуляції тимчасово вільних фінансових ресурсів. З огляду на те, що фінансовий ринок країни формується в умовах трансформаційних процесів, він потребує ретельного дослідження як з теоретичної, так і практичної точки зору. Враховуючи незначний період функціонування порівняно з економічно розвинутими країнами, фінансової інфраструктури в Україні не відповідає потребам банківського сектору та економіки в цілому

[38, с.3]. В рамках реформування фінансової інфраструктури, НБУ слід:

- з метою розвитку диверсифікованої фінансової системи слід ініціюватиме комплексне проведення реформи системи регулювання фінансових ринків та створення мегарегулятора відповідального за пруденційний нагляд та регулювання усього фінансового ринку. Такий консолідований нагляд надасть можливість більш ефективно діагностувати та попереджати розподіл ризиків між окремими сегментами фінансового сектора, оцінювати реальну та потенційну дію шоків на фінансову систему в цілому та окремі її складові. Створення мегарегулятора буде сприяти узгодженості в діяльності регулятивних органів, усуненню дублювання наглядових функцій, використанню єдиних підходів, методів і форм нагляду, єдиного інформаційного забезпечення, посиленню відповідальності регулятора за прийняття рішень та зменшенню витрат держави на регулювання фінансового ринку;
- слід вживатиме заходи та працюватиме над власною інституційною спроможністю у запровадженні правил Європейського Союзу щодо вільного руху капіталу, встановленні зв'язку між політикою руху капіталу і валютною політикою та контролем, запровадженні інструментів для управління ризиками, зв'язаними з надходженням та відтоком капіталу. НБУ слід працюватиме над пом'якшенням потенційного негативного впливу вільного руху капіталу на економіку;
- ретельно проводити політику для зменшення коливань процентних ставок на міжбанківському ринку. НБУ використовуватиме весь наявний інструментарій для наближення фактичних процентних ставок на міжбанківському ринку до ставок, встановлених грошово-

- кредитною політикою Національного банку. Це є необхідною умовою цінової стабільності;
- сприятиме розвитку міжбанківського ринку та ринку локального синдикування для підвищення привабливості запозичень у національній валюті. Зокрема, НБУ стабілізує ставки на міжбанківському ринку, сприятиме розвитку інструментів для хеджування валютних ризиків та ринку корпоративних облігацій у національній валюті та також сприяти всебічному розвитку фінансових ринків для створення довгострокових ресурсів у національній валюті;
 - створення рівних умов функціонування платіжних систем на ринку. Всі платіжні системи повинні мати рівні умови для функціонування та розвитку, що базується на принципі рівновіддаленості платіжних систем від регулятора. У той же час для забезпечення стратегічної безпеки України в області платіжних систем та подальшого поширення використання безготівкових платежів НБУ стимулюватиме удосконалення та розвиток національної платіжної системи (НСМЕП). Для забезпечення життєздатності і конкурентоспроможності НСМЕП в порівнянні з міжнародними платіжними системами необхідно забезпечити сумісність НСМЕП з сучасними технологічними стандартами і широко розповсюдженою інфраструктурою терміналів та, в перспективі, з платіжними системами в інших країнах;
 - в період стрімкого розвитку інформаційних технологій, слід постійно вдосконалити регулювання ринку платіжних систем. В області регуляції платіжних систем, НБУ перейде від вимагання від гравців певних технологічних рішень до визначення чітких критеріїв та вимог (наприклад, в забезпеченні безпеки платежів) з наданням гравцям ринку простору для виконання цих вимог технологічними рішеннями, найбільш доречними та актуальними для них;

- стимулюватиме використання новітніх технологій в банківській сфері та запровадження необхідної законодавчої бази під них. Просувати модернізацію та синхронізувати законодавство з розвиненими країнами для забезпечення використання інноваційних технологій та зниження операційних затрат банками. Це дозволить використання зокрема хмарних технологій для зберігання та обробки даних;
- слід сприятиме розвитку функцій кредитних бюро. Ключове місце в банківській інфраструктурі мають займати кредитні бюро як ланка, яка допомагає банкам коректно оцінити платоспроможність майбутніх позичальників. Задля ефективного розвитку кредитних бюро, НБУ слід ініціюватиме спрощення процедури ідентифікації клієнта та надання дозволу для обробки даних;
- сприятиме забезпеченню доступу кредитних бюро до інформації в усіх відкритих державних реєстрах. Потрібно визначити функції держателів, адміністраторів єдиних та державних реєстрів з надання бюро кредитних історій інформації з Державного реєстру та передбачити відповідальність держателів, адміністраторів єдиних та державних реєстрів за не надання бюро кредитних історій інформації з Державних реєстрів;
- слід допомагатиме банкам поліпшувати методики оцінки кредитних ризиків. Окрім монетарних важелів, НБУ повинно використовувати інші інструменти для допомоги пришвидшенню кредитування, включаючи проведення тренінгів для працівників банківських установ з надаванням їм необхідних навичок для розвитку кредитування;
- впроваджувати чітку стратегію розвитку безготівкових платежів в Україні. Ціллю стратегії буде підвищення долі безготівкових платежів в економіці. Серед першочергових задач є приведення законодавства з електронних платежів у

відповідність до рівня технологічного розвитку, запровадження ролі законодавства в стимулюванні, а не в стримуванні інновацій в сфері платежів, також розробки законодавства згідно найкращих практик Європейського Союзу;

- вживатиме заходів для заохочення зниження вартості безготівкових платежів. Для активізації використання безготівкових платежів потрібно Національним банком України буде використано низку заходів для здешевлення вартості таких платежів та заохочуватиме збільшення вартості обслуговування та транспорту готівки. НБУ слід вжити заходів для обмеження готівкових платежів шляхом введення нижчих лімітів на розрахунки готівкою;
- для підвищення ефективності боротьби з відмиванням грошей НБУ слід покращити власну діяльність у відповідність рекомендаціям та вимогам FATF. НБУ необхідно реалізуватиме запропоновані організацією заходи серед яких, насамперед, найважливішими є використання зваженого на ризик підходу оцінки випадку відмивання грошей та створення умов для ефективної системи діяльності наглядової служби (як всередині країни, так і з іноземними агенціями). Крім цього, НБУ подальше працюватиме над розбудовою ефективної системи та механізмів протидії фінансуванню терористів. НБУ слід розробити більш дієві механізми, спрямовані на викриття нових та більш витончених схем шахрайства, у т.ч. у електронних розрахунках. НБУ активно повинен працюватиме над вирішенням питань боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, також завдяки податковим інструментам, таким як: обмеження щодо віднесення на витрати окремих сумнівних операцій банків та впровадження механізмів трансферного ціноутворення щодо іноземних кредитів.

Підводячи підсумок всьому вищесказаному, слід зазначити, що сучасну банківську систему необхідно розглядати як велику динамічну цілеспрямовану відкриту систему, яка характеризується наявністю значної кількості елементів, що виконують різні функції і мають багаторівневу ієрархічну структуру; динамічністю поведінки елементів, підсистем і системи в цілому; наявністю складних взаємозв'язків, включаючи зворотні; нерегулярністю впливу зовнішнього середовища, наявністю визначеної процедури прийняття рішень. Банківська система постійно розвивається, навіть якщо даний процес переривається тимчасовими спадами і регресом, що в першу чергу пов'язано із відповідними змінами в економічній системі. Рівень розвитку банківської системи безпосередньо залежить від рівня економічних відносин у країні.

Таким чином, вважаємо, що ефективне функціонування банківської системи – необхідна умова розвитку ринкових відносин в Україні, що об'єктивно визначає головну роль НБУ стосовно реформування банківської діяльності. НБУ повинен докласти максимум зусиль для реалізації основної поставленої мети, визначеної для нього законодавством, забезпечення стабільності національної валюти шляхом проведення цілеспрямованої монетарної політики, зорієнтованої на макроекономічну стабілізацію та зниження темпів інфляції.

1.4. Роль фінансового посередництва у забезпеченні сталості фінансового ринку

Процес економічних реформ в Україні неможливий без функціонування ефективного фінансового ринку. Дана сфера економічних відносин кардинально впливає на становлення, розвиток, структуру та специфіку фінансової системи країни. За допомогою фінансового ринку, його окремих сегментів

акумулюються, трансформуються, перерозподіляються фінансові активи, що сприяє економічному зростанню держави.

Важливу роль у переміщенні капіталів між учасниками фінансового ринку забезпечують фінансові посередники. Посередницькі фінансові установи, акумулюючи та об'єднуючи заощадження індивідуальних власників, мають унікальну можливість використовувати їх в інтересах всього суспільства країни шляхом інвестування фінансових ресурсів у різні галузі економіки у вигляді довгострокових кредитів, участі у капіталі інших суб'єктів господарювання, активній діяльності на ринку цінних паперів. Тому дослідження сутності, принципів та завдань функціонування інституту фінансового посередництва є на сьогодні актуальним питанням.

У формування теорії фінансового посередництва значний внесок здійснили американські економісти Дж. Герлі, Е. Шоу, Дж. Тобін, О. Гершенкрон. Саме вони сформували фундамент сучасної теорії фінансового посередництва [39, с. 115].

Важливий внесок у розвиток теорії фінансового посередництва в межах інформаційного підходу зробив Д. Даймон на початку 1980-х років, який є автором концепції фінансового посередництва як делегованого моніторингу, основою якої є положення про необхідність мінімізації інформаційних витрат для стимулювання поведінки позичальника [40, с. 15].

У подальшому теорія фінансового посередництва набула вигляду концепцій забезпечення ліквідності та управління ризиками. Проблемам забезпечення ліквідності та управління ризиками присвячені наукові дослідження зарубіжних науковців Д. Драймона, М. Зорге, Р. Левіна, Ж. Лозепе, Ф. Мишкіна, К. Кана, Д. Пайна, І. Фішера, С. Шарпа, а також вітчизняних вчених, зокрема О. Дзюблюка, Г. Задорожного, М. Зверькова, В. Корнєєва, І. Лютого, В. Міщенко, А. Мороза, М. Савлука та інших [41, с. 15-16].

Проведений аналіз наукових праць дає підстави стверджувати про відсутність єдиної точки зору щодо ролі і сутності фінансового посередництва у розвитку фінансового ринку.

Згідно з Господарським кодексом України фінансовим посередництвом є діяльність, пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, крім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями [42].

Ф. Мишкін вважає, що фінансове посередництво – це переміщення коштів від кредиторів до позичальників [43, с. 44]. З нашої точки зору, зазначене тарктування, не зовсім повне, оскільки в даному випадку увага зосереджується лише на боргових відносинах між інвесторами, фінансовими посередниками і позичальниками.

Вітчизняні вчені В. Зимовець та С. Зубик визначають сутність поняття фінансового посередництва як систему опосередкованого фінансування, що полягає в залученні фінансових ресурсів з метою їх подальшого розміщення у фінансові активи [44, с. 4].

Більш повним є визначення В. Корнеєва, що розкриває сутність цього поняття як професійну діяльність банківських і небанківських фінансових установ щодо задоволення економічних потреб клієнтів шляхом надання їм відповідних фінансових послуг [45, с. 12].

Узагальнивши підходи до визначення фінансового посередництва, можна стверджувати, що фінансове посередництво – це опосередкована професійна діяльність фінансових інститутів щодо ефективного акумулювання, розподілу фінансових ресурсів та їх управління шляхом надання фінансових послуг з метою формування стійких позицій розвитку фінансового ринку та забезпечення економічного зростання держави.

У Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року № 2664-III зазначається, що фінансова установа – це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та

внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг [46].

Таким чином можна виділити три підходи до дефініції фінансових посередників: як учасників ринку цінних паперів, як кредиторів ; як продуцентів фінансових послуг.

Функціональні характеристики фінансового посередництва було реалізовано через виконання ним наступних функцій, а саме:

- акумуляція та легалізація заощаджень індивідуальних інвесторів;
- професійне управління акумульованими активами;
- ефективний перерозподіл капіталу і зниження фінансових ризиків;
- сприяння розвитку фінансового ринку.

Реалізація фінансовими посередниками основних завдань сприяє розвитку фондового, валютного, кредитного ринків, тобто фінансового ринку загалом, а також його інфраструктури. Фінансові посередники задовольняють попит і формують пропозицію на ліквідні фінансові активи на фінансовому ринку.

Фінансове посередництво в Україні представлене в основному банками. Це пояснюється нетривалим періодом розвитку ринкових відносин, відсутністю значних капіталів, нерозвинутим ринком фінансових послуг небанківських установ. Також на дану ситуацію впливають уподобання клієнтів, їх економічна обізнаність, володіння інформацією.

За видом професійної діяльності фінансових посередників поділяють на три групи: депозитарні установи; ощадні установи

контрактного типу; інвестиційні посередники. Різні погляди щодо класифікації фінансових посередників зумовлені відсутністю єдиних загальновизнаних критеріїв їх класифікації.

Враховуючи світовий досвід, фінансових посередників доречно класифікувати за видом професійної діяльності на чотири групи, виділяючи окремо фінансові компанії, які переважно відносять до інвестиційних посередників (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Класифікація фінансових посередників за видом професійної діяльності*

№ пор.	Вид фінансових посередника за видом професійної діяльності	Назва фінансового посередника
1.	Банківські установи	Спеціалізовані
		Універсальні
2.	Небанківські фінансові посередники	
2.1.	Небанківські кредитні посередники	
2.1.2.	<i>Установа депозитного типу</i>	Кредитні спілки
2.1.3.	<i>Інші фінансові установи</i>	Фінансові компанії споживчого кредитування
		Фінансові компанії торговельного кредиту
		Фінансові компанії ділового характеру (лізингові, факторингові компанії)
2.2.	Небанківські фінансові посередники	
2.2.1.	<i>Інвестиційні установи</i>	Інститути спільного інвестування
		Компанії з управління активами
2.2.2.	<i>Ощадно-договірні установи</i>	Страхові компанії
		Недержавні пенсійні фонди

*Представлено автором за матеріалами [47, с. 26]

Фінансовий ринок України перебуває на первинній стадії свого розвитку, формується нормативна база, вдосконалюється інфраструктура, розширюється спектр фінансових інструментів, з'являються нові учасники цих відносин. Основними суб'єктами на фінансовому ринку виступають держава, населення, інститути поза фінансової сфери, інститути інфраструктури, іноземні учасники ринку. Систему фінансового посередництва в Україні подано на рис. 1.8.

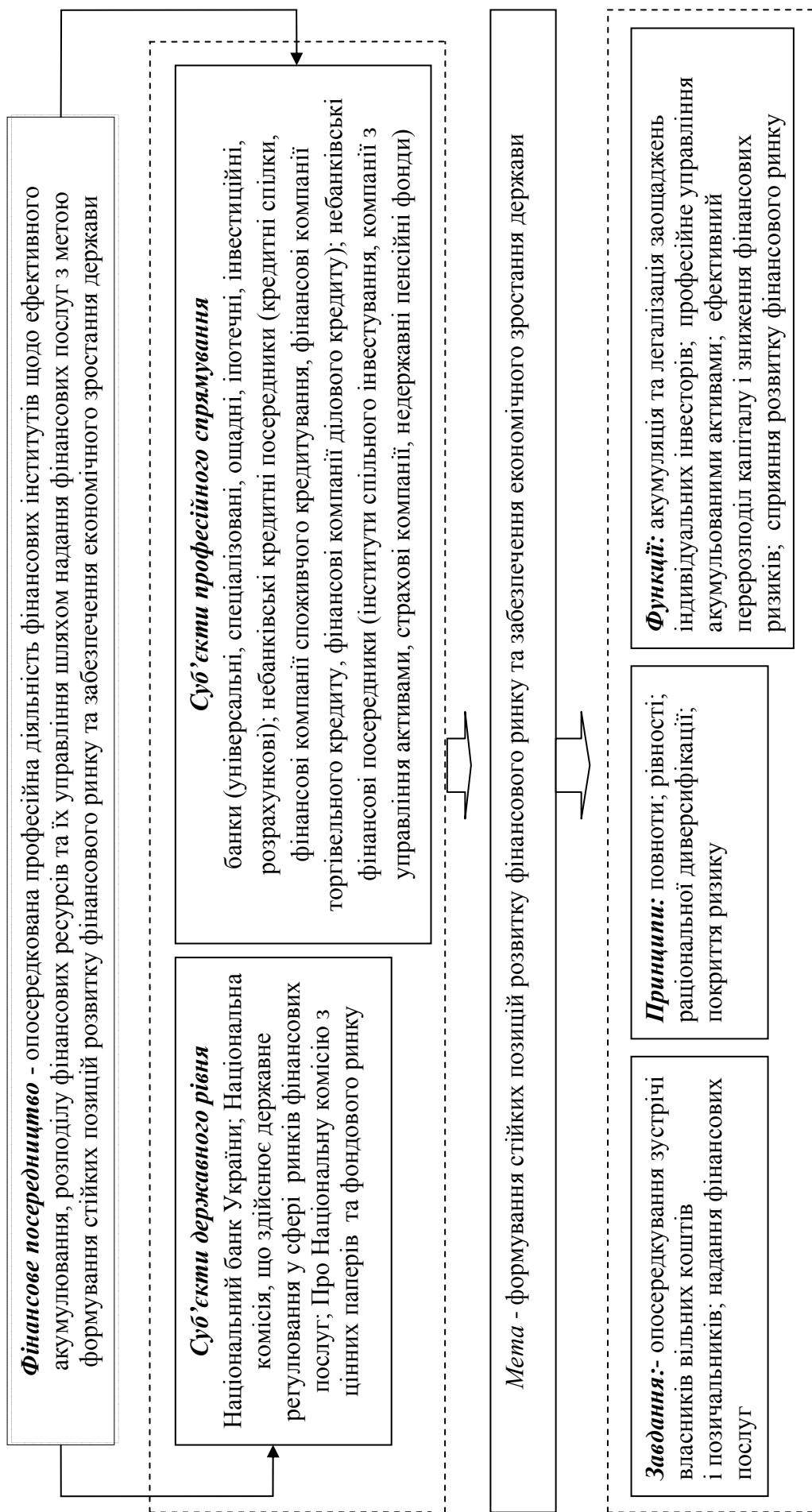

Рис. 1.8. Система фінансового посередництва*

Представлено автором за матеріалами [41, с. 26; 47, с. 66; 44, с. 18–21; 45, с. 19–20]

Участь фінансового посередництва має практичне значення при ефективному функціонуванні фінансового ринку. Роль фінансових посередників у розвитку сучасного фінансового ринку країни можна визначити як результат функціонування фінансових посередників на основі принципів організації їх діяльності. До основних принципів фінансового посередництва слід віднести: *принцип повноти* – означає цілісне і повне задоволення потреб споживачів фінансових послуг; *принцип рівності* – відображає недопущення дискримінації окремих учасників ринку щодо доступу до економічної інформації; *принцип раціональної диверсифікації* – передбачає об'єктивно допустимі межі універсалізації діяльності фінансових посередників; *принцип покриття ризику* – передбачає оптимальне співвідношення ризиків і дохідності.

Безпосередньо, саму систему фінансового посередництва представлено на рисунку 1.9.

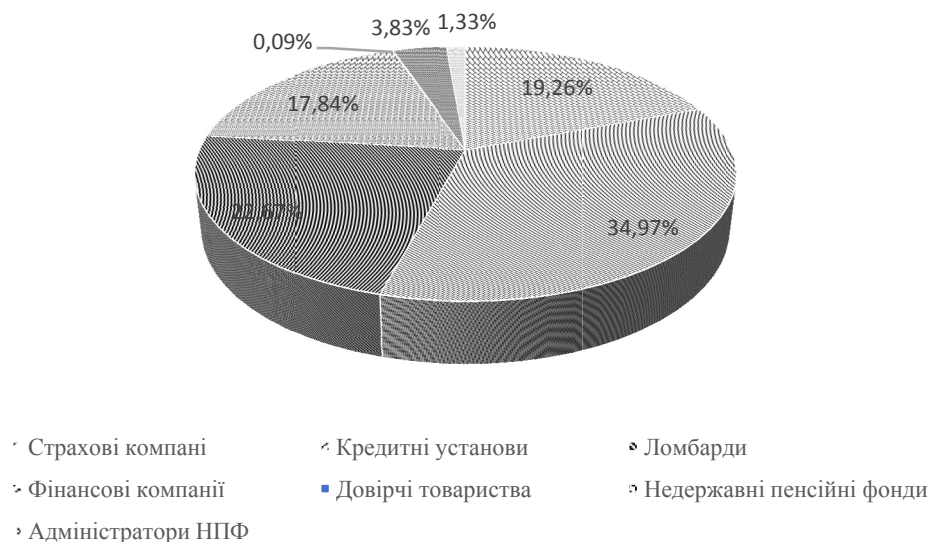

Рис. 1.9. Структура небанківських фінансових установ станом на 01.01.2014

Розвиток фінансового ринку і фінансових посередників взаємозалежні, таким чином, фінансові інститути виступають ініціаторами надання фінансових послуг, формують їх пропозицію, задовольняють інтереси клієнтів, слугують сектором обміну між

продавцями і покупцями фінансових активів, ефективно управляють залученим капіталом.

Динаміка активів банківського та небанківського фінансового сектора представлена на рис. 1.10.

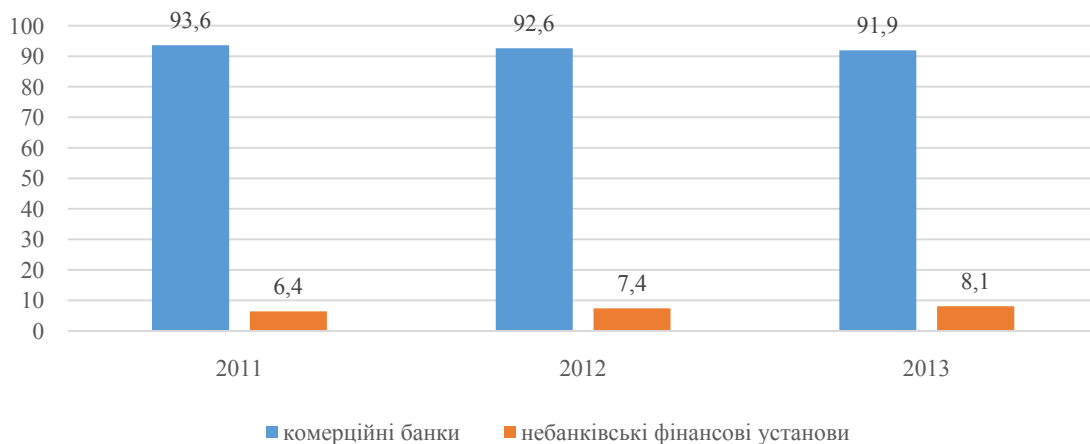

Рис. 1.10 Динаміка активів банківського та небанківського фінансового сектора за період 2011-2013 рр.

Так, небанківський фінансовий сектор за обсягом активів менший за банківський, але темпи росту його активів значно перевищують темпи росту активів комерційних банків: якщо за 2012 – 2013 роки середньорічний приріст активів банків становив 7,9%, то небанківських фінансових установ – 23,2%.

Сукупні активи комерційних банків та небанківських фінансових установ, станом на 31.12.2013 становили 1 533,7 млрд. грн., у тому числі банків – 1 408,7 млрд. грн. (91,9%), небанківських фінансових установ – 125,0 млрд. грн. (8,1%). Загальний обсяг активів небанківських фінансових установ має тенденцію до зростання. Так, протягом 2013 року активи таких установ зросли на 24,0% та становили 8,6% ВВП України.

У 2013 році позитивні темпи приросту активів спостерігалися майже на всіх ринках небанківських фінансових послуг. Найбільший приріст активів спостерігався у інших кредитних установ (+39,9%; станом на 31.12.2013 активи

становили 12,6 млрд.грн.) та у фінансових компаній (+33,9%; станом на 31.12.2013 активи становили 39,8 млрд.грн.). Зростання активів продемонстрували страхові компанії (+18,1%; станом на 31.12.2013 активи становили 66,4 млрд.грн.) та недержавні пенсійні фонди (+25,9%; станом на 31.12.2013 активи становили 2,1 млрд.грн.). Водночас, протягом 2013 року у секторі кредитування небанківськими кредитними установами спостерігається скорочення активів. У кредитних спілок активи зменшились на 2,2% (станом на 31.12.2013 активи становили 2,6 млрд. грн.), у ломбардів на 2,6% (станом на 31.12.2013 активи становили 1,5 млрд. грн.).

Подальша концепція розвитку небанківських фінансових установ повинна передбачати: системні зміни в роботі українського ринку фінансових послуг; становлення повноцінно розвинених фінансових установ; формування надійних механізмів захисту коштів громадян та інвесторів; створення дієвої системи захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг; покращення інвестиційного клімату в Україні.

Підвищення ефективності функціонування ринку фінансових послуг повинно відбуватися на підставі розвитку небанківських фінансових установ.

По-перше, розвиток страхового бізнесу через перехід на міжнародні принципи регулювання страхової діяльності шляхом прийняття нової редакції

Закону України «Про страхування»; створення системи гарантування прав страхувальників у випадку банкрутства або неплатоспроможності страхових компаній зі страхування життя шляхом прийняття проекту Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя»; розробка нової системи фінансових відносин між страховиками – членами Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ) за договорами міжнародного страхування «Зелена картка»; супроводження переходу страховиків на Міжнародні стандарти фінансової звітності та забезпечення єдиного підходу до

розкриття інформації у фінансовій звітності страховиків відповідно до цих стандартів.

По-друге – ринок кредитної кооперації: формування механізму підтримки ліквідності кредитних спілок; запровадження системи гарантування вкладів членів кредитних спілок; створення умов для забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок; перехід на оперативний моніторинг за діяльністю кредитних спілок; створення загальнодоступної для споживачів інформаційної бази про основні показники діяльності кредитної установи.

По-третє – ринок недержавного пенсійного забезпечення: посилення координації щодо регулювання та нагляду за діяльністю компаній з управління активами НПФ з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку; розширення прав роботодавців-платників та учасників НПФ на делегування своїх представників до складу рад фондів; перехід до застосування «правил розумного інвестора».

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Оцінка кількісного впливу кредитного ризику на достатність власного капіталу

Найбільш потужна світова економічна криза сучасності, розвиток якої припав на 2007-2008 рр., ще більше загострила соціально-економічні диспропорції у розвитку вітчизняної економіки. У той час, коли економіки більшості країн світу вже демонструють позитивну динаміку, вирішення проблеми зростання реального ВВП на тлі високих темпів інфляції залишається вкрай актуальним для нашої держави. Необхідно зазначити, що вирішенню вищевказаного завдання сприятиме зміцнення стабільності банківської системи, здатної акумулювати заощадження населення з подальшою їх трансформацією в інвестиції розвитку національної економіки. Саме тому питання оцінки впливу ризиків, у тому числі й кредитного, на достатність власного капіталу банків як фундаментальної складової забезпечення фінансової стабільності банківської системи набуває особливої актуальності.

Проблемам оцінки достатності власного капіталу та банківських ризиків присвячено праці зарубіжних та вітчизняних економістів: Алексеєнко М., Вожжов А., Клименко О., Примостка Л., Смирнов А. Питання кредитної діяльності банків розглянуті в працях багатьох учених-економістів, зокрема таких, як В.В.Вітлінський, А.П.Ковальов, С.Н.Кабушкін, А.Б.Камінский та інших. Вчені розглядають зміст кредитного ризику, його складові та методи оцінки і прогнозування. Водночас наукові розробки, які присвячені визначенню та оцінці кількісного взаємозв'язку між кредитним ризиком та фінансовою стійкістю банківських установ, відсутні. Питання визначення достатності власного капіталу та кількісної оцінки банківських ризиків розглядаються переважно окремо і не

мають належного теоретичного та емпіричного обґрунтувань методичних засад розрахунку показників та їх оптимальних значень.

У попередніх дослідженнях [1, с. 20] було доведено, що сучасні економічні нормативи відбивають активність/агресивність політики банку щодо розширення обсягів діяльності; а показник співвідношення капіталу та очікуваних збитків у більшій мірі відповідає теоретичним засадам та задовольняє вимоги регулювання достатності власного капіталу для покриття можливих збитків:

$$\begin{aligned} & \text{Власний капітал} = \text{Очікувані збитки} \\ & \text{Зобов'язання} = \text{“Безризикові” активи} \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} & \text{Власний капітал} > \text{Очікувані збитки} \\ & \text{Зобов'язання} < \text{“Безризикові” активи} \end{aligned} \quad (2)$$

Необхідно зауважити, що з точки зору оцінки достатності власного капіталу для покриття ризиків банківської діяльності найбільш обґрунтовано використовувати саме регулятивний капітал, тому що при цьому: найбільш повно враховуються елементи власних коштів банку за їх економічною суттю, а не порядком обліку; елементи капіталу розподіляються на основний та додатковий залежно від їх стабільності (якості); вираховуються активи, реалізація яких у випадку ліквідації банку є сумнівною (відвернення).

Для оцінки ризиків необхідно дослідити існуючі класифікації, які базуються на нормативних положеннях вітчизняної та зарубіжної практики оцінки (табл. 2.1).

Як свідчать дані табл. 2.1., кредитний, ринковий та ризик ліквідності виділяються у найбільш важливих міжнародних класифікаціях та, відповідно, законодавчих актах НБУ. Варто зауважити, що відносно економічного змісту та класифікації кредитного ризику в зазначених вище документах немає розбіжностей, які стосуються лише методів його кількісної оцінки.

Кредитний ризик визначається як ризик того, що одна сторона контракту про фінансовий інструмент не зможе виконати

зобов'язання і це буде причиною виникнення фінансового збитку іншої сторони [4].

Таблиця 2.1

**Види ризиків відповідно до законодавчих актів
Національного банку України, Базельської угоди про капітал та
Міжнародних стандартів фінансової звітності**

Види ризиків	НБУ	Базель	МСФЗ
1. Кредитний	+	+	+
2. Ринковий	+	+	+
2.1. Валютний	+	+	+
2.2. Процентний	+	+	+
2.2.1. Спеціальний та загальний	-	+	-
2.3. Пайовий (спеціальний та загальний)	-	+	-
2.4. Інший ціновий	-	-	+
2.5. Товарний	-	+	--+
3. Операційний	+	+	-
4. Ліквідності *	+	+	+

Складено за даними: [2, 3, 4].

Ризик ліквідності (liquidity risk) – ризик того, що суб'єкт господарювання матиме труднощі при виконанні зобов'язань, пов'язаних із фінансовими зобов'язаннями, що погашаються шляхом поставки грошових коштів або іншого фінансового активу [4]. Необхідність оцінки ризику ліквідності для оцінки достатності власного капіталу була усвідомлена вже після кризових подій 2007 року, а його кількісна оцінка передбачена лише при розрахунку активів, зважених на ризик, у той час як очікувані збитки внаслідок втрати ліквідності не розглядаються. Виникнення операційного ризику пов'язане з помилками управління та шахрайством. Необхідність оцінки та урахування при визначенні достатності власного капіталу виникла при удосконаленні Базельської угоди та затвердженні її 2-ої редакції в 2004 році [2, с. 18]. Однак

методичних розробок щодо розрахунку очікуваних збитків під цей ризик у вітчизняному законодавстві досі немає.

Необхідно зазначити, що найбільші розбіжності стосуються класифікації ринкового ризику, що потребує додаткового обґрунтування та поглиблення досліджень у цьому напрямку.

Варто зауважити, що кількісну оцінку кредитного ризику проводять, по-перше, з точки зору оцінки достатності, та, по-друге, з точки зору оцінки очікуваних збитків. Однак у дослідженні [1] було доведено поєднання цих напрямів у систему оцінки лише очікуваних збитків (резервів за кредитними операціями).

З метою оцінки кількісного впливу на показники достатності саме кредитного ризику вважаємо за необхідне оцінити структуру очікуваних збитків унаслідок прийняття виділених ризиків (рис. 2.1).

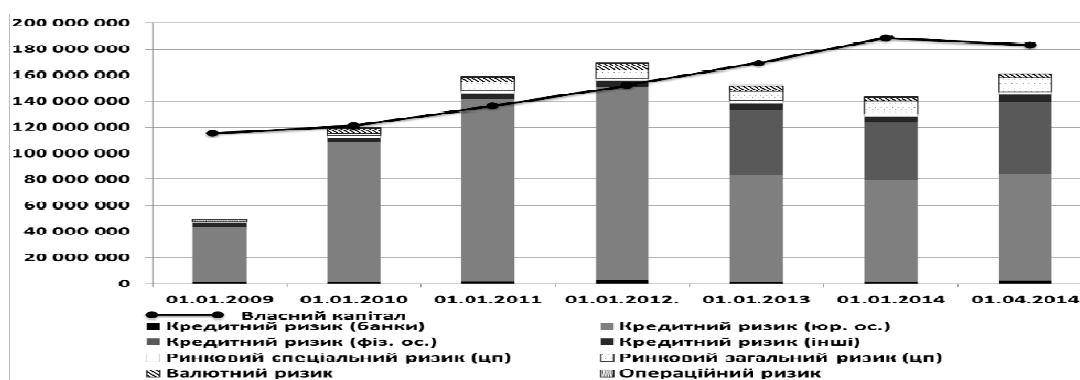

Рис. 2.1. Динаміка та структура очікуваних збитків й власного капіталу банків України за період 01.01.2009-01.04.2013 рр., у тис. грн.²

Варто зазначити щодо груп виділених ризиків та їх кількісної оцінки. У дослідженні на основі даних публічної фінансової звітності щодо спеціальних резервів сформовано такі складові очікуваних збитків: кредитний ризик у розрізі контрагентів та ринковий спеціальний ризик (ризик, що пов'язаний з емітентом). Інші, зазначені на рис. 2.1. ризики, оцінено автором як зважені на коефіцієнт 0,08 відкриті позиції відповідно за цінними паперами та валютою; операційний ризик оцінювався як валовий прибуток, зважений на коефіцієнт 0,15. Використані у представленому

² до 2013 року показники «Кредитний ризик (юр. особи)» включає в себе резерви за кредитами, що надані клієнтам (юридичні та фізичні особи)

дослідженні коефіцієнти автором взято із рекомендацій Базельської угоди про капітал [2, с. 19].

Отже, з рис. 2.1 очевидно, що нині визначальним ризиком, прийняття якого пов'язано з найбільшими збитками, є кредитний. Очевидно й те, що ринкові ризики, котрі пов'язані з операціями з цінними паперами, на сьогоднішній день є незначними внаслідок незначного обсягу таких операцій.

Динаміка очікуваних збитків від прийняття кредитного ризику свідчить про наступне:

- близько 90 % очікуваних збитків складають саме резерви за кредитними операціями, що є свідченням вирішального впливу наслідків прийняття кредитного ризику на фінансові результати та стабільність банківських установ;

- у 2013 році продовжувалася позитивна тенденція минулих періодів щодо скорочення резервів за позичками, можливими причинами такого скорочення можуть бути: зменшення обсягів кредитування, успішна робота з проблемною заборгованістю, зміни методики розрахунку резервів;

- протягом 1 кварталу 2014 р. рівень ризиків знову підвищується на тлі зменшення власного капіталу, проте капіталу достатньо для покриття ризиків; водночас збереження негативної динаміки цих показників може призвести до перевищення очікуваних збитків над власним капіталом, як це відбувалося протягом 2009-2011 рр.

Зазначене вище зумовлює необхідність обґрунтування підходів щодо кількісної оцінки саме кредитного ризику (табл. 2.2).

У табл. 2.2. представлені 2 основних міжнародних підходи та дві постанови Національного банку України щодо кількісної оцінки очікуваних збитків та формування спеціальних резервів за кредитними операціями: вважаємо, що Постанова НБУ №279, яка втратила чинність з початку 2013 р. на підставі прийняття іншої, більшою мірою відповідає рекомендаціям Базельської угоди; у той час як чинна постанова НБУ № 23 відбиває основні положення МСФЗ.

Порівняльна характеристика основних підходів щодо формування спеціальних резервів за кредитними операціями

Напрями порівняння	Базельська угода про капітал	Постанова Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279	Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23	Міжнародні стандарти фінансової звітності
Формула розрахунку	$EL = EAD \times LGD \times PD$ (3)	$PP = BKP \times \frac{ЧКР}{BKP} \times Kp$ (4)	$R_{кр} = ТВк - БВк$ (5) $R_{к} = БВа - (Зк \times (1 - ПРкз))$ (6) $R_{к} = БВа - (Зк \times (1 - ПРкз)) + Вз \times k$ (7)	
Кількість груп активів/коефіцієнтів ризику	не менше 7-ми	від 5-ти	від 5-ти	
Методика розрахунку показника ризику	Розробляє банк самостійно	Визначається постановою, обмежена кількість показників	Визначається постановою, запропоновані моделі оцінки	Розробляє банк самостійно
Урахування забезпечення	Зменшує валовий кредитний ризик (суму позички)		Зменшує заборгованість за кредитом, яка вже скоригована/зменшена на показник ризику, додається до грошового потоку за позичкою	
Розмір резерву для позички 100 тис. грн., скоригована вартість забезпечення 70 000 грн., показник ризику 5 %.	Резерв = $(100\,000 - 70\,000) \times 0,05 = 1\,500$ грн. Формується резерв у розмірі 1 500 грн.		Резерв = $100\,000 - (100\,000 (1 - 0,05) + 70\,000) < 0$ Резерв не формується	

EL – очікувані збитки; EAD – облікова вартість активу; LGD – максимально можлива величина втрат, у % до облікової вартості; PD – ймовірність дефолта позичальника; PP – розрахунковий резерв; BKP – валовий кредитний ризик; ЧКР – чистий кредитний ризик; Kp – коефіцієнт резервування; R_{кр} – резерв за кредитом; ТВк – теперішня вартість кредиту; БВк – балансова вартість кредиту; Зк - борг за кредитом овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строк їх погашення, на дату розрахунку резерву; ПРк - показник ризику кредиту; В_з вартість забезпечення; k-коефіцієнт ліквідності забезпечення

Складено автором за даними: [4,5].

Формула 4 записана у розширеному вигляді для доведення ідентичності підходів щодо визначення очікуваних збитків від прийняття кредитного ризику

З формули 7 видно, що вартість забезпечення, скоригована на коефіцієнт ліквідності, додається до майбутніх грошових потоків за позичкою, що, на нашу думку, по суті є ототожненням цих джерел виконання зобов'язань за позичкою. Вважаємо, що вказане суперечить основній властивості банківського кредитування – зворотності, у той час коли застава є лише забезпеченням повернення боргу, а не джерелом такого повернення [6, с. 31]. У цьому зв'язку більш прийнятним видається підхід, що передбачає кількісну оцінку максимальних збитків за позичкою ($EAD \times LGD$ або чистий кредитний ризик) з подальшим зважуванням на фактор ризику боржника (PD , K_p , $ПРк$). Із прикладу в табл. 2.2. видно, що прирівнення забезпечення до грошових потоків за позичкою дозволяє скоротити обсяги сформованих резервів, що, на нашу думку, певним чином викривлює об'єктивну оцінку якості банківських позичок. Водночас такі ключові аспекти методики визначення розміру спеціальних резервів як оцінка кредитоспроможності позичальника та ліквідності забезпечення є беззаперечними перевагами Постанови НБУ № 23 порівняно з Постановою № 279.

Оцінити вплив окремих чинників на розмір очікуваних збитків від прийняття банками України кредитних ризиків дозволяють дані табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Динаміка показників ризику кредитних вкладень банків
України в 2007-2013 рр.**

№ з/п	Показники	За станом на 01.01.:						
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Показники ризику за кредитами, %	3,50	5,22	14,27	17,96	17,33	18,48*	14,79
1.1.	Банкам	0,78	1,08	4,49	5,46	5,02	4,25	2,26
1.2.	Клієнтам усього,	4,02	5,72	14,76	18,60	18,16	19,02	15,32
1.2.1.	У т. .ч. юр. особам	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	14,61	12,00
1.2.2.	фіз. особам	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	37,56	30,27
2.	Частка простроченої заборгованості, %	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7

Складено автором за даними: [7].

Отже, за даними табл. 2.3. можна зробити такі висновки. Негативний вплив кризових явищ призвів до значного погіршення якості активів банків вже з початку 2010 року. Далі такі показники якості кредитної діяльності як частка очікуваних збитків та простроченої заборгованості у структурі кредитного портфеля демонструють суперечливу динаміку. Так, другий показник набуває свого найгіршого максимального значення за станом на початок 2011 року, у той час як перший продовжує погіршуватися до 2013 року. Указане можна пояснити тим, що розмір простроченої заборгованості зменшується у тому числі за рахунок її переходу до менш якісних категорій та/ або погіршення забезпечення позичок. Покращання якості позичок протягом 2013 року можна пояснити, по-перше, скороченням простроченої заборгованості, та, по-друге, зміною методики розрахунку резервів за кредитними операціями. У цілому за останній рік показник ризику за клієнтськими позичками скоротився приблизно на 20%, значно більший ризик за споживчими позичками можна пояснити низькою якістю та/або відсутністю забезпечення за ними.

Для додаткової оцінки впливу чинника переходу на МСФЗ на розмір резервів проаналізовано дані звітності 11-ти найбільших банків (Приватбанк, Райффайзен Банк Аваль, Ощадбанк, Укрексімбанк, Дельта Банк, Укрсоцбанк, Промінвестбанк, Сбербанк Росії, Перший український міжнародний банк, банк «Надра», УкрСиббанк), частка яких на кредитному ринку України становить більше 50% протягом усього досліджуваного періоду. При проведенні дослідження було висунуте припущення, що перехід на МСФЗ призвів до зменшення розмірів резервування. Аналіз діяльності зазначених вище банків дозволив дійти висновку, що показник покриття резервами кредитної заборгованості, що віднесена до V-ої категорії якості, є найбільш чутливим до змін порядку розрахунку та формування резервів (рис. 2.2).

Як свідчать дані рис. 2.2., досліджувана сукупність банків є достатньо однорідною – коефіцієнт варіації виділених показників не перевищує 33%; при чому вибірка банків характеризується значно

більшою однорідністю за показником динаміки коефіцієнта покриття протягом усього періоду, що розглядається; тобто, починаючи з 4-го кварталу 2012 року певний чинник вплинув на рівень покриття безнадійних позичок резервами приблизно однаково у діяльності усіх досліджуваних банків.

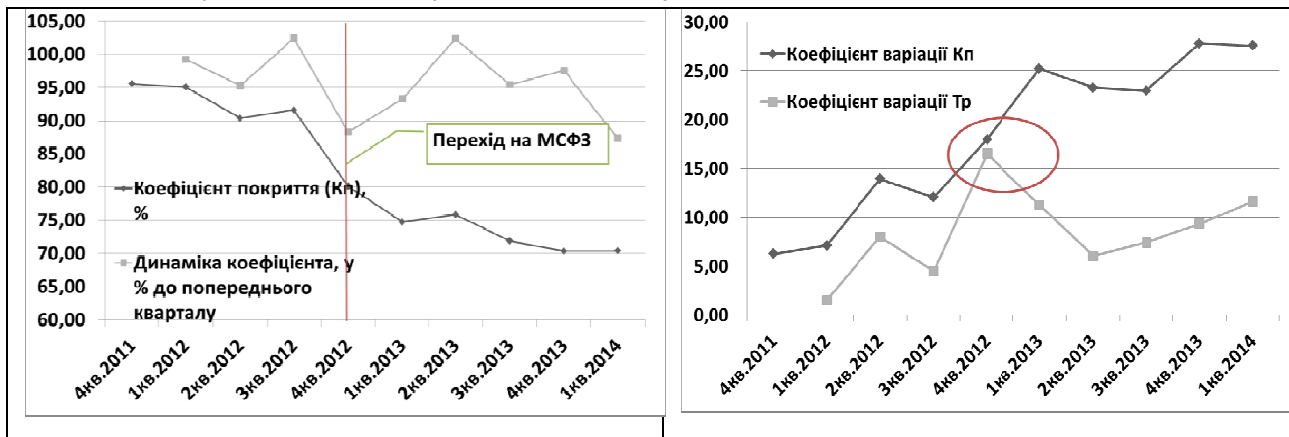

Рис. 2.2 Динаміка показника покриття резервами кредитної заборгованості, що віднесена до V-ої категорії якості, за період з 4 кв. 2011 р. по 1 кв. 2014 р. (розраховано за 11-ма найбільшими банками)

Власна розробка. Складено за даними: [8].

Указане дає нам підстави зробити висновок, що перехід на МСФЗ призвів до зменшення обсягів резервування передусім за позичками, які віднесено до найнижчої V-ої категорії якості.

Отже, за результатами оцінки впливу кредитного ризику на достатність власного капіталу банку можна розробити низку висновків та визначити напрями подальших досліджень. По-перше, розмір збитків необхідно обмежувати величиною власного капіталу банку, що повинно знайти своє втілення у практиці нагляду та регулювання банківської діяльності. По-друге, внаслідок недостатньої розвиненості операцій банків з цінними паперами та концентрації їх діяльності на наданні позичок можливі наслідки прийняття кредитних ризиків є визначальними в структурі очікуваних збитків. По-третє, сучасна практика розрахунку спеціальних резервів за кредитними операціями за рахунок прирівнення вартості забезпечення до грошових потоків, спрямованих на повернення позички, не забезпечує дотримання основної властивості кредитних відносин – зворотності – та певним

чином спотворює об'єктивну оцінку якості банківських позичок. Крім того, зміни методики резервування найбільшою мірою вплинули на покриття безнадійної заборгованості, що призводить до недооцінки очікуваних збитків та вимог до капіталу. Зазначене, на нашу думку, створює передумови до подальшого вдосконалення методики кількісної оцінки очікуваних збитків. Крім того, класифікація ризиків потребує подальшого узгодження з метою уточнення їх кількісної оцінки.

2.2. Методика формування та використання резервів під кредитну заборгованість комерційного банку

У банківській справі найбільші з можливих втрат виникають при проведенні кредитних операцій. Як зазначає Е. Морсман: причиною нестійкості прибутку з кредитування в переважній більшості випадків є збитки по позиках [9, с. 65]. З цією думкою згоден і П. Роуз: якщо у банку з'являються серйозні фінансові труднощі, то проблеми зазвичай виникають через кредити, які неможливо стягнути внаслідок прийняття помилкових управлінських рішень, незаконних маніпуляцій з кредитами, проведення неправильної кредитної політики чи непередбаченого економічного спаду [10, с. 171]. Формування резервів є одним із традиційних способів зниження рівня кредитного ризику комерційних банків.

Створення спеціальних резервів для відшкодування втрат за кредитними та іншими активними операціями комерційних банків як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів на спеціальному рахунку (контрактивному рахунку) для компенсації неповернених кредитів та інших активів. Формування спеціальних резервів є одним із методів зниження кредитного ризику на рівні окремого банку, тобто слугує для захисту кредиторів та акціонерів. Спеціальні резерви за кредитними

операціями підвищують надійність і стабільність банківської системи в цілому.

Діяльність комерційних банків України відносно процесів формування та використання спеціальних резервів формується згідно Постанови Правління НБУ №23 від 25.01.2012 «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» (зі змінами та доповненнями) [5].

Нормативні підходи НБУ засновані на таких положеннях:

- кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання [11];
- резерви за активами є спеціальними (оціночними) резервами, які зменшують балансову вартість активів і необхідність формування яких спричинена зменшенням корисності таких активів;
- активна банківська операція – операція з розміщення ресурсів банку, яка обліковується за активними балансовими рахунками банку або за активними рахунками позабалансового обліку. До таких операцій належать усі види кредитних операцій, операції з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, операції з придбання цінних паперів, інші активні банківські операції, включаючи нараховані за всіма цими операціями доходи;
- борг боржника – заборгованість за активом, яка включає суму основної заборгованості перед банком та/або нараховані доходи;
- боржник – одна зі сторін у зобов'язанні (юридична чи фізична особа), яка повинна сплатити борг/виконати вимогу банку згідно з умовами укладеного договору;

- заміна активу – припинення визнання одного активу в результаті визнання іншого щодо одного й того самого контрагента;
- коефіцієнт ліквідності забезпечення – кількісний показник, що характеризує зниження ринкової вартості майна, наданого в забезпечення за кредитом, яка може бути отримана за умови продажу такого майна в строк, що є значно коротшим від строку експозиції подібного майна, протягом якого воно може бути продано за ціною, яка дорівнює ринковій (справедливій) вартості;
- контрагент банку – будь-яка особа (фізична чи юридична), яка має з банком відносини фінансового характеру (банк надає кошти у вигляді безстрокових або строкових депозитів; надає кредит; продає цінні папери власної емісії; має дебіторську заборгованість за операціями з клієнтами банку та банками). Контрагент може одночасно мати з банком відносини іншого характеру (зокрема трудові);
- кредитна історія – сукупність інформації про виконання юридичною або фізичною особою боргових зобов'язань, що включає наявну в банку інформацію щодо дисципліни виконання боржником своїх зобов'язань у минулому за раніше наданими та діючими кредитами, а також отриману банком інформацію з бюро кредитних історій;
- кредитна операція – вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо

- сплати процентів та інших зборів із такої суми (відстрочення платежу);
- кредитоспроможність – наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки;
 - кредит під інвестиційний проект – довгостроковий кредит, наданий для реалізації інвестиційного проекту (крім інвестування кредитних коштів у такі об'єкти інвестиційної діяльності, як цінні папери, цільові грошові вклади, інтелектуальні цінності, майнові права), майбутні доходи за яким будуть джерелом повернення кредиту;
 - пільгові умови – умови договору, які є більш сприятливими для боржника, ніж умови, установлені для відповідного активу внутрішніми положеннями банку, що визначають політику з управління активами і пасивами;
 - платоспроможність – здатність боржника (контрагента) банку своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань;
 - показник безризиковості активу – розрахункова величина, що використовується для оцінки ризику та розраховується як різниця між одиницею і показником ризику активу;
 - показник ризику активу – кількісний показник ризику невиконання боржником (контрагентом) своїх зобов'язань перед банком;
 - реструктуризація – зміна істотних умов за первісним договором шляхом укладання додаткової угоди з боржником у зв'язку з фінансовими труднощами боржника (за визначенням банку) та необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов'язань за активом [зміна процентної ставки; скасування (повністю або частково) нарахованих і несплачених боржником фінансових санкцій (штрафу, пені, неустойки) за несвоєчасне внесення платежів за заборгованістю боржника; зміна графіка погашення боргу

- (строків і сум погашення основного боргу, сплати процентів/комісій); зміна розміру комісії];
- фінансове зобов'язання – зобов'язання банку, що обліковується за активними рахунками позабалансового обліку. До таких зобов'язань належать зобов'язання з кредитування, гарантії, поручительства, акредитиви, акцепти та авалі, що надані банкам і клієнтам;
 - фінансовий актив – будь-який актив, який є наданим кредитом, розміщеним депозитом, коштами банків у розрахунках, коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках в інших банках, цінним папером, дебіторською заборгованістю, погашення якої здійснюватиметься з використанням грошей або іншого фінансового інструменту;
 - цілісний майновий комплекс – об'єкт, сукупність активів якого забезпечує проведення окремої господарської діяльності на постійній і регулярній основі. Цілісними майновими комплексами можуть бути структурні підрозділи, які в установленому порядку виокремлюються в самостійні об'єкти [5].

Банк із метою визначення можливих втрат від невиконання боржником зобов'язань здійснює оцінку ризику невиконання ним таких зобов'язань (тобто ризику того, що виконання боржником зобов'язання проводитиметься з перевищенням строків, передбачених умовами договору, або в обсягах, менших, ніж передбачено договором, або взагалі не проводитиметься) за всіма активними банківськими операціями та наданими банком фінансовими зобов'язаннями. Для покриття можливих втрат передбачається створення спеціального резерву перерахунком частини коштів банку на окремий бухгалтерський рахунок (дебіт рахунку витрат банку та кредит контрактивного рахунку). З контрактивних рахунків в разі непогашення кредитної заборгованості списується відповідна сума.

Банк оцінює ризик невиконання боржником/контрагентом зобов'язань та формує резерв у повному обсязі незалежно від

розміру його доходів за станом на перше число кожного місяця, наступного за звітним. Якщо в наступних періодах після формування резерву за активом сума резерву зменшується, то банк зменшує (коригує) попередньо сформований резерв за таким активом.

Банк розробляє та затверджує рішенням уповноваженого органу внутрішньобанківські положення щодо оцінки ризиків, формування та використання резервів за кожним видом фінансових активів, групою фінансових активів, дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку та наданими фінансовими зобов'язаннями.

Банк з метою формування резерву за активами і наданими фінансовими зобов'язаннями здійснює оцінку ризиків таких активів і наданих фінансових зобов'язань, починаючи з дати визнання їх в обліку до дати припинення такого визнання.

Банк з метою розрахунку резервів класифікує активи і надані фінансові зобов'язання за такими категоріями якості:

- I (найвища) - немає ризику або ризик є мінімальним;
- II - помірний ризик;
- III - значний ризик;
- IV - високий ризик;
- V (найнижча) - реалізований ризик. Заборгованість за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, віднесеними до V категорії, є безнадійною.

Банк самостійно встановлює порядок визначення показника ризику активу в межах діапазонів, визначених для відповідних категорій якості активів/наданих фінансових зобов'язань, у тому числі з урахуванням кредитної історії боржника, а також іншої інформації, що забезпечує об'єктивну оцінку подій та обставин, які можуть свідчити про наявність ризиків погашення боргу боржником із перевищенням строків, передбачених умовами договору, або невиконанням договірних умов. Банк класифікує не вище V категорії якості актив, за яким більше ніж 50 відсотків боргу прострочено понад 90 днів.

Банк класифікує активи та надані фінансові зобов'язання за категоріями якості на підставі здійсненої ним оцінки фінансового стану боржника і стану виконання боржником зобов'язань за договором (стану обслуговування боргу) з урахуванням виду та умов активної банківської операції.

Банк, оцінюючи фінансовий стан боржника, визначає його кредито- та платоспроможність. Банк визначає кредитоспроможність боржника під час надання кредиту та в разі зміни первісних умов договору, у тому числі пов'язаних із фінансовими труднощами боржника. Банк визначає платоспроможність боржника протягом строку дії договору з періодичністю, визначеною нормативними актами НБУ.

Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним та класифікує його як «високий», «добрий», «задовільний», «слабкий» та «незадовільний».

Банк під час розрахунку резервів за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями враховує вартість забезпечення відповідно до нормативних актів НБУ.

Банк має право поділяти фінансові активи на суттєві активи та активи, які не є суттєвими.

До фінансових активів, які не є суттєвими, належать кредити, надані фізичній особі, у тому числі як суб'єкту підприємницької діяльності, загальна сума боргу за якими не перевищує 50 000 гривень, або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, визначений за офіційним валютним курсом, установленим НБУ на дату формування резервів.

Банк має право об'єднувати фінансові активи, які не є суттєвими, у групи фінансових активів та оцінювати ризик за ними на портфельній основі, ґрунтуючись на кількості днів прострочення боргу. Банк не має права включати до групи фінансових активів той актив, який виник унаслідок заміни активу.

Усі інші активи є суттєвими. За суттєвими фінансовими активами банк оцінює ризик на індивідуальній основі.

Банк визначає єдину категорію якості за кількома активами і наданими фінансовими зобов'язаннями щодо одного боржника, у тому числі за тими, оцінка ризику за якими здійснюється на портфельній основі, використовуючи найнижчу.

Банк з метою оцінки ризику за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, боржником (контрагентом) банку за якими є нерезидент, може використовувати дані, підтверджені в бюлетені таких провідних світових рейтингових агентств (компаній), як Standard & Poor's, Moody's Investors Service та Fitch IBCA.

Банк з метою оцінки ризику за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, боржником (контрагентом) банку за якими є резидент, може використовувати дані рейтингових агентств (компаній), які мають право визначати рейтингові оцінки відповідно до законодавства України.

Банк формує резерви за кредитами, наданими фізичним та юридичним особам (у тому числі банкам), які обліковуються за балансовими рахунками (контрактивними рахунками) таких груп: строкові вклади (депозити), що розміщені в інших банках; кредити, що надані іншим банкам; кошти на вимогу інших банків (активні залишки); кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання; кредити, що надані за врахованими вексями суб'єктам господарювання; вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання; кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання; кредити в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання; іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання; кредити, що надані органам державної влади; кредити, що надані органам місцевого самоврядування; іпотечні кредити, що надані органам державної влади; іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування; кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам; фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам;

кредити, що надані за врахованими векселями фізичним особам; іпотечні кредити, що надані фізичним особам; кошти на вимогу суб'єктів господарювання (активні залишки); кошти на вимогу фізичних осіб (активні залишки); кошти небанківських фінансових установ (активні залишки).

Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитом на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за цим кредитом за такою формулою:

$$R_i = K_i - G_i, \quad (1)$$

де R_i – сума резерву індивідуальним за i -м кредитом;

K_i – балансова вартість індивідуального i -го кредиту без урахування суми раніше сформованого резерву;

G_i – теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за індивідуальним i -м кредитом відповідно до вимог нормативних актів НБУ. Під час визначення теперішньої вартості майбутніх грошових потоків за кредитом їх попередня оцінка здійснюється з урахуванням показника безризиковості активу та коефіцієнта ліквідності забезпечення, що визначається відповідно до вимог нормативних актів НБУ.

Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитами овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількості траншів і строк їх погашення, як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування раніше сформованого резерву) над сумою боргу за кредитом на дату розрахунку резерву, зваженого на показник безризиковості активу, і вартості забезпечення, зваженої на відповідний коефіцієнт ліквідності забезпечення за такою формулою:

$$R_o = K_o - [KB_o(1 - r_o) + M \times l], \quad (2)$$

де R_o – сума резерву за кредитом овердрафт;

K_o – балансова вартість кредиту овердрафт без урахування суми раніше сформованого резерву;

KV_0 – борг за кредитом овердрафт та кредитними лініями, за якими невідомі кількість траншів і строк їх погашення, на дату розрахунку резерву;

r_0 – показник ризику кредиту;

M – вартість забезпечення, що визначається банком згідно з вимогами НБУ. Якщо забезпечення немає або воно не відповідає критеріям прийнятності, визначеним НБУ, то до розрахунку береться значення, що дорівнює 0;

l – коефіцієнт ліквідності забезпечення.

Банк використовує сформований резерв для списання (відшкодування) боргу за активом, який віднесено до V (безнадійної) категорії якості, у порядку, установленому НБУ. Рішення про списання безнадійної заборгованості за активом приймається правлінням банку.

Використання резервів за наданими гарантіями, поручительствами, акредитивами та акцептами здійснюється банком у разі необхідності виконання ним наданого фінансового зобов'язання. Резерв за наданими гарантією, поручительством, авалем, акредитивом та акцептом банк використовує лише для виконання зобов'язання, за яким такий резерв був сформований. Виконання наданих гарантії, поручительства, авалу, акредитива та акцепту за рахунок резерву не є підставою для припинення вимог банку до принципала (боржника).

Банк розформовує (сторнує) сформований раніше резерв за наданим кредитом або зобов'язанням із кредитування в разі повного повернення кредитної заборгованості або виконання банком цього зобов'язання та одночасно оцінює ризик за фінансовим активом, який він визнав у результаті виконання такого зобов'язання, з метою розрахунку резерву, що підлягає формуванню.

Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника-юридичної особи, який відповідно до вимог законодавства України складає: квартальну та річну фінансову звітність – не рідше ніж один раз на три місяці; тільки річну фінансову звітність – не рідше ніж один раз на дванадцять місяців.

Банк здійснює оцінку фінансового стану юридичної особи (крім банку), якій надано кредит (далі - боржник - юридична особа), шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника - юридичної особи (далі - інтегральний показник).

Банк розраховує інтегральний показник із застосуванням багатофакторної дискримінантної моделі (далі - дискримінантна модель) за такою формулою:

$$Z = a_1K_1 + a_2K_2 + \dots + a_nK_n - a_0, \quad (3)$$

де Z - інтегральний показник;

$K_1, K_2 \dots K_n$ - фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника - юридичної особи для великого або середнього підприємства. Для малого підприємства замість зазначених коефіцієнтів застосовуються коефіцієнти $MK_1, MK_2 \dots MK_n$;

$a_0, a_1, a_2 \dots a_n$ - параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно актуалізуються НБУ на підставі даних фінансової звітності боржників-юридичних осіб. Банк для актуалізації параметрів дискримінантної моделі подає до НБУ відповідну інформацію щодо даних фінансової звітності боржників-юридичних осіб за формою та у строки, установлені НБУ.

Банк для розрахунку інтегрального показника фінансового стану використовує дані офіційної фінансової звітності боржника-юридичної особи. Фінансова звітність, яка подається до банку боржником-юридичною особою, що є резидентом, повинна містити відмітку органів статистики про її подання, бути засвідчена підписами керівника, головного бухгалтера (за наявності такої посади) та відбитком печатки боржника - юридичної особи.

НБУ [5] пропонує наступну методику розрахунку фінансових коефіцієнтів, які використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи:

- Здатність підприємства покривати поточні зобов'язання оборотними активами відображає коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня) [K_1]:

$$K_1 = \frac{A_o}{O_T}, \quad (4)$$

де A_o – оборотні активи;

O_T – поточні зобов'язання.

- Здатність підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями монетарними оборотними активами (характеризує очікувану платоспроможність боржника в короткостроковому періоді) відображає проміжний коефіцієнт покриття [K_2]:

$$K_2 = \frac{A_{MO}}{O_T}, \quad (5)$$

де A_{MO} – монетарні оборотні активи;

O_T – поточні зобов'язання.

- Питома вага власного капіталу в загальному обсязі джерел фінансування (характеризує ступінь залежності підприємства від позичкових джерел фінансування) відображає коефіцієнт фінансової незалежності [K_3]:

$$K_3 = \frac{СК}{П}, \quad (6)$$

де $СК$ – власний капітал;

$П$ – валюта балансу (пасив).

- Рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства відображає коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом [K_4]:

$$K_4 = \frac{СК}{A_{HO}}, \quad (7)$$

де $СК$ – власний капітал;

A_{HO} – необоротні активи.

- Ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власниками, відображає коефіцієнт рентабельності власного капіталу [K_5]:

$$K_5 = \frac{ЧП}{ІСК}, \quad (8)$$

де $ЧП$ – чистий прибуток або збиток;

$ІСК$ – інвестований власний капітал.

- Рентабельність продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності до оподаткування та здійснення витрат, пов'язаних із запозиченнями, відображає коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ) $[K_6]$:

$$K_6 = \frac{\text{ЕВІТ}}{\text{ЧВР}}, \quad (9)$$

де ЕВІТ – фінансові результати від операційної діяльності (ЕВІТ);

ЧВР – чиста виручка від реалізації.

- Рентабельність продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності до оподаткування, здійснення фінансових витрат та нарахування амортизації, відображає коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА) $[K_7]$:

$$K_7 = \frac{\text{ЕВІТДА}}{\text{ЧВРОД}}, \quad (10)$$

де ЕВІТДА – фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування фінансових витрат та нарахування амортизації (ЕВІТДА);

ЧВРОД – чиста виручка від реалізації та інші операційні доходи.

- Ефективність використання активів підприємства, інвестованого власниками, відображає коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком $[K_8]$:

$$K_8 = \frac{\text{ЧП}}{A}, \quad (11)$$

де ЧП – чистий прибуток або збиток;

A – валюта балансу (актив).

- Ефективність використання оборотних активів підприємства відображає коефіцієнт оборотності оборотних активів $[K_9]$:

$$K_9 = \frac{\text{ЧВР}}{A_0}, \quad (12)$$

де ЧВР – чиста виручка від реалізації;

A_0 – оборотні активи.

- Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок внутрішніх фінансових джерел відображає коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА) [K_{10}]:

$$K_{10} = \frac{ЕВІТДА}{O_{дт}}, \quad (13)$$

де ЕВІТДА – фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування фінансових витрат та нарахування амортизації (ЕВІТДА);

$O_{дт}$ – довгострокові та поточні зобов'язання.

Банк розраховує інтегральний показник з урахуванням вимог НБУ щодо визначення моделі розрахунку інтегрального показника боржника-юридичної особи, виходячи з належності підприємства до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності (для кожного з них розроблені окремі конкретні значення дискримінантної моделі). В залежності від розміру інтегрального показника визначається клас боржника-юридичної особи (від 1 до 9). Банк визначає клас боржника - юридичної особи не вище 9, якщо боржника визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку. Банк визначає клас боржника - юридичної особи, що є нерезидентом, за класом, нижчим із двох, визначених на підставі оцінки його фінансового стану та ризику країни місцезнаходження.

Банк визначає стан обслуговування боргу боржником - юридичною особою згідно з таблицею 2.4.

Таблиця 2.4

Визначення стану обслуговування боргу боржником (юридичною особою, фізичною особою, бюджетною установою)

Кількість календарних днів прострочення	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

Банк визначає стан обслуговування боргу як «високий» за умови, що сплата боржником-юридичною особою процентів відповідно до умов договору передбачена не рідше ніж один раз на три місяці.

Банк визначає класифікацію кредиту боржника-юридичної особи за категоріями якості згідно з таблицею 2.5.

Банк визначає показник ризику кредиту, наданого боржнику - юридичній особі залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у таблиці 2.6.

Банк визначає показник ризику за кредитом, наданим боржнику - юридичній особі в межах встановленого діапазону з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника, коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника - юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, визначених рейтингів боржника - юридичної особи (за наявності) та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність і повноту погашення боргу.

Таблиця 2.5

Класифікація кредиту, наданого боржнику - юридичній особі за категоріями якості

Клас боржника - юридичної особи	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

Банк здійснює оцінку фінансового стану фізичної особи, якій надано кредит, у тому числі тієї, яка є суб'єктом господарювання, на підставі таких кількісних та якісних показників.

Кількісні показники:

- сукупний чистий дохід (щомісячні сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання, крім зобов'язань перед банком, що здійснює оцінку фінансового стану боржника - фізичної особи з метою формування резерву;
- накопичення на рахунках у банку (інформація надається за бажанням боржника - фізичної особи);
- коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника - фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом (зокрема співвідношення сукупних доходів і витрат/зобов'язань боржника - фізичної особи; співвідношення обсягу боргу за кредитом до вартості об'єкта кредитування/застави; співвідношення щомісячних витрат боржника на обслуговування боргу до обсягу його щомісячних доходів тощо). Оптимальні значення цих коефіцієнтів банк установлює самостійно з урахуванням видів кредитів і залежно від форми їх надання, цільового призначення, строку користування, наявності забезпечення, способу сплати тощо.

Таблиця 2.6

Визначення показника ризику кредиту, наданого боржнику - юридичній особі (боржнику - фізичної особі; банку-боржнику; боржнику - бюджетної установі)

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику кредиту
I	0,01 - 0,06
II	0,07 - 0,20
III	0,21 - 0,50
IV	0,51 - 0,99
V	1,0

Банк для розрахунку кількісних показників ураховує доходи, факт отримання яких протягом дії договору підтверджується достовірними документами, виданими третьою особою [довідка з місця роботи, довідка про доходи, виписка (довідка) банку з рахунку про рух коштів] або банком-кредитором, який є

роботодавцем боржника - фізичної особи або здійснює обслуговування його рахунку.

Якісні показники:

- загальний матеріальний стан клієнта (наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу);
- соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо);
- вік клієнта.

Банк оцінює якісні показники на підставі достовірних документів, у тому числі відповідних копій документів, засвідчених в установленому законодавством порядку.

Оцінка фінансового стану боржника-фізичної особи, який є суб'єктом господарювання, має здійснюватися банком також з урахуванням аналізу фінансової звітності, що подається ним як суб'єктом господарювання за встановленими законодавством України формами. Аналіз фінансової звітності боржника-фізичної особи, який є суб'єктом господарювання, має враховувати дослідження динаміки показників його діяльності.

Питома вага кількісних показників у загальній оцінці фінансового стану боржника - фізичної особи має становити не менше ніж 70%.

Банк визначає періодичність здійснення оцінки поточного фінансового стану боржника-фізичної особи самостійно з урахуванням стану обслуговування боргу, але не рідше ніж один раз на рік (або за результатами фінансового року).

Банк визначає клас боржника-фізичної особи на підставі результатів оцінки його фінансового стану відповідно до наведених характеристик:

- Клас А – фінансовий стан добрий: сукупний чистий дохід боржника - фізичної особи перевищує внески на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу, яке за рівнем ліквідності належить до I-IV груп; коефіцієнти, що характеризують поточну

платоспроможність боржника-фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, перевищують їх оптимальні значення.

- Клас Б – фінансовий стан задовільний: сукупний чистий дохід боржника - фізичної особи є не меншим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, простежується негативна тенденція (зміна місця роботи з погіршенням умов, зростання обсягу зобов'язань боржника - фізичної особи, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення боргу); коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника - фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, не нижчі, ніж їх оптимальні значення.
- Клас В – фінансовий стан незадовільний: сукупний чистий дохід боржника - фізичної особи є нижчим, ніж сума внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період, наявні негативні зміни щодо загального матеріального стану клієнта та/або його соціальної стабільності; зростання обсягу зобов'язань боржника - фізичної особи свідчить про високу ймовірність несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення боргу; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника - фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, є несуттєво нижчими, ніж їх оптимальні значення.
- Клас Г – фінансовий стан критичний: сукупний чистий дохід боржника - фізичної особи є недостатнім для своєчасних та в повному обсязі внесків на погашення боргу за всіма активами банку щодо цього боржника за відповідний період; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника - фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, нижчі, ніж їх оптимальні значення.

Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником-фізичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з таблицею 1.

Банк класифікує кредит, наданий боржнику-фізичній особі, за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника-фізичної особи та стану обслуговування ним боргу згідно з таблицею 4.

Банк визначає показник ризику кредиту, наданого боржнику - фізичній особі залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у таблиці 2.7.

Банк здійснює оцінку фінансового стану банку, якому надано кредит, на підставі даних фінансової і статистичної звітності банку-боржника та з урахуванням інформації щодо:

Таблиця 2.7

Класифікація кредиту, наданого боржнику - фізичній особі (банку-боржнику) за категоріями якості

Фінансовий стан боржника - фізичної особи (клас)	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
А	I	II	III	IV	V
Б	I	II	III	IV	V
В	II	III	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

- дотримання банком-боржником (резидентом) економічних нормативів і нормативів обов'язкового резервування коштів;
- аналізу якості активів і пасивів;
- стану ліквідності;
- аналізу прибутків і збитків;
- виконання банком-боржником зобов'язань у минулому;
- наданих та отриманих міжбанківських кредитів;
- щорічного аудиторського звіту;

– іншої інформації, що може свідчити про наявність ризиків несвоєчасного виконання зобов'язань.

Банк здійснює оцінку фінансового стану банку-боржника щомісяця протягом дії договору про надання кредиту на підставі аналізу абсолютних та відносних показників поточної фінансової і статистичної звітності (горизонтальний аналіз) у динаміці, структури активів і пасивів шляхом визначення питомої ваги за окремими статтями в підсумкових даних (вертикальний аналіз) у динаміці.

Банк визначає клас банку-боржника на підставі результатів оцінки його фінансового стану відповідно до наведених характеристик.

- Клас А (найвищий) - фінансовий стан добрий: діяльність прибуткова; економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування, установлені Національним банком України, дотримуються; динаміка абсолютних та відносних показників фінансової звітності є позитивно стабільною; висновок аудиторського звіту - безумовно позитивний; немає розрахункових документів, не виконаних у строк з вини банку; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий, ніж "А" згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній).
- Клас Б - фінансовий стан задовільний: беззбиткова діяльність; економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування, установлені Національним банком України, дотримуються, але немає позитивної динаміки абсолютних і відносних показників фінансової звітності; висновок аудиторського звіту - безумовно позитивний; немає розрахункових документів, не виконаних у строк з вини банку; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий, ніж "інвестиційний клас" згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства

(компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній).

- Клас В - фінансовий стан незадовільний: діяльність нестабільно прибуткова; наявні окремі факти недотримання економічних нормативів та нормативів обов'язкового резервування, установлених Національним банком України, абсолютні і відносні показники фінансової звітності мають негативну динаміку; висновок аудиторського звіту - умовно позитивний; немає розрахункових документів, не виконаних у строк з вини банку; банк-боржник (нерезидент) має кредитний рейтинг не нижчий, ніж "В" згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній).
- Клас Г (найнижчий) - фінансовий стан критичний: збиткова діяльність; економічні нормативи та нормативи обов'язкового резервування, установлені Національним банком України, не дотримуються; абсолютні та відносні показники фінансової звітності мають негативну динаміку; висновок аудиторського звіту - негативний або відсутній (крім банку зі строком діяльності менше ніж один рік); є розрахункові документи, не виконані в строк з вини банку. До цього класу також належить банк-боржник, щодо якого відкликано банківську ліцензію або який розташований на території офшорних зон відповідно до переліку, оприлюдненого Кабінетом Міністрів України.

Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу банком-боржником (у тому числі за коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках в інших банках) на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу/ виконання банком-кореспондентом вимог (розрахункових документів банку) за станом на перше число кожного місяця згідно з таблицею 2.8.

Визначення стану обслуговування боргу банком-боржником

Кількість календарних днів прострочення	Стан обслуговування боргу
від 0 до 3	«високий»
від 4 до 7	«добрий»
від 8 до 14	«задовільний»
від 15 до 30	«слабкий»
більше 30	«незадовільний»

Банк класифікує кредит, наданий банку, за категоріями якості на підставі визначеного класу банку-боржника та стану обслуговування ним боргу згідно з таблицею 2.5.

Банк визначає показник ризику кредиту, наданого банку-боржнику, залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у таблиці 3. Банк визначає показник ризику за кредитом, наданим банку-боржнику, у межах встановленого діапазону з урахуванням рейтингів банку-боржника (за наявності), інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність та повноту погашення боргу.

Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника - бюджетної установи на підставі даних його фінансової і бюджетної звітності та з урахуванням інформації щодо:

- стану виконання бюджету боржника - бюджетної установи (далі - бюджет) з урахуванням вимог бюджетного законодавства;
- обсягу, структури та динаміки загального боргового навантаження бюджету;
- передбачених у бюджеті витрат на обслуговування та/або погашення наявних зобов'язань;
- іншої інформації, що може свідчити про наявність ризиків несвоєчасного виконання зобов'язань.

Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника - бюджетної установи не рідше ніж один раз на три місяці.

Банк визначає клас боржника - бюджетної установи на підставі оцінки його фінансового стану та іншої інформації відповідно до наведених характеристик:

- Клас А - фінансовий стан добрий: абсолютні та відносні показники фінансової і бюджетної звітності є задовільними, їх динаміка впродовж попереднього та поточного звітних років є позитивно стабільною; фінансові можливості свідчать про спроможність своєчасного виконання зобов'язань відповідно до умов договору; фактичне виконання бюджету впродовж попереднього та поточного звітних років становить не менше ніж 85 % від планового; передбачені в бюджеті витрати на обслуговування та погашення наявних зобов'язань забезпечують покриття витрат на виконання зобов'язань за кредитом, а також інших зобов'язань; немає іншої інформації, що свідчить про ризики несвоєчасного виконання зобов'язань. Очікується, що і надалі фінансова діяльність здійснюватиметься на високому рівні.
- Клас Б - фінансовий стан задовільний: характеристики віднесення боржника - бюджетної установи до цього класу близькі за характеристиками до класу "А", проте ймовірність їх підтримки на високому рівні впродовж наступних не менше ніж трьох місяців є низькою; фактичне виконання бюджету впродовж попереднього та поточного звітних років становить не менше ніж 70 % від планового.
- Клас В - фінансовий стан незадовільний: окремі абсолютні та відносні показники поточної фінансової і бюджетної звітності є незадовільними та впродовж попереднього та поточного звітних років мають тенденцію до погіршення; фінансові можливості свідчать про високу ймовірність несвоєчасного та/або не в повній сумі виконання зобов'язань відповідно до умов договору; фактичне виконання бюджету впродовж попереднього та поточного звітних років становить не менше ніж 50 % від планового; передбачені в бюджеті витрати на обслуговування та погашення наявних зобов'язань не забезпечують покриття витрат

на виконання зобов'язань за кредитом, а також інших зобов'язань у повному обсязі; наявна інша інформація, що свідчить про ризики несвоєчасного виконання зобов'язань.

- Клас Г - фінансовий стан критичний: абсолютні та відносні показники поточної фінансової і бюджетної звітності є незадовільними, їх динаміка впродовж попереднього та поточного років є негативною; фінансові можливості свідчать про високу ймовірність невиконання зобов'язань відповідно до умов договору; фактичне виконання бюджету впродовж попереднього та поточного років становить менше ніж 50 % від планового. До цього класу також належить боржник - бюджетна установа, який не надав банку фінансову та/або бюджетну звітність за останній звітний період.

Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником - бюджетною установою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з таблицею 2.4.

Банк класифікує кредит, наданий боржнику - бюджетній установі, за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника - бюджетної установи та стану обслуговування ним боргу згідно з таблицею 2.9.

Таблиця 2.9

Класифікація кредиту, наданого боржнику - бюджетній установі, за категоріями якості

Фінансовий стан боржника - бюджетної установи (клас)	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
А	I	I	III	IV	V
Б	I	II	III	IV	V
В	II	II	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

Банк визначає показник ризику кредиту, наданого боржнику - бюджетній установі, залежно від категорії якості в межах діапазонів

Банк формує резерв за наданими фінансовими зобов'язаннями, які обліковуються за позабалансовими рахунками таких груп: гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банкам; гарантії, що надані клієнтам; зобов'язання з кредитування, що надані банкам; зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам.

Банк не формує резерву за зобов'язаннями з кредитування, що надані клієнтам (крім банків), які є відкличними і безризиковими, тобто умовами договору за якими визначено безумовне право банку без попереднього повідомлення боржника в односторонньому порядку відмовитися від подальшого виконання взятих на себе зобов'язань, у тому числі в разі погіршення фінансового стану боржника та/або несвоєчасного виконання ним договірних зобов'язань перед банком а також за наданими банком аваліями податкових векселів.

Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за наданим фінансовим зобов'язанням як різницю між сумою коштів, необхідних для виконання банком цього зобов'язання, та сумою отриманої за ним винагороди і вартості забезпечення за такою формулою:

$$R_f = K_f - [K_k + M \times l], \quad (14)$$

де R_f – сума резерву за фінансовим зобов'язанням, що підлягає формуванню;

K_f – сума коштів, необхідних для виконання банком фінансового зобов'язання;

K_k – сума отриманої банком винагороди (з урахуванням амортизації);

M – вартість отриманого забезпечення, що визначається банком згідно з вимогами НБУ. Якщо забезпечення немає або воно не відповідає вимогам НБУ, то до розрахунку береться нуль;

l – коефіцієнт ліквідності забезпечення.

Банк визначає суму коштів, необхідних для виконання наданого фінансового зобов'язання, за такою формулою:

$$K_f = SK_f \times r_o, \quad (15)$$

де SK_f – сума фінансового зобов'язання, що відображена за позабалансовим рахунком;

r_o – показник ризику, що визначається банком згідно. Стан обслуговування боргу за фінансовим зобов'язанням за наданими гарантією, поручительством, авалем, акредитивом та акцептом визначається як «високий» до часу їх виконання за умови своєчасної сплати боргу контрагентом відповідно до умов договору.

Банк використовує сформований резерв для списання (відшкодування) боргу за активом, який віднесено до V (найнижчої/безнадійної) категорії якості, у порядку, установленому НБУ. Рішення про списання безнадійної заборгованості за активом приймається правлінням банку.

Прийнятне забезпечення залежно від рівня ліквідності поділяється на п'ять груп.

До I групи належать:

- безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії: Кабінету Міністрів України; урядів країн, що мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “А-” згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній); банків та інших установ, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “А-” згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній); міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація); банків України, що забезпечені грошовим покриттям на строк, не менший, ніж строк користування активом (крім грошового покриття, розміщеного в банку, віднесеному до категорії неплатоспроможних відповідно до законодавства України або який ліквідується);

- грошове покриття, що розміщене в банку-кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором з урахуванням ризику перерахунку однієї валюти в іншу;
- державні цінні папери за операціями репо, які ґрунтуються на двосторонньому договорі між банком та його контрагентом про купівлю державних цінних паперів із одночасним зобов'язанням контрагента викупити державні цінні папери за обумовленою в договорі ціною та на обумовлену дату;
- предмети застави: майнові права на грошові кошти, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, кредитний рейтинг якого не нижчий, ніж “А-” згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), що строк розміщення коштів не менший, ніж строк користування активом; іменні ощадні (депозитні) сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредиторі, на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором; банківські метали, що перебувають на зберіганні в банку-кредиторі, чи майнові права на банківські метали, які розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредиторі на строк, не менший, ніж строк користування активом, за умови безперешкодного доступу банку-кредитора до зазначеного предмета застави в разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором; цінні папери, емітовані центральними органами виконавчої влади

України; цінні папери, емітовані Національним банком України; облигації Державної іпотечної установи, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету Міністрів України, надану відповідно до Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Забезпечення, що належить до I групи, є високоліквідним.

До II групи належать:

- безумовні та безвідкличні гарантії/безвідкличні резервні акредитиви, що виконують функції фінансової гарантії: урядів країн, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “BBB-” згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній); банків, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “BBB-” згідно з міжнародною шкалою, підтверджений у бюлетені агентства (компанії) Standard & Poor's, або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених цим Положенням;
- предмети застави: цінні папери емітентів, які згідно з міжнародною шкалою мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “інвестиційний клас”, підтверджений у бюлетені провідних світових рейтингових агентств (компаній); майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, який згідно з міжнародною шкалою має кредитний рейтинг, не нижчий, ніж “інвестиційний клас”, підтверджений у бюлетені провідних світових рейтингових агентств (компаній) та за умови, що строк розміщення коштів не менший, ніж строк користування активом.

До III групи належать: нерухоме майно, що належить до житлового фонду; легкові автомобілі.

До IV групи належать: нерухоме майно, що належить до нежитлового фонду; транспортні засоби (крім легкових

автомобілів); об'єкти у формі цілісного майнового комплексу; устаткування; іпотечні облігації, емітовані фінансовою установою, більше ніж 50 відсотків корпоративних прав якої належить державі та/або державним банкам, якість іпотечного покриття за якими відповідає вимогам законодавства України.

До V групи належать: цінні папери, що внесені до біржового реєстру та перебувають у ньому на дату розрахунку резерву (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування), емітентами яких є резиденти; цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування; іпотечні облігації інших емітентів, якість іпотечного покриття за якими відповідає вимогам законодавства України; інвестиційні сертифікати; товари в обороті або в переробці; біологічні активи; майнові права на нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду, - майнові права на об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду, за умови документального підтвердження боржником своїх прав щодо набуття ним у власність відповідного нерухомого майна в майбутньому; майнові права на нерухоме майно, що належатиме до нежитлового фонду, - майнові права на об'єкт незавершеного будівництва або інше нерухоме майно, що належатиме до нежитлового фонду, за умови, що графік будівельних робіт виконується в строк, а також документального підтвердження заставодавцем своїх прав щодо набуття ним у власність відповідного нерухомого майна в майбутньому; майнові права на інше майно [вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин, одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг], яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, крім майнових прав на послуги, процеси, роботи, інтелектуальну власність, корпоративні права, корисні копалини, видобуток яких не здійснено, опціони.

Банк бере до розрахунку резерву вартість забезпечення із коефіцієнтом ліквідності забезпечення, визначеним згідно з таблицею 2.10.

Таблиця 2.10

Коефіцієнти ліквідності забезпечення

Група забезпечення	Коефіцієнт ліквідності
I	1,0
II	0,8
III	0,7
IV	0,6
V	0,4

Банк під час розрахунку резерву використовує ринкову (справедливу) вартість забезпечення у вигляді застави нерухомого майна, транспортних засобів, об'єктів у формі цілісного майнового комплексу, устаткування, біологічних активів, майнових прав на нерухоме майно, вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин, виходячи з оцінки такого майна, проведеної суб'єктом оціночної діяльності або оцінювачем майна - працівником банку, що має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача, які не є пов'язаними з банком особами (афілійованими, спорідненими, асоційованими), відповідно до законодавства України.

Банк здійснює перевірку наявності та стану майна, отриманого в заставу, з такою періодичністю:

- нерухомого майна та цілісного майнового комплексу - не рідше одного разу на дванадцять місяців;
- товарів в обороті або в переробці - не рідше одного разу на три місяці;
- майнових прав на одержання грошових коштів (виручки) за укладеними договорами про продаж товарів/проведення робіт/надання послуг - не рідше одного разу на місяць;
- іншого майна/майнових прав - не рідше одного разу на шість місяців.

Таким чином, в даний час резерви формуються з кожного кредиту окремо на основі індивідуального кредитного ризику. В основі визначення кредитного ризику лежить ймовірність непогашення кредитної заборгованості в майбутньому. Резерви по кредитному портфелю є сумою індивідуальних резервів за позиками окремих позичальників.

Відзначимо наступні недоліки існуючого на практиці підходи:

1. Ймовірність визначається на основі розподілу подій, тобто повинна спиратися на безліч подій. У індивідуального кредиту відсутня множинність. Це означає, що його ймовірність, по суті, визначається за іншим подіям, не пов'язаним з наслідками по даному конкретному кредиту. Отже:
 - як мінімум, імовірнісна оцінка за окремим кредитом повинна бути у вигляді інтервалу. На практиці це означає неможливість отримання точкової оцінки кредитного ризику і, відповідно, точкової оцінки резервів за цим кредитом у вигляді конкретного числа або суми;
 - як максимум, оцінка, яка отримана за іншими кредитними подіями, взагалі не має відношення до конкретного кредиту і його кредитному ризику.
2. Визначення кредитного ризику при видачі кредиту означає, що банк заздалегідь згоден з тим, що якась частина цього кредиту (від 1 до 100 %) буде не повернута. Визначення кредитного ризику в процесі обслуговування кредиту означає, що банк знову ж згоден з тим, що якась частина цього кредиту буде не повернута. Це настільки парадоксально, що не зрозуміло як з таким підходом взагалі є можливим процес кредитування. Вступ у кредитні відношення зазначає, що видача позики передбачає її повне погашення у майбутньому або позика не надається, якщо є сумнів у поверненні.

Як зазначає Е. Морсман: традиційний кредитний аналіз концентрується на окремих кредитах, а не на їх ролі у портфелі в цілому. Банківські працівники, які виростили на традиційному

підході до кредитування, вважають, що вони повинні вміти передбачати майбутнє індивідуальних кредитів, але не управляти прийнятними рівнями ризику в рамках кредитного пулу. Кредиторам звичніше більш високі ризики, пов'язані з індивідуальними позичальниками, і слабо диверсифіковані портфелі [9, с. 14].

Розглянемо, до чого призводить вищевикладений підхід (табл.2.11).

Оціночні показники банківської системи України показують, що обсяг «поганої» кредитної заборгованості за 2008-2013 роки склав більше 25 % (14,3 % списано як безнадійна до повернення заборгованість - сума рядка 8 - і 11,2 % - максимум рядка 9 - складає прострочена заборгованість) від кредитного портфеля банків.

Слід зазначити, що за 2009-2013 роки списання безнадійної заборгованості становило від 0,2 до 4,6 % від кредитної заборгованості клієнтів банків, а сформовані резерви становили від 14,8 до 15,7 % і щорічні витрати на формування резервів становили від 2,6 до 9,1 %. Як бачимо, розбіжність цифр є досить суттєвою.

І.В. Ларіонова зазначає: як показує практика, найчастіше саме в стандартних позиках може бути зосереджена проблемна позичкова заборгованість, яка з різних причин поки не знайшла відображення у звітності. Таке положення може бути пов'язано: 1) з прагненням окремих банкірів прикрасити якість кредитів; 2) з недостатністю доходів для проведення цих операцій; 3) з прагненням відображати в балансах прострочену заборгованість в допустимому обсязі, оскільки даний показник служить індикатором якості кредитного портфеля для зовнішніх користувачів звітності. В умовах зростання ліквідності банківської системи кредитні організації тривалий час можуть приховувати і збирати проблеми, викликані «поганим» якістю кредитного портфеля [13, с. 173].

Таблиця 2.11

Розрахункові показники наслідків кредитування банківської системи України станом на 1 січня (розраховано на основі даних сайту НБУ [12])

№	Назва показника	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Кредитна заборгованість клієнтів (юридичних та фізичних осіб), млн. грн.	741816,0	723100,0	746370,7	808206,3	770976,1	799227,9
2	Резерви під знецінення кредитів, млн.грн.	-42 454,2	-107 186,8	-139626,7	-147762,7	-132105,2	-122402,3
3	Резерви під знецінення кредитів до кредитної заборгованості, %	-5,7	-14,8	-18,7	-18,3	-17,1	-15,3
4	Витрати на резерви під за боргованість за кредитами, млн. грн.	-24124,0	-65865,7	-46107,3	-35483,0	-20105,6	-24536,2
5	Витрати на резерви під заборгованість за кредитами до кредитної заборгованості, %	-3,3	-9,1	-6,2	-4,4	-2,6	-3,1
6	Розрахункові резерви під знецінення кредитів, млн. грн.	x	-108 319,9	-153 294,1	-175109,7	-167 868,3	-156 641,4
7	Списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами за рік, млн. грн.	x	-1 133,1	-13 667,4	-27 347,0	-35 763,1	-34 239,1
8	Списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами за рік до кредитної заборгованості, %	x	-0,2	-1,8	-3,4	-4,6	-4,3
9	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7

Переважна частина «поганої» кредитної заборгованості в банківській системі України утворилася до 2009 року і є наслідком некоректної практики кредитування, яка виявилася в ході кризи, що почалася в 2008 році. З наведених цифр випливає: або банки не показували об'єктивну ситуацію у своїх звітах або методика формування і використання резервів має недоліки, що призвело до настільки тривалій процедури виявлення «поганих» кредитів. На наш погляд, діяли два фактори одночасно. До цього додалося те, що чинна законодавчо-нормативна база не дозволяла адекватно працювати із заставами (вилучення і реалізація застав) плюс нестача коштів у акціонерів банків для своєчасного збільшення капіталу банків з метою компенсації збитків від неадекватної практики видачі кредитів в період до 2009 року.

Отже, існуючий практичний підхід, закладений в постанові НБУ [5], є не досить адекватним існуючій реальності.

В якості основних положень підходу до методики формування резервів під кредитні ризики комерційних банків можна сформулювати наступні пропозиції:

- Практика банківської справи показувала і показує, що якась частина кредитної заборгованості буде не повернута. Практика також показує, що заздалегідь не можливо точно передбачити яка конкретна позика стане «поганою», а яка буде повністю погашена. Інакше кажучи, індивідуальний кредитний ризик присутній спочатку, але його передбачити практично не можливо.
- Слід підходити до кредитного ризику як до роботи з невизначеністю, яку можна знизити різними способами (видача позик під заставу, оцінка репутації позичальника, формування резервів тощо), але її не можна уникнути і не можна передбачити точно, тобто виразити кількісно в окремому випадку, у разі видачі окремого кредиту та його обслуговування. Іншими словами, слід відмовитися від визначення індивідуального кредитного ризику та оцінювати портфельний кредитний ризик банку на консолідованій основі.

- Оскільки списання безнадійної кредитної заборгованості в минулому має вартісну оцінку, то портфельний кредитний ризик явище, якоюсь мірою, визначене кількісно.
- Можна запропонувати здійснювати класифікацію позичок на 3 групи:
 - 1) позики, які обслуговуються в строк (у тому числі, все знову видані позики) - стандартні позички;
 - 2) позики, які обслуговуються з порушенням графіка платежів у межах трьох місяців, і пролонговані позики - проблемні позики (термін в три місяці пов'язаний з тим, що банки працюють, в основному, з короткостроковими ресурсами);
 - 3) позики, які обслуговуються з порушенням графіка платежів більше шести місяців - безнадійні позики.
- Можна запропонувати робити оцінку портфельного кредитного ризику на основі минулого з додаванням експертних оцінок майбутнього розвитку ситуації (прогнозів). Параметри портфельного кредитного ризику повинні визначати комерційні банки самостійно і повідомляти центральний банк про цю величину і методику розрахунку.
- Критерієм портфельного ризику в минулому повинна стати частка списаних безнадійних позичок від загального кредитного портфеля на певну дату. Критерієм для формування резервів на звітну дату повинна стати обсяг і частка безнадійних позик від загального кредитного портфеля на цю дату плюс частина проблемних кредитів (оскільки частина проблемних кредитів може переміститися в групу безнадійних кредитів у майбутньому, то банку доведеться заздалегідь оцінити це експертним шляхом, тобто суб'єктивних прогнозів).
- Банки свою безнадійну заборгованість по позиках компенсують виключно за рахунок своїх резервів. Безнадійні позики підлягають списанню за рахунок резерву, і подальшій роботі з позичальником щодо повернення банку коштів.

- Списані безнадійні позики разом із заставами можуть надходити в спеціалізовану компанію, капітал якої на 100% належить комерційному банку, для подальшої роботи з недобросовісними позичальниками. У разі отримання доходів компанією від роботи з «поганими позиками» значна частина заборгованості (за мінусом повного покриття витрат компанії) надходить в банк у вигляді доходів від повернення раніше списаної безнадійної кредитної заборгованості.
- Оскільки резерви формуються виключно за рахунок собівартості, то використовувати їх у нових кредитних та інших активних операціях не логічно - вони перестають, по суті, виконувати функцію резерву. Їх необхідно зберігати на спеціальному кореспондентському рахунку в центральному банку. У разі зниження резерву (падіння обсягу кредитування, зміна оцінок банку за обсягом резервування, списання безнадійної кредитної заборгованості тощо) центральний банк повертає резерви банку. У разі нестачі резервів банк зобов'язаний перерахувати гроші центральному банку. Розрахунки надаються на певну дату і за мірою виникнення необхідності у комерційного банку.

На наш погляд, запропонований підхід дозволить банкам формувати достатній обсяг резервів і, разом з тим, обсяг сформованих резервів не буде настільки значимо відрізнятися від обсягу списання безнадійної заборгованості.

Для ілюстрації цього підходу сформуємо спрощений приклад наслідків кредитування умовного банку (табл. 2.12).

Припустимо:

- кредитна заборгованість умовного комерційного банку складала 1000 млн. грн. станом на 01.11.2008, 25 % складала проблемна кредитна заборгованість, 75 % складала стандартна кредитна заборгованість;
- резерви формуються виключно в обсязі безнадійної заборгованості за кредитним портфелем банку;

**Розрахункові показники наслідків кредитування умовного
комерційного банку**

№	Назва показника	01.11. 2008	01.12. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014
1	Кредитна заборгованість клієнтів (юридичних та фізичних осіб), млн. грн., у тому числі:	1000,0	1000,0	750,0	750,0	800,0	850,0	900,0	950,0
1.1.	Стандартна кредитна заборгованість;	750,0	750,0	750,0	750,0	800,0	850,0	900,0	950,0
1.2.	Проблемна кредитна заборгованість;	250,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.3.	Безнадійна кредитна заборгованість;	0,0	250,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	Резерви під знецінення кредитів, млн. грн.	0,0	250,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3	Резерви під знецінення кредитів до кредитної заборгованості, %	0,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4	Витрати на резерви під заборгованість за кредитами, млн. грн.	0,0	250,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5	Витрати на резерви під заборгованість за кредитами до кредитної заборгованості, %	0,0	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.4.	Списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами за рік, млн. грн.	x	x	-250	0,0	50,0	50,0	50,0	50,0
6	Списання/повернення безнадійної заборгованості за кредитами за рік до кредитної заборгованості, %	x	x	-33,3	0,0	6,3	5,9	5,6	5,3
7	Баланс спеціалізованої компанії, млн. грн.	x	x	250,0	250,0	200,0	150,0	100,0	50,0

- станом на 01.12.2008 25 % складала безнадійна кредитна заборгованість (за рахунок погіршення проблемної кредитної заборгованості), 75 % складала стандартна кредитна заборгованість;
- умовний банк станом на 01.12.2008 формує резерви під кредитну заборгованість в обсязі 250 млн. грн. і передає її на окремій кореспондентський рахунок в НБУ;

- станом на 01.01.2009 уся «погана» кредитна заборгованість банку виявлена, віднесена до безнадійної заборгованості, котра списана за рахунок сформованих резервів і подальшого погіршення кредитної заборгованості банку не відбувається;
- станом на 01.01.2009 резерви під кредитну заборгованість дорівнюють нулю і НБУ повертає умовному банку з окремого кореспондентського рахунку на його звичайний кореспондентський рахунок в НБУ 250 млн. грн.;
- уся безнадійна кредитна заборгованість банку передана на баланс спеціалізованої компанії, котра починаючи з 01.01.2011 поступово по 50 млн. грн. щорічно повертає кошти банку за рахунок роботи з «проблемними» позичальниками шляхом юридичних дій та реалізації застав.

За результатами розрахунків є можливість сформулювати наступні висновки:

- умовний банк швидко виявляє проблемну і безнадійну кредитну заборгованість за рахунок стандартизованого підходу до оцінки якості окремих позик;
- умовний банк змушений формувати значні портфельні резерви під проблемну і безнадійну кредитну заборгованість, що примушує його до проведення виваженої кредитної політики в майбутньому;
- умовний банк не має можливості використовувати сформовані резерви для видачі нових кредитів і проведення інших активних операцій;
- умовний банк отримає можливість видавати нові позики і проводити інші активні операції тільки після повернення коштів від спеціалізованої компанії, котра отримає ці кошти у результаті повернення раніше списаної безнадійної заборгованості банку за рахунок роботи з «проблемними позичальниками»;
- умовний банк зосереджує свої зусилля на кредитуванні (адмініструванні раніше наданих позик і наданні нових позик).

Наведені підходи дозволяють виявляти проблемну і безнадійну заборгованість протягом відносно короткого періоду

часу і зосереджувати зусилля банку на профільній банківській діяльності. При цьому виводиться зі сфери зусиль банку досить специфічна діяльність з повернення «поганої» кредитної заборгованості і реалізації застав, що в основному пов'язано з юридичною практикою. Безумовно, наведені підходи не враховують всі реалії банківської практики, тобто буде потрібно значна практична перевірка запропонованого підходу і подальша його коригування з урахуванням виявлених проблем. Також, буде потрібно коригування законодавчої та нормативної бази банківської діяльності з урахуванням вищевикладеного підходу.

2.3.Управління ризиками ліквідності банків України

Ризик ліквідності, в цілому, визначає проблему недостатності наявних і залучених коштів для того, щоб забезпечити повернення депозитів, видачу кредитів і т. ін. У ході реалізації ризику ліквідності прибуток банку може знижуватись через те, що він буде змушений залучати кошти за поточною ставкою ринку, яка може виявитися вищою за ставку пасиву, що працював до того в банку.

З іншого боку, одержання прибутку теж пов'язане з тимчасовою втратою деякої ліквідності. Проблеми з ліквідністю з'являються у банку, якщо вони виникають у клієнтів; тобто свої проблеми з ліквідністю клієнти перекладають на банк, що зобов'язаний їх вирішувати, оскільки за це банку вже сплачено самим фактом розміщення клієнтом своїх грошей на банківських рахунках.

Зазвичай у практиці для регулювання та аналізу ліквідності банку центральні банки застосовують кілька коефіцієнтів (нормативів) ліквідності (в Україні – миттєвої, поточної та короткострокової ліквідності). Але це є найпростішим підходом до оцінки ліквідності банку, основним недоліком якого є статична оцінка ліквідності (станом на певний момент часу), що не дає можливості врахувати динамічну природу як ліквідності, так і ризику ліквідності (рис. 2.3).

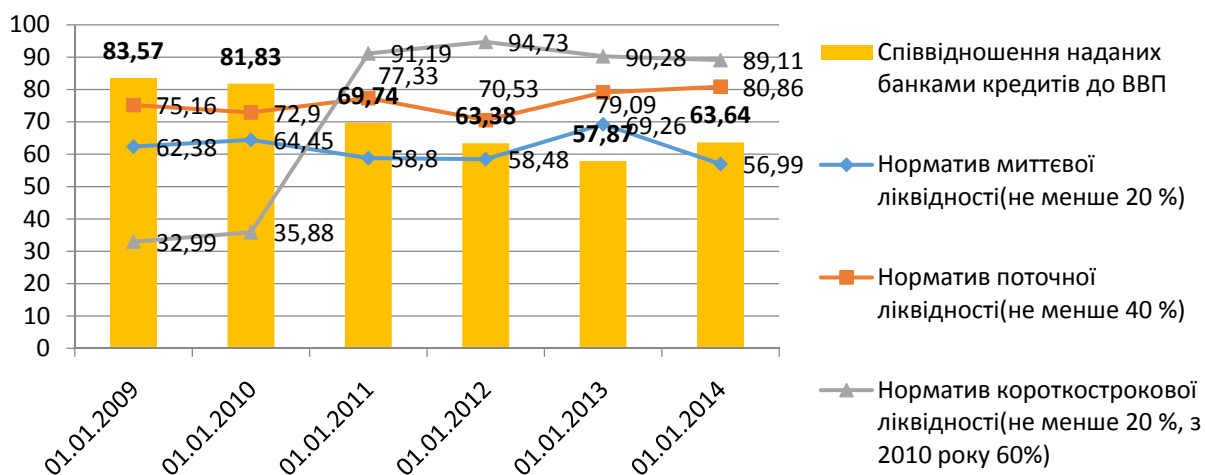

Рис. 2.3 Оцінка впливу розвитку банківського кредитування на динаміку нормативів ліквідності банків за період 01.01.2009-01.01.2014 рр.

Як свідчать дані рисунку, коливання значень нормативів відбувається у межах 10%, підвищення нормативу короткострокової ліквідності пов'язане зі змінами у законодавстві, відповідно до яких граничне значення показника зросло до 60%. Порівняння нормативів ліквідності з динамікою показника співвідношення наданих банками кредитів до ВВП дозволяє дійти висновків про відсутність будь-якої залежності між ними. Показник співвідношення кредитів до ВВП свідчить не лише про розвиток банківського кредитування, а є індикатором можливого розгортання фінансової кризи. Отже, розрахунок нормативів ліквідності не передбачає можливості оцінити настання ризикових подій та їх наслідків.

Тому, в країнах з високим рівнем розвитку банківської справи банки вимірюють свою ліквідність через аналіз потоку грошових коштів, який дозволяє визначати час та обсяг потенційних потреб у фінансуванні. Одним із основних показників оцінки рівня ризику ліквідності є співвідношення запозичених коштів і сукупних активів. Аналізуючи цей показник в динаміці (табл.2.13, п.1) ми можемо зробити висновок, що 2013 рік з точки зору ризику ліквідності для українських банків мав тенденцію до погіршення.

**Аналіз показників ризику ліквідності балансів українських банків
за 2008-2013 рр., %**

Назва показника	станом на початок року					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1. Співвідношення зобов'язань та сукупних активів	82,89	76,35	73,78	74,19	75,48	77,06
2. Високоліквідні активи в процентах від суми загальних чистих активів	14,01	15,92	18,07	18,64	16,98	14,32
3. Нестійкі зобов'язання (депозити до запитання та одержані міжбанківські кредити і коррахунки банків) в процентах до загальних зобов'язань	-	52,77	50,74	48,68	42,54	39,52
4. Покриття нестійких коштів (високоліквідні активи в процентах від нестійких зобов'язань)	-	34,99	41,70	44,91	47,03	42,67
5. Ризик вилучення коштів (високоліквідні активи в процентах від суми всіх депозитних вкладень клієнтів)	29,72	39,77	38,73	37,43	32,03	26,03
6. Співвідношення кредитів, наданих клієнтам та депозитних вкладень клієнтів	169,86	207,73	170,79	155,05	116,19	113,70
7. Співвідношення міжбанківських кредитів наданих та одержаних (у тому числі коррахунки банків)	28,31	13,26	15,44	21,93	12,49	15,99
8. Співвідношення кредитних, інвестиційних вкладень та депозитних зобов'язань банку	194,53	229,16	198,61	182,11	136,38	137,64
9. Співвідношення депозитів до запитання та загальної суми депозитних вкладень клієнтів банку	-	35,22	36,09	35,68	32,36	31,28

А саме, зростання його значення у цьому році, порівняно з попередніми свідчить про зростання обсягу запозичених коштів в структурі пасивів, що збільшує ймовірність настання кризи ліквідності у разі підвищення відпливу депозитів або погіршення якості кредитів. У 2013 році суттєво підвищився ризик недостатньої ліквідності, про що свідчить зниження частки високоліквідних активів у структурі активів (на 2,66%), зниження покриття нестійких коштів (на 4,36%), а також погіршення значень інших показників ризику ліквідності.

Подібний висновок підтверджують результати аналізу ресурсної бази українських банків. Розрахунки свідчать про зростання з 84,9 % в 2012 р. до 86,30% в 2013 р. частки зобов'язань у структурі пасивів українських банків за відповідного зниження частки власного капіталу. Це означає, що зі зростанням обсягу загальних активів банку питома вага власного капіталу істотно знижується навіть за умови збільшення його абсолютної величини. Така тенденція є закономірною, адже в розвинених країнах частка власного капіталу в загальних пасивах банків становить близько 8 – 10%. З позиції ризику ліквідності подібні структурні зрушення свідчать про те, що проблеми аналізу та ефективного управління ризиком ліквідності з часом стають для українських банків все актуальнішими.

Розрахунки інших показників ризику ліквідності також вказують на погіршення управління ліквідністю банками України в 2013 році. Зокрема, як уже зазначалось, про це свідчить зниження покриття нестійких зобов'язань високоліквідними активами (див. табл.2.13, п.4) та підвищення ризику вилучення коштів (табл.2.13, п.5). Подібні негативні зміни були обумовлені зростанням у цьому році питомої ваги кредитно-інвестиційного портфеля вкладень за одночасного зниження частки високоліквідних активів у структурі сукупних активів (див. рис. 2.4), хоча співвідношення кредитних та депозитних вкладів й знижувалося (табл.13, пп. 6, 7, 8).

З іншого боку, результати аналізу свідчать про підвищення стабільності клієнтської бази українських банків у цьому періоді,

оскільки питома вага нестійких зобов'язань, перш за все депозитів до запитання, у структурі загальних зобов'язань та депозитних вкладень постійно знижується (див. табл.2.13, пп. 3, 9)

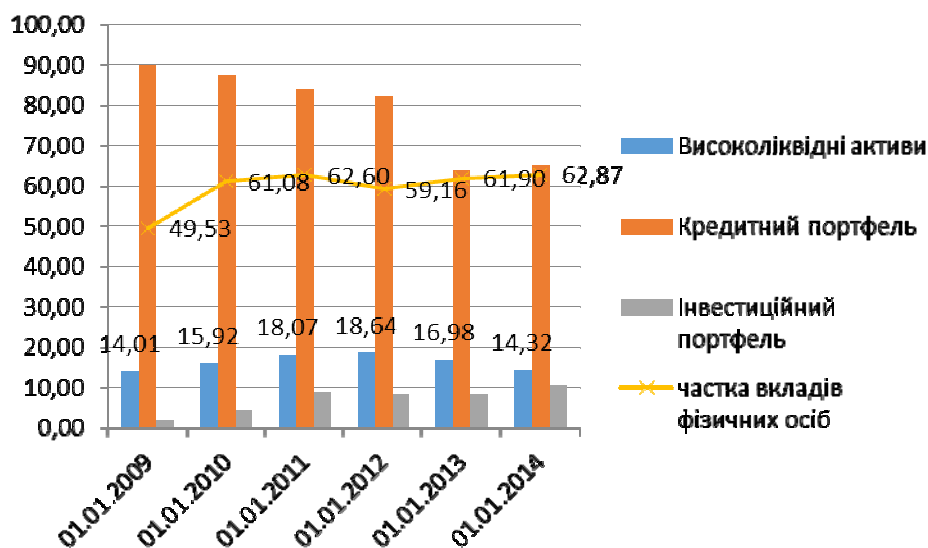

Рис. 2.4 Структурний аналіз якості активів українських банків з погляду ризику їх ліквідності за 2008-2013 рр., %

Але подібне зниження обумовлюється, перш за все, зростанням строкових вкладів саме фізичних осіб (рис.2.4).

А за існуючих вітчизняних умов не потребує доведення той факт, що в умовах політичної та економічної нестабільності, можливості виникнення політичної та економічної кризи, банки в будь-який момент можуть бути піддані масовому вилученню коштів з рахунків клієнтів, що ми можемо спостерігати останнім часом. При цьому величина такого відтоку може в багато разів перевищувати ймовірну величину інструментів, за допомогою яких можна було б попередити або компенсувати такий відтік, тобто компенсувати ризик ліквідності. Зокрема, для компенсації ризику ліквідності, банки можуть або накопичувати ліквідність у своїх балансах (управляти активами), або здобувати її на грошових ринках (управляти пасивами), або використовувати обидва способи збалансовано (активами і пасивами). На додаток до цього банки можуть займатися продажем ліквідності, що забезпечує додатковий прибуток.

Вважається, що банк має достатній запас ліквідності, якщо він спроможний здобути необхідний обсяг ліквідних ресурсів (шляхом збільшення зобов'язань чи перетворення активів) вчасно і за прийнятною ціною. При цьому час є вирішальним фактором в управлінні ліквідністю, оскільки банк має точно знати, як, коли і звідки можуть бути отримані необхідні ліквідні кошти. Вартість же ліквідності залежить від ринкових умов та міри впливу інших ризиків, у тому числі кредитного та процентного на баланс банку.

Крім того, слід враховувати вплив на ризик ліквідності вітчизняних банків таких специфічних аспектів як: слабкий рівень розвитку фінансових ринків, здатний в будь-який момент зробити неможливим як запозичення додаткових коштів для заміщення ресурсної бази, так і організувати продаж активів банку і застав; досить високі темпи зміни курсу національної валюти, процентних ставок та інфляції, швидкоплинність проведення банківських операцій. Саме тому успішне управління ризиком ліквідності визначається здатністю банку управляти очікуваними грошовими потоками, здійснювати фінансове планування та планування ліквідності з урахуванням різних сценаріїв розвитку подій. Варто зазначити, що наслідком фінансової кризи 2008 року став перегляд банками політики щодо фондування довгострокових вкладень короткостроковими ресурсами (рис. 2.5). Як свідчать дані рисунку, починаючи з 2010 року банки поступово скорочують розрив довгострокової ліквідності, що на нашу думку має сприяти більш ефективному управлінню ризиком ліквідності.

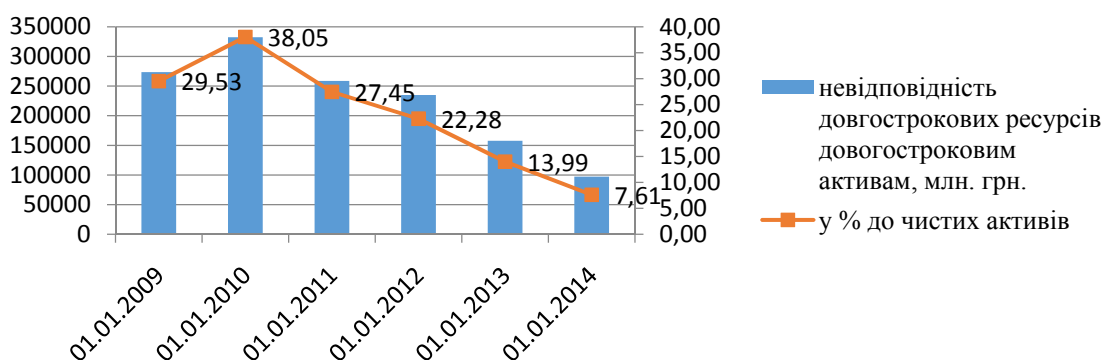

Рис. 2.5 Динаміка розриву довгострокової ліквідності банків України за період 01.01.2009 – 01.01.2014 рр.

Отже, проблеми управління ризиками ліквідності, що виникли в період останньої світової фінансової кризи довели необхідність удосконалення методів управління і підвищення контролю за ризиком ліквідності. Базельський комітет банківського нагляду у вересні 2008 р. розробив документ «Принципи ефективного менеджменту ліквідності і нагляду» (Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision), де були сформульовані основні елементи вдосконаленої системи управління ризиком ліквідності в банківських установах, які передбачають: нагляд за ліквідністю радою директорів та правління банку; формування політик управління ліквідністю і затвердження меж допустимого ризику; використання інструментів управління ризиком ліквідності, таких, як: комплексний прогноз грошових потоків, ліміти і стрес-тестування з використанням певних сценаріїв щодо зміни стану ліквідності; розробка надійних комплексних планів фінансування; обов'язкова підтримка достатнього обсягу високоліквідних активів на випадок виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних із дефіцитом ліквідності.

16 грудня 2010 р. Базельський комітет опублікував нові стандарти ліквідності, котрі офіційно почнуть використовувати всі країни-члени Базельського комітету з 2015 року.

Нові стандарти управління ліквідністю базуються на принципі оцінювання потоку (обігу) і передбачають безперервний аналіз ліквідності (а не від дати до дати). До того ж, при оцінюванні ліквідності рекомендовано враховувати здатність банку залучати кредитні ресурси та забезпечувати надходження коштів від поточної операційної діяльності. За таких умов, якщо сума обсягів наявних ліквідних активів і ресурсів, які банк може мобілізувати при необхідності з інших джерел, достатня для своєчасного погашення його поточних фінансових зобов'язань він вважається ліквідним.

Нові стандарти Базельського комітету мають уніфікувати підходи до регулювання ліквідності. Основна увага приділяється оцінюванню розривів (дисбалансів) за термінами між активами і

зобов'язаннями та концентрації джерел фондування; наявності необтяжених активів; ринково зорієнтованим методам моніторингу.

Крім того, Базельським комітетом пропонуються два формалізовані нормативи для регулювання ліквідності: коефіцієнт покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio, LCR), який набере чинності з 1 січня 2015 року; коефіцієнт стабільного фінансування, нетто-фондування (Net stable funding ratio), який набере чинності з 2018 року.

Використання зазначених вище рекомендацій буде сприяти створенню умов для того, щоб банки зберігали трансформаційні властивості своїх фінансових ресурсів та залишалися постійно платоспроможним, а отже, надійними і стійкими.

Для банківської системи України, що під час фінансової кризи та в сучасних умовах значно знизила прибутковість, особливого значення набуває розроблення та впровадження нових методик управління ліквідністю на засадах рекомендацій Базельського комітету, що передбачатиме впровадження Національним банком України макропруденційного нагляду, важливою компонентою якого має бути управління системним ризиком ліквідності для виявлення потенційних загроз для фінансової стабільності на ранній стадії їхнього виникнення.

2.4. Визначення особливостей прояву валютних ризиків в Україні

Складна економічна ситуація в Україні на тлі політичної нестабільності, обумовили різкі коливання курсу національної валюти. Проте волатильність валютних курсів залежить не лише від процесів, що відбуваються всередині держави, а й зовнішніх факторів, пов'язаних з глобалізацією та розширенням інтеграційних процесів у світі. За таких умов ймовірність великих грошових втрат від проведення валютних операцій різко зростає. Невизначеність суб'єктів валютного

ринку обумовлює скорочення експортно-імпортних операцій, погіршення стану платіжного балансу, зменшення обсягів золотовалютних резервів, що загрожує національним інтересам України у валютно-фінансовій сфері.

Дослідження феномену валютного ризику знаходить своє відображення в роботах багатьох вітчизняних та іноземних науковців.

У банківській енциклопедії валютний ризик інтерпретують як наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали [14, с.96].

Українські науковці Ющенко В., Міщенко В. надають наступне визначення цій економічній категорії : «валютний ризик – це можливість утрат суб'єктів валютного ринку через коливання валютних курсів. Під суто економічним кутом зору такий ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів щодо кожної з валют за термінами і сумами» [15, с.195].

Дзюблюк О. визначає валютний ризик як можливість грошових втрат суб'єктів валютного ринку через коливання валютних курсів [16, с.566].

Кириченко О., Гіленко В., Роголь С. та ін. розуміють під валютним ризиком небезпеку валютних (курсових) збитків, пов'язаних зі зміною курсів іноземних валют стосовно національної валюти [17, с.172].

Примостка Л. зазначає, що валютний ризик відображає ймовірність фінансових втрат унаслідок того, що курс однієї валюти щодо іншої зміниться протягом певного часу [18, с.315].

Російський науковець Лаврушин О. визначає валютний ризик як небезпеку валютних втрат у результаті зміни курсу валюти ціни або позики стосовно валюти платежу в період між підписанням зовнішньоторговельної або кредитної угоди й здійсненням платежу по ньому [19, с.157].

Колектив вчених з Росії розуміють під валютним ризиком небезпеку втрат, пов'язаних зі зміною курсу іноземної валюти

стосовно національної валюти при проведенні зовнішньоторговельних, кредитних, валютних операцій, а також операцій на фондових і валютних біржах [20, с. 237].

Західні економісти Редхер К. та Хьюс С. визначають валютний ризик як ризик потенційних збитків від зміни валютних курсів. [21, с.53].

Отже, основний підхід багатьох вчених та економістів-практиків до визначення цієї категорії полягає у розумінні валютного ризику перш за все як ймовірність грошових втрат у результаті коливання валютних курсів.

Проведений аналіз щодо поняття валютного ризику дозволив запропонувати таке його визначення: валютний ризик – це ймовірність виникнення як позитивних(прибуток), так і негативних(збиток) наслідків у випадку неочікуваних коливань валютних курсів при проведенні операцій в іноземній валюті.

Огляд економічної літератури з приводу класифікації валютних ризиків свідчить про відсутність єдиної точки зору серед вчених.

Ми погоджуємось з думкою ряду вітчизняних та іноземних науковців - Ющенко А., Міщенко В., Дзюблюк О., Кірейцев Г., Коцин О., Сироткин В., Рэдхэд К., Хьюс С., що поділяють валютний ризик на три основні групи:

- *операційний* (трансакційний)- ризик пов'язаний з торговельними операціями, а також з грошовими угодами з фінансового інвестування та дивідендних платежів або отримання коштів в іноземній валюті у майбутньому;
- *трансляційний* (бухгалтерський) - ризик пов'язаний з переоцінюванням активів, пасивів та прибутків у національну валюту, а також може виникати під час експорту чи імпорту інвестицій;
- *економічний* - ризик пов'язаний з можливістю втрати доходів за майбутніми контрактами через зміну загального економічного стану як країн-партнерів, так і країн, де розташований банк.

Деякі з авторів - Ющенко А., Міщенко В., Кірейцев Г. додатково розділяють економічний ризик на *прямий та опосередкований* [15, с.197, 22 с.203]. Дзюблюк О. окремо виділяє специфічний різновид валютного ризику - *валютно-депозитний*, що пов'язаний з достроковим вилученням валютних депозитів при тимчасовому стрімкому зростанні курсу іноземної валюти [16, с.568].

Джерелом валютного ризику та одним із визначальних факторів реалізації його наслідків виступають коротко- і довгострокові коливання валютних курсів, що залежать від попиту та пропозиції валюти на національному і міжнародному валютних ринках. Динаміка курсу гривні до долару США протягом зазначеного періоду була різноспрямованою. Протягом 2000-2007 рр. коливання курсу гривні до долару США були незначними. В 2001 р. та в січні-серпні 2008 рр. спостерігалася девальвація курсу національної валюти, що обумовлено насамперед сталим зростанням ВВП [12].

Кризовими для валютного ринку України виявилися 2008 - 2009 р., а також 2013-2014 р. Поширення на початку 2008 р. фінансової кризи в світі, згортання зовнішніх товарних ринків, скорочення надходжень від вітчизняних експортерів, а також очікуване різке зростання ціни на імпортований природний газ, практично унеможливило доступ резидентів як до зовнішніх джерел запозичень так і до внутрішніх валютних ресурсів. За таких умов, починаючи з вересня 2008 р., спостерігалася значне перевищення попиту над пропозицією іноземної валюти на міжбанківському та готівковому сегментах валютного ринку, що в свою чергу призвело до знецінення гривні щодо долару США більше ніж удвічі - з 4,60 до 10,0 грн. за 1 долар США.

Незначне покращення ситуації на світових фінансових ринках, а також заходи вітчизняного уряду та НБУ, спрямовані насамперед на боротьбу з наслідками дестабілізаційних процесів, тимчасово припинили падіння курсу національної валюти та укріпили її на рівні 8 гривень за долар США в 2010-2012 рр.

Утім, невирішеність системних проблем в економіці держави, загострення політичної кризи в 2013 р., знову спровокували різке зростання попиту на іноземну валюту. Так, в першому півріччі 2014 р. попит на безготівковому сегменті валютного ринку склав 4,5 млрд дол. США [12]. З метою втримання курсу національної валюти на рівні 8 грн за долар США регулятор проводив валютні інтервенції з продажу валюти. Проте, починаючи з лютого 2014 року, відбулося різке знецінення гривні, що пов'язане з запровадженням НБУ системи гнучкого курсоутворення. (рис 2.6).

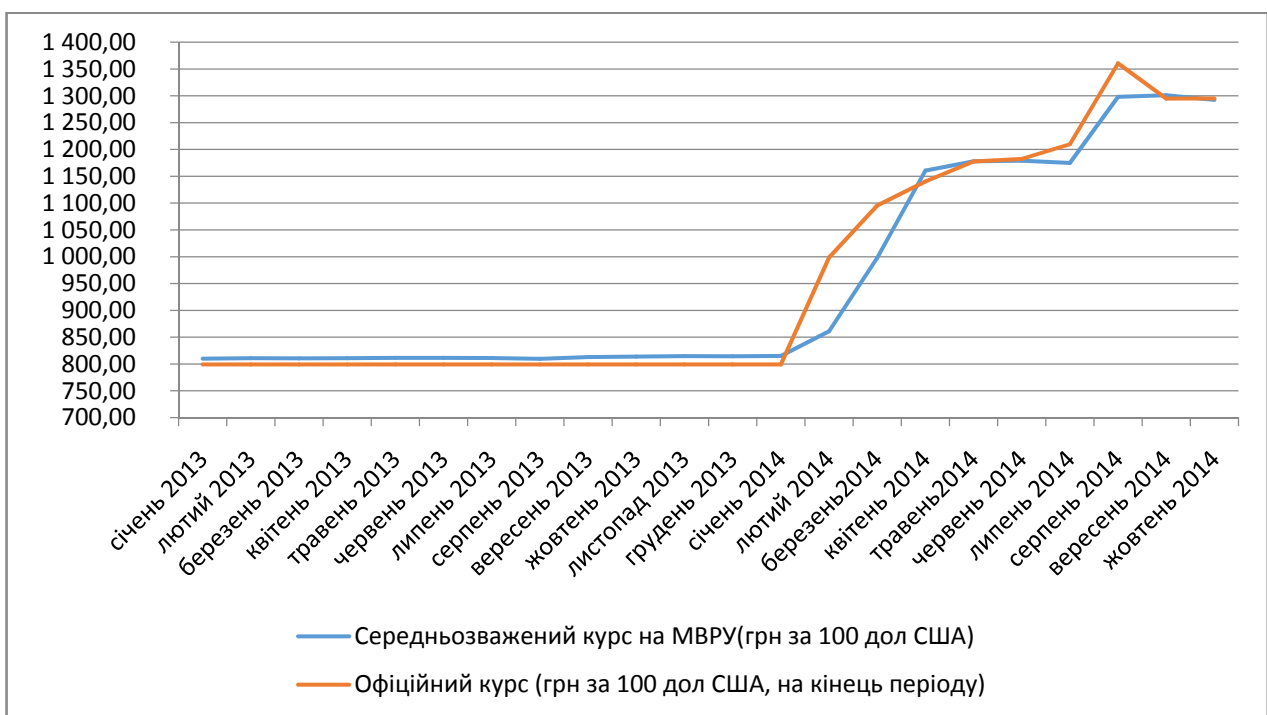

Рис.2.6.Динаміка середньозваженого курсу гривні до долару США на МВРУ та офіційного курсу за період 2013- 2014 (жовтень) рр. [12]

Згідно даних, представлених на рис.2.6 безготівковий та офіційний валютні курси в 2013 р. зазнали незначних коливань на рівні 8 гривень за 1 дол. США, однак у лютому 2014 р. відбулося його стрімке зростання до рівня майже 13 гривень.

На готівковому валютному ринку попит складав 1,3 млрд. дол. США в першому півріччі 2014 р. [12]. Зазначимо, що тенденції курсових коливань долару США на МВРУ схожі з динамікою зміни курсу на готівковому сегменті валютного ринку (рис.2.7).

Представлені на рис.2.7 данні свідчать, що починаючи з січня 2014 року почалося стрімке зростання курсу готівкового долару США. В серпні 2014 р. курс купівлі-продажу досяг свого максимуму – на рівні 1318,90-1370,70 гривень за 100 доларів США.

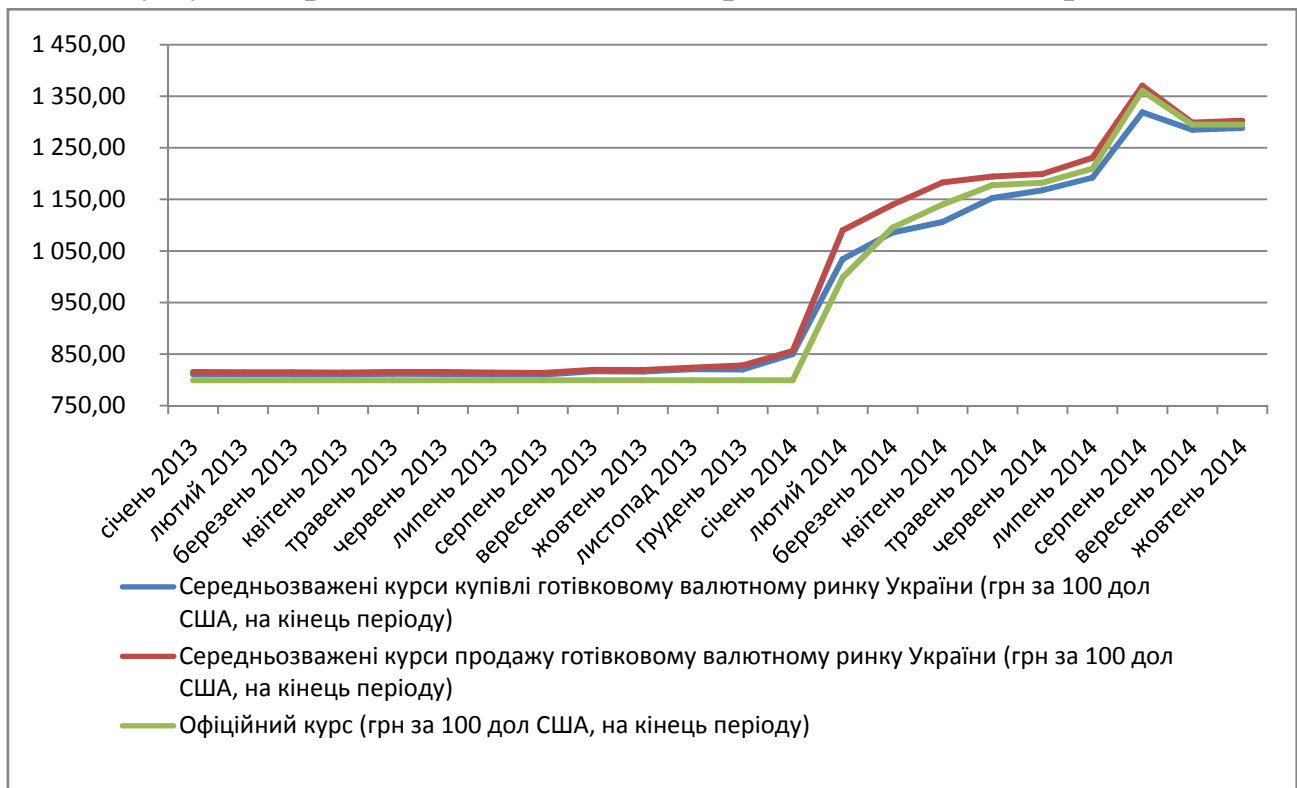

Рис.2.7. Динаміка середньозваженого курсів купівлі та продажу готівкового долару США та офіційного курсу за період 2013- 2014 (жовтень) рр. [12]

Відмітимо, що ситуацію на короткий час стабілізували жорсткі обмеження, введені регулятором в сфері проведення валютних операцій, закріплені в Постанові Правління НБУ №540 від 29.08.2014 Про введення додаткових механізмів для стабілізації та грошово-кредитного та валютного ринків України. Впроваджені заходи практично унеможливили роботу українського бізнесу з іноземною валютою [23].

Реалізуючи політику фіксованого валютного курсу в 2008-2014 р.(лютий), регулятор, проводив активні від’ємні валютні інтервенції, їх загальний обсяг склав 23,7 млрд. дол. США за рахунок золотовалютних резервів (рис.2.8).

Представлені данні на рис.3 свідчать про те, що зміни обсягів золотовалютних резервів характеризуються суттєвою нерівномірністю. Відтак, впродовж 2007-2008 рр. резерви зростали, досягши в 2008 р. 31543,2 млн. дол. США., в 2009 році відбулося падіння їх обсягів, проте у 2010 р. золотовалютні резерви досягли свого історичного максимуму – 34576,4 млн. дол. США.

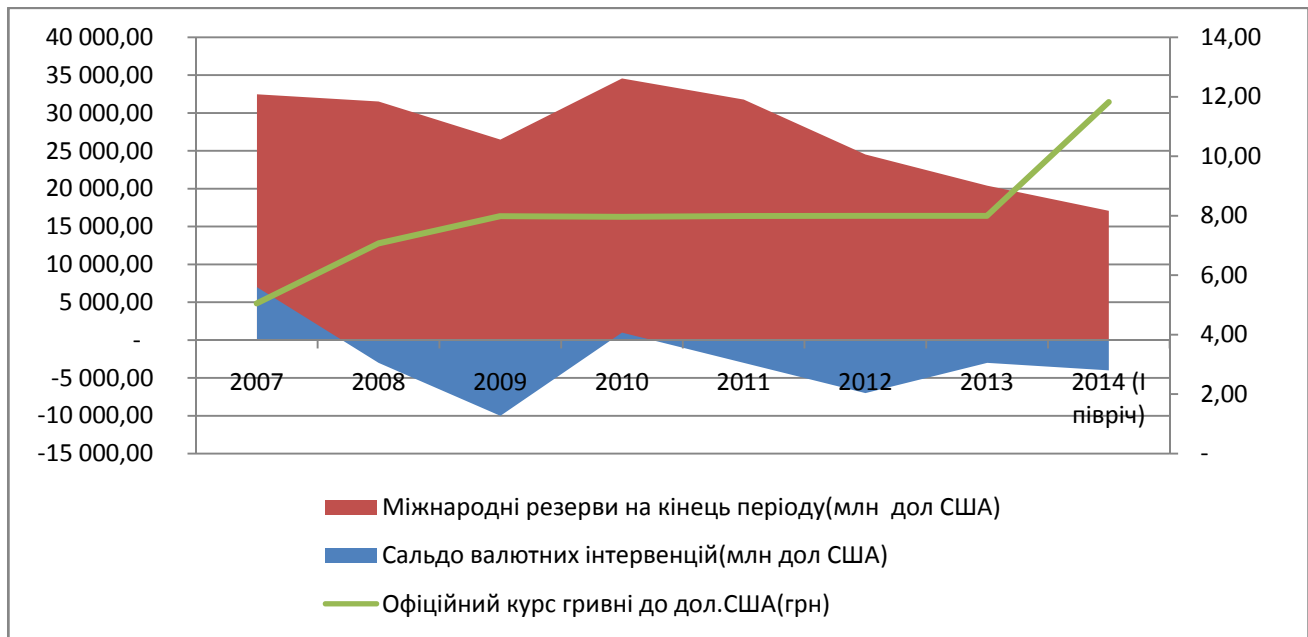

Рис.2.8. Динаміка міжнародних резервів України, валютних інтервенцій та офіційного курсу гривні до долару США у 2007-2014(перше півріччя) рр. [12]

Утім, починаючи з 2012 р. і до сьогодні спостерігається стрімке скорочення їх обсягів, станом на кінець першого півріччя 2014 року резерви склали лише 17083,31 млн. дол. США.

Викладене вище свідчить про те, що в умовах значного тиску з боку системних проблем в економіці держави, НБУ лише тимчасово втримував курс гривні на стабільному рівні насамперед за рахунок використання золотовалютних резервів, однак, така довготривала штучна підтримка, призвела до катастрофічного скорочення їх обсягів. Намагаючись втримати курс на рівні 12 гривень за долар США, в серпні 2014 р. регулятор перейшов до моделі жорсткого валютного регулювання. Зазначена модель передбачає переважне використання адміністративно-правових

методів в вигляді 100% обов'язкового продажу всіх видів валютних надходжень, ліміт на зняття готівкової валюти, посилення контролю з боку уповноважених банків в сфері проведення розрахунків за експортно-імпортними операціями.

Отже, в реаліях сьогодення загрозу стабільності курсу гривні представляють слідуєчі соціально-економічні фактори:

- **політична нестабільність** сприяє зростанню недовіри до гривні, що обумовлює ажіотажний попит на іноземну валюту
- **високий рівень імпортозалежності**, викликаний надмірним споживанням та високим рівнем залежності України від зовнішнього енергопостачання, наслідком чого є дефіцит поточного рахунку платіжного балансу.
- **вузька експортна спеціалізація** України на невеликій кількості товарних груп, насамперед – сировинного характеру, обумовлює суттєву залежність економіки України від кон'юнктури світових ринків та курсових коливань.
- **прискорене накопичення зовнішнього боргу** України, що значно підвищує її уразливість до зовнішніх шоків.

Вплив зазначених факторів призводить до посилення валютних ризиків, що супроводжують слідуєчі операції банків з іноземною валютою:

- *кредитні, депозитні і розрахункові операції, пов'язані з обслуговуванням клієнтів;*
- *неторговельні;*
- *конверсійні;*
- *валютні (арбітражні), у тому числі за рахунок власних коштів.*

Відзначимо, що ймовірність грошових втрат у результаті зміни курсів валют при здійсненні *кредитних, депозитних операцій* різко зросла в період економічної кризи 2008–2012р., що набула глобального характеру, а також в 2014 році на тлі загострення соціально-політичного напруження всередині держави. Проявом цього у валютній сфері України стало різке знецінення національної валюти щодо іноземних валют - більше ніж удвічі в 2008р., та – в 1,7 рази в 2014р. Такий стрибок курсу призвів до різкого збільшення заборгованості за позичками в іноземній валюті і відповідному зростанню втрат від зміни валютного курсу [12].

Таблиця 2.14

Питома вага позичок і депозитів в іноземній валюті в банківській системі України за період 2005-2013 рр. [12]

Рік	Позики			Депозити		
	Усього, млрд.грн.	у тому числі в іноземній валюті		Усього, млрд.грн.	у тому числі в іноземній валюті	
		сума, млрд.грн.	питома вага %		сума, млрд.грн.	питома вага, %
2005	155,9	62,1	39,9	141,8	50,6	35,7
2006	267,3	131,9	49,4	200,6	80,0	39,9
2007	480,6	231,0	48,1	308,6	108,2	35,1
2008	776,7	442,5	57,0	421,0	210,4	50,0
2009	760,8	375,0	49,3	391,9	206,6	52,7
2010	774,2	347,8	44,9	457,9	206,3	45,1
2011	847,1	351,0	41,4	553,0	247,1	44,7
2012	815,1	299,6	38,8	572,3	252,1	44,1
2013	910,8	308,0	33,8	670,0	248,2	37,0

Згідно з даними табл.2.14, питома вага позичок в іноземній валюті за період з 2005р. по 2008 р. збільшувалася із 39,9 % до 57 %, а починаючи з 2009 року частка цього показника в загальному обсязі кредитного портфеля банків знижувалася. Питома вага депозитів в іноземній валюті за період 2005-2007 рр. зросла незначно, однак знецінення гривні наприкінці 2008 р. та 2013 р. спричинило різке збільшення цього показника в зазначених періодах.

Представлена структура кредитів і депозитів в іноземній валюті характеризується надто високим рівнем доларизації. Значний рівень доларизації банківських депозитів є закономірним наслідком ряду економічних криз та хронічно високої інфляції з часів здобуття Україною незалежності. В 2008-2009 рр, рівень доларизації банківських депозитів досяг 48,32 % за рахунок ефекту переоцінки від девальвації гривні до долару США. Починаючи з 2010 р. відбувається поступове зниження цього показника, проте в першій половині 2014 року відбулося його зростання на 5,4 % - до рівня 42,2%, що суттєво погіршило фінансовий стан ряду банківських установ [12].

Аналіз позичок і депозитів банків України в іноземній валюті по строках свідчить про наявність дисбалансів, що збільшують ймовірність втрат від зміни валютного курсу (табл.2.15).

Таблиця 2.15

Аналіз депозитів і позичок домашніх господарств в іноземній валюті по строках погашення, млн. грн. [12]

Показники	Усього	у тому числі по строках:	
		поточні й до 1 року	більше 1 року
Депозити домогосподарств за станом на:			
01.01.2009 р.	14 006	5 794	8 212
01.01.2010 р.	14 154	10 245	3 909
01.01.2011 р.	16 601	9 769	6 832
01.01.2012 р.	18 756	10 181	8 575
01.01.2013 р.	22 832	10 432	12 400
01.01.2014 р.	23 035	7 621	15 415
Позички домогосподарств за станом на:			
01.01.2009 р.	36 427	3 611	32 816
01.01.2010 р.	30 213	2 821	27 392
01.01.2011 р.	26 318	3 336	22 982
01.01.2012 р.	25 185	4 489	20 696
01.01.2013 р.	23 474	4 826	18 649
01.01.2014 р.	24 212	6 903	17 309
Дисбаланси між депозитами й позичками:			
01.01.2009 р.	-22 422	2 183	-24 605
01.01.2010 р.	-16 059	7 424	-23 483
01.01.2011 р.	-9 718	6 433	-16 151
01.01.2012 р.	-6 429	5 692	-12 120
01.01.2013 р.	-643	5 607	-6 249
01.01.2014 р.	-1 177	718	-1 894

Дані табл.2.15 свідчать про використання банками короткострокових депозитів в іноземній валюті для фінансування довгострокових позичок. В аналізованому періоду дисбаланс був негативним, при цьому спостерігалася тенденція до скорочення розриву (з – 22 422 млн. грн. до – 1177 млн. грн.), що свідчить про прийняття банками заходів з метою мінімізації втрат від курсових коливань.

Варто відмітити, що фінансова криза 2008 р. і політична нестабільність 2013-2014 рр. негативно відбилася на проведенні банками *неторговельних операцій* (покупка - продаж наявної іноземної валюти, чеків, випуск і

обслуговування банківських карт) у зв'язку зі зміною курсу готівкової іноземної валюти.

Конверсійні операції у вигляді угод «спот» та «форвард» проводились українськими банками в період нетривалого укріплення гривні 2011-2012 рр.. Починаючи з 30.05.2011 р. НБУ зробив наступний крок до лібералізації валютного ринку - дозволив українським банкам укладати угоди «своп» на певний термін за заздалегідь узгодженим курсом як на національному так і на міжнародному валютних ринках. Ці операції проводились з доларами, євро, франками, ієнами на строк до одного року з метою страхування валютних ризиків. Проте різкі коливання курсу гривні в 2013-2014 рр. змусили регулятора скасувати проведення угод «своп», «спот» та «форвард» повернувшись до жорсткого регулювання міжбанківського валютного ринку України [24].

Українськими банками практично не здійснюються *арбітражні операції*, у зв'язку з їх високим валютним ризиком з одного боку, та нерозвиненістю національного валютного ринку з іншого.

Зазначене вище потребує удосконалення механізму проведення операцій з іноземною валютою шляхом впровадженням ефективної системи управління валютним ризиком. Така система повинна забезпечити прийняття оптимальних управлінських рішень щодо зниження рівня впливу прийнятого банком валютного ризику, а також дозволити уникнути непередбачуваного збитку.

Система управління валютним ризиком представляє собою сукупність методів, прийомів та заходів, що дозволяють деякою мірою прогнозувати зміну валютного курсу й вживати заходів до мінімізації валютного ризику (табл.2.16).

Аналізуючи дані наведеної таблиці 3, можна зробити висновок, що система управління валютним ризиком банку складається із трьох важливих блоків: *фундаментального, організаційного й регулюючого*.

Фундаментальний блок складається з учасників зовнішньоекономічних відносин, валютних операцій та пов'язаних з

ними ризиків, методів та принципів управління ними, що закріплено у відповідному документі.

Зазначимо, що управління *операціями по залученню й розміщенню валютних коштів в іноземній валюті*, відбувається по загальних напрямках менеджменту, прийнятим для аналогічних операцій у гривнях. Важливим є необхідність управління впливом цих операцій на валютну позицію, переоцінка цих операцій, пов'язаних зі зміною валютних курсів, а також переоцінка резервів на можливі втрати по цим операціям.

При проведенні *міжнародних розрахунків* банки управляють оптимальним застосуванням міжнародних форм розрахунків: документарними інкасо й акредитивами, переказами і гарантіями. При *відкритті й веденні валютних клієнтських рахунків* банки управляють видами рахунків, порядком їх відкриття, ведення та закриття, контролем над можливими операціями й мінімальними залишками по них та впливом на відкриту валютну позицію.

Управління *неторговими операціями* включає організацію купівлі-продажу іноземної валюти й чеків, контроль над порядком випуску й обслуговування корпоративних і індивідуальних банківських карт, аналіз ефективності цих операцій для банку.

До управління *конверсійними операціями* належать процес укладання термінових угод «спот», «форвард» та «своп», контроль над своєчасністю розрахунків по них, розрахунок впливу на відкриту позицію банку.

Організаційний блок передбачає процеси виявлення валютного ризику шляхом аналізу різних макроекономічних показників, його оцінку з використанням різних методів аналізу, моніторинг з боку зовнішніх та внутрішніх аудиторів, а також прогнозування майбутніх ризиків. Зазначене потребує створення в банківській установі відповідного організаційного підрозділу – органу управління валютним ризиком.

Відмітимо, що фундаментальний і організаційний блоки розробляються банками самостійно, виходячи зі стратегічних цілей та завдань. Створення ж регулюючого блоку здійснюється, насамперед, виходячи з вимог регулятора в особі центрального банку країни.

Елементи системи управління валютним ризиком банківських операцій

Блоки системи управління валютним ризиком банку		
Фундаментальний блок	Організаційний блок	Регулюючий блок
<p>Елементи блоку: суб'єкти – учасники зовнішньоекономічних відносин та системи управління ризиком.</p> <p>Об'єкти – ризики окремих валютних операцій (ризик відкритої валютної позиції, трансляційний ризик, комерційний ризик, ризик хеджування)</p> <p>Валютна політика – документ, що містить принципи, методи управління валютними ризиками, методики оцінки ризиків.</p> <p>Принципи системи керування - інтеграція; терміновість і своєчасність, мінімізація валютних ризиків; встановлення стандартів управління; безперервність і диверсифікованість діяльності; поділ обов'язків; інформаційна достатність; пріоритет змісту над формою; порівнянність.</p>	<p>Елементи блоку: виявлення зовнішнього валютного ризику - аналіз макроекономічних показників економічного росту країни.</p> <p>Оцінка валютних ризиків і прогнозування - використання методів оцінки ступеня ризику: аналіз абсолютної й відносної величини позицій; аналіз зміни валютних курсів (у формі зміни доходів (видатків) банку).</p> <p>Контроль центрального банку, зовнішніх і внутрішніх аудиторів.</p> <p>Кадри й організаційна структура – орган управління з певними функціональними обов'язками й ресурсами.</p>	<p>Елементи блоку: державне регулювання й контроль валютних операцій банків.</p> <p>Вимоги до управління валютними ризиками – наявність у банків методологічної бази, а також необхідних внутрішніх документів (політику відносно валютних ризиків як у цілому, так і по окремих їхніх видах; положення про організацію управління сукупним валютним ризиком і окремими його видами; методики прогнозування, аналізу й оцінки сукупного валютного ризику й окремих його видів; інструкції з дій у надзвичайних ситуаціях; стандарти й процедури проведення валютних операцій).</p>

Регулюючий блок розробляється відповідно до завдань валютного регулювання держави, закріплених у відповідних нормативних актах центрального банку, а також виходячи із внутрішніх цілей та завдань кредитної організації.

Швидкоплинні зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах потребують постійного удосконалення системи управління валютними ризиками, зокрема її елементами.

Покращення елементів фундаментального блоку передбачає зміни в політиці управління валютним ризиком у випадку появи нових, нетрадиційних операцій в іноземній валюті, розширення кола учасників валютних операцій - банків та їх клієнтів.

Важливими напрямками удосконалення організаційного блоку є розширення й підвищення точності методів оцінки й прогнозування валютних ризиків, а також оцінка ефективності самої системи управління ризиками .

З метою досягнення найбільш ефективного управління валютним ризиком пропонуємо удосконалити не лише окремі блоки системи управління валютним ризиком банку, а й здійснювати його за трьома рівнями (рис.2.9).

Рис.2.9 Система управління валютним ризиком банку

Підсумовуючи зазначене вище відмітимо, що проведення банками валютних операцій характеризується високим рівнем валютного ризику, така ситуація обумовлена з одного боку

світовими фінансовими потрясіннями, з іншого - глибокою політичною та економічною кризою в Україні.

За таких умов банківські установи зазнають великих збитків при проведенні кредитно-депозитних, розрахункових, неторгових, конверсійних та арбітражних операції, як за рахунок власних коштів так і клієнтських. Саме побудова банківськими установами ефективної системи управління валютним ризиком дозволить нейтралізувати виклики внутрішнього та зовнішнього середовища.

Основними напрямками удосконалення системи управління валютними ризиками повинні бути: здатність швидко реагувати на появу нових, нетрадиційних операцій в іноземній валюті; розвиток таких напрямків валютної діяльності банків, що супроводжується диверсифікованістю валютного портфеля; розширення кількісних і якісних параметрів оцінки; збалансований розвиток всіх складових елементів; усунення диспропорцій між окремими елементами системи.

2.5. Удосконалення процесу стрес-тестування ризику втрати фінансової стійкості банків в умовах асиметрії інформації

Для реалізації випереджальної системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків необхідне сформоване інформаційне забезпечення, яке в умовах асиметрії інформації призводить до нечітких прогнозів щодо об'єкту дослідження – процесу формування системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків.

Різка зміна ринкової кон'юнктури ставить під загрозу не лише прибутковість діяльності банків, але й взагалі їх функціонування. Основними причинами припинення діяльності банків є їх неспроможність нейтралізувати ризики, а також відповідати за своїми зобов'язаннями, що обумовлено недостатністю ресурсної бази, оцінювання кредитного ризику.

Розлади на фінансових ринках, унаслідок асиметричності інформації, можуть призвести до виникнення дисбалансів руху грошових потоків, і тим самим привести до спаду інвестицій та

економічної активності. У зазначеній ситуації банки виявляються нездатними повністю виконувати свою роль фінансових посередників.

Для забезпечення необхідного і достатнього рівня конкурентоспроможності, антикризова фінансова стійкість банків повинна бути забезпечена на всіх стадіях розвитку банків. Це має особливе значення для банків, що знаходиться в кризовому стані. Однією з ознак такого стану є фінансова нестійкість, унаслідок відсутності оптимального співвідношення між залученням та розміщенням грошових коштів. Повернення до колишньої стійкості фінансового положення є головною метою антикризового управління фінансовою стійкістю банків на першому етапі, на другому – використання антикризових заходів щодо збереження антикризової фінансової стійкості на найближчий і наступний час з урахуванням нових умов і обставин.

Отже, система антикризового управління фінансовою стійкістю банків має базуватися на досягненні антикризової фінансової стійкості функціонування банківських установ на визначений проміжок часу (тактичні цілі); підтримання антикризової фінансової стійкості банків як якісної характеристики у довгостроковій перспективі (стратегічні цілі). Сама по собі асиметрія інформації (англ. *asymmetric(al) information*) – це розподіл інформації про товар між сторонами угоди. Зазвичай продавець знає про товар більше, ніж покупець, хоча нерідко буває і навпаки [25].

На практиці не всі економічні суб'єкти мають можливість одержати повний і рівноцінний доступ до інформаційних ресурсів. Як відзначають учені Е. Бленкеспур (*E. Blankespoor*), Г. Міллер (*G. Miller*), і Х. Вайт (*H. Whit*), великі фірми порівняно з невеликими фірмами та приватними інвесторами мають, безсумнівно, більше можливостей в одержанні необхідної інформації [26]. Б. Айхенгрін (*B. Eichengreen*) вважає, що асиметрія навколишнього інформаційного середовища ставить перед інвесторами непросте завдання вибору напряму інвестування своїх коштів, адже в умовах відсутності достовірної й точної інформації досить складно визначити, коли і як асиметрія інформації відіб'ється на їхньому бізнесі [27].

Тому розуміння процесів виникнення асиметрії інформації на рівні банків, її вплив на поведінку банків та клієнтів є актуальним завданням для сучасної економічної науки, системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків. Варто відмітити, що нівелювання впливу асиметрії інформації потребують міжнародні та національні стандарти ведення банківського бізнесу, які вимагають розкриття інформації щодо заходів із забезпечення фінансової стійкості банків. Інститути та інструменти антикризового регулювання фінансової стійкості, стандарти ведення банківського бізнесу вимагають прозорості можна розглянути на трьох рівнях – міжнародному, регіональних, національних, вітчизняному рівнях [28].

Зауважимо, що при встановленні кредитних відносин банківські установи навмисно занижують процентні ставки відносно виваженого рівня та вимагають надійного забезпечення заставою. Установлення завищених процентних ставок може відвернути потенційних споживачів, які мають рентабельні проекти та мінімальний рівень кредитного ризику. З іншого боку, позичальник з високим ступенем ризику, може погодитися на будь-які процентні ставки з метою отримання кредиту.

Отже, знижується кількість ризикових проектів, які приймаються на кредитування та питома вага позичальників з високим ступенем ризику.

Обґрунтовано, що з метою зниження асиметрії інформації в процесі антикризового управління фінансовою стійкістю банків варто дотримуватися наступних принципів: адекватність системи показників задачам стрес-тестування, тобто створення інформативності для виявлення та оцінювання глибини кризи; інформативність системи щодо розрахунку показників для формування аналітичних записок про кризу; накопичення статистичної бази відносно тенденції динамічної зміни показників, що визначає стан у часі та просторі для застосування спеціальних моделей діагностики кризи та загрози банкрутства; охоплення показниками всіх найважливіших напрямів оцінювання фінансової стійкості банків та ефективності прийнятих антикризових рішень; оптимальна чисельність показників по кожному напрямку

дослідження, виключення зі складу системи показників, що дублюють один одного (використання методу головних компонентів).

Забезпечення антикризової фінансової стійкості пов'язане з ефективністю проведення банківського нагляду та регулювання. При цьому актуальності набуває наявність прозорої інформації про фінансову стійкість банків.

Узагальнюючи досвід складання звітів про фінансову стійкість у різних країнах дозволило виявити наступні тенденції: підвищення використання складних, заснованих на ринковій інформації індикаторів; звіти включають стрес-тестування; усе більше звітів містять результати роботи систем раннього попередження; звіти містять інформацію про опис взаємозв'язку між грошово-кредитним регулюванням, макропруденційним та мікропруденційним регулюванням щодо забезпечення фінансової стабільності; значна кількість звітів містять розділи, у яких висвітлені принципи антикризових заходів або наведено оцінку відповідності принципів та конкретних дій регуляторів у сфері забезпечення фінансової стійкості.

Національним банком України звіт про фінансову стійкість до теперішнього часу офіційно не публікується, а у розділі «Статистика» публікуються «Індикатори фінансової стійкості». Розділ «Індикатори фінансової стійкості» містить статистичні дані та метадані щодо індикаторів фінансової стійкості (ІФС), підготовлені Національним банком України відповідно до методології МВФ, викладеної в «Керівництві з компіляції індикаторів фінансової стійкості (МВФ, 2007)». Дані складаються та поширюються за 12 основними та 12 рекомендованими ІФС депозитних корпорацій (банків). Національний банк України брав участь у пілотному проекті МВФ із компіляції та поширення ІФС, за результатами якого інформація з ІФС розміщується на сторінці МВФ в мережі Інтернет [29].

Звіт фінансової стійкості повинен носити прогностичний характер, зокрема, розділ загальної оцінки повинен містити прогнози ризиків, а інструменти, що використовуються для складання звітів, в обов'язковому порядку повинні включати стрес-тестування.

З нашої точки зору, звіт про фінансову стійкість може слугувати орієнтиром для оцінювання ефективності сформованої системи антикризового управління фінансовою стійкістю банків. Основними підрозділи, що повинен містити звіт про фінансову стійкість:

Мета: Ідентифікація та прогнозування системних ризиків та розробка заходів для забезпечення фінансової стійкості банків

Розділ 1. Стан розвитку банків

1.1. Інституційна побудова розвитку банків Кількісні характеристики банків;

Розвиток банківської діяльності в розрізі регіонів;
Концентрація банківської діяльності;
Взаємодія банків та інших фінансових інститутів;

1.3. Розвиток банківських операцій Динаміка і структура залучених ресурсів;

1.4. Фінансові результати діяльності банків Динаміка і структура активів;
Фінансовий результат діяльності банків;

Структура фінансового результату банків

Розділ 2. Ризики банків

2.1. Кредитний ризик Якість кредитного ризику;

Концентрація кредитних ризиків. Кредитні ризики, пов'язані з акціонерами й інсайдерами;

2.2. Ринковий ризик Загальна характеристика ринкового ризику;

Оцінка уразливості банків до процентного ризику;

Оцінка уразливості банків до фондового ризику;

Оцінювання уразливості банків до валютного ризику;

2.3. Ризик ліквідності Загальна характеристика ризику ліквідності;

Виконання нормативів ліквідності;

Структура активів та пасивів банків за строками;

Залежність від міжбанківського ринку та динаміка ставок;

Характеристика заборгованості перед нерезидентами

2.4. Достатність власних коштів (капітал) Динаміка і структура капіталу банків;

Активи, зважені з урахуванням ризику

Достатність капіталу банків

2.5. Якість управління

Розділ 3. Стрес-тестування основних параметрів розвитку банків

3.1. Стрес-тестування рівня достатності капіталу банків Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів;

Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів;

Співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів;

Співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань банку;

3.2. Стрес-тестування Максимальний розмір кредитного ризику на одного

кредитного ризику банків	контрагента; Великі кредитні ризики; Максимальний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдеру; Максимальний сукупний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу; Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів;
3.3. Стрес-тестування показників дохідності банків	Норма прибутку на активи; Норма прибутку на капітал; Співвідношення процентної маржі до валового доходу; Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу;
3.4. Стрес-тестування ліквідності банків	Норматив миттєвої ліквідності - співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку; Поточна ліквідність - співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно); Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів;
3.5. Стрес-тестування валютної позиції банків	Ліміт загальної відкритої валютної позиції банку; Ліміт загальної довгої відкритої валютної позиції банку; Ліміт загальної короткої відкритої валютної позиції банку; Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу;

Розділ 4. Антикризовий моніторинг фінансової стійкості банків

- 3.1. Удосконалення законодавчої і нормативної бази банків;
- 3.2. Методологія поточного нагляду за фінансовою стійкістю банків;
- 3.3. Дистанційний нагляд та наглядове регулювання фінансової стійкості банків;
- 3.4. Інспектування банків;
- 3.5. Фінансове оздоровлення та ліквідація банків;
- 3.6. Діяльність Бюро кредитних історій.

Узагальнення міжнародного досвіду дало можливість зробити висновок, що найбільш ефективними в контексті запобігання поширенню фінансово-економічних криз є системи оцінювання і забезпечення антикризової фінансової стійкості банків, в основу яких покладено положення комплексного підходу, який поєднує в собі аналіз діяльності системно значущих банківських установ (упередження втрати ними фінансової стійкості) та макроекономічного середовища банків. У якості прикладу країн, що

запровадили такий підхід, можна навести Бразилію, Швецію, Фінляндію, Норвегію, Чехію, Словаччину, Таїланд, Індонезію, Чилі, Аргентину та Південно-Африканську Республіку.

Наявність розгорнутого звіту про фінансову стійкість усуває асиметрію інформації при визначенні антикризових заходів, які використовуються при проведенні антикризового моніторингу антикризової фінансової стійкості банків.

Одним із інструментів, що нівелює вплив асиметрії інформації на систему антикризового управління фінансовою стійкістю банків виступає стрес-тестування. Зазначене викликано чинниками, серед яких можна виділити: поступове зростання дисбалансів на міжнародних фінансових ринках; глобальні виклики, що пов'язані з необхідністю вирішення питань енергозабезпечення та продовольчого постачання за цінами, які не призводили б до надмірного інфляційного тиску; циклічність економічного розвитку промислово розвинених країн; визначальний вплив навколишнього економічного середовища на фінансову стійкість суб'єктів фінансового ринку [202, с. 196]. Стрес-тестування входить до переліку інструментів як антикризового управління, так і оцінювання фінансової стійкості.

Особливої актуальності використання даного методу набуває у світлі реалізації у вітчизняній банківській практиці концепції макропруденційного регулювання та нагляду, до інструментів якого належать: контрциклічні буфери капіталу; додаткові вимоги до нормативів достатності капіталу; ліміти ризику концентрації; стрес-тестування розвитку банківської системи. При цьому варто відмітити, що концепція макропруденційного регулювання та нагляду передусім передбачає контроль за системно значущими банками, які і повинні підлягати систематичному стрес-тестуванню.

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність», системоутворюючим банком є банк, зобов'язання якого становлять не менше

10 % від загальних зобов'язань банківської системи [30]. Зазначений критерій, на нашу думку, є занадто вузьким, крім того, для

вітчизняної банківської системи він є зависокий. На практиці суттєвий вплив на банківську систему більшою мірою спричиняє вплив розміру активів банків.

У світовій банківській практиці визначають різні критерії щодо встановлення системно значущих банків, основні характеристики яких наведено у таблиці 2.17.

Таблиця 2.17

**Критерії для визначення системно значущих банків
(систематизовано автором за матеріалами [31; 32; 33])**

Інституції	Характеристика критеріїв
Базельський комітет з банківського нагляду	Розмір, взаємний зв'язок, глобальний характер, складність, можливість заміщення.
Відповідно до закону Дода-Френка	Небезпека рознесення, епідемії (contagion), кореляція (correlation), концентрація (concentration) умови, контекст (conditions/context).
ФРС США	1 категорія – фінансові установи, які можуть вважатися системно важливими на основі розміру або концентрації; 2 категорія – фінансові установи, які вважаються системно важливими через ефект розповсюдження проблем; 3 категорія – фінансові установи, які вважають системно важливими як група, оскільки існує кореляція ризику експозицій; сюди також включають установи, які є системно важливими лише за певних умов; 4 категорія – великі фінансові установи, які не можуть вважатися системно важливими, але крах яких може мати значні наслідки для економіки окремого регіону; така категорія включає великі регіональні банківські установи та великі страхові компанії; 5 категорія – фінансові установи, що не ввійшли в вищезазначені категорії, переважно фінансові установи місцевого масштабу.
Банк міжнародних розрахунків	«Підхід участі» - передбачає аналіз участі конкретного банку в системній кризі, коли спочатку вивчаються системні події, потім вимірюється системна важливість конкретного банку як збитки, що зазнають кредитори банку; «підходом вкладу» – банк розглядається як системно важливий, якщо навіть при малому розмірі зобов'язань перед небанківськими контрагентами він має значні запозичення або розміщення на міжбанківському ринку, що викликає значні збитки для банківської системи у випадку його краху, тобто проблемний банк може перекладати свої проблеми на інші банки.

Отже, для ідентифікації системно значущих банків банківський нагляд повинен проводити періодичний аналіз

системного ризику, стрес-тести, інші види моделювання в межах планування на випадок надзвичайних обставин.

У США, де банківський сектор найбільше постраждав від кризи, згідно з законом Додда-Френка, що вступив у дію влітку 2010 року, органи регулювання повинні визначити, які саме установи є системно важливими, щоб їх можна було контролювати більш ретельно та вимагати від них працювати з більшим запасом міцності. Зазначений закон виділив таку групу системно значущих банків – банківські групи з активами 50 млрд. дол. США і більше [34].

Разом із тим експерти визнають, що розмір банку не є адекватним критерієм у визначенні важливості установи. Будь-якій мінімальний рівень буде занадто спрощеним рішенням, проте в якості вихідного, пропонується вважати системно значущими ті, що формують не менше 10 % операцій або активів окремого фінансового сектора чи сегмента фінансового ринку, або 5 % операцій або активів усього фінансового ринку [34].

Отже, передусім стрес-тестування доцільно проводити на прикладі системно значущих банків.

Для оцінювання стійкості як на індивідуальному, так і на системному рівні використовується стрес-тестування. Зазначений інструмент дозволяє оцінити можливі збитки фінансових організацій від різного роду стресових подій. Низка міжнародних організацій, таких, як Рада з фінансової стабільності (РФС), Базельський комітет з банківського нагляду (БКБН), Європейський комітет з банківського нагляду (ЄКБН), Інститут міжнародних фінансів (ІМФ) підготували керівні документи/рекомендації щодо проведення стрес-тестування.

Матеріали міжнародних організацій містять зведення керівних принципів щодо проведення стрес-тестів; конкретні алгоритми для їх реалізації не приводяться. Це дозволяє банківським установам та іншим зацікавленим учасникам ринку на підставі запропонованих принципів розробляти свої власні методики стрес-тестування з урахуванням специфіки їх бізнесу.

Основні положення проведення стрес-тестування викладено в документах міжнародних організацій, які забезпечують контроль за фінансовою стійкістю банківських систем та застосування інструментів антикризового управління.

Рада з фінансової стабільності приділила увагу питанням стрес-тестування в документі «Уроки ризик-менеджменту, отримані в період глобальної банківської кризи 2008 року» [35]. У зазначеному документі, зокрема, привертається особлива увага на важливість проведення реверсивних (зворотних) стрес-тестів. На відміну від «стандартних» стрес-тестів, оцінок потенційних втрат, що базуються на заданих певних сценаріях, зворотні стрес-тести спрямовані на визначення набору параметрів/сценаріїв, реалізація яких призведе до банкрутства банківських установ.

У травні 2009 року БКБН опублікував Принципи ефективної практики стрес-тестування і нагляду [36]. Представлений документ містить рекомендації щодо проведення стрес-тестування (як банківськими установами, так і наглядовими органами), недоліки наявних систем ризик-менеджменту, що особливо проявилися в період кризи. Особливу увагу в документі приділено визначенню необхідності проведення комплексного стрес-тестування, що дозволяє ідентифікувати і мінімізувати усі ключові ризики установ. Крім того, окремі положення присвячено побудові надійної методологічної бази для стрес-тестування, а також коректному вибору сценаріїв.

У грудні 2009 року ЄКБН прийняв документ «Керівні принципи стрес-тестування» [37], який містить перелік директив, що стосуються проведення стрес-тестування.

Інститутом міжнародних фінансів опублікований «Підсумковий звіт комітету ІМФ» (липень 2008 року) [38], що викладає передову практику й рекомендації щодо антикризового управління. Цей звіт включає також огляд практики стрес-тестування. У вказаному документі ІМФ визначив доцільність обліку стрес-тестів при прийнятті найбільш важливих бізнес-рішень, участі ради директорів і вищого керівництва банків в

оцінюванні результатів стрес-тестів і встановлення впливу цих результатів на зміну операційної політики конкретного банку.

Інформація для більш детального розгляду стрес-тестів ризику втрати ліквідності була представлена у Принципах Базельського комітету з управління ризиком втрати ліквідності і нагляду у вересні 2008 року [38].

У межах удосконалення методики стрес-тестування вітчизняних банків Національний банк України враховує рекомендовані міжнародними організаціями підходи та розробив Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України [39]. Представлені методичні рекомендації носять загальний характер і спрямовані на проведення стрес-тестування на рівні:

- розробки сценаріїв функціонування банків залежно від зовнішнього середовища. У якості чинників при даному підході рекомендовано використовувати: стабільність економічної ситуації (економічний спад, радикальна зміна вектора розвитку економіки, дефолти першокласних компаній-позичальників тощо); значні коливання курсу національної валюти відносно інших валют (інфляція, дефляція); відкритість (доступність) міжбанківського ринку; рівень політичної та геополітичної стабільності; стійкість фінансових ринків (зокрема, можливість протидіяти спекулятивним атакам); зміни процентних ставок (наприклад, LIBOR, облікової ставки тощо); можливість знецінення майна, що перебуває як забезпечення за кредитними операціями банків (зокрема, через падіння цін на ринку нерухомості, кризу окремих галузей економіки тощо); волатильність цін на енергоресурси;

- на рівні банківської установи, використовуючи рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду, рекомендовано здійснювати стрес-тестування за такими ризиками: кредитний ризик; ризик ліквідності; ринковий ризик (валютний ризик, ризик зміни процентної ставки); операційний ризик.

Виходячи з вище викладеного та врахування основних параметрів реалізації макропруденційної політики, вважаємо за

доцільне вдосконалити процес стрес-тестування доповненням його ризиком втрати фінансової стійкості банками.

Для формування методики стрес-тестування фінансової стійкості будемо враховувати принципи МВФ щодо проведення стрес-тестів, сутність яких полягає в наступному (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

Принципи стрес-тестування, запропоновані МВФ [41, с. 39]

Принципи	Характеристика
Принцип 1	Визначення належного інституційного периметру тестів
Принцип 2	Виявлення всіх актуальних каналів поширення ризику
Принцип 3	Включення всіх істотних ризиків і буферних запасів
Принцип 4	Використання думки інвесторів у розробці стрес-тестів
Принцип 5	При повідомленні про результати стрес-тестів робити це розумніше, а не голосніше
Принцип 6	Орієнтація на ризики великих відхилень
Принцип 7	Обережно: «чорний лебідь» (рідкісна подія)

Перші три принципи визначають наявність глибоких знань про ризики, моделі ведення бізнесу й канали поширення ризиків, яким піддається фінансова установа до початку проведення стрес-тестів. Вони вимагають включення в межі стрес-тестів усіх установ, банкрутство яких може завдати значного збитку економіці (так званих системно значущих банків), і відтворення потенційних вторинних ефектів і механізмів зворотного зв'язку, які можуть посилити первинний шок.

Вони відтворюються за допомогою економічних моделей, що імітують взаємодію різних чинників ризику (таких, як кредитний, валютний або ризик ліквідності) або між різними банками.

Принцип 4 підкреслює важливість доповнення розробки стрес-тестів характеристиками, що вимагає ринок, а також традиційними вимогами регулювання. Зазначений принцип визнає ринкову дисципліну відповідно до значень великих кредитних ризиків.

Принцип 6 носить технічний характер: при проведенні стрес-тестів рекомендується користуватися методами статистики й економетрики, придатними для виявлення екстремальних сценаріїв, які зазвичай характеризуються тим, що більшість ризиків матеріалізуються одночасно.

При всій досконалості аналітичної моделі, силі шоків, включених в стрес-тести, і передбачливості інформаційної стратегії завжди існує ризик того, що станеться «непередбачене», що визначає принцип 7. При проведенні стрес-тестів завжди варто пам'ятати про ризик так званого «чорного лебедя», тобто вкрай маловірогідного результату.

Оскільки результати стрес-тестів не завжди відповідають прогнозам, їх варто використовувати разом з іншими інструментами, які також можуть надати інформацію про потенційні загрози для фінансової стійкості. До числа цих інструментів належать якісний і кількісний аналіз банківських ризиків, показники для раннього попередження, моделі стійкості боргової ситуації і діалог, заснований на наявній інформації, з органами нагляду й учасниками ринку, що було розглянуто у другому розділі та у підрозділі 3.1 дисертаційної роботи.

Удосконалена методика стрес-тестування складається з декількох етапів.

Перший етап. На першому етапі необхідно визначитися з об'єктом дослідження, яким виступив ризик втрати фінансової стійкості системно значущими банками. Критерієм для визначення таких банків було обрано розмір активів, які складають більше ніж 5 % від сукупних активів по банківській системі та критерій 10 % зобов'язань від сукупних по банківській системі станом на 01.07.2014. У зазначений період чотири банки належать до системно значущих, на їх прикладі проведено стрес-тестування та по банківській системі в цілому (табл. 3.19).

Другий етап. Вибір критеріїв для проведення стрес-тестування ризику втрати фінансової стійкості банками. Критеріями для проведення стрес-тестування взяті значення, що рекомендовані

Міжнародним валютним фондом і викладені в документі «Показники фінансової стійкості: керівництво по складанню».

Таблиця 2.19

Частка активів і зобов'язань банків I групи у сукупних по банківській системі станом на 01.07.2014

Назва банку	Питома вага активів у сукупних активах по банківській системі	Питома вага зобов'язань у сукупних зобов'язаннях по банківській системі
Приватбанк	15,64	16,27
Ощдбанк	8,86	8,45
Укрексімбанк	8,51	8,25
Дельта банк	4,71	5,02
Промінвестбанк	3,93	4,00
Укрсоцбанк	3,56	3,36
Райффайзенбанк Аваль	3,40	3,38
Сбербанк Росії	3,19	3,36
«Надра»	2,84	2,93
Перший Український міжнародний банк	2,74	2,75
Альфа-Банк	2,70	2,76
ВТБ Банк	2,40	2,40
Банк Фінанси та кредит	2,29	2,43
Укрсиббанк	1,84	1,93
Укргазбанк	1,75	1,64

До їх складу взяті індикатори: співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів, співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів, співвідношення недіючих кредитів до валових кредитів, норма прибутку на активи, норма прибутку на капітал, співвідношення процентної маржі до валового доходу, співвідношення не процентних витрат до валових доходів, співвідношення ліквідних активів до сукупних активів, співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу. Базовим показником, відносно якого буде оцінено фінансову стійкість, взятий рівень достатності капіталу банку,

оскільки він визначає основний критерій щодо забезпечення фінансової стійкості банків.

Третій етап. Проведення розрахунку з використанням підходу побудови моделі за допомогою множинної регресії.

Використовуючи пакет STATISTICA (модуль Multiple Regression), знаходимо результати множинної регресії (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Результати значущості показників, обраних для побудови економіко-математичної моделі

Назва установи	R (коефіцієнт множинної кореляції)	R ² (коефіцієнт детермінації)	R ² (скоригований коефіцієнт детермінації)	стандартна помилка оцінювання	вільний член
Приватбанк	0,96096724	0,92345804	0,911122	0,005985	0,63686 1
Ощадбанк	0,85493872	0,93092022	0,942172	0,045782	-0,27865
Укресімбанк	0,99861367	0,99722926	0,975063	0,004514	-0,24461
Дельта-банк	0,96832959	0,9376622	0,93896	0,004298	-0,16857
Банківська система	0,99952691	0,99905405	0,991486	0,001094	0,12256 9

З наведених результатів аналізу виходить, що залежність між адекватністю капіталу банків і обраними чинниками є сильною, зокрема: ПАТ Приватбанк ($R^2 > 0,92$); АТ «Ощадбанк» ($R^2 > 0,93$); ПАТ «Укресімбанк» ($R^2 > 0,99$); ПАТ «Дельта-банк» ($R^2 > 0,93$); банківська система ($R^2 > 0,99$) – побудована лінійна регресія адекватно описує взаємозв'язок між результативним показником і обраними чинниками; вільний член статистично значущий.

Четвертий етап. Проведення стрес-тестування індикаторів фінансової стійкості за оптимістичним та песимістичним сценаріями. Для складання оптимістичного сценарію у якості чинника ризику взято середнє значення темпів приросту показників та найвищого темпу приросту, за песимістичним сценарієм – середнє значення темпів приросту показників та найнижчого темпу приросту.

Таблиця 2.20

Параметри сценаріїв стрес-тестування індикаторів фінансової стійкості банків

Сценарій зміни факторів ризику	Оптимістичний сценарій, % (середнє значення показника та максимальний темп приросту)	Песимістичний сценарій, % (середнє значення показника та мінімальний темп приросту)
ПАТ «Приватбанк»		
співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів	9,55	8,87
співвідношення недіючих кредитів до валових кредитів	25,57	17,33
норма прибутку на активи	2,96	0,05
норма прибутку на капітал	13,23	0,80
співвідношення процентної маржі до валового доходу	47,91	28,22
співвідношення непроцентних витрат до валових доходів	52,23	32,17
співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	112,46	53,28
співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	-16,61	22,06
АТ «Ощадбанк»		
співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів	17,85	14,87
співвідношення недіючих кредитів до валових кредитів	30,52	7,79
норма прибутку на активи	25,12	0,43
норма прибутку на капітал	9,99	1,30
співвідношення процентної маржі до валового доходу	45,41	22,84
співвідношення непроцентних витрат до валових доходів	35,31	22,74
співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	93,29	5,65
співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	39,55	8,42
ПАТ «Укресімбанк»		
співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів	20,20	17,02
співвідношення недіючих кредитів до валових кредитів	12,62	7,42
норма прибутку на активи	3,63	0,04
норма прибутку на капітал	17,94	0,21
співвідношення процентної маржі до валового доходу	49,57	23,87
співвідношення непроцентних витрат до валових доходів	57,39	28,15
співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	95,33	77,33
співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	38,28	-48,92
ПАТ «Дельта-банк»		
співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів	6,53	5,50
співвідношення недіючих кредитів до валових кредитів	6,49	3,81
норма прибутку на активи	9,59	5,64
норма прибутку на капітал	8,63	7,05
співвідношення процентної маржі до валового доходу	19,42	9,35
співвідношення непроцентних витрат до валових доходів	29,82	14,62
співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	48,25	39,14
співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	-20,69	26,44
Банківська система		
співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів	1,06	0,98
співвідношення недіючих кредитів до валових кредитів	6,51	1,55
норма прибутку на активи	84,89	75,34
норма прибутку на капітал	89,70	43,33
співвідношення процентної маржі до валового доходу	12,66	1,88
співвідношення непроцентних витрат до валових доходів	19,99	6,57
співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	43,42	11,59
співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	-70,39	79,10

П'ятий етап. З урахуванням сценаріїв стрес-тестування індикаторів фінансової стійкості розрахуємо рівень достатності капіталу банків для ПАТ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Дельта-банк». Отримані результати прогнозованого рівня достатності капіталу банків наведено у таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

Результати стрес-тесту банків відносно рівня достатності капіталу банків відповідно до сценаріїв на у 2014 р, %

Тип сценарію / назва банку	Базовий	Песимістичний	Оптимістичний
ПАТ «Приватбанк»	11,51	9,11	13,91
АТ «Ощадбанк»	26,91	8,51	45,32
ПАТ «Укрексімбанк»	29,19	27,38	31,01
ПАТ «Дельта-банк»	10,65	8,92	12,37
Банківська система	17,52	17,08	17,96

Отримані результати стрес-тесту рівня достатності капіталу системно значущих банків засвідчили, що, виходячи із сценаріїв поведінки індикаторів фінансової стійкості банків, при песимістичному сценарію виникає загроза для стійкості для банків ПАТ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», ПАТ «Дельта-банк». Зазначене у свою чергу вимагає використання заходів випереджального ризик-орієнтованого нагляду, спрямованих на оперативний контроль за індикаторами групи банків, що досліджується.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК МЕТОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

3.1. Методичні підходи до оцінки дисбалансів та визначення основних етапів розвитку процесів управління активами та пасивами банківської системи України

В сучасних умовах впливу глобалізації та розвитку процесів інтеграції вітчизняної банківської системи України в світову економіку та зростання конкуренції в банківському секторі особливо актуальним є необхідність використання аналітичних моделей, методів та інструментів управління активами та пасивами для ефективного функціонування та перспективного зростання.

Успішне вирішення представлених вище проблем потребує використання багатьох методів, прийомів, інструментів, стратегій, способів, систем та розробки нових підходів до управління активами та пасивами банківських установ, які відповідатимуть сучасним умовам розвитку фінансового ринку. Управління активами та пасивами, а саме рівень ефективності в усьому світі розглядається як один із найважливіших чинників підвищення стабільності, фінансової стійкості, надійності, ліквідності та прибутковості фінансової діяльності. Процес управління активами та пасивами банківських установ повинен враховувати всі аспекти та особливості фінансової діяльності банку та його швидку адаптацію до змін навколишнього середовища.

Глобалізація світової економіки значно впливає на розвиток банківського сектору як важливого та невід'ємного елемента фінансової системи України. На сучасному етапі функціонування та розвитку світової банківської системи важливими та пріоритетними напрямками виступають: розширення спектру банківських послуг, прибутковість та ефективність банківського бізнесу, фінансова

стабільність та надійність, вільний доступ до фінансових ринків та врахування мінливості ринкової ситуації.

Сучасні глобальні дисбаланси у валютно-фінансовій сфері спонукають національні банківські установи більш адекватно та активно відноситись до процесів управління активами та пасивами.

Міжнародна фінансова інтеграція в сучасних умовах ставить багато проблем перед банківськими інститутами та іншими учасниками фінансового ринку. Так, по-перше, інвесторам досить важко отримати достовірні дані відносно діяльності на глобальному ринку капіталів. По-друге, інтеграційні процеси на фінансових ринках призвели до спрощення процедури переливу капіталу, звідси банківськими менеджерам досить важко своєчасно спрогнозувати або виявити дестабілізуючі потоки коштів з метою формування адекватної стратегії подальшого розвитку. По-третє, ринкова інтеграція збільшує чутливість валютно-фінансового ринку та ускладнює контроль за його діяльністю [1].

Варто зазначити, що в сучасних умовах фінансової нестабільності достатність капіталу банківського сектору більшості розвинутих країн значно перевищує мінімальний рівень, який дорівнює 8-10%. Країни «групи ризику» ЄС мають достатньо низьку капіталізацію банківського сектору. Банківські системи Азіатсько-Тихоокеанського регіону також характеризуються невисокою капіталізацією: Індії-13,7%, Китаю-12,8%. Серед країн великої вісімки «G8» досить високою капіталізацією виділяються банківські системи Великобританії, Канади та Німеччини. В цілому, сучасний стан світової банківської системи оцінюється експертами як нестабільний [2].

Тенденція зростання економічної та соціально - політичної нестабільності на різних рівнях зумовлює підвищення ймовірності та виникнення криз у різних секторах економіки, що призводить до розбалансування фінансового сектору практично в усіх країнах та регіонах світу. Фундаментальними факторами, що призвели дану кризу виступають: структурні дисбаланси в економіці країн Європейського союзу, інституціональні протиріччя між

національною грошово-кредитною та державною бюджетною політикою, недовіра до інвесторів та самої банківської системи з боку населення країни.

Необхідно констатувати те, що макроекономічні дисбаланси, які спостерігаються в сучасних умовах циклічного розвитку економіки досить негативно впливають на фінансовий сектор країни.

Серед основних факторів, що спричиняють макроекономічні дисбаланси можна виділити наступні:

1. *Дисбаланс, розрив між активами та пасивами банківських установ.* Розрив між активами та пасивами банку показує можливість невиконання платежів за своїми зобов'язаннями у зв'язку з незбалансованістю припливу та відпливу грошових коштів за терміном, сумами й в розрізі валют.

2. *Дисбаланс попиту та пропозиції на валютному ринку.* Внаслідок девальваційних очікувань населення країни намагається диверсифікувати валюту своїх заощаджень даючи переваги більш надійній, що призводить до дисбалансу попиту та пропозиції на валютному ринку. Дана ситуація впливає на курс національної валюти, зміна якої може зробити ціни на товари національних виробників неконкурентоспроможними на зовнішніх ринках. Для ліквідації дисбалансів центральні банки використовують інтервенції на міжбанківському валютному ринку.

3. *Порушення пропорцій між секторами економіки,* внаслідок звуження зовнішніх ринків збуту, коливання зовнішнього попиту, посилення конкуренції на світовому ринку виробництва товарів та послуг, значна залежність від зовнішніх ринків.

4. *Диспропорція між споживанням та накопичуванням,* яка має вплив на ціни товарів, що впливає на попит та пропозицію товарів на ринках.

5. *Порушення пропорцій між товарним та грошовим ринками,* що є реальним та фінансовим секторами економіки. Збереження низького рівня реальних довгострокових відсоткових ставок в більшості країн та зниження норм інвестування практично

в усіх промислово розвинених країнах протягом останніх років докризового періоду, що стало однією із ключових причин поглиблення диспропорцій в розвитку фінансового та реального секторів світової економіки.

6. *Боргова нагрузка на банківські установи.* Внаслідок звуження зовнішніх ринків збуту у позичальників виникають боргові проблеми, які пов'язані з необхідністю погашення кредитів, які трансформуються в боргову загрузку на банківські установи, звідси можливість банків як кредиторів зменшується.

7. *Дисбаланс між ринковими цінами та доходами населення,* внаслідок постійного росту цін на кінцеву продукцію і, як наслідок, дисбаланс між пропозицією та попитом.

Отже, в умовах макроекономічних дисбалансів світової економіки, досить актуальною проблемою сучасного банківського менеджменту в сфері управління активами та пасивами, виступає - стабілізація фінансової діяльності шляхом ліквідації дисбалансів, що гальмують розвиток як світової так і національної фінансової системи.

Ліквідація дисбалансів та досягнення оптимальних пропорцій між видами, обсягами та строками до погашення активних та пасивних операцій банку можливе лише за допомогою використання скоординованого, комплексного управління активами та пасивами банківських установ, яке пропонує банкірам узгоджені правила, які використовуються на всіх сучасних рівнях управління фінансовою діяльністю банку та допомагають досягти всіх поставлених стратегічних цілей.

Функціонування банківського сектору в сучасних умовах підвищеної волатильності³ фінансових ринків та зростання загального рівня ризикованості банківських операцій комплексний підхід до управління активами та пасивами банківських установ є

³ Волатильність - статистичний показник, що характеризує тенденцію ринкової ціни або доходу змінюватися з часом. Є одним з найважливіших фінансових показників в управлінні фінансовими ризиками, де становить собою міру ризику використання фінансового інструмента за заданий проміжок часу.

найбільш ефективним. Варто відзначити, що в сучасних умовах розвитку світового фінансового ринку та в міжнародній практиці спостерігається досить позитивна тенденція удосконалення методів та інструментів управління активами та пасивами банківських установ та їх адаптація до швидкоплинних змін навколишнього середовища.

Основна проблема управління активами та пасивами полягає в тому, що кризові явища в світовій економіці на які не в змозі вплинути менеджери банків призводить одночасно, як до дефіциту ліквідності (грошова пропозиція зменшується) так і надлишкової ліквідності (порушуються графіки обслуговування кредитів, клієнти потребують пролонгації). Одночасно із цим підвищується попит на нові кредити, так як клієнти також відчують дефіцит грошових коштів. Тому, при виборі стратегії управління активами та пасивами банківських установ менеджери банку повинні передбачувати всі можливі ситуації під впливом як зовнішнього так і внутрішнього середовища, й розробляти для кожного сценарію свої критерії створення резервів ліквідності та її окремих складових.

Досвід економічно розвинених країн показує, що в банківській практиці для досягнення всіх поставлених стратегічних цілей банку необхідно використовувати три основні стратегії управління фінансовими ресурсами, а саме: стратегія управління активами банку; стратегія управління пасивами банку, комплексне управління активами та пасивами банку та комбінація всіх трьох стратегій. Варто зазначити, що для проведення дослідження та аналізу використання приведених вище стратегій, методів та інструментів управління активами та пасивами банківських установ, доречно розглянути їх використання в практичній діяльності банківської системи України.

Розвиток банківської системи України обумовлений комплексом процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі стосовно до неї та комплексом процесів у самій банківській системі. Зазначені процеси проходять об'єктивно, оскільки ґрунтуються на економічних законах розвитку (табл. 3.1).

Основні етапи та стратегії процесів управління активами та пасивами банківської системи України

ЕТАП (Роки)	СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ	ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ
I (1988-1994)	<i>Стратегія управління активами</i>	<p style="text-align: center;">Формування банківської системи України та впровадження в практичну діяльність стратегії управління активами</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення та прийняття законодавчих актів в сфері банківської діяльності. - управління ресурсами банку здійснювались лише через активні операції.
II (1995-2001)	<i>Стратегія управління пасивами</i>	<p style="text-align: center;">Перехід від використання в практичній діяльності стратегії управління активами до стратегії управління пасивами</p> <ul style="list-style-type: none"> - прийняття нової редакції Закону України «Про банки та банківську діяльність»; - поява банків із іноземним капіталом та впровадження новітніх ІТ технологій та інструментів фінансової діяльності банків. - Використання в банківській практиці стратегії управління пасивними операціями.
III (2001-2007)	<i>Стратегія комплексного управління активами та пасивами</i>	<p style="text-align: center;">Розвиток та впровадження стратегії комплексного управління активами та пасивами</p> <ul style="list-style-type: none"> - активізація процесів глобалізації фінансового сектору України; - підвищення рентабельності, покращення якості активів та пасивів, зростання кредитної та інвестиційної діяльності. - управління фінансовими ресурсами банків здійснюється комплексно.
IV (2007-2010)	<i>Стратегія комбінованого управління активами та пасивами</i>	<p style="text-align: center;">Використання індивідуального підходу до управління активами та пасивами</p> <ul style="list-style-type: none"> - негативні наслідки динамічного розвитку інтеграційних та глобалізаційних процесів світової економіки; - висока частка проблемних та прострочених кредитів; - відсутність дієвого механізму управління фінансовими ресурсами та ризиками; - управління ресурсами здійснюється шляхом комбінування стратегій управління активами та пасивами банку.
V (2011-до сьогоднішня)	<i>Стратегічне управління активами та пасивами на засадах використання економіко-математичних методів</i>	<p style="text-align: center;">Впровадження в практичну діяльність стратегічного управління активами та пасивами</p> <ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня капіталізації, платоспроможності, ліквідності, фінансової стійкості та надійності; - удосконалення системи ризик – менеджменту; - розробка стратегічного плану управління активами та пасивами, який враховує сучасні особливості та вимоги фінансового ринку.

Джерело: Розроблено автором

Варто зазначити, що для більш детального аналізу використання приведених вище стратегій управління активами та пасивами, необхідно розглянути їх використання в практичній діяльності банківської системи України згідно етапів, які представлені в таблиці 3.1.

Макроекономічні дисбаланси світової економіки значно гальмують розвиток як світової так і національної фінансової системи. Динаміка дисбалансів між обсягами пасивів та активів банківської системи України за період з 1992-2014 рр. (станом на початок року) представлена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка дисбалансів між обсягами пасивів та активів банківської системи України за період з 1992-2014 рр.

Етапи управління активами та пасивами	Роки	Дисбаланс
I	01.01.1992	-24,50
	01.01.1993	-376,00
	01.01.1994	-1 343,00
II	01.01.1995	- 3 463,00
	01.01.1996	- 4 225,00
	01.01.1997	- 4 998,00
	01.01.1998	- 5 784,00
	01.01.1999	- 7 505,00
	01.01.2000	- 836,00
	01.01.2001	+2 118,81
III	01.01.2002	-179 496,26
	01.01.2003	+ 1 559,78
	01.01.2004	+ 1 502,61
	01.01.2005	-616 352,03
	01.01.2006	+ 6 216,22
	01.01.2007	- 88 610,20
IV	01.01.2008	+44 450,00
	01.01.2009	+14 579,0
	01.01.2010	+10 097,00
V	01.01.2011	+49 333,00
	01.01.2012	+73 473,00
	01.01.2013	+142 545,00
	01.01.2014	+174 094,00

Джерело: Складено та розраховано автором за даними [3]

З приведенного вище варто зазначити, що перший етап розвитку банківського сектору України характеризувався відсутністю чіткої тактики та стратегії управління фінансовими ресурсами банків, що й призвело до від'ємного дисбалансу між активами та пасивами банківського сектору та незбалансованості банківських ресурсів, відсутністю ефективної системи ризик - менеджменту [4].

Протягом 1992-1995 рр. розвитку банківського сектору України управління фінансовими ресурсами здійснювалось за допомогою стратегії управління активами, яке ґрунтувалось на тій ідеї, що більшу частину своїх потреб у ліквідних активах банківські установи покривали за рахунок конвертації активів в готівку, як в процесі нормального погашення раніш виданих кредитів так і під час реалізації на ринку високоліквідних активів. Цей період характеризується економічною нестабільністю, значними дисбалансами між активами та пасивами банків, високим рівнем інфляції, зміною відсоткових ставок, відсутність законодавчої та регулятивної бази, що й призвело до необхідності пошуку нових джерел коштів для підтримки ресурсного портфелю банківських установ, а також моніторингу структури і вартості депозитів і не депозитних зобов'язань.

На другому етапі розвитку банківського сектору України протягом 1996 -2001 рр. в банківській практиці при управлінні фінансовими ресурсами використовують стратегію управління пасивами. Положення даної стратегії ґрунтуються на тому, що банки можуть вирішити проблему ліквідності та формування відповідного портфелю фінансових ресурсів шляхом залучення додаткових коштів на фінансовому ринку.

Вітчизняна банківська система на протязі практично всіх 90-х років функціонувала за своїм сценарієм, який суттєво відрізнявся від інших сфер економіки. Якщо на початку 90-х років комерційні банки країни лише напрацьовували механізми кредитної діяльності в нових умовах господарювання, здійснювали заходи щодо зміцнення власного фінансового стану за допомогою стратегії

управління активами, то на кінець 90-х років українські банківські установи стали більш активно кредитувати економіку, поступово переходити від короткострокових до довгострокових кредитів та пошуку джерел формування власного капіталу та банківських ресурсів за допомогою впровадження в практичну управлінську діяльність-стратегії управління пасивами. Даний етап використання стратегії управління пасивами в практичній банківській діяльності повною мірою відображає недоліки автономного підходу до управління активами та пасивами.

Значний економічний спад середини 1970-х років на Заході, особливо в США, інфляція, значні коливання процентних ставок, поява взаємних фондів грошового ринку, розвиток зовнішніх ринків як джерел і об'єктів фінансування, поява серйозної конкуренції, нові розробки в теорії управління ризиками, зниження ефективності архаїчного регулювання та лібералізація фінансових послуг змусили банківські установи більшої уваги приділяти як активним так і пасивним операціям [5].

Розвиток методів та інструментів управління, сприяли виникненню підходу комплексного управління активами та пасивами банківських установ, який впроваджувався в практичну діяльність банківської системи України на третьому етапі розвитку з 2001-2007 рр. Протягом даного періоду в українській економіці відбулось зростанням загалом, а у банківському секторі зокрема. На даному етапі розвитку банківська система України продемонструвала підвищення своєї стійкості та конкурентоспроможності, успішно подолавши у 2004 році депозитну кризу, яка була пов'язана із політичною нестабільністю в державі.

Необхідно відзначити, що впровадження комплексного управління активами та пасивами банків відбувалось під впливом процесів глобалізації світової фінансової сфери та підвищеним інтересом міжнародних організацій до банківського сектору, що супроводжувалось значним припливом іноземного капіталу в статутний капітал банків, зростанням активів та зобов'язань,

власного капіталу та покращенням якості активів та пасивів банківських установ.

Функціонування банківського сектору України на даному етапі характеризувалось інтенсивним розвитком глобалізаційних процесів на фінансовому ринку та інтеграцією країн світу включаючи Україну також. Значний інтерес іноземних фінансових груп до банківського сектору України з огляду на високий потенціал його розвитку відкриває для вітчизняної економіки як нові можливості розвитку, так і певні загрози.

Основними положеннями стратегії комплексного управління активами та пасивами банківських установ виступало наступне: накопичення ліквідних активів для задоволення очікуваного попиту на них; купівля активів на ринку у випадку виникнення неочікуваних потреб в ліквідності. З приведеного вище дослідження варто зазначити наступне, що на даному етапі банківськими установами більш адекватно здійснюється банківський нагляд та контроль за дотриманням обов'язкових нормативів, зокрема ліквідності про що свідчать позитивні дисбаланси між активними та пасивними операціями.

Станом на 01.01.2001 року спостерігається позитивний дисбаланс між активними та пасивними операціями (+2118,81) млн. грн., що пояснюється впровадженням комплексного управління активами та пасивами банківських установ та контролем за рівнем ризику, який виникає в процесі управління. Але, керівництвом банківських установ не приділялась значна увага плануванню обсягів, видів та строків до погашення активів та пасивів, встановлення прогнозних значень ліквідності, встановлення певних обмежень на проведення активних операцій за відповідного контролю за дотриманням обов'язкових нормативів про, що і свідчить від'ємний дисбаланс станом на 01.01.2002 року (-179496,26) млн. грн. та високий ступінь ризику незбалансованості ресурсів.

В умовах бурхливого розвитку банківського сектору України та тісного взаємозв'язку всіх сегментів світового фінансового ринку

і значної участі на ринку іпотеки банків і інвестиційних компаній криза швидко розповсюдилась на національні фінансові ринки та установи.

Фінансово-економічна криза призвела до порушення нормального функціонування головних сегментів фінансового ринку в тому числі і банківських установ, дестабілізувала економіку й призвела до масштабного скорочення виробництва, зниження інноваційної складової економіки, реальних доходів населення країни, зростання безробіття та фінансової нестабільності станом на 01.01.2007 року, що характеризуються від'ємним дисбалансом між обсягами, видами активів та пасивів, який складає (-88610,2) млн. грн.

В країнах з ринками, що формуються, світова фінансово-економічна криза призвела до залежності їх економік від зовнішнього фінансування і засвідчила неадекватність національних фінансових систем забезпечувати поступальний економічний розвиток.

Участь України в процесах глобалізації світової економічної та фінансової систем призвела до перенесення більшості позитивних та негативних явищ зовнішнього світу в українські умови, що має відповідні наслідки для розвитку вітчизняної банківської системи. Банківська криза в Україні стала основною складовою системної фінансової кризи, яка розпочалась у вересні 2008 року, внаслідок накопичення диспропорцій у розвитку національної економіки й негативного впливу процесів глобалізації та інтеграції [8].

На четвертому (кризовому) етапі функціонування банківського сектору України з 2008-2010 рр. спостерігається значне зменшення чистих активів та висока частка проблемних кредитів, які потребували реструктуризації, так як частка простроченої заборгованості зросла майже 366,7%, що й вплинуло на фінансовий результат банківських установ з кінця 2009 року спостерігаються від'ємні результати фінансової діяльності, див. рис. 3.1.

Значне зниження курсу національної грошової одиниці, зменшення доходів населення та наростання негативних тенденцій в

реальному секторі економіки призвело до істотного погіршення якості банківських активів, а відтік внутрішніх депозитів та зменшення доступності зовнішнього фінансування призвело до зменшення зобов'язань банківських установ.

Характерними рисами системних банківських криз є використання значних сум державних коштів на реструктуризацію банківського сектору та накопичення значних збитків в рамках банківської системи. В Україні на кінець 2009 року частка недіючих позик наблизилась до 35%, а прямі витрати держави на рекапіталізацію й реконструкцію банківського сектору сягнули майже 4,8 % ВВП.

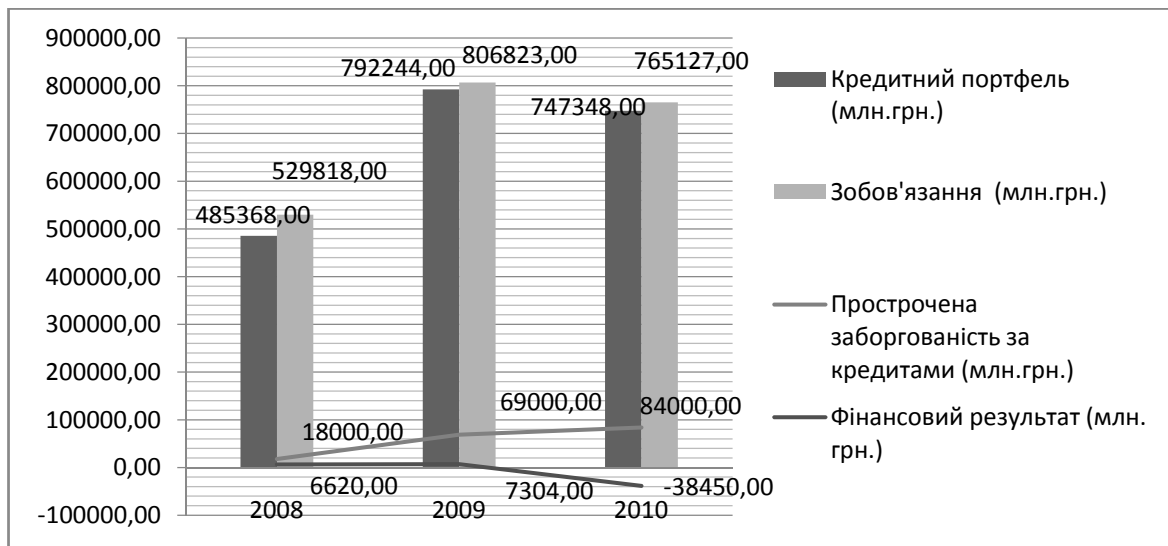

Рис.3.1. Динаміка проблемної заборгованості та її вплив на фінансовий результат банківської системи України за період з 2008 - 2010 рр. (станом на початок року).

Джерело: Складено автором за даними [3].

Банківська система України потрапила в повну залежність від зовнішнього кредитування. Іноземний капітал в банківському секторі став основним фактором зростання зовнішнього боргу. За 2005 по 2008 рр. іноземний капітал збільшився майже в 3,2 рази (з 30,6 млрд. дол. США до 102,4 млрд. дол. США), спостерігається збільшення масштабів іпотечного кредитування за 2007-2009 рр. воно стало зростати темпами, які майже втричі перевищували темпи кредитування економіки.

Впровадження та використання банківськими установами стратегій управління активами та пасивами на даному етапі характеризувалось значним негативним впливом процесів глобалізації та інтеграції фінансового ринку, залежністю від іноземних інвесторів, що призвело до зменшення зобов'язань в 2009 році порівняно із 2008 роком на 5,1%, коливання валютного курсу гривні та зниженням довіри до банківського сектору.

Основною метою діяльності Національного банку України на даному (кризовому) етапі розвитку банківської системи України протягом 2008-2010 рр. виступало регулювання та контроль за дотриманням економічних обов'язкових нормативів для забезпечення стабілізації, фінансової стійкості та надійності банківського сектору.

Даний етап розвитку та функціонування банківського сектору України з 2008 -2010 рр. характеризується фінансовою нестабільністю та використанням різних стратегій управління активами та пасивами, комбінуючи їх поєднання в залежності від обраної політики й тактики на висококонкурентному ринку банківських послуг.

Наступний (посткризовий) етап розвитку банківського сектору України з 2010 року до сьогодні характеризується впровадженням стратегічного управління активами та пасивами банків на засадах використання економіко-математичних методів. Стратегічне управління активами та пасивами банківських установ-це система управлінських рішень щодо забезпечення оптимальної структури, обсягів, видів та строків до погашення активів та пасивів з метою забезпечення належного рівня ліквідності, платоспроможності, прибутковості та фінансової стійкості й надійності.

Узагальнюючи вище перераховане, варто зазначити, що за допомогою стратегічного управління активами та пасивами банківських установ досягається максимізація фінансового результату за умови прийнятого рівня ризику, а також можливість більш зваженого підходу до проблем управління ліквідністю завдяки точному визначенню потреби в ліквідних коштах.

Слабка капітальна база, невисока якість фінансових ресурсів, низька ефективність банківського менеджменту характерні вітчизняним банківським установам не дадуть змоги протягом тривалого часу конкурувати з великими зарубіжними фінансовими корпораціями. Внаслідок чого спостерігатиметься зниження прибутковості банківських установ, конкурентоспроможності, надійності та фінансової стійкості. З приведенного вище дослідження варто зазначити наступне, що на даному етапі банківськими установами більш адекватно здійснюється банківський нагляд й контроль за дотриманням обов'язкових нормативів, зокрема ліквідності про що свідчать позитивні дисбаланси між активними та пасивними операціями.

Отже, слід відзначити, що оцінка дисбалансів між активами та пасивами банківської системи України за період з 01.01.1992 -01.01.2014 рр., й визначення основних етапів розвитку процесів управління дає змогу проводити комплексну оцінку розвитку банків України, своєчасно реагувати на проблеми, що виникають в наслідок дисбалансів між обсягами та видами активів та пасивів.

Варто відзначити, що сьогодні на сучасному етапі функціонування фінансового сектору країни основним та пріоритетним напрямком являється якісне відновлення та вдосконалення банківського менеджменту на основі використання сучасних, передових методів та способів управління одним із яких являється - комплексне та стратегічне управління активами та пасивами банків на засадах економіко-математичного моделювання, яке враховуватиме сучасні особливості та вимоги фінансового ринку.

Комплексний підхід до управління активами та пасивами банківських установ представляє собою процес управління, згідно якого вся сукупність вимог та зобов'язань розглядається в нерозривній єдності, як елемент єдиного цілого.

Для того, щоб забезпечити своє стабільне функціонування на висококонкурентному ринку фінансових послуг банківськими установами необхідно використовувати всі можливі стратегії, методи та інструменти управління активами та пасивами для того, щоб забезпечити високий рівень ефективності, прибутковості, якості управління та досягнення оптимальних пропорцій між обсягами активів та пасивів.

Оскільки, в умовах фінансової нестабільності та розбалансованості світової економіки, досить актуальною проблемою сучасності являється підвищення ефективності й покращення якості управління фінансовими ресурсами банківських установ.

3.2. Роль банків на ринку похідних фінансових інструментів

В умовах розвитку процесів інтеграції та фінансової глобалізації діяльність банків на світовому фінансовому ринку розширюється, збільшується їх капітал та активи, гострішою стає конкуренція. Процеси дезінтермедіації банківського сектору (втрата банками домінуючих позицій посередника на фінансовому ринку) змушують банки впроваджувати та використовувати нові технології проведення операцій на ринках позикових капіталів, фондовому ринку, приймати участь у розміщенні облігацій, використовувати похідні фінансові інструменти, розширювати діяльність на

валютному ринку, активно впроваджувати операції з дорогоцінними металами. Зазначене свідчить про актуальність дослідження напрямів діяльності, що не є традиційними для банків.

Аналіз подій, які започаткували світову кризу 2008р [7,с.71] та хронологія розгортання кризових явищ, свідчать, що одним із нетрадиційних напрямів діяльності сучасних банків, який вплинув на масштабність та глибину кризи є діяльність банків на ринку похідних фінансових інструментів (далі ПФІ). Непрозорість операцій банків на цьому сегменті фінансового ринку, неконтрольований рівень ризиків, недосконале регулювання – неповний перелік проблем, які виникли у функціонуванні світової фінансової системи в період економічної кризи.

Загальні дослідження причин виникнення світової кризи свідчать, що одним з важливих чинників глибини світової кризи є недоліки у регулюванні ринку ПФІ. Відсутність адекватних умовам фінансової глобалізації методів та норм регулювання ринку ПФІ стала основним каталізатором кризи та визначила її масштабність. Тривалість кризи, ступінь негативного впливу економічної кризи 2008р на подальший розвиток світової економічної системи свідчать, що система регулювання фінансового сектору економіки потребує не тільки зміни методів та інструментів регулювання, а й глибинної трансформації та переосмислення норм та методів регулювання, формування концептуальних підходів до створення ефективних засад управління регулювання економічної діяльності.

Проблеми впливу нових фінансових інструментів на стійкість фінансового ринку досліджуються великою кількістю вчених і практиків та є предметом дискусій в науковому середовищі. Проблематиці розвитку світових ринків похідних інструментів присвячено чимало праць зарубіжних вчених. Суттєвий внесок у розробку та дослідження цих питань був зроблений такими зарубіжними вченими, як Дж. Кейнс, Р. Колб, Р. Мертон, Дж. Халл, Дж. Хікс та ін., які заклали основи теоретичних досліджень сутності, природи ті функцій ПФІ.

Серед останніх досліджень проблем становлення і розвитку сучасного ринку ПФІ слід визначити роботи А. Буреніна, А. Галанова, О.Гришиної, О.Звонової, Я.Міркіна, А.Фельдмана та ін. Серед вітчизняних науковців проблемам розвитку ринку ПФІ присвячені праці А.Бурденко, Л.Примостки, О.Сохацької тощо.

Разом з тим, аналіз наукових публікацій свідчить, що більшість наукових досліджень присвячено визначенню та дослідженню сутності, міста та ролі ПФІ у фінансовій системі. Однак залишається низка питань, які є недостатньо висвітленими та потребують поглибленого дослідження. Так,

немає системного аналізу специфіки діяльності банків на ринку ПФІ, відсутні теоретичні обґрунтування ролі банків на цьому ринку. У такій ситуації важливими напрямками слід вважати дослідження функцій банку та ролі банків на ринку ПФІ, обґрунтування підходів і розробок методичних рекомендацій з питань регулювання діяльності банків на ринку ПФІ.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що банки є домінуючими суб'єктами на вітчизняному фінансовому ринку, тому в умовах посилення впливу сучасних глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток банківської діяльності виникає, на нашу думку, необхідність визначення ролі банків на ринку ПФІ. Аналіз діяльності банків на цьому ринку в результаті виконання ними своїх специфічних функцій є важливою умовою для розробки рекомендацій та пропозицій щодо подальшого розвитку ринку ПФІ та створення ефективної системи регулювання діяльності суб'єктів на цьому ринку, у тому числі і діяльності банків, як основних з учасників.

Отже, основним завданням нашого дослідження є визначення ролі банків на ринку ПФІ. Як відомо, сутність будь-якої економічної категорії розкривається через дослідження та розкриття функцій, які вона виконує, а роль – це результат виконання цих функцій.

Ми приєднуємось до думки російського вченого О. Лаврушина, який визначає поняття «функція банку» як специфічну взаємодію банку з зовнішнім середовищем, а поняття «роль банку» - як призначення його існування в економічній системі [8, с.372]. Уточнює поняття ролі вітчизняна вчена Л.Кузнецова, яка пропонує визначати роль банків як результат, до якого призводить функціонування банку при виконанні його специфічних функцій[9,с.165]. Для визначення такого результату з метою надання найбільш цілісної уяви щодо ролі банків в економічній системі необхідно здійснювати оцінку кількісної та якісної складової їх впливу на загальний стан економічної системи [8, с.372].

Зазначені теоретичні підходи будемо використовувати при визначенні ролі банків на ринку ПФІ. Кількісну складову характеризують обсяги та різноманітність видів фінансових інструментів (банківських продуктів), які є об'єктами продажу на ринку ПФІ, тоді як якісну складову визначає ступінь та якість впливу діяльності банків на загальний стан ринку ПФІ.

Таким чином, дослідження ролі банків на ринку ПФІ може бути здійснено через визначення загальноекономічних функцій банків та виокремлення їх специфічних функцій на ринку ПФІ, а також аналіз впливу результатів виконання банками вимог цих функцій на розвиток та функціонування ринку. На рис.3.2 представлена схема дослідження ролі банків на ринку ПФІ.

Проведений аналіз існуючих наукових розробок щодо сутності та специфіки функціонування ринку похідних фінансових інструментів, дозволив дійти висновку, що єдиних підходів щодо визначення та класифікації функцій ринку ПФІ ані вітчизняні, ані зарубіжні науковці ще не відпрацювали.

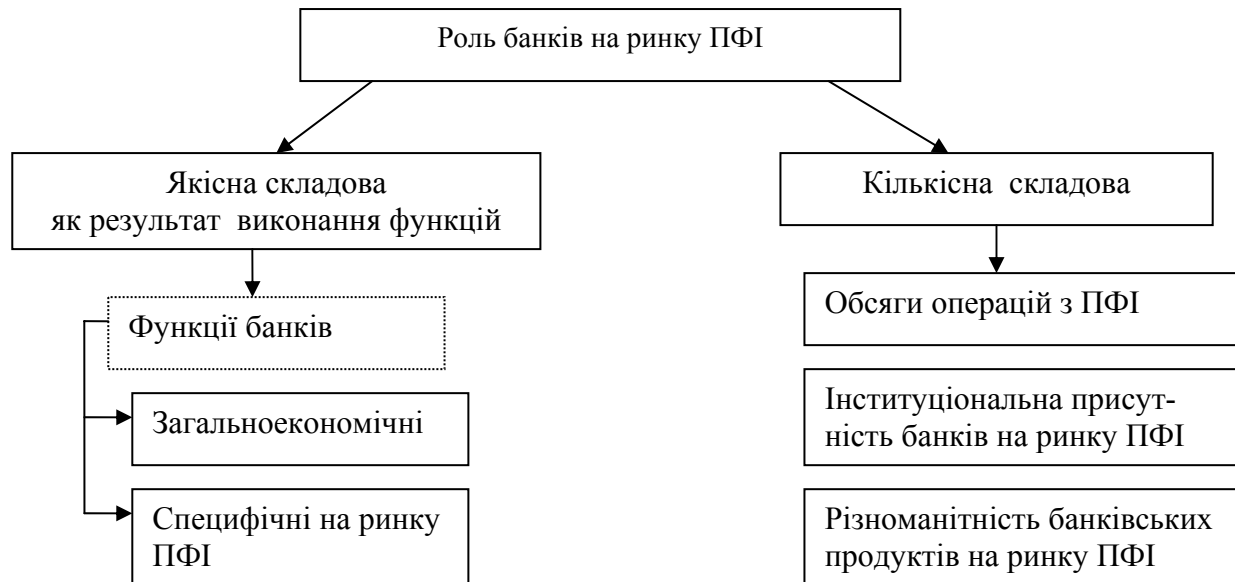

Рис. 3.2 Схема дослідження ролі банків на ринку ПФІ

Це, на нашу думку, є результатом того, що ринок ПФІ ще знаходиться в процесі свого становлення та розвитку, тому унеможлиблюється складання вичерпного переліку його функцій та опису їх проявів в економічній системі.

Так, А.Фельдман визначає дві основні групи функцій ринку похідних фінансових інструментів [10]:

- загальну економічну функцією, яка полягає у створенні фіктивного капіталу та забезпеченні його руху та має першочергове значення для сучасного етапу розвитку соціально-економічного прогресу;

- прикладні функції ринку ПФІ, які вирішують різноманітні (у тому числі проблемні) фінансові завдання учасників ринку. До таких прикладних функцій автор відносить функцію управління ризиками, сутність якої полягає в зменшенні ризиків одного з учасників ринку шляхом перерозподілу його між іншими, та функцію виконання спекулятивних та арбітражних операцій, яка

полягає в намаганні суб'єктів господарювання отримати додаткові доходи від різниці курсів інструментів в умовах їх волатильності та невизначеності. Важливим, на нашу думку, є зауваження А.Фельдмана, що саме прикладні функції ринку ПФІ відображають сутність ринку ПФІ та надають змогу визначити цей ринок як «ринок ризиків, очікувань та суб'єктивних (експертних) оцінок» [4], тобто, іншими словами, ринок ПФІ – це ринок суб'єктивних очікувань його учасників. Саме таке визначення ринку ПФІ надає змогу виокремити інформаційну функцію ринку ПФІ, як функцію формування раціональних очікувань економічних агентів в умовах асиметрії інформації на ринку.

Розглядаючи більш детально інформаційну та спекулятивну функції ринку ПФІ, Дж. М. Кейнс та Дж. Хікс обґрунтували гіпотезу щодо ефективності фінансового ринку: отримуючи рівний доступ до ринкової інформації учасники ринку з найменшими трансакційними витратами координують свої плани і майбутні очікування щодо кон'юнктури ринку, а спекулянти згладжують цінові коливання та приймають на себе ризики хеджерів, що призводить до встановлення динамічної рівноваги на ринку. Зазначене послужило підґрунтям для виокремлення ще одної функції ринку ПФІ - забезпечення загальної ефективності фінансового ринку.

Критичний аналіз зазначених вище наукових праць дає змогу дійти висновку, що у своїх дослідженнях вчені розглядають функції безпосередньо ринку похідних фінансових інструментів. Разом з тим, варто зауважити, що ці функції не «самореалізуються», вони є результатом виконання функцій суб'єктами ринку ПФІ. Саме учасники ринку похідних фінансових інструментів, які виконуючи вимоги своїх специфічних функцій організують свою діяльність, що регламентується національними та міжнародними стандартами на відміну від функцій самого ринку. Отже, можна стверджувати, що функції ринку ПФІ – це узагальнені функції першого рівня, а функції суб'єктів ринку ПФІ - це функції другого рівня. Тому, на нашу думку, визначення сутності функцій банків як

суб'єктів ринку похідних фінансових інструментів буде сприяти розвитку взаємовідносин між суб'єктами ринку та ефективності операцій на ньому.

Найбільш раціональним науковим підходом щодо дослідження функцій сучасних банків на ринку ПФІ, на нашу думку, є підхід, який ґрунтується на дослідженні банків як сучасних економічних агентів, оскільки він дозволяє детально розглянути особливості діяльності банків на ринку похідних фінансових інструментів та визначити вплив і результат, до якого призводить ця діяльність (як для банків, так і для ринку ПФІ).

Необхідно відмітити, що у сучасній науковій економічній літературі дослідниками визначено п'ять концепцій, що ґрунтуються на принципі дослідження банку як економічного агента [11, с.17]. До них належать наступні концепції:

- визначення сутності банку як фінансового посередника, особливістю діяльності якого є вирішення основного завдання - переміщення вільних грошових коштів від заощаджувачів до інвесторів. Таким чином, представники першої концепції сутність банку характеризують трансформаційною функцією банку;

- наступною концепцією є розгляд банку як фірми - виробника фінансових продуктів та послуг; сутність цієї концепції полягає у реалізації банком завдань своєї діяльності на засадах формування портфелів своїх продуктів та послуг; для виконання цих завдань виникає необхідність організації ефективного управління активами и пасивами банків, чому сприяє використання окремих норм регулювання для різних портфелів продуктів та послуг, а в результаті - формуються засади для портфельного управління активами и пасивами банку. При цьому банки вдосконалюють свої технології (зокрема застосовуючи комп'ютерні способи опрацювання інформації для зменшення витрат та підвищення ефективності діяльності) й оптимізують портфелі своїх послуг. Отже, представники другої концепції сутність банку характеризують як економічного агента, який виконує важливі суспільні функції – функціонера фінансового ринку.

- сутність третьої концепції банку полягає у визначенні особливостей його діяльності, які базовані на ефекті депозитної експансії – розширенні та зростанні обсягів депозитів під впливом виданих позичок, відомому також як ефект мультиплікатора. Представники цієї концепції сутність банку характеризують через надання позичок та інвестицій, які обумовлюють зростання виробництва через ланцюжок технологічних зв'язків в економіці, тобто банк, завдяки реалізації інвестиційної функції, сприяє підйому ділової активності в економіці;

- основою наступної концепції є характеристика банку, який функціонує в умовах асиметрії інформації на фінансовому ринку; банк пропонується визначати як делегованого контролера, діяльність якого базується на принципі неповноти інформації у вкладників (кредиторів банку) про інвестора (позичальника) та вважається, що саме банк має достатній обсяг інформації та має змогу здійснювати моніторинг діяльності позичальників, т

Вкладаючи гроші в банк, кредитор вважає, що він не може самостійно відстежувати ефективність виданої позички та дії позичальника, і ці функції делегує банку. Банк, діючи як посередник – агент вкладника, здійснює делегований моніторинг за діяльністю позичальників, яка здійснюється кваліфікованим персоналом, інформаційними технологіями банку, вкладеним у процеси контролю, тощо. Вкладаючи гроші в банк, кредитор вважає, що він не може самостійно відстежувати ефективність виданої позички та дії позичальника, і ці функції делегує банку. Дане рішення вкладника є раціональним, тому що він звичайно не має у розпорядженні необхідного часу, коштів та відповідної інформації для контролю за використанням свого грошового внеску. Банк, діючи як посередник – агент вкладника, здійснює делегований моніторинг за діяльністю позичальників, яка здійснюється кваліфікованим персоналом, інформаційними технологіями банку, вкладеним у процеси контролю, тощо. Отже, представники цієї концепції сутність банку характеризують через виконання двох важливих функцій: по-перше, посередника, що забезпечує

вивільнення часу вкладника й ефективне використання його коштів, що є вільними протягом якогось періоду; по-друге, суспільного інформаційного процесора та інформатора, який здійснює добір кредитоспроможних позичальників;

- п'ятою концепцією визначення сутності банку є характеристика його як фірми, що здійснює раціонування між споживанням та заощадженням своїх клієнтів. Сутність цієї концепції полягає у порівнянні поточного та майбутнього споживання клієнтів банку та обміні поточного споживання на майбутнє з одержанням це «премії» у вигляді депозитного відсотку. Отже, представники п'ятої концепції сутність банку характеризують як економічного агента, який виконує важливу суспільну функцію – капіталізації заощаджень за рахунок раціоналізації споживання.

Проведене дослідження сучасних наукових думок щодо сутності сучасних банків та їх функцій будемо використовувати для визначення специфіки діяльності та функцій банків на ринку похідних фінансових інструментів.

Розглянемо специфіку діяльності та функцій банків на ринку похідних фінансових інструментів з позицій концепції банку як фінансового посередника. Аналіз статистичних даних щодо кількості суб'єктів ринку ПФІ, обсягів та видів операцій з похідними фінансовими інструментами дозволив дійти висновку, що такі операції здійснюється відносно невеликою кількістю фінансових установ, серед яких провідне місце займають банки. Тобто, банки на ринку, що аналізується, виступають основними посередниками та відіграють провідну роль в реалізації основної загальноекономічної функції ринку ПФІ – трансформаційної, а тому створюють умови для формування та забезпечення руху фіктивного капіталу.

Слід зазначити, що природа ринку ПФІ, яка має характер «надбудови» над ринком первинного капіталу, породжує ефект, який отримав в економічній літературі назву «інфекційність ринку ПФІ». Дане ствердження обґрунтовується стрімким, практично миттєвим розповсюдженням впливу негативних подій, що

здійснюються на ринку ПФІ, перш за все – це збільшення рівней ризиків базисних активів. [12,с.103]

На виникнення зазначеного ефекту «інфекційності» впливають процеси інтеграції та глобалізації: по-перше, формуються тісні зв'язки між національними та регіональними ринками (через розповсюдження базисних похідних фінансових інструментів); по-друге, завдяки розвитку інтеграційних процесів між учасниками ринку ПФІ. Зважаючи на те, що так як саме банки відіграють роль домінуючої ланки, що поєднує реальний та фінансовий сектор економіки, вони стають «розповсюджувачами інфекції» при виконанні функції трансформації капіталу. Зазначене підтверджується подіями 2008р., коли завдяки ризикової діяльності банківських установ, відсутності дієвих методів та норм регулювання операцій на ринку ПФІ, саме ці операції стали каталізатором кризи та призвели до низки банкрутств як в банківському секторі, так і серед клієнтів банків.[7]

Наступним етапом дослідження є визначення специфіки діяльності та функцій банків на ринку похідних фінансових інструментів з позицій концепції банку як мультиплікатора зростання. Як вже зазначалось, сутність цієї концепції полягає у сприянні зростанню обсягу інвестицій в економіці.

Проведений аналіз діяльності банків як мультиплікаторів зростання на ринку ПФІ дозволив дійти висновку, що однією з особливих рис похідних фінансових інструментів є наявність можливості використання кредитного важеля (леверіджу). На практиці це означає, що здійснення операцій фінансування похідними фінансовими інструментами вимагає набагато менших обсягів капіталу та надає змогу збільшувати обсяги операцій з ПФІ.

З одного боку, використання економічними суб'єктами похідних фінансових інструментів сприяє ефективному управлінню ризиками, зменшенню трансакційних витрат та, як наслідок, зменшенню вартості фінансування інвестиційних проектів, стимулюючи таким чином зростання їх обсягів. Роль банків як мультиплікаторів зростання суттєво посилюється з поширенням

обсягів операцій з сек'юритизації. Обмін активів або грошових потоків на цінні папери є досить серйозною альтернативою позичкам. За допомогою операцій сек'юритизації банківська установа або фінансова компанія може перетворити активи з невисоким рівнем ліквідності на цінні папери, які можуть досить ефективно бути розміщені на фінансовому ринку і забезпечити надходження додаткового капіталу, що розширює можливості фінансування банками нових інвестиційних проектів.

З іншого боку, високий рівень прибутковості операцій з ПФІ підштовхує економічних агентів, в тому числі банки, к подальшому інвестуванню вивільнених коштів в нові похідні фінансової інструменти, не використовуючи їх для інвестицій в реальний сектор економіки. Зазначене, по-перше, нівелює саму сутність прояву банків як мультиплікатора зростання; по-друге, призводить до накопичення та генерування додаткових системних ризиків.

Таким чином, недоліки у регулюванні, відсутність контролю за використанням похідних фінансових інструментів та специфіка прояву функцій банку як мультиплікатора зростання на ринку ПФІ, призводить до того, що за умов неконтрольованого використання операцій з ПФІ, банки з мультиплікаторів зростання перетворюються у мультиплікаторів системних ризиків.

Розглянемо специфіку діяльності та функцій банків на ринку похідних фінансових інструментів з позицій концепції банку як делегованого контролера ринку. Як було визначено вище, сутність цієї концепції полягає у тому, що, банк як посередник здійснює вивільнення часу власника капіталу та підвищує ефективність використання його коштів; виконуючи таким чином функцію суспільного інформаційного процесора та інформатора, що здійснює відбір найбільш ефективних проектів.

Аналіз специфіки ринку ПФІ (це ринок суб'єктивних очікувань його учасників відносно майбутньої цін на базисний актив) та специфіки прояву функцій банків діяльності, дозволив дійти наступного висновку. Завдяки тому, що банки є найбільш обізнаними, мають доступ та формують великий обсяг якісної

інформації, використовують технологічні можливості для її обробки та методи моделювання та прогнозування, саме вони формують об'єктивні або суб'єктивні очікування щодо майбутньої ціни на базисні активи, які відносяться до фінансових, і, таким чином, визначають поточні ціни на фінансові похідні інструменти. Ці можливості банків сприяють використанню на ринку ПФІ таких функцій, як інформаційної та підтримки ефективності фінансових ринків. Зазначимо, що саме інформаційна обізнаність є підґрунтям появи специфічної функції банків на ринку ПФІ, яка отримала назву маркет-мейкерство. Сутність маркет-мейкерства полягає у прийнятті банками зобов'язань щодо постійного здійснення операцій на ринку ПФІ для підтримки його ліквідності.

Разом з тим, виконання банками функцій суспільного інформаційного процесора має свої дестабілізуючі наслідки. Так, зменшується транспарентність ринку внаслідок збільшення інформаційної асиметрії на ринку ПФІ. Під інформаційною асиметрією розуміють таке становище, при якому один з ринкових суб'єктів володіє більш важливою та/або більш повною інформацією ніж інші суб'єкти - учасники ринкових відносин. [13].

Діяльність банків на ринку ПФІ породжує інформаційну асиметрію як у площині взаємовідносин з клієнтами банків, так і у площині впливу на загально ринкове ціноутворення на ринку ПФІ. З одного боку, здійснюючи консультаційні послуги, банки «формують» думку інвесторів щодо майбутньої ціни на активи, спонукаючи їх до конкретних операцій на ринку ПФІ. З іншого боку, виконуючи функції маркет-мейкерів, банки мають безпосередній вплив на ціноутворення на ринку ПФІ. Аналіз діяльності банків на ринку похідних фінансових інструментів у докризовий та післякризовий періоди, дає змогу дійти висновку, що виконуючи функцію суспільного інформатора, банки отримують змогу маніпулювати як діями своїх клієнтів, так і безпосередньо цінами на похідні фінансові інструменти, наражаючи систему на неконтрольовані ризики. [14]

Наступним етапом дослідження є визначення специфіки діяльності та функцій банків на ринку похідних фінансових інструментів з позицій концепції банку як функціонера ринку (виробника фінансових продуктів та послуг). Варто відмітити, що історично склалося так, що саме банки започаткували розвиток ринку ПФІ, пропонуючи нові форми похідних фінансових інструментів. Саме банкам, як винахідникам нових форм ПФІ, належить провідна роль у реалізації інноваційної функції ринку ПФІ, що свідчить про виконання банками такої специфічної функції, як функція головних фінансових інженерів, тобто винахідників нових форм і видів похідних фінансових інструментів. Зазначене, по-перше, сприяє розвитку ринку, надає можливість розвитку процесів вдосконалення інструментів ринку та сприяє реалізації таких його функцій, як хеджувальна, спекулятивна, підвищення ефективності фінансових ринку; по-друге, складність нових похідних фінансових інструментів, відсутність прозорості в схемах їх реалізації та фінансування (особливо це стосується кредитних деривативів), також суттєво знижує транспарентність ринку, та, як наслідок, ускладнює можливості регулювання ринку.

Визначення специфіки діяльності та функцій банків на ринку похідних фінансових інструментів з позицій концепції сутності банку як інституту раціонування між споживанням та заощадженням, дозволило дійти висновку, що на ринку ПФІ ця концепція діяльності банків набуває дещо іншу змістову складову.

Необхідно зауважити, що, як вже неодноразово зазначалось, природа похідних фінансових інструментів полягає, перш за все, у можливості хеджування ризиків за рахунок потенційного зменшення прибутковості. Виходячи з цього, О. Гришина визначає похідні фінансові інструменти як «інструменти, що базуються на потребах економічних агентів, створюються фінансовими посередниками з метою задоволення економічних потреб кінцевого споживача характеристиками, якими не володіє актив, що є базисним для похідного інструменту» [12,с.80]. Тому, на нашу думку, на ринку ПФІ банки раціонують не стільки поточне та

майбутнє споживання вкладників, скільки поточні та майбутні ризики та прибутки економічних суб'єктів – клієнтів банків.

Особливість цієї ситуації полягає в тому, що зазвичай вкладники банку не дають свою пряму згоду на участь в операціях з похідними інструментами, тому фактично стають «пасивними» учасниками ринку ПФІ та опосередковано приймають на себе кредитні ризики, які притаманні похідним фінансовим інструментам. Таким чином, ризики, що пов'язані з операціями на ринку ПФІ, концентруються у вигляді кредитного ризику фінансової установи та «об'єктивно нав'язуються» клієнтам банків[12,с.91]. При цьому «премія» вкладників у вигляді відсотків по депозитах зазвичай не відображає підвищеного рівня ризиків, на які вони наражаються.

Отже, раціонаючи споживання та заощадження, прибутки та ризики своїх клієнтів, банки з одного боку сприяють реалізації та розвитку інвестиційної функції ринку ПФІ, а з іншого, при недостатньому рівні регулювання, сприяють зростанню та мультиплікації системних ризиків фінансового ринку.

Проведений аналіз надає змогу визначити, що суттєвим аспектом дослідження ролі банків на ринку ПФІ є дослідження якості або результативності виконання функцій банків з точки зору їх впливу як на функціонування ринку ПФІ, так і на загальноекономічну систему.

Дослідження ролі банків на ринку похідних фінансових інструментів свідчать, що результати діяльності банків мають різну якість впливу. Так, одні функції, що виконують банки на ринку ПФІ, сприяють поступовому, еволюційному, ефективному розвитку ринку та відграють позитивну роль як на ринку ПФІ, так і на фінансовому, тоді як інші функції мають негативні, дестабілізуючі наслідки, здатні зруйнувати не тільки банківську, а й економічну систему, що підтверджується подіями та наслідками фінансової кризи 2008р, тобто роль банків завдяки дії таких функцій може стати негативною.

Важливим напрямком дослідження ролі банків на ринку ПФІ є дослідження кількісної складової присутності банків на цьому

ринку. Статистичні звіти Банку міжнародних розрахунків (БМР), на який покладено функції збору, обробки та аналізу світового ринку ПФІ, свідчать, що станом на кінець 2013 р. світовий ринок ПФІ сягнув майже 780 млрд. дол. США (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Обсяги світового ринку похідних фінансових інструментів за містом проведення торгів та інструментами, млрд. дол. США

Інструменти	2011 р	Частка у загальному обсязі ринку, %	2012р.	Частка у загальному обсязі ринку, %	2013р	Частка у загальному обсязі ринку, %
Організований ринок, у т.ч.	58 337	8,26%	54 136	7,88%	64 615	8,34%
-процентні деривативи	53 299	7,55%	48 546	7,07%	56 985	7,35%
-валютні деривативи	312	0,04%	338	0,05%	387	0,05%
-фондові деривативи	4 726	0,67%	5 252	0,76%	7 243	0,92%
Неорганізований ринок, у т.ч.	647 809	91,74%	632 581	92,12%	710 183	91,66%
-процентні деривативи	504 117	71,39%	489 706	71,31%	584 364	75,42%
-валютні деривативи	63 381	8,98%	67 358	9,81%	70 553	9,11%
-фондові деривативи	5 982	0,85%	6 251	0,91%	6 560	0,85%
-товарні деривативи	3 091	0,44%	2 587	0,38%	2 206	0,28%
-кредитні деривативи	28 626	4,05%	25 068	3,65%	21 020	2,71%
- інші	42 612	6,03%	41 611	6,06%	25 480	3,29%
Усього	706 146	100%	686 717	100%	774 798	100%

Джерело: дані Банку Міжнародних Розрахунків, липень 2014р.

Аналіз наведених у таблиці даних свідчить, що ринок похідних фінансових інструментів Банком міжнародних розрахунків ділиться на дві складові: організований та неорганізований. Питома вага організованого ринку складає за період, що аналізується, у середньому 8% та має тенденцію до зростання. Обсяги фінансових

угод на неорганізованому ринку похідних фінансових інструментів складають відповідно 92%. Аналіз ринку за видами похідних фінансових інструментів, дозволив дійти висновку, що на ринках превалюють процентні та валютні деривативи, а частка фінансових базисних активів (валютні, проценті, кредитні похідні інструменти) складає близько 85% від загального обсягу ринку та є досить незмінною. Необхідним напрямком дослідження кількісної складової ролі банків на ринку ПФІ є аналіз інституціональної структури суб'єктів ринку ПФІ(табл.3.4).

Таблиця 3.4

Структура позабіржового ринку похідних фінансових інструментів за видами інструментів та учасниками ринку, млрд. дол. США

Інструменти/ інститути	Номинальна вартість відкритих угод станом на кінець року					
	2011 р	Частка у загальному обсязі ринку, %	2 012р.	Частка у загальному обсязі ринку, %	2013р	Частка у загальному обсязі ринку, %
Процентні деривативи, у т.ч.	504 117	78%	489 706	77%	584 364	82%
- підзвітні ділери	157 348	24%	116892	18%	96197	14%
- ін.. фінансові установи	310518	48%	338083	53%	469611	66%
- нефінансові установи	36252	6%	34731	5%	18556	3%
Валютні деривативи	63 381	10%	67 358	11%	70 553	10%
- підзвітні ділери	27953	4%	28834	5%	31206	4%
- ін.. фінансові ус установи	25916	4%	28831	5%	30552	4%
- нефінансові установи	9512	1%	9693	2%	8794	1%
Фондові деривативи	5 982	0,9%	6 251	1%	6 560	0,9%
- підзвітні ділери	2 257	0,3%	2 149	0,3%	2 097	0,3%
- ін.. фінансові установи	2 992	0,5%	3 347	0,5%	3 874	0,5%
- нефінансові установи	733	0,1%	755	0,1%	588	0,1%
Товарні деривативи	3 091	0,5%	2 587	0,4%	2 206	0,3%
Кредитні деривативи	28 626	4%	25 068	4%	21 020	3%
- підзвітні ділери	-	-	14 149	2%	11 053	2%
- ін.. фінансові установи	-	-	10 719	2%	9 779	1%
- нефінансові установи	-	-	200	0%	188	0%
Інші	42 612	7%	41 611	6,6%	25 480	4%
Усього, у т.ч.	647 809	100%	632 581	100%	710 183	100%
- підзвітні ділери	-	-	162 024	26%	140 553	20%
- ін.. фінансові установи	-	-	380 980	60%	513 816	72%
- нефінансові установи	-	-	45 379	7%	28 126	4%
- інші	-	-	44 198	7%	27 686	4%

Джерело: дані Банку Міжнародних Розрахунків, липень 2014р.

Зазначимо, що спеціалісти Банку міжнародних розрахунків досліджують інституціональну структуру неорганізованого ринку ПФІ, розподіляючи учасників ринку ПФІ на три категорії – підзвітні дилери, інші фінансові установи та нефінансові установи.

До категорії підзвітних дилерів відносяться в основному комерційні та інвестиційні банки, головний офіс яких розташовано в одній з 13 країн, які беруть участь в дослідженнях БМР.

До категорії інших фінансових установ відносяться фінансові установи, які не класифіковані як підзвітні дилери, в тому числі центральний контрагенти, банки, фонди та небанківські фінансові установи, та є кінцевими користувачами фінансових інструментів.

Тому у наведеній таблиці аналізується використання різних видів похідних інструментів по визначених категоріях суб'єктів ринку. Наведені дані свідчать, що банки та інші фінансові установи здійснюють близько 90% від всього обсягу операцій на ринку ПФІ.

Слід зазначити, що однією з проблем дослідження світового ринку ПФІ є недостатній рівень його транспарентності.

Так, за даними Управління контролеру грошового обігу США [11], двадцять п'ять банків країни володіють майже 100% номінальної вартості усіх існуючих похідних фінансових інструментів, з них чотири - володіють 92% загальної номінальної вартості, що свідчить про монополію та концентрацію на ринку та приводе до посилення впливу асиметрії інформації та відповідно - зменшенню прозорості інформації щодо їх діяльності.

Російський вчений М.Єршов відзначає, що прагнення учасників ринку до оптимізації балансів (в тому числі «перепакуння» зобов'язань, успадкованих від кризи), пошук нових джерел прибутковості та страхування ризиків призвело до зростання обсягів ринку ПФІ, особливо його позабіржових частини до рівня передкризового 2007р.[15] Особливу занепокоєність викликає той факт, що фінансові холдинги США (яким належать 34,7% сукупних активів американської банківської системи) збільшили обсяги похідних фінансових інструментів на 72% при зростанні реальних активів лише на 23%. Варто зазначити, що номінальна вартість похідних фінансових інструментів в портфелі

25 провідних банків США перевищує вартість їх активів у середньому у 21 раз, а для окремих банків цей показник сягає 50. Цей показник перевищує майже на 40% аналогічний показник передкризового 2007р.

Щодо вітчизняного ринку ПФІ, слід визначити наявність значного відриву розвитку національного від світового ринку ПФІ. На сьогодні ринок деривативів в Україні розвинений слабо, а відповідно і доходи, що можуть отримувати банки від проведення таких операцій, є досить несуттєвими.

Так, за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, загальний обсяг торгівлі похідними цінними паперами у 2013р складав близько 1% від загального обсягу торгів цінними паперами, та в абсолютному вимірі сягнув 18,01 млрд. грн., або 2,2 млрд. дол. США. У порівняння з 2012р. цей показник зменшився на 27,6% або в абсолютному вимірі на 6,90 млрд. грн. Разом з тим, на 12,6% збільшилась кількість похідних цінних паперів, внесених до біржових списків організаторів торгівлі. Загалом, можна зробити висновок, що вітчизняний ринок ПФІ поступово розвивається у напрямку надання нових можливостей для економічних агентів, але все ще залишається непривабливим для останніх з точки зору обсягів операцій. Визначені тенденції пояснюються тим, що, по-перше, національний ринок ПФІ знаходиться в процесі свого становлення, по-друге, відсутністю економічного, інституціонального та законодавчого підґрунтя для організації його ефективного функціонування. Разом з тим, зважаючи на прагнення українських банків до світової інтеграції, варто враховувати світові тенденції розвитку цього сегменту фінансового ринку з метою урахування особливостей його організаційної структури, впливу на загальноекономічний розвиток, та відтам – створення ефективної системи регулювання, яка б відображала як світові тенденції, так і особливості національної фінансової системи.

Поточний стану розвитку ринку ПФІ, наслідки його діяльності у світлі світової фінансової кризи, на нашу думку, вимагає ретельного аналізу ролі та функцій його суб'єктів, зокрема банків,

саме з урахуванням саме цих особливостей їх прояву у масштабах загальноекономічної системи.

За результатами дослідження можна зробити висновки, що банки виконують на ринку ПФІ свої загально економічні функції, але кожна з них набула дещо специфічного змісту в середовищі ринку ПФІ. Аналіз прояву функції банків на ринку ПФІ дає змогу стверджувати, що роль банків на ринку ПФІ в сучасних умовах має здебільшого дестабілізуючий характер та призводить до підвищення рівня системних ризиків економічної системи. Тому вважаємо, що подальше дослідження діяльності банків на ринку ПФІ, визначення їх ролі та функцій створює підґрунтя для постійного моніторингу розвитку ринку ПФІ, визначенню його впливу на фінансовий сектор економіки, та відтак стає основою для розробки ефективної системи регулювання ринку ПФІ, діяльності банків на ньому та відтам - досягнення фінансової стабільності економічної системи в цілому.

3.3. Визначення привабливості українських банків для клієнтів із застосуванням багатовимірної аналізу в системі STATISTICA

Одним із основних критеріїв, на основі яких клієнт обирає банк для співробітництва, є здатність останнього надавати певний спектр послуг та продуктів у необхідний час, оперативно та за розумними цінами. Тобто клієнт очікує гарантії якості обслуговування. Метою нашого дослідження є визначення факторів впливу на підвищення привабливості банку для клієнтів та груп банків-лідерів і банків-аутсайдерів згідно показників, що досліджуються.

Для проведення аналізу нами було відібрано 30 банків України, які частково представляють першу, другу та третю групи банків за рейтингом НБУ. Для аналізу вибраного переліку банків нами було виділено наступні показники (табл.3.5):

Показники фінансової стійкості та маркетингові показники по банкам України за станом на 01.10.2012 р.

№	Показники	x1 (частка банку на ринку банківських послуг, %)	x2 (середньорічна відсоткова ставка за банківськими депозитами в національній валюті, %)	x3 (широта продуктового ряду, од.)	x4 (коефіцієнт поточної ліквідності)	x5 (відповідність власного капіталу активам)	x6 (коефіцієнт боргового навантаження)
1	КРЕДИТПРОМБАНК	1,72	16,25	4	144,94	0,17	1,55
2	БАНК ФОРУМ	1,61	10,00	5	67,15	0,14	1,54
3	"ПІВДЕННИЙ"	1,33	14,65	10	59,36	0,16	0,98
4	ЕРСТЕ БАНК	0,34	18,50	6	81,40	0,12	5,68
5	"ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА"	0,32	17,60	8	48,45	0,21	1,95
6	ВІЕЙБІ БАНК	1,40	14,00	8	73,44	0,04	10,11
7	БАНК КРЕДИТ ДНІПРО	1,06	14,75	6	97,00	0,07	3,95
8	"ХРЕЩАТИК"	0,99	16,00	7	54,84	0,07	3,63
9	ІМЕКСБАНК	0,64	15,60	12	104,04	0,15	3,13
10	КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	0,76	16,00	7	51,08	0,11	3,30
11	УНІКРЕДИТ БАНК	0,20	12,20	7	61,51	0,14	4,07
12	УНІВЕРСАЛ БАНК	0,80	14,78	7	78,42	0,07	6,28
13	ПРАВЕКС-БАНК	0,80	13,50	6	100,05	0,18	1,49
14	БТА БАНК	0,36	13,00	5	143,97	0,27	1,70
15	"КІЇВСЬКА РУСЬ"	0,83	11,50	6	62,18	0,08	3,30
16	"СОЮЗ"	0,08	13,00	1	51,18	0,08	6,07
17	МАРФІН БАНК	0,41	13,50	11	62,52	0,11	2,78
18	ПІВДЕНКОМБАНК	0,47	14,40	6	82,30	0,08	3,68
19	МЕГАБАНК	0,42	15,75	8	94,75	0,14	2,47
20	"ТАВРИКА"	0,64	18,50	9	64,07	0,08	4,33
21	ПІРЕУС БАНК МКБ	0,28	15,00	6	141,78	0,13	4,48
22	УКРІНБАНК	0,47	16,00	11	61,09	0,15	2,19
23	АКТАБАНК	0,47	13,50	5	91,87	0,09	1,68
24	КРЕДОБАНК	0,58	12,75	9	54,09	0,19	0,61
25	ПЛАТИНУМ БАНК	0,70	14,00	5	176,86	0,10	1,44
26	"КЛІРИНГОВИЙ ДІМ"	0,16	15,00	8	154,98	0,14	1,07
27	ПЕРШИЙ УКР.МІЖНАРОДНИЙ БАНК	2,78	14,50	5	68,34	0,12	2,67
28	БРОКБІЗНЕСБАНК	2,36	13,00	8	77,00	0,13	2,09
29	ОТП БАНК	2,63	14,70	5	48,50	0,15	3,33
30	ДЕЛЬТА БАНК	1,46	17,30	15	61,60	0,06	7,35
СЕРЕДНЄ ПО 30-ТИ БАНКАМ		0,90	14,64	7,20	83,96	0,12	3,30

1. Частка банку на ринку банківських послуг (відношення депозитного портфелю банку до загального депозитного портфелю банків), %;

2. Середня річна відсоткова ставка за банківськими депозитами у національній валюті, %

3. Широта продуктового ряду (кількість пропозицій банку по депозитним послугам для фізичних осіб), од.

4. Коефіцієнт поточної ліквідності, %

5. Відповідність власного капіталу активам (Відношення власного капіталу до валюти балансу (активів), %

6. Коефіцієнт боргового навантаження, %

Відібрані банки на основі обраних показників було розділено на дві групи: привабливі для клієнтів банки, тобто прибуткові банки, які мають високий рейтинг надійності повернення вкладів та банки, які протягом поточного року досягли негативних показників своєї діяльності, або непривабливі для клієнтів банки.

Використаємо модуль STATISTICA “Nonlinear Estimation”. Для оцінки впливу показників на привабливість банку для клієнтів та побудови моделі, яка визначить місце банку у певній категорії, використаємо логіт-регресію. Логіт-регресія використовується у нашому випадку оскільки залежна змінна (Var 7 “Привабливість банку для клієнтів”) приймає лише два значення: 1 – привабливий для клієнтів банк, 0 – нестабільний, непривабливий для клієнтів банк.

Проведемо дослідження кожної незалежної перемінної без врахування інших регресорів та виділемо статистично значимі фактори (в подальшому будемо вивчати тільки ці характеристики банку). Отримані результати оцінки коефіцієнтів наведені у табл. 3.6.

Побудуємо модель, що передбачає попадання банку в певну категорію.

**Оцінка впливу незалежних показників на результируючий показник
(Var 7 “Привабливість банку для клієнтів”)**

N=30	Model: Logistic regression (logit) N of 0's: 21 1's: 9 (Spreadsheet) Dep. var: Var7 Loss: Max likelihood Final loss: 13,519719505 Chi ² (6)=9,6124 p=,14199						
	Const.B0	Var1 («Частка банку на ринку банківських» послуг»)	Var2 («Середня річна відсоткова ставка за банківськими депозитами у національній валюті»)	Var3 (« Широта продуктового ряду»)	Var4 («Коефіцієнт поточної ліквідності»)	Var5 («Відповідність власного капіталу активам»)	Var6 («Коефіцієнт боргового навантаження»)
Estimate	-0,950892	0,78953	-5,28029	3,2588	-0,795313	2,9621	-0,859630
Odds ratio (unit ch)	0,386396	2,20235	0,00509	26,0180	0,451440	19,3376	0,423319
Odds ratio (range)		10,6104	0,04663	564,835 8	0,296299	269,3631	0,012795

Розрахована передбачувальна сила моделі (табл. 3.7) свідчить, що модель правильно відносить 80,95% надійних банків до категорії привабливих з точки зору клієнтів і в 55,6% випадків вгадує банки, які мають показники, що негативно сприймаються клієнтами.

У вибірку входять банки, які характеризуються різними показниками, відповідно вони по-різному сприймаються клієнтами.

Виділимо дві групи банків – лідерів та аутсайдерів ринку депозитних послуг.

Таблиця 3.7

Класифікація спостережень

Observed	Classification of Cases (Spreadsheet) Odds ratio: 5,3125 Perc. correct: 73,33%		
	Pred.	Pred.	Percent
	0,000000	1,000000	Correct
0,000000	17	4	80,95238
1,000000	4	5	55,55556

З відібраних показників для аналізу виділимо фактори, збільшення яких позитивно впливає на відношення клієнтів до банку (стимулятори), та фактори, що навпаки, зменшуючись, збільшують позитивні настрої клієнтів (дестимулятори):

x1-Частка банку на ринку банківських депозитних послуг (%) (**Var1**) – стимулятор;

x2- Середня річна відсоткова ставка за банківськими депозитами у національній валюті (%) (**Var2**) - стимулятор;

x3- Ширина продуктового ряду (од.) (**Var3**) – стимулятор;

x4- Коефіцієнт поточної ліквідності (%) (**Var4**) - стимулятор;

x5 - Відповідність власного капіталу активам (%) (**Var5**) - стимулятор;

x6- Коефіцієнт боргового навантаження (**Var6**) – дестимулятор.

Встановимо залежність між аналізованими показниками, побудувавши кореляційну матрицю (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Кореляційна матриця аналізованих показників

Variable	Correlations (Spreadsheet) Marked correlations are significant at $p < ,05000$ $N=30$ (Casewise deletion of missing data)							
	Means	Std.Dev.	Var1	Var2	Var3	Var4	Var5	Var6
Var1	1,000000	0,796300	1,000000	-0,099009	-0,042455	-0,188208	-0,094666	-0,034023
Var2	1,000000	0,133026	-0,099009	1,000000	0,353258	-0,010685	-0,073902	-0,276843
Var3	1,000000	0,379750	-0,042455	0,353258	1,000000	-0,226839	-0,040841	0,048779
Var4	1,000000	0,419358	-0,188208	-0,010685	-0,226839	1,000000	0,243523	0,185243
Var5	1,000000	0,402854	-0,094666	-0,073902	-0,040841	0,243523	1,000000	0,556093
Var6	1,481370	1,060089	-0,034023	-0,276843	0,048779	0,185243	0,556093	1,000000

З табл. 3.8 видно, що найбільша залежність спостерігається між п'ятим та шостим показниками (0,556), другим та третім (0,353) та другим та шостим (-0,277). Між іншими показниками залежність є слабкою, оскільки коефіцієнт кореляції менше $|0,25|$.

Далі скористаємося модулем STATISTICA “Cluster Analysis”. Результати кластеризації наведені у рис. 3.2-3.3, табл. 3.9-3.10.

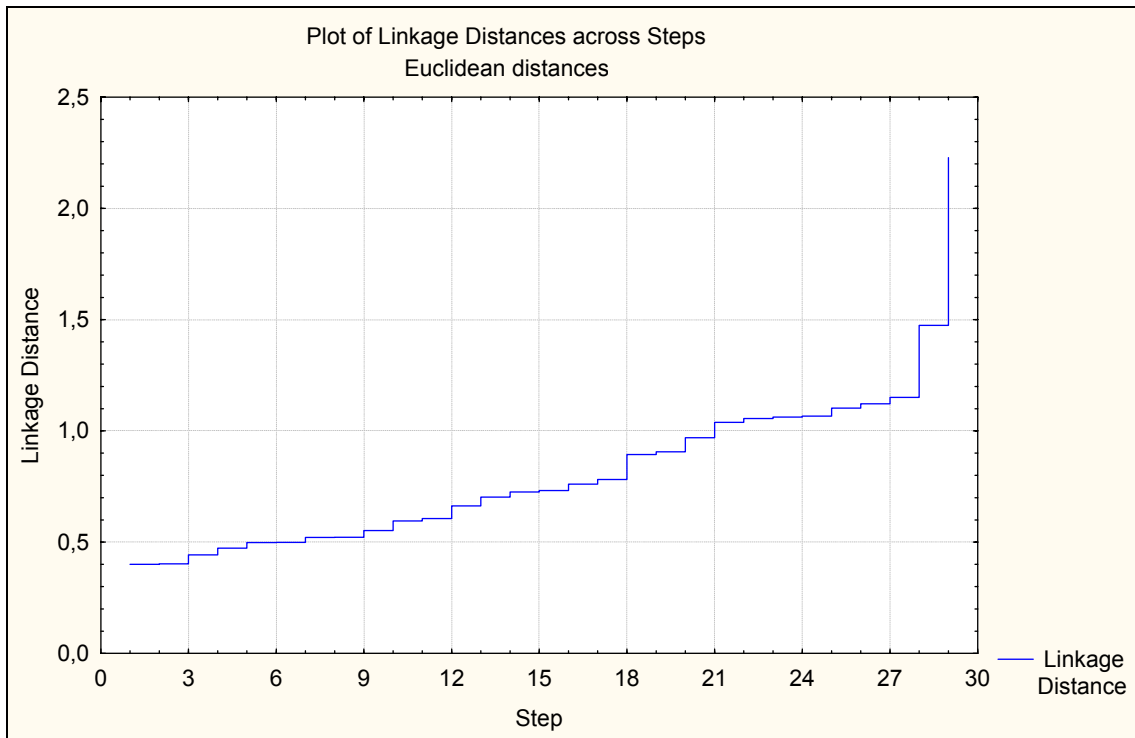

Рис. 3.2. Діаграма відстаней. Об'єднання по кроках. Евклідова відстань

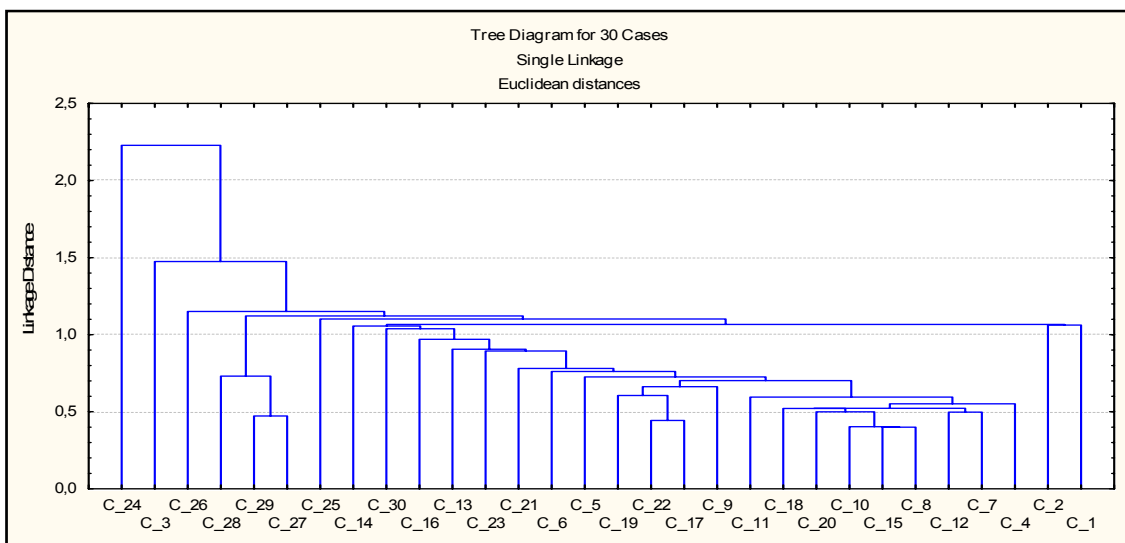

Рис. 3.3. Дендограма для 30-ти спостережень. Метод одиночного зв'язку. Евклідова відстань

Таблиця 3.9

Евклідова відстань між кластерами

	No. 1	No. 2
No. 1	0,000000	0,510370
No. 2	0,714402	0,000000

За допомогою методу К-середніх нами було виділено дві групи банків.

У 1-й кластер, згідно даних табл. 6, увійшли 19 банків, а саме: ЕрстеБанк, Фінансова Ініціатива, Кредит Дніпро, Унікредіт Банк, Універсал Банк, Київська Русь, Союз, Марфін, Південкомбанк, Тавріка, Піреус Банк, Мега Банк, Укрінбанк, АктаБанк, ВіейбіБанк, Хрещатик, Імекс Банк, Креді Агріколь Банк та Дельта Банк.

У 2-й кластер увійшли 11 банків: Кредитпром Банк, Форум, Південний, Правекс Банк, БТА Банк, Кредо Банк, Платинум Банк, «Кліринговий Дім», Брокбізнес Банк, ПУМБ, ОТП Банк.

Таблиця 3.10

Елементи кластерів та відстані до центрів кластерів

Members of Cluster Number 1 and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 19 cases	
	Distance
C_4	0,251328
C_5	0,499878
C_6	0,486377
C_7	0,271009
C_8	0,217750
C_9	0,319720
C_10	0,139643
C_11	0,258280
C_12	0,224654
C_15	0,200366
C_16	0,509814
C_17	0,247348
C_18	0,151629
C_19	0,244147
C_20	0,165252
C_21	0,395723
C_22	0,338819
C_23	0,457692
C_30	0,616611

Members of Cluster Number 2 and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 11 cases	
	Distance
C_1	0,333886
C_2	0,259313
C_3	0,485487
C_13	0,278167
C_14	0,656177
C_24	1,307732
C_25	0,526534
C_26	0,675214
C_27	0,825476
C_28	0,587676
C_29	0,850732

Розподіл банків на кластери графічно можна побачити на рис. 3.

З рис. 3.4 видно, що перший кластер характеризується меншою долею рику за депозитами фізичних осіб, але більшим

відсотком за депозитами фізичних осіб у грн. та більшою шириною депозитних послуг; меншим значенням поточної ліквідності, меншим відношенням власного капіталу до активів та білим значенням коефіцієнта боргового навантаження.

З графіку також видно, що у виділених кластерах 2-й показник, а саме розмір відсоткової ставки за депозитами у національній валюті, незначним чином відрізняється один від одного.

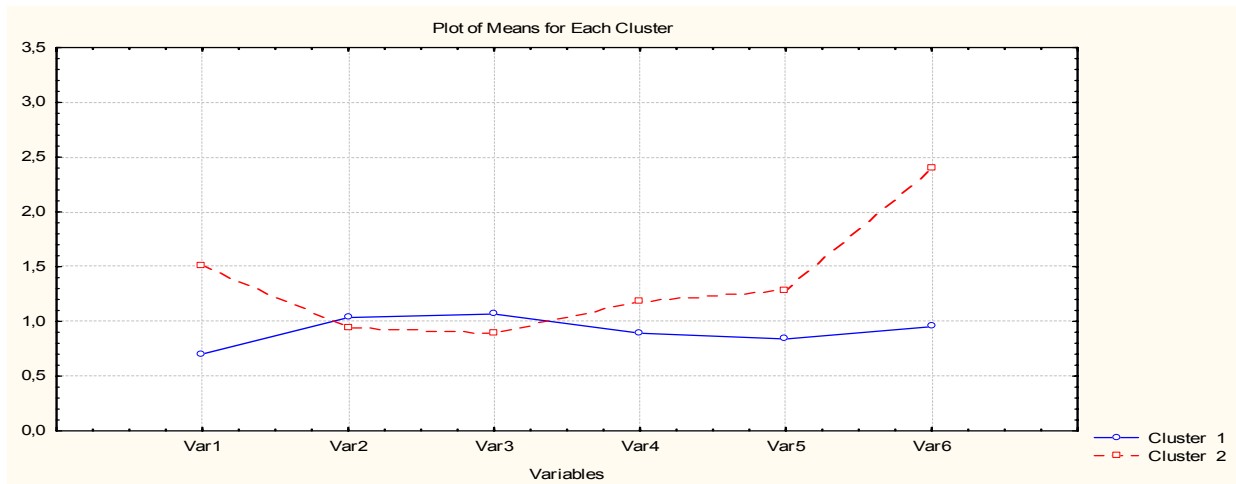

Рис. 3.4. Графік середніх для кожного кластеру

Це підтверджує наш попередній висновок, що українські банки пропонують своїм клієнтам більш-менш однакові продукти, і ціни як за депозитами, так і за кредитами практично не відрізняються.

Таким чином, банки, що увійшли до другого кластеру є більш стабільними та надійними, а отже, й привабливішими для потенційних клієнтів, - тобто лідерами ринку депозитних послуг.

Далі перевіримо проведену нами кластеризацію на якість. Для цього проведемо дисперсійний аналіз (табл. 3.11).

У табл. 3.11 представлено значення міжгрупових (Between SS) та внутрішньогрупових (Within SS) дисперсій ознак. Чим менше значення внутрішньогрупової дисперсії, та чим більше значення міжгрупової дисперсії, тим достовірніше ознака характеризує приналежність об'єктів до кластеру, та тим «якісніше» кластеризація.

Параметри F та p також характеризують внесок ознак у розбиття об'єктів на групи. Більші значення F та менші значення p

відповідають кращій кластеризації. Ознаки з великим значенням р (більшим за 0,05) можна з процедури кластеризації вилучити.

Таблиця 3.11

Дисперсійний аналіз

Variable	Analysis of Variance (Spreadsheet)					
	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
Var1	4,58891	1	13,79982	28	9,31095	0,004945
Var2	0,06302	1	0,45016	28	3,91974	0,057628
Var3	0,23436	1	3,94774	28	1,66225	0,207850
Var4	0,60029	1	4,49968	28	3,73537	0,063444
Var5	1,34703	1	3,35941	28	11,22725	0,002319
Var6	14,49987	1	18,08998	28	22,44316	0,000057

В нашому дослідженні три показники мають значення р більше рекомендованого. Причому значення р третього показника (Ширина продуктового ряду) значно перевищує 0,05 і складає 0,208. Таким чином, з подальшого дослідження його необхідно виключити. Значимість другого та четвертого показників для дослідження унеможливилює їх виключення.

Наступним кроком буде оцінка первісної моделі та визначення впливу аналізованих показників на привабливість банку з погляду клієнтів окремо по виділеним групам банків (лідерам та аутсайдерам ринку депозитних послуг) (табл. 3.12-3.15, рис. 3.5, 3.6).

Таблиця 3.12

Вплив незалежних показників на результуючий показник для банків-аутсайдерів (Кластер 1)

N=19	Model: Logistic regression (logit) N of 0's: 14 1's: 5 Dep. var: Var7 Loss: Max likelihood Final loss: 9,303346741 Chi?(5)=3,2940 p=,65476					
	Const.B0	Var1	Var2	Var4	Var5	Var6
Estimate	2,68459	2,04144	-5,07857	-2,64980	4,8610	-1,97313
Odds ratio (unit ch)	14,65224	7,70170	0,00623	0,07067	129,1526	0,13902
Odds ratio (range)		22,67469	0,08820	0,05257	817,7012	0,03992

Таблиця 3.13

Класифікація спостережень (Кластер 1)

Observed	Classification of Cases Odds ratio: 19,500 Perc. correct: 84,21%		
	Pred.	Pred.	Percent
	0,000000	1,000000	Correct
0,000000	13	1	92,85714
1,000000	2	3	60,00000

Таблиця 3.14

Вплив незалежних показників на результуючий показник для банків-лідерів (Кластер 2)

N=11	Model: Logistic regression (logit) N of 0's: 7 1's: 4 Dep. var: Var7 Loss: Max likelihood Final loss: 6,002292561 Chi?(5)=2,4160 p=,78908					
	Const.B0	Var1	Var2	Var4	Var5	Var6
Estimate	-5,99894	1,24460	-0,126414	-0,422585	3,13123	-0,045526
Odds ratio (unit ch)	0,00248	3,47155	0,881250	0,655350	22,90218	0,955494
Odds ratio (range)		36,76320	0,947466	0,524102	74,90312	0,818217

Таблиця 3.15

Класифікація спостережень (Кластер 2)

Observed	Classification of Cases (Spreadsheet1) Odds ratio: 6,0000 Perc. correct: 72,73%		
	Pred.	Pred.	Percent
	0,000000	1,000000	Correct
0,000000	6	1	85,7143
1,000000	0	4	100,0000

З отриманих результатів видно, що модель краще вгадує привабливі банки для банків-аутсайдерів (92,86%) та банки, які характеризуються менш привабливими показниками для клієнтів, серед банків-лідерів (100,00%).

В цілому точних прогнозів, зроблених в сумі по двом моделям, більше, ніж при розгляді однієї вибірки.

Аналізуючи вплив вибраних показників (окрім широти

продуктового ряду – Var 3) на привабливість банку з погляду клієнтів окремо по виділеним групам банків (лідерам та аутсайдерам ринку депозитних послуг) можна сказати, що характер впливу показників для виділених груп банків в цілому співпадає. Причому, для банків-аутсайдерів ринку депозитних послуг вплив по більшості показників є сильнішим. Так, до показників, які збільшують привабливість банку для клієнтів слід віднести частку банку на ринку банківських депозитних послуг та показник відповідності власного капіталу активам.

Коефіцієнт боргового навантаження, коефіцієнт поточної ліквідності та середня річна відсоткова ставка за банківськими депозитами у національній валюті здійснюють зворотній вплив на привабливість банку для клієнтів. Тобто спостерігається позитивний зв'язок між змінними та ймовірністю банку отримати негативні фінансові показники.

Якість запропонованої моделі та коректність її результатів підтверджується графічно аналізом залишків (рис. 3.5 та рис. 3.6).

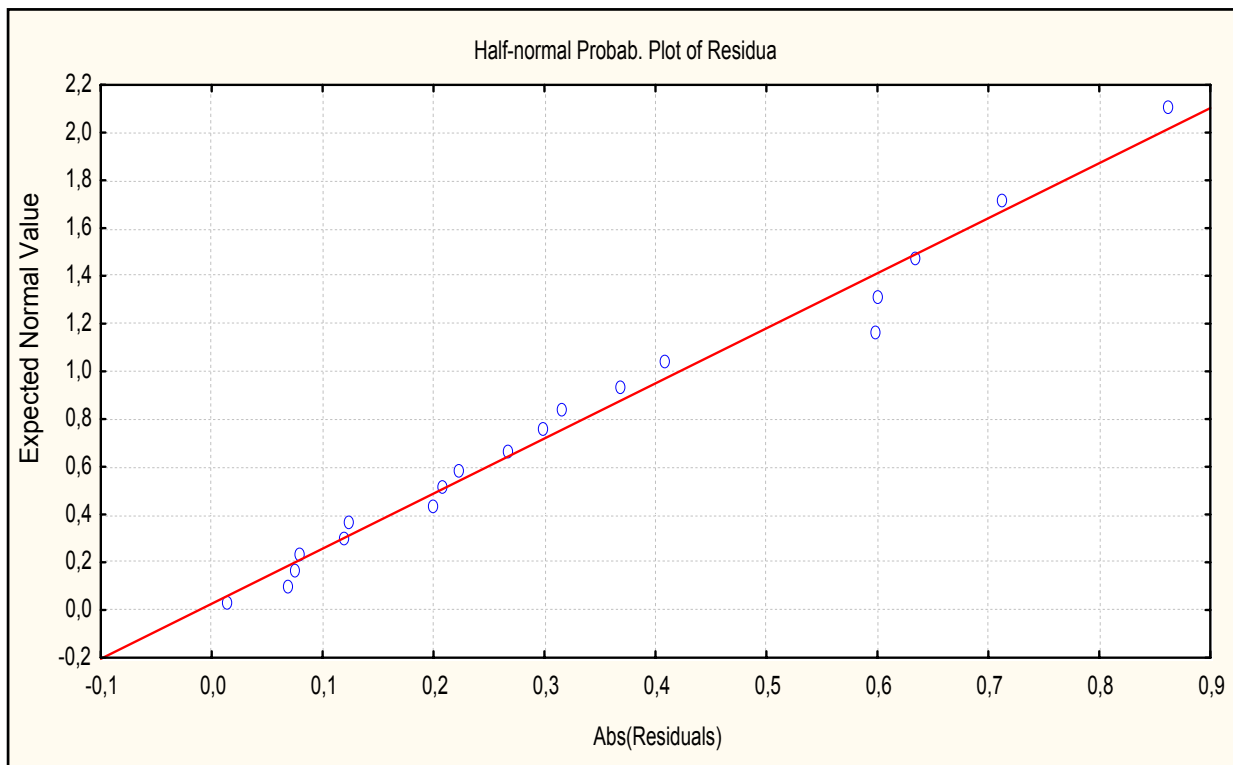

Рис. 3.5. Нормальний ймовірнісний графік залишків (Кластер 1)

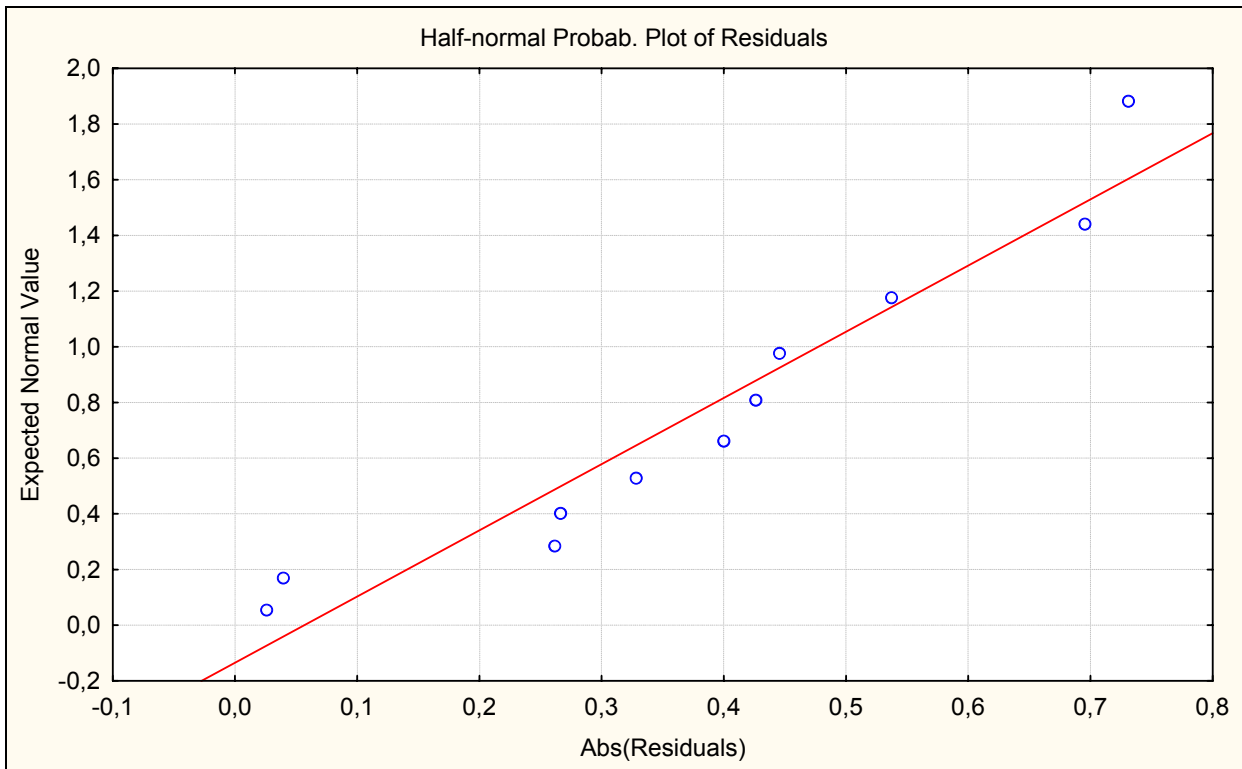

Рис. 3.6. Нормальний ймовірнісний графік залишків (Кластер 2)

Оскільки, згідно проведеного нами дослідження, до показників, які збільшують привабливість банку для клієнтів є, перш за все, частка банку на ринку банківських депозитних послуг та показник відповідності власного капіталу активам, то цілком зрозуміло, що українським банківським установам необхідно використовувати клієнт-орієнтовані інструменти маркетингу (зокрема індивідуалізацію), як засобу збільшення прибутків, при розробці внутрішніх бізнес-процесів. А для успішного впровадження клієнт-орієнтованого підходу необхідно провести ряд взаємопов'язаних організаційних перетворень, що стосуються змін структури банківської установи, перегляд її бізнес-процесів, розробки програм вдосконалення продуктів та сервісу, перетворення корпоративної культури, стану системи маркетингових комунікацій. І тільки за таких умов внутрішнім результатом діяльності банку стане поліпшення фінансових показників, а зростання задоволеності клієнтів сприятиме формуванню та зміцненню його репутації (зовнішній результат).

РОЗДІЛ 4

ІННОВАЦІЙНА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА У ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ

4.1. Домінанти співпраці банків, недержавних пенсійних фондів і страхових компаній щодо активізації інвестиційної діяльності на фінансовому ринку

Трансформація фінансового сектору зумовлює розвиток економічних систем і структурних змін, які стають об'єктом дослідження на макроекономічному рівні. Й. Шумпетер визнав, що без розвитку немає підприємницького прибутку, а без останньої не буває розвитку [1, с. 251]. Важливим політико-економічним і управлінським завданням є удосконалення фінансового регулювання для формування моделі стійкої фінансової системи. Сучасні інституціональні перетворення мають сприяти формуванню і розвитку фінансового сектора.

Фінансовий сектор є важливим сектором національної економіки, де відбувається формування і розподіл фінансових ресурсів та послуг. В Україні фінансовий сектор є банкоцентричним. В. Базилевич констатує, що економіка є складною відкритою системою, далекою від рівноваги, формує колосальний потенціал для нових конструктивних ідей в економічній науці, зокрема в фінансах – фінансиалізація, що відбиває кардинальні зрушення в структурі світової економіки, пов'язані з гіпертрофованим домінуванням фінансового сектору [2, с. 111].

Світова економіка характеризується системною інтеграцією міжнародних і регіональних фінансових секторів, переоцінкою ризиків у застосуванні різноманітних фінансових інструментів, розвитку міжнародної економічної інтеграції. Зростаючі геополітичні ризики в фінансовому секторі зумовлюють поглиблення економічних кризових явищ. Економічна криза є

переломним моментом розвитку економічної системи, що поєднується з порушеннями її функціонування на одному або декількох ринках, протиріччями виробництва й споживання, суспільним характером виробництва й приватнокапіталістичною формою присвоєння (К. Маркс), що виникають із певною циклічністю в результаті порушення пропорцій на мікро-, мезо- або макрорівнях економіки.

Однієї із ключових характеристик економічних криз є порушення пропорційності. У процесі розвитку світової економіки відбувається трансформація економічних криз і циклів. У 2014 році зниження ринкової волатильності в світовій економіці сприяє зростанню оптимізму серед інвесторів, поверненні інвесторів на ринки фінансового капіталу країн, що розвиваються, у пошуках більшої прибутковості.

Перспективи глобальної економіки пов'язані зі стабілізацією економічної ситуації в США, зростанням привабливості американських активів. Реалізація політики кількісного пом'якшення (QE – quantitative easing) є важливою для глобальної економіки, оскільки, по-перше, на багатьох історичних етапах жорсткість грошово-кредитної політики в США супроводжувалася як потрясіннями на світових фінансових ринках, так і погіршенням економічної ситуації в окремих країнах. По-друге, оскільки центральні банки підтримують низький рівень базових ставок, тому їм складніше адаптуватися до жорстких умов. Тому вихід США із програми кількісного пом'якшення може стати чинником зміни ситуації в глобальній економіці й на світовому фінансовому ринку. Адекватно зростуть ризики на ринках фінансового капіталу і цінних паперів: ринковий ризик через знецінення активів; процентного ризик – підвищення ставок; кредитний ризик – знецінення національних валют.

Інституціональні засади фінансового сектора потребують поступальної адаптації понятійного апарату інституціональної економічної теорії до сегменту фінансового ринку. Глобальна фінансово-економічна криза продемонструвала недосконалість в

організації й функціонуванні світового фінансового сектора, прорахунки як національних, так і наднаціональних регуляторів. Багатофакторність і системний характер світової фінансової кризи потребують аргументації на основі застосування теорії ринкового регулювання, макроекономічних концепцій, структурних моделей прогнозування (правила ІВВ, Тейлора), концепцій тимчасової вартості грошей, математичної логіки.

Правило Тейлора описує застосування традиційних монетарних методів і реакцію цільової процентної ставки Федеральної резервної системи на інфляцію та економічні цикли. Проте воно не враховує сучасні нетрадиційні методи монетарної політики, такі як програми кількісного пом'якшення з боку ФРС або антикризові операції довгострокового рефінансування банків з боку Європейського центрального банку. Теорія реального ділового циклу по суті дозволяє виявити лише деякі характеристики циклічності, але не її причини. Оцінка ефективності інструментів подолання наслідків глобальної фінансової кризи полягає в моделюванні процесу подолання наслідків кризи, оцінці ефективності інструментів подолання наслідків кризи на основі застосування методу дисконтних грошових потоків.

Фінансовий ринок пов'язаний з діяльністю фінансових установ. В економічній літературі під фінансовим сектором розуміється фінансовий ринок, який забезпечує накопичення і розподіл інвестиційних ресурсів та фінансових послуг, взаємодію виробників і споживачів цих послуг за правилами, визначеними державою та її регуляторними органами [3]. Складовими фінансового ринку виступають ринок банківських послуг, ринок кооперативного кредитування, страховий ринок, фондовий ринок, ринок інвестиційних послуг, недержавних пенсійних послуг та інші ринки фінансових послуг.

Міжнародні ринки капіталу свідчать про збільшення вкладів інституційних інвесторів в активи країн з ринками, що розвиваються. За період з 30 квітня по 28 травня 2014 року чисте заслучення капіталів в акції й облігації країн Азії, Східної Європи,

Латинської Америки й країн Африки й Близького Сходу склав 6,1 млрд. дол. США, з яких 1,9 млрд. дол. США – вкладення в акції й 4,2 млрд. дол. США – вкладення в облигації. Інвестори, що здійснюють вкладення у фонди акцій, були орієнтовані на країни Східної Європи (42%) і Латинської Америки (36%). Найбільший обсяг інвестицій у фонди облигацій відноситься до Латинської Америки (45%).

У довгостроковій перспективі очікування ринку менше впливатимуть на тренд і довгострокову динаміку товарно-сировинних цін, а більше залежатимуть від основних макроекономічних показників. Однією з основних причин сучасних економічних криз є відрив деривативів від реального капіталу, що зумовлює формування зовнішніх державних боргів у багатьох країнах. За даними Конференції ООН по торгівлі й розвитку, частка інституціональних інвесторів на ринках товарних деривативів зросла з 25% в 1990-х роках до 85% в 2012 році. Це зумовило підвищення волатильності цін на сировинних ринках, оскільки в короткостроковому періоді ціни почали залежати від очікувань учасників фінансових ринків, що здійснюють торгівлю похідними інструментами на сировинні товари.

Європейські країни (Австрія, Бельгія, Німеччина, Греція, Іспанія, Італія, Португалія, Словаччина, Франція й Естонія) (6 травня 2014 року) уклали угоду про поетапне введення податку на фінансові транзакції з акціями й деякими похідними інструментами не пізніше 1 січня 2016 року.

Особливої уваги заслуговують напрями державної політики щодо розвитку фінансового ринку. Дослідження провідних фахівців в сфері макроекономічного і державного регулювання фінансового сектора і ринку П. Кіндлебергера, К. Кутнера, Ф. Модільяні, Дж. Ван Хорна, У. Шарпа присвячені оцінці ефективності використаних інструментів подолання наслідків кризи як основи для формування середньотермінової стратегії відновлення світового фінансового ринку, розробки довготермінових прогнозів розвитку

світової економіки й оцінки перспектив подальшого розвитку світового фінансового сектора.

Розвитку теорії фінансів в умовах відкритої економіки і посилення фінансової безпеки присвятили праці вітчизняні вчені-економісти Бесчастний А. В. [4], Виговська Н. Г. [5], Герасименко О. М. [6], Зверяков М. І. [7], Фомін М. В. [8]. Білорус О. Г. визнає, що країни, які перейшли до нової постіндустріальної економіки, в умовах структурної кризи в фінансовому секторі, при поглибленні і загостренні валютно-курсних конфліктів зацікавлені в створенні глобальної структури (фінансового світового уряду) із широкими контрольними й координаційними функціями [9, с. 33–40].

Актуальним є дослідження моделей державного регулювання в умовах кризи, а також напрямів уніфікації й стандартизації механізмів наднаціонального регулювання; проведення скоординованих інтервенцій і реформ, синергетичний ефект від яких досягається завдяки поглибленню глобалізації; модернізація системи централізованого регулювання на базі мегарегулятора. Директор-Розпорядник МВФ Крістин Лагард визначає необхідність оперативних дій у сфері реформ, додавши, що реформи можуть підштовхнути зростання економіки як у короткостроковому періоді, так і в довгостроковій перспективі [10].

Наднаціональні регулятори координують дії по подоланню наслідків кризи різними національними державами, а національні регулятори розробляють інструменти подолання наслідків кризи [11, 12]. На практиці інструменти подолання наслідків кризи мають грошовий (державні інвестиції, вкладення капіталу, створення резервів при використанні гарантій) і тимчасовий характер. З фіскальних інструментів подолання наслідків кризи найбільш ефективним є державні інвестиції.

У глобальній економіці національні регулятори країн з ринком, що формується, зіштовхуються з труднощами транзитивного періоду. З початку кризи в балансах приватних і державних установ зростає частка позикових коштів і вони стали більш чутливими до змін як

внутрішніх, так і зовнішніх умов. Це зумовлює зростання макроекономічних дисбалансів, а участь іноземних інвесторів у діяльності внутрішніх ринків облігацій створює для деяких країн додаткове джерело волатильності на ринках і тиск на потоки капіталу. Експерти МВФ вважають, що ці зміни призвели до виникнення «системної невідповідності ліквідності», тобто до розбіжностей між потенційними масштабами відтоку капіталів і можливостями місцевих інститутів і «маркет-мейкерів» (особливо міжнародних банків) перенаправляти ці потоки [13].

Це обмеження може збільшувати вплив будь-яких шоків, що виникають в інших країнах, і поширювати вплив на ціни активів, особливо якщо компанії з управління активами намагаються хеджувати ризики завдяки позиціям на більш ліквідні, але не пов'язаних з відповідними країнами ринках. Ця невідповідність може призвести до того, що регулятори будуть змушені надавати ліквідність конкретним ринкам, які переживають волатильність, для збереження місцевих облігаційних і грошових ринків та стримування поширення вторинних ефектів на інші країни.

Фінансові ризики мінімізує хеджування, яке здійснюється за допомогою похідних фінансових інструментів. Богдан Т. П. при дослідженні глобального «апетиту до ризиків», глобальної ліквідності, вартості позичкового фінансування для державного й приватного секторів економіки визнає, що нестабільність фінансового стану банків, підвищення процентних ставок для корпоративного сектору та витіснення державними позиками приватних інвестицій потребує оцінки впливу глобальних факторів і внутрішньокраїнних ризиків на рівень спредів для країн із ринками, що формуються, та рівень спреду «ЕМВІ-Україна» [14, с. 33–46]. Примостка Л. О., Краснова І. В. визначають стратегічні напрями розвитку національного строкового ринку, такі як розширення фінансового інструментарію, автоматизація внутрішньої торгової інфраструктури, розвиток електронної торгівлі, а також залучення до біржових торгів індивідуальних інвесторів [15, с. 56–65].

Роль квазіринкових методів зводиться до того, що вплив на ринок регулятора відбувається опосередковано. Держава може впливати на ситуацію у світовій економіці за допомогою ведення переговорів з потужними гравцями фінансового ринку і рейтинговими агентствами. Відповідно до директив Базеля II й III роль рейтингів для банків зростає і впливає на визначення розмірів необхідного капіталу. На практиці зміна суверенного рейтингу або рейтингів емітентів може впливати на фінансовий ринок. Прогнози щодо перегляду рейтингів можуть впливати на фінансовий ринок більше, ніж безпосередня їхня зміна. Тому державні регулятори застосовують вербальні інтервенції для запобігання зниженню рейтингів.

Державне регулювання потребує підтримки нових інститутів, фінансових інструментів та послуг; впровадження сучасних технологій і стандартів управління; підвищення конкурентоспроможності національних фінансових установ шляхом підвищення рівня їх капіталізації, диверсифікованості та якості активів; переорієнтації попиту вітчизняних суб'єктів господарювання на внутрішні джерела фінансових ресурсів.

Важливо визначити теоретичні позиції, що пояснюють підходи до проблем циклічності розвитку фінансових ринків. Економічна теорія відповідно до теорії «порядку з хаосу» визначає, що економічні процеси не можуть бути як тільки лінійними, так і мати винятково хаотичний характер. В умовах нестійкості суспільно-економічних систем для дослідження варто використовувати поняття «стабільного часу». М. Д. Кондратьєв при визначенні поняття «інновація» визнав, що при протіканні інноваційних процесів астрономічний час стискується і відбувається інтенсифікація економічних процесів. Вважаємо, що це стосується і фінансових інновацій.

Вітчизняний фінансовий ринок по багатьом позиціям корелює з міжнародними площадками, тому при волатильності на глобальних ринках піддається спекулятивним настроям і «шуму гри», що виникає поза межами України. Національні суб'єкти

господарювання реального сектора економіки орієнтовані на короткотермінові інвестиційні проекти. Це зумовлено тим, що на фондовому ринку зберігається спекулятивний характер фінансових операцій і незначні обсяги інвестування, зумовлені непрозорістю діяльності емітентів, низьким рівнем їхнього корпоративного управління.

Фінансовий ринок сприяє залученню й мобілізації фінансових ресурсів, розміщенню капіталу, а також трансформації заощаджень, у тому числі пенсійних, в інвестиції. Зростає роль ефективності управління фінансовими активами і діяльності компаній з управління активами. Компанії з управління активами повинні мати навички пікінгу (мікропрогнозування; дозволяє здійснити пошук недооцінених активів, придбання яких дає змогу отримати прибуток у майбутньому) і таймінгу (дозволяють визначати зміни на ринку). Для оцінки навичок варто використовувати атрибуційний підхід, який дозволяє результати поділяти на випадкові та не випадкові, а також декомпонувати їх на складові залежно від вимог у кожній конкретній ситуації.

Недостача фінансових ресурсів, відсутність можливості рефінансувати свої борги, як наслідок відтоку капіталу може призвести до поглиблення спаду в економіці й наступній кризі. Розвиток ринку інвестиційних ресурсів потребує підвищення ролі державного регулювання, особливо на ринку ліквідності. Для залучення внутрішніх фінансових ресурсів країни і активізації процесу «заощадження-інвестиції» важливо сприяти стимулюванню діяльності інституціональних інвесторів та попередженню маніпулюванням на фінансовому ринку.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 21.04.2011 р. № 3267-VI внесені норми, які визначають поняття «маніпулювання на фондовому ринку», а також відповідальність за такими маніпуляціями. Виявлення маніпулювання є складним заходом: потребує фінансового аналізу підозрілих операцій з цінними паперами.

Об'єктивна оцінка операцій на фондовому ринку потребує необхідної інформаційної (доказової) бази. На практиці поняття «маніпулювання на фондовому ринку» в чинному законодавстві і на фінансовому ринку відрізняються, тому для протидії маніпулюванням ринком цінних паперів доцільно визначити критерії відхилення ціни ліквідних цінних паперів.

У сучасній економіці налагодження і підтримка бізнес-контактів супроводжується розширенням електронної торгівлі, що свідчить про формування величезного сегмента ринку, який розвивається досить динамічно. З позиції теорії фінансів особливої уваги заслуговують особливості ціноутворення на ринках фінансового капіталу і цінних паперів, формування попиту, вплив електронної торгівлі на трансакційні витрати фінансових посередників.

Прискорення глобальних процесів у світовій економіці зумовлено інтенсифікацією взаємодії економічних, політичних і технологічних факторів. Структурні економічні протистояння посилюють глобальні дисбаланси, які становлять небезпеку для довгострокової фінансової стабільності і можливостям розвитку інвестиційної діяльності.

Інвестиційна діяльність фінансових посередників має кооперуватися з операційною й фінансовою їх діяльністю. Це забезпечується сукупним формуванням фінансових потоків по конкретних видах діяльності в конкретний період часу. Матеріалізація інвестиційної діяльності має бути забезпечена фінансуванням. У процесі інвестиційної діяльності фінансові посередники повинні проаналізувати можливі джерела й способи інвестування реального сектора економіки; визначити методи і параметри інвестиційної діяльності; розглянути додаткові вигоди і втрати від застосування того або іншого методу інвестування; прийняти кінцеве інвестиційне рішення та скласти графік його реалізації.

Пошук консенсусу при визначенні доцільності інвестиційної діяльності має принципове значення для розвитку фінансових

посередників. Інвестиційна діяльність об'єднує багатьох економічних суб'єктів, різноманіття форм і рівнів прояву, перманентний характер і внаслідок цього безліч етапів, стадій процесу узгодження на різних рівнях цілей і завдань. Реалізація ефективних інвестиційних проектів з метою створення нових виробничих фондів і для модернізації діючих виробництв є запорукою подолання кризових явищ.

Механізм узгодження інтересів інвесторів і господарських систем, що здійснюють інвестиційну діяльність має властивість антиципації, що включає сукупність взаємозалежних складових для усунення порушень збалансованості між інноваційною й інвестиційною діяльністю та визначає необхідність удосконалювання механізму управління інвестиційними ресурсами для більш рівномірного їхнього розподілу.

Теоретичний розвиток питань державного регулювання банків і інвестиційного кредитування було представлено в працях таких провідних закордонних учених-економістів, як М. Блейр, Р. Брейлі, А. Дамодаран, Роберт С. Каплан, Т. Коллер, Т. Коупленд, С. Майєрс, С. Макдоналд, Дж. Мурін, П. Нобель, Девід П. Нортон, П. Сапієнца, Дж. Сінки мол., Дональд Г. Сімонсон, Джордж Х. Хемпел, К. Хопт. Пріоритети розвитку банків в умовах глобалізації економічних процесів досліджували вітчизняні вчені Брітченко І. Г. [16], Вожжов О. П. [17], Дзюблюк О. В. [18], Довгань Ж. М. [19], Череп А. В. [20], Корнилюк Р. В. [21], Шпачук В. В. [22].

Універсалізація банків супроводжується розвитком обслуговування корпоративних клієнтів, роздрібною і інвестиційною бізнесів, що потребує універсалізації управління банківськими операціями та розробки універсальних політик. У сучасній економіці клієнти банків зацікавлені одержувати комплекс банківських послуг, тому банки розробляють структуровані банківські продукти або пакет продуктів для клієнтів. Це потребує розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури банку і підвищенню вимог до персоналу.

Стратегія управління банківськими операціями і фінансовою стійкістю в кризових умовах має забезпечувати безперебійну роботу банку як трансакційного центра, хеджування валютних і процентних ризиків у випадках, якщо банк надає банківсько-інвестиційні послуги. Вітчизняні банки, порівнянно з реальним сектором, менш піддані ризикам рефінансування зовнішнього боргу, оскільки їхня зовнішня заборгованість – 22,6 млрд. дол. США (12,7% від ВВП), а частка довгострокових інструментів у загальній структурі запозичень є вищою (76%).

Підтримка довіри до фінансового ринку потребує розробки і реалізації дієвої грошово-кредитної політики. У 2014 році Торгово-промислова палата України спростила умови підтвердження формажорних обставин, в т. ч. з метою відстрочки виконання грошових податкових зобов'язань. Частина банків потрапила під дію формажорних обставин, втративши активи в Криму і контроль над активами і заставами на тій території, де проводиться АТО.

Рейтингове агентство Moody's вважає, що один з основних ризиків банківського сектора зумовлений збільшенням частки проблемних кредитів, зокрема номінованих в іноземній валюті. В І кв. 2014 року проблемні кредити в банківському секторі України склали 37,5% від капіталу й 13,3% від загального обсягу кредитів. Поступальна девальвація гривні в 2014 році погіршила можливості позичальників обслуговувати боргові зобов'язання.

Вимоги Базеля III до ліквідності банків, які починають діяти з 2015 року, визначають вимоги щодо короткострокового показника покриття ліквідності (LCR). Національний банк України планує збільшити норматив мінімального регулятивного капіталу з 120 до 500 млн. грн. до 2018 року та 750 до 2020 року. До 2018 року планується завершити впровадження вимог Базель III. Це призведе до скорочення кількості банків, оскільки невеликі за розміром банки покинуть ринок. Відбудуться масштабні процеси злиття і поглинання банків. Прогнозується збільшення активів ТОП-25 банків з 77% до 95%.

Національний банк України має наміри нарощування частки іноземного капіталу в банківській системі до 50% і зменшення ролі держави в банківському секторі до рівня нижче за 10% до 2020 року. Варто враховувати, що іноземні банки можуть кардинально різнитися за своїм ризик-профілем, репутацією та масштабами діяльності. Це потребує посилення нагляду з огляду на ролі іноземних банків у генерації системного ризику.

У більшості країн фінансові регулятори посилюють вимоги до банківського сектора: банки зобов'язані повідомляти про міжбанківські угоди; обсяг виданих кредитів фінансовому інституту не повинен перевищувати 50% капіталу 1 рівня; посилено вимоги щодо обліку нестандартних кредитів на балансі банків (non-standard credit assets), зокрема кредитів трастам; встановлена заборона на операції на ринку РЕПО й на міжбанківському ринку під гарантії третіх осіб – банків.

Китайські регулятори у фінансовій сфері (16 травня 2014 року) – Народний банк Китаю, Комісія з регулювання банківської діяльності (China Banking Regulatory Commission, CBRC), Комісія з регулювання ринку цінних паперів (China Securities Regulatory Commission, CSRC), Комісія з регулювання страхової діяльності (China Insurance Regulatory Commission, CIRC), Державне управління на валютному ринку (State Administration of Foreign Exchange, SAFE) посилили вимоги до міжбанківського кредитування.

Представники всіх країн ЄС (16 травня 2014 року), крім Великої Британії й Швеції, підписали міжурядову угоду про Єдиний фонд оздоровлення/ліквідації проблемних банків (Single resolution fund, SRF), що буде співпрацювати разом з Єдиним механізмом оздоровлення/ліквідації проблемних банків (Single Resolution Mechanism, SRM) у рамках формування єдиного банківського союзу. Єдиний фонд оздоровлення/ліквідації проблемних банків буде фінансуватися за рахунок внесків банків; індивідуальний внесок кожного банку буде розраховуватися пропорційно частці його зобов'язань у сукупних зобов'язаннях всіх фінансових

організацій конкретної країни, а також з урахуванням ризику кожного банку. Цей фонд буде формуватися протягом восьми років до досягнення цільового рівня в 1% від суми всіх застрахованих депозитів фінансових інститутів, що функціонують у рамках єдиного банківського союзу (близько 55 млрд. євро).

Управління банківськими операціями має базуватися на принципах збалансованості, оптимальності, диверсифікованості, максимізації ефективності, орієнтації на внутрішні ресурси, орієнтації на інновації, подвійного контролю, транспарентності. Відповідно для збереження процентних ставок на низькому рівні регулятор має відходити від традиційного підходу, що не допускає вказівки майбутніх орієнтирів (*no-prescommitment policy*), до підходу, що визначає умови, до досягнення яких політика не стане більш жорсткою (*forward guidance*).

Пріоритетними напрямками для розвитку кредитування банками стануть інвестиційні кредити, кредитування малого і середнього бізнесу та іпотечне кредитування. Економічна природа та особливості системи іпотечного кредитування визначаються макроекономічною ситуацією в країні, історичними умовами державотворення, сформованою інституційною структурою економіки, нормативно-правовим забезпеченням іпотечних відносин, організаційними засадами формування та функціонування іпотечного механізму. Ефективність системи іпотечного кредитування визначається основними кредитно-фінансовими, економіко-правовими та соціально-економічними принципами.

Механізм іпотечного кредитування розглядається як система взаємодії фінансово-економічних та організаційних методів, інструментів та важелів із відповідними нормативно-правовим, інформаційним та фінансовим забезпеченням, за допомогою якого впливають банківські установи на сферу іпотечного кредитування. До основних інструментів іпотечного кредитування належать: іпотечні кредити, інструменти забезпечення іпотечних кредитів та їх сек'юритизація, фінансові інструменти акумулювання ресурсів для забезпечення іпотечного кредитування, інструменти

погашення основного боргу та сплати відсотків за іпотечним кредитом, а також інструменти державного регулювання іпотечного ринку.

Іпотечний ринок є складною системою економіко-правових відносин, які виникають на основі економічних принципів та норм у процесі акумулювання вільних грошових ресурсів між суб'єктами суспільного відтворення на фінансовому ринку з метою розміщення іпотечних кредитів і рефінансування іпотечних активів для реалізації соціальних програм. Близькість до кінцевого клієнта дає банкам і іншим постачальникам фінансових послуг, зокрема іпотечних кредитів, важливі переваги – можливість точніше оцінювати можливості розвитку і ризику.

Міжнаціональні і національні банківські системи є взаємопов'язані і взаємозалежні. Криза іпотечного кредитування, яка виникла в США, за термінологією мов «крила метелика», зумовила хвилю фінансових потрясінь загальносвітового масштабу. Стійн Классенс, Хуан А. Маркетті в праці «Перебудова глобальної банківської системи» визнають, що міжнародна фінансова криза викликала необхідність ретельного вивчення ризиків і переваг, пов'язаних з міжнародними фінансовими послугами, зокрема, з міжнародною банківською діяльністю [23, с. 14–17].

Світова фінансово-економічна криза призвела до поглиблення кризи ліквідності у банківському секторі. У 2000–2007 роках банки активно розвивали кредитування населення (іпотечні, споживчі кредити) за рахунок залучених із-за кордону кредитних ресурсів. За період з 1995 року по 2009 рік було відзначено близько 560 іноземних банківських інвестицій, що збільшило середнє число іноземних банків з 20% від загального числа банків, що здійснюють свою діяльність на місцевих ринках, до 34% [23, с. 15].

Кризові явища «відбили у країн бажання здійснювати подальшу лібералізацію своїх фінансових секторів, у тому числі в країн з ринком, що формується» [23, с. 15]. До дисбалансів, що стримують іпотечне кредитування в Україні, варто віднести такі: рівень інфляції; значні розміри відсоткових ставок за іпотечними

кредитами; низьку капіталізацію операторів іпотечного ринку; високу ризиковість іпотечних програм; нерозвиненість інфраструктури вторинного іпотечного ринку; високу територіальну концентрацію іпотечних кредитів.

В умовах перманентності кризових явищ банки згортають свої програми іпотечного кредитування, що також негативно впливає на ліквідність вітчизняної банківської системи. У 2013 році у двох банків серед 50-ти лідерів за активами з'явилися нові іпотечні програми в сегменті кредитування первинного ринку житла, зокрема Укргазбанк почав видавати кредити на нову нерухомість без обмеження щодо локалізації. Крім того, Кабінет міністрів України готує нову програму купівлі житла – через депозити, розміщені в кредитних установах.

Низька активність Державної іпотечної установи у процесі рефінансування іпотечних кредитів зумовлена обмеженістю фінансових ресурсів. У 2013 році статутний фонд Державної іпотечної установи скоротили на 20,6% – до 755,66 млн. грн. Поділяємо точку зору вчених-економістів І. Косаревої, Г. Сукрушевої, Н. Сарматицької щодо доцільності забезпечення державної підтримки іпотечного кредитування [24, с. 151–152]. Надання державних гарантій іпотечним зобов'язанням фізичних осіб Державною іпотечною установою і фінансовою компенсацією банкам частини плати за користування кредитом за пільговою процентною ставкою та державних субсидій для сплати першого внеску (частини іпотечного кредиту) для придбання житла сприятиме активізації залучення заощаджень населення для розвитку системи іпотечного кредитування.

Активізації банківського інвестиційного кредитування не сприяє недостатня капіталізація банківської системи, при якій кредитні установи не мають можливості надавати реальному сектору економіки необхідні ресурси в достатніх обсягах. Тому доцільно застосовувати синдиковане кредитування, за допомогою якого банки можуть здійснювати фінансування великомасштабних проектів, оскільки кредитні установи прагнуть до розширення меж

вузького фінансового ринку, а також одержать можливість знизити рівень ризику. У даному контексті основними напрямками стимулювання розвитку банківської системи з метою активізації інвестиційного кредитування є:

- підвищення рівня капіталізації банків;
- створення сприятливого інвестиційного клімату шляхом запровадження єдиних принципів корпоративної культури і управління, посилення захисту приватної власності потенційних споживачів і надавачів банківських послуг;
- підвищення якості та конкурентоспроможності банківських послуг;
- здійснення заходів щодо захисту прав кредиторів і вкладників;
- оптимізація управління банківськими ризиками.

В економічній літературі особлива увага приділяється сучасним імперативам економічної науки щодо закономірностей і трансформацій світ-системи в умовах формування технотронно-інноваційних укладів [9, с. 33–42]; державному нормативно-правовому регулюванню діяльності фінансових посередників і фінансових інструментів [25, с. 65–78]; підвищенню прозорості, капіталізації, ліквідності, вдосконаленню інфраструктури і посиленню захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг [26, с. 82–91]; хеджуванню ризиків на фінансовому ринку [27, с. 52–61].

За своїм фінансовим потенціалом недержавні пенсійні фонди (НПФ) займають одне з провідних положень серед сегментів фінансового ринку. У розвинених країнах більшість населення надає перевагу послугам недержавних пенсійних фондів. В сучасній економіці вітчизняні недержавні пенсійні фонди працюють в умовах соціально-економічної й політичної нестабільності, що негативно впливає на їхню фінансову безпеку та зумовлює потребу в розробленні додаткових заходів для її забезпечення. Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється через:

– банківські установи – укладання договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб;

– страхові компанії – укладання договорів страхування довічних пенсій, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»;

– недержавні пенсійні фонди – укладення пенсійних контрактів між адміністраторами НПФ та вкладниками таких фондів (юридичних та фізичних осіб).

Пенсійне страхування є системою перерозподілу доходів. Реалізація принципів соціальної справедливості, благодійності зачіпає інтереси учасників пенсійного страхування, впливає на добробут різних соціальних груп. Мортіков В. В. проводить розмежування між безпосередніми й опосередкованими інтересами роботодавців, працівників, пенсіонерів, осіб передпенсійного віку і соціально вразливих груп в пенсійному страхуванні [28, с. 41–44]. Ефективність пенсійного забезпечення залежить від науково-методичних підходів до визначення максимуму й мінімуму єдиного соціального внеску, контролю за розміщенням пенсійних коштів, перерахунку пенсій для усунення необґрунтованості різниці між особами, котрі виходять на пенсію в різні часи.

Компанія з управління активами НПФ здійснює контроль за розміщенням пенсійного капіталу в пенсійних активах відповідно до напрямів, визначених в інвестиційній декларації НПФ та у межах інвестиційних обмежень, встановлених чинним законодавством. Водночас заборонено формувати пенсійні активи за рахунок позикових (кредитних) коштів, надання майнових гарантій, забезпечених пенсійними активами, або будь-яких кредитів (позик) за рахунок пенсійних активів. Пенсійні активи не можуть бути предметом застави, на них не може бути звернене стягнення або застосована конфіскація, якщо вони були сформовані відповідно до чинного законодавства.

Цікановська Н. А. при проведенні критичного аналізу методичних підходів до діагностики фінансової безпеки НПФ в Україні, визначила необхідність виокремлення чотирьох груп індикаторів, які характеризують дохідність і прибутковість (співвідношення доходу та витрат, рівень номінального прибутку, рівень реального прибутку), ризикованість інвестицій, платоспроможність і ліквідність [29, с. 91–95]. Хоча питання оцінки інтегрального показника фінансової безпеки є дискусійним і багатовимірним поняттям, але використання запропонованого науково-методичного підходу до діагностики безпеки НПФ стане додатковим інструментом контролю ступеня захищеності фінансових інтересів учасників фонду.

Поточні результати інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів свідчать про складнощі щодо одержання реальної прибутковості, яка перевищує рівень інфляції. НПФ можуть інвестувати не більше 20% від активів в іноземні інструменти. З урахуванням позитивних тенденцій розвитку ринків цінних паперів країн, що розвиваються, і дохідності по деяким цінним паперам, то вважаємо їх у перспективі альтернативними вкладеннями НПФ.

Світовий банк здійснює заходи щодо вдосконалення пенсійних систем, зокрема рекомендує залучати єдиного зовнішнього керуючого пенсійними активами з подальшою консолідацією фондів і інвестування пенсійних активів у міжнародні портфелі. Вважаємо, що інвестування пенсійних активів закордон є дискусійним, оскільки вітчизняний реальний сектор потребує національних інвестицій.

Підвищення ефективності пенсійної системи потребує розширення інвестиційних можливостей недержавних пенсійних фондів і перегляду деяких аспектів регулювання їхньої діяльності. Для удосконалювання державного регулювання інвестиційної діяльності НПФ доцільно:

– знизити обмеження для українських НПФ по вкладенню коштів фондів у іноземні активи, а також розширити перелік

фінансових інструментів для інвестування пенсійних нагромаджень фізичних осіб;

– держава має здійснити емісію спеціальних цінних паперів, що характеризуються прибутковістю вище прогнозованої інфляції та призначені для фінансування пріоритетних інфраструктурних проектів;

– систематизувати здійснення заходів щодо оцінки і мінімізації ризиків, що виникають у процесі інвестування пенсійних активів у фінансові інструменти. Обов'язково запровадити стрес-тестування в НПФ для підвищення ефективності оцінки та управління ризиками при інвестуванні пенсійних нагромаджень у фінансові активи.

Розвиток світового страхового ринку тісно взаємозв'язаний з світовою економікою щодо акумулювання довгострокових інвестиційних ресурсів, залучення фінансових ресурсів через різноманітні пенсійні програми і програми страхування життя. В Україні ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 30.06.2014 становила 400, у тому числі страхових компаній «life» – 58, страхових компаній «non-life» – 342 (станом на 30.06.2013 – відповідно 415 компаній, у тому числі страхових компаній «life» – 62, страхових компаній «non-life» – 353).

У 2014 році порівнянні з I півріччям 2013 року на 3 294,0 млн. грн. (23,3%) зменшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій зменшився на 1 718,0 млн. грн. (16,5%). Зменшення валових страхових премій відбулося з таких видів страхування, як: страхування фінансових ризиків (зменшення валових страхових платежів на 954,9 млн. грн. (48,3%)); страхування майна (зменшення валових страхових платежів на 559,2 млн. грн. (29,4%)); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (зменшення валових страхових платежів на 503,1 млн. грн. (33,1%)); страхування відповідальності перед третіми особами (зменшення валових страхових платежів на 358,5 млн. грн. (39,1%)); страхування кредитів (зменшення валових

страхових платежів на 349,6 млн. грн. (54,3%). Збільшення валових страхових премій на 132,0 млн. грн. (17,7%) відбулося з медичного страхування (безперервного страхування здоров'я). Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за I півріччя 2014 року становила 79,0%, що на 6,2 в. п. більше в порівнянні з I півріччям 2013 року.

З метою підвищення стійкості світової фінансової системи на міжнародному рівні країни-учасниці світового страхового ринку дискутують щодо принципів оцінки фінансової стійкості страховиків і поступального введення підвищених нормативів достатності капіталу (платоспроможності) страхових компаній; гармонізації та уніфікації національних законодавств в сфері страхування для визначення умов допуску страхових компаній і посередників на національні ринки; визначення порядку формування страхових резервів і умов їхнього інвестування.

В умовах посилення кризових явищ загострюється проблематика «опортуністичного» поведіння, пов'язаного з намаганнями постачальників і споживачів страхових послуг одержати для себе економічні вигоди в умовах недосконалості організаційно-правових засад. На практиці застосовують різноманітні методи, спрямовані на протидію опортуністичному поведінню учасників страхових відносин: ведення реєстрів несумлінних страхувальників; створення організацій по захисту інтересів страхувальників з метою досудового вирішення страхових суперечок; формування гарантійних страхових фондів за аналогією системі страхування внесків; створення бюро страхових історій за аналогією з бюро кредитних історій.

Страхування протидіє кризовим явищам і подальший перерозподіл ризику за рахунок перестраховування є перспективним напрямом розвитку страхового ринку. Кузьменко О. В. обґрунтовує потребу у формуванні системи інструментів превентивного характеру для подолання фінансової кризи, визначає роль ринку перестраховування в забезпеченні стабільного розвитку економіки та

доцільність застосування сучасних концепцій страхового менеджменту [30, с. 68–72].

Дотримуючись логіки нашого дослідження варто акцентувати увагу на пріоритетах розвитку іпотечного страхування. Система іпотечного кредитування об'єднує фінансовий ринок і ринок нерухомості, тому для неї характерними є ризики цих ринків: ринкові, кредитні і операційні ризики, а також ризики ліквідності та рефінансування. З метою мінімізації наслідків їх впливу доцільно розробити комплекс заходів і способів щодо їх мінімізації у розрізі їх видів.

Незалежна асоціація банків України констатує зростання кількості судових рішень за кредитними позовами, коли деякі несумлінні позичальники у судовому порядку на невизначений термін затягували процес стягнення заборгованості за кредитом. Для захисту платоспроможності позичальника [31; 32] варто використовувати комплексну програму іпотечного страхування, що дає змогу позичальнику виконувати кредитні зобов'язання при зниженні платоспроможності. Програма комплексного іпотечного страхування може включати:

- страхування життя і здоров'я позичальника (співпозичальника /поручителя). Страхування оформляється на випадок смерті позичальника (співпозичальника/поручителя), постійної й/або тимчасової втрати працездатності;

- страхування майна, що придбавається. Страхування оформляється на випадки пожежі, пошкодження майна водою, крадіжки, грабежу, розбою, навмисного знищення майна другими особами, стихійних лих;

- страхування ризиків можливої втрати права власності на придбану нерухомість (титульне страхування). Страхування оформляється на випадки обмеження або втрати позичальником права власності на нерухоме майно.

Повний пакет документів іпотечного страхування, як правило, підписується за один день до підписання кредитного договору або в

день підписання кредитного договору після надання банком основних положень кредитного договору позичальника.

Страхова сума за договором комплексного іпотечного страхування визначається відповідно до умов кредитної програми банку: сума іпотечного кредиту; сума іпотечного кредиту, збільшеного на 10%; сума іпотечного кредиту, збільшеного на значення річної процентної ставки по кредиту. Водночас щорічно страхова сума зменшується відповідно до графіка погашення кредиту.

При настанні страхового випадку страхова виплата виплачується банку в розмірі реального збитку, але не вище страхової суми. Якщо розмір страхової виплати перевищує розмір невиконаних на момент виплати зобов'язань позичальника перед банком за кредитним договором, то ця частка, що залишилася, виплачується позичальникові (спадкоємцям).

Науково-методичні підходи до підготовки і узгодження комплексного договору іпотечного страхування мають враховувати особливості програми іпотечного кредитування банком і забезпечувати виконання позичальником зобов'язань по поверненню кредиту згідно терміну дії кредитного договору. При розробці комплексного договору іпотечного страхування страхові компанії мають керуватися вимогами кредитної організації. Вибір ризиків визначається вимогами кредитної організації. До компонентів механізму забезпечення ефективного іпотечного страхування доцільно віднести:

- оперативність і гнучкість тарифної політики;
- індивідуальний підхід до кожного позичальника;
- можливість виплати страхової премії в розстрочку без підвищення тарифу (за узгодженням з банком);
- узгодження взаємовигідних умов при достроковому погашенні кредиту;
- можливість підписання і оплати договору страхування безпосередньо під час укладання кредитного договору в банку.

Водночас інструментарій іпотечного страхування потребує подальшої розробки та удосконалення щодо страхування ризику втрати або ушкодження нерухомого майна (предмета застави); ризику смерті/втрати працездатності; ризику втрати об'єкта застави в результаті припинення права власності на нерухоме майно; відповідальності позичальника за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за кредитним договором.

Розвиток іпотечного страхування обмежує низька капіталізація і фінансова сабільність страхових компаній, а також відсутність у більшості компаній оцінки міжнародних рейтингових агентств. В умовах фінансової нестійкості страхових компаній виникає також ймовірність невиконання зобов'язань. Сполучення різних напрямів діяльності по страхуванню підвищує ризики і проблемність відокремлення резервів по іпотечному страхуванню від резервів, сформованих страховими компаніями по інших видах страхування. Тому поділяємо точку зору щодо доцільності виділення іпотечного страхування в окремий вид (за аналогією зі страхуванням життя) і встановлення для компаній по іпотечному страхуванню специфічних вимог щодо забезпечення монотипності послуг і фінансової стійкості [33, с. 13].

Регулятивна політика у сфері страхування для можливості активізації інвестиційної діяльності має бути спрямована на:

- підвищити рівень відповідальності керівників і власників страхових компаній за їх безпечність і стабільність;
- розширити перелік та посилення вимог до змісту інформації, яка оприлюднюється (якісні характеристики менеджменту, інформації про власний фінансовий стан, власників);
- підвищити ефективність системи внутрішнього контролю;
- впровадити програми страхування для малозабезпечених верств населення;
- підвищити рівень захисту прав споживачів страхових послуг;
- розширити фінансовий потенціал страхових компаній для активізації інвестиційної діяльності.

Підсумовуючи зазначимо, що пріоритети розвитку фінансового ринку потребують активізації інвестиційної діяльності і узгодження економічних намірів учасників та заходів на середньо- і довгострокову перспективу з урахуванням національних економічних інтересів та соціально-економічних потреб економічної системи.

По-перше, визначення домінант співпраці банків, недержавних пенсійних фондів і страхових компаній щодо активізації інвестиційної діяльності на фінансовому ринку потребує оцінки можливостей використання методології економічної науки, визначення її варіативності для дослідження трансформації відносин цих інституцій в процесі зміни технологічних укладів; відстеження економічної динаміки фінансового ринку в умовах трансформаційних змін економічного життя суспільства; характеристики цих фінансового ринку з позиції інституціональної парадигми, виділення трансформації економічних відносин та визначення ролі інвестиційної діяльності в цьому процесі. Фінансовий сектор включає банківську систему, ринок кооперативного кредитування, ринок страхових послуг, ринок цінних паперів, ринок інвестиційних послуг, ринок недержавних пенсійних послуг, ринок лізингових послуг.

По-друге, конкуренція в залученні інвестицій спонукає держави переглядати регулятивну політику з метою стимулювання внутрішнього попиту і національних інвесторів на фінансовому ринку. Методи державного регулювання застосовуються як при прийнятті одного рішення, так і в межах комплексної антикризової програми. Розвиток фінансового ринку має враховувати економічні інтереси професійних учасників, інвесторів та споживачів фінансових послуг.

Важливо охарактеризувати динаміку фінансового ринку в дискурсі теорії економічних циклів. Особливої уваги заслуговує узгодження економічних інтересів акціонерів на динамічному вітчизняному фінансовому ринку. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює заходи щодо дотримання

паритету в захисті інтересів міноритарних і мажоритарних акціонерів. Формування інвестиційного клімату сприятиме виходу на вітчизняний фондовий ринок потужних фінансових посередників, а впровадження міжнародних стандартів – вдосконалення регулювання і захисту прав власників акцій.

По-третє, на фінансовому ринку основними заходами, які сприятимуть проведенню реформ в економічних системах, є такі:

- розробка єдиного підходу до регулювання діяльності фінансових інститутів і фінансових операцій, заснованого на економічній сутності, а не на юридичному статусі;

- використання процентної ставки як важливого антикризового інструменту, яка дає можливість державі безпосередньо впливати на вартість власних позикових коштів через зміну основних процентних ставок, коректувати портфель позикових коштів по терміновості. У короткотерміновій перспективі для більшості інструментів ефективним є незмінні процентні ставки терміном на 2 роки;

- оцінка ефективності системи фіскальних інструментів з застосуванням бюджетно-податкового мультиплікатора;

- здійснення системи моніторингу ризиків, прозорої для учасників ринку й інвесторів.

По-четверте, у сучасній економіці намітилася тенденція зростання вартості запозичень, що поглиблює ризики у державному, фінансовому й нефінансовому секторах у країнах з ринками, що формуються. Знецінення активів, відтік іноземного капіталу і зниження курсів валют може зумовити зростання ризиків корпоративних дефолтів. Для оптимізації боргового навантаження на державний сектор при необхідності надання фінансової допомоги банків або економічних агентів, які опинилися на межі банкрутства, варто використати інструменти ринків фінансового капіталу і цінних паперів. Здійснення IPO потребує проведення заходів, спрямованих на визначення прозорості компанії, фінансової звітності та структури активів, удосконалення системи

корпоративного управління та відносин з акціонерами, інвесторами і кредиторами.

По-п'яте, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій надає імпульс для розвитку економічних систем і зокрема електронної торгівлі. У сучасних умовах електронна торгівля забезпечує функціонування таких фінансових бізнес-процесів і моделей, які оперативно реагують на зміни ринкової кон'юнктури, сприяють інтерактивній взаємодії продавців і покупців, вільному доступу до ринку в будь-який час. Організаційно-економічні механізми розвитку електронної торгівлі потребують системних розробок методик оптимізації відповідних продажів, мінімізації оподатковування фінансових операцій та активізації інвестиційної діяльності банків, недержавних пенсійних фондів і страхових компаній на фінансовому ринку.

4.2. Інноваційний підхід до встановлення оціночних індикаторів впливу монетарних чинників для визначення інфляційної складової у діяльності банків

Останнім часом все активніше почали простежуватися інфляційні процеси, в основі яких лежить зростання вартості ресурсів, коли банківські установи вимушені підвищувати ціну залучення ресурсів, щоб забезпечити власне функціонування. Це так звана інфляція витрат.

Загальний прояв інфляції у діяльності банків – це зміна процентної політики в бік зростання, але при розробці структурно-логічної моделі впливу інфляційних очікувань на діяльність банків слід враховувати природу їх виникнення. Якщо це інфляція попиту, то для її приборкання слід використовувати методи монетарного регулювання у напрямі обмеження грошової маси. Стимування інфляції витрат може бути досягнуто за рахунок дозованої технічної емісії грошей, яка була б більш пропорційною, ніж зростання масштабу цін.

Слід зазначити, що ці два види інфляції здебільшого існують поруч, плавно перетікаючи одна в одну зі зростаючою амплітудою. Якщо розглядати взаємозв'язок між інфляційними очікуваннями та рівнем розвитку діяльності банків, в першу чергу доцільно розглядати обсяги внутрішнього кредитування. Як засвідчують наукові дослідження, високі темпи нарощування обсягів внутрішнього кредиту можуть поєднуватися зі значними коливаннями обсягів виробництва, а без належного рівня інституційних структур і стимулів – провокувати інфляцію [34, с. 44–45].

У контексті наявності кореляції між розширенням внутрішнього кредиту та економічним зростанням розрізняють збалансоване зростання запозичень [34, с. 47]. Тобто збалансоване нарощування кредитних вкладень супроводжується зростанням співвідношення між активами банків і валового внутрішнього продукту – так званим фінансовим послабленням економіки, тоді як кредитний бум має ознаки надмірного і нестабільного циклічного зрушення [35, с. 54].

З точки зору стабільності макроекономічних індикаторів, прискорене нарощування обсягів банківського кредитування не в усіх випадках є однозначно позитивним явищем. Кредитна активність банків може призводити до кризових ситуацій як у банківській системі, так і в економіці держави, що спостерігалось в Україні у 2008–2009 рр.

Як зазначає В. Коваленко, криза у банківській системі може виникнути з двох причин: через різке зниження вартості активів або через проблемну заборгованість, яка накопичилась. Основним чинником, що викликає банківські кризи, є надмірна кредитна експансія, що призводить до погіршення якості кредитного портфеля, завищеної оцінки забезпечення позичок, збільшення кредитного ризику [36, с. 82–83]. Автор стверджує, що значні темпи зростання споживчого кредитування призводять до кризових явищ.

Розглянемо основні монетарні параметри банківської системи України (табл. 4.1). Як свідчать дані табл. 4.1, найбільш кризовим періодом для банківської системи виявився 2009 рік, у якому

спостерігається уповільнення темпів зростання грошової маси, монетарної бази, процесу кредитування валового внутрішнього продукту.

Показник співвідношення банківських кредитів до валового внутрішнього продукту за аналізований період має тенденцію до зростання, що, в свою чергу, свідчить про залежність економіки держави від кредитних ресурсів. При цьому зростання обсягів реального сектора економіки має тенденцію до зменшення, що, в свою чергу, свідчить про ризик неповернення отриманих кредитів суб'єктами економічної діяльності.

Таблиця 4.1

**Монетарні параметри банківської системи України
в 2005–2013 рр. (розраховано автором за матеріалами [37])**

Показники	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Грошова маса МЗ:									
- млрд грн.	194,1	261,4	396,2	515,7	487,3	601,2	685,5	773,3	894,13
- % до попереднього року	154	135	152	130	94	123	114	113	115,6
Монетарна база:									
- млрд грн.	82,8	97,2	141,9	186,7	195,0	221,8	239,9	255,3	294,63
- % до попереднього року	154	118	146	132	104,4	113,7	108,2	106,4	115,4
Вимоги банків за кредитами:									
- млрд грн.	143,4	245,3	426,9	734,0	723,3	731,2	825,3	815,3	911,4
- % до попереднього року	162	171	174	172	99	101	112,6	98,7	111,7
ВВП, % до попереднього року	102,6	107,1	107,9	102,3	85,4	104,2	105,2	100,2	100,0
Банківські кредити до ВВП, %	33,8	45,8	59,3	77,4	79,2	66,8	63,64	57,9	62,64
Індекс споживчих цін, %	109,9	111,6	101,5	125,2	115,9	109,4	108,0	100,6	99,7
Індекс споживчих цін промислової продукції, %	109,5	114,1	104,7	123,0	114,3	118,7	119,0	103,7	99,9

Таким чином, основним ризиком на етапі кредитної експансії є ймовірно погіршення якості кредитного портфеля. За рахунок стимулювання попиту на імпортні товари і скорочення чистого експорту, а також зниження чистих приватних заощаджень константують прискорення зростання загального рівня цін і інституційну неплатоспроможність [38, с. 48].

Платоспроможний попит, забезпечений за рахунок зростання обсягів банківського кредитування, може сформувати негативну тенденцію зростання загального рівня споживчих цін.

Слід зазначити, що визначальну роль в оцінці впливу інфляції на діяльність банків має валютна політика, а саме ефект переносу валютного курсу на внутрішні ціни. У зв'язку з цим, як зазначають науковці, валютний курс не є оптимальним інструментом регулювання інфляції. Для цього існують більш дієві стратегічні і тактичні інструменти [39, с. 13].

У дослідженнях зарубіжних фахівців вказується на три можливі канали, через які ціни на споживчі товари пристосовуються до зміни номінального обмінного курсу (прямий і непрямий канали, канал припливу прямих іноземних інвестицій) [40].

Канал прямого ефекту включає в себе безпосередньо зміну цін імпортних проміжних і готових товарів внаслідок коливань обмінного курсу.

Канал непрямого ефекту базується на припущенні взаємозаміщення національних та імпортованих товарів. Зовнішнє заміщення провокується тим, що національні товари стають дешевими і попит на них зростає.

Зазначені ефекти можна розглядати відносно цінової політики на ринку банківських послуг.

В цілому можна сказати, що при дослідженні впливу інфляції на розвиток банківської діяльності слід враховувати наступні компоненти:

- для запобігання створенню надлишкової грошової маси, що може стати суттєвим чинником інфляції, необхідно переглянути кредитні канали використання емісійних грошей;
- враховуючи необхідність розширення кредитного каналу пропозиції грошей, необхідно стимулювати кредитні вкладення банків, передусім, у напрямку підтримки інвестиційної діяльності підприємств;
- посилити банківський нагляд і встановити більш жорсткі вимоги до формування резервів банків;
- вирівняти нормативи обов'язкового резервування по відношенню до залучених банками на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- урегулювати питання щодо функціонування та нагляду за банками за іноземним капіталом;
- реалізувати основні вимоги до порядку формування та оцінки рівня достатності капіталу банків;
- сформулювати ризик-орієнтовану стратегію управління банківськими ризиками;
- встановити рівноважну цінову політику за залученими і розміщеними коштами банківських установ.

Необхідно відмітити, що одним із визначальних чинників, який посилює ефект переносу, є інтервенції Національного банку України, які він здійснює на валютному ринку для підтримки стабільності національної грошової одиниці. Можна сказати, що динаміка зміни грошових показників відповідає тенденції руху валютних інтервенцій Національного банку України. Також при проведенні інтервенцій НБУ здійснює стерилізацію надлишкової маси грошей обігу і це зменшує монетарну складову в темпах зростання інфляції.

Слід відзначити, що в науковій літературі зустрічається кількісна оцінка впливу валютних інтервенцій на рівень інфляційних очікувань. Так, за розрахунками К. Коріщенко, збільшення частки інтервенцій в національній валюті в загальному обсязі грошової маси на 1 % призводить через сім місяців до зростання темпів інфляції на 0,06 % [41, с. 15].

Досить вагомим чинником, який впливає на рівень інфляції, є високий рівень доларизації. Проблема доларизації в Україні має комплексний і багаторівневий характер, а також важливість в усуненні валютних деформацій.

Доларизація економіки країни означає використання іноземної валюти у значних масштабах в грошовому обороті більшістю резидентів країни [42, с. 106–107].

Вітчизняні та іноземні вчені по-різному трактують явище доларизації економіки країни.

Так, російський вчений Є. О. Крашенінніков розглядає доларизацію економіки країни як одну з найбільш поширених форм багатовалютності. Під багатовалютністю він розуміє використання іноземної валюти в економіці суверенної держави паралельно з національною валютою або замість неї з метою зниження ризику знецінення грошових заощаджень. Він виділяє такі етапи доларизації: обіг готівкових доларів США в економіці суверенної держави і виконання ними функцій міри вартості та засобу обігу; відкриття фізичними та юридичними особами рахунків в доларах США в національних банках; формування активів та зобов'язань суб'єктів господарювання в доларах США; валютне управління; повна доларизація економіки країни (обіг доларів США як законного платіжного засобу в економіці країни) [43, с. 70–71].

Як видно з наведеного висловлювання Є. О. Крашеніннікова, він розглядає повну доларизацію економіки країни як останній етап використання іноземної валюти в економіці країни.

В. Міщенко вважає, що доларизація є заміною національної валюти долларом США, який використовується як засіб грошового обігу і заощадження, а також як міра вартості. Нерідко термін «доларизація економіки країни» служить для позначення будь-якого процесу витіснення національної валюти іноземною (необов'язково долларом США) [44, с. 29].

В. Козюк виділяє такі різновиди доларизації економіки країни: доларизація активів (кредитних вкладень), яка визначається як питома вага валютних позичок у їх загальному обсязі; доларизація депозитів оцінюється за показником відношення депозитів в іноземній валюті до загальної суми залучених банками коштів;

доларизація грошової маси визначається як частина готівкових заощаджень в іноземній валюті до загального обсягу грошової маси M2 [44, с. 32].

Дослідження динаміки розвитку процесів доларизації вітчизняної економіки засвідчило, що основними сучасними формами її прояву в Україні є: доларизація пасивів та активів фінансово-кредитних установ (фінансова доларизація); збереження іноземної готівки поза межами банківської системи (на руках у населення); відкриття валютних депозитів, а також придбання іноземних цінних паперів та інших видів грошових активів за кордоном.

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» єдиною офіційною грошовою одиницею на території України є гривня, проте кількість валютних депозитів і кредитів (офіційна доларизація економіки) щороку зростає (рис. 4.1).

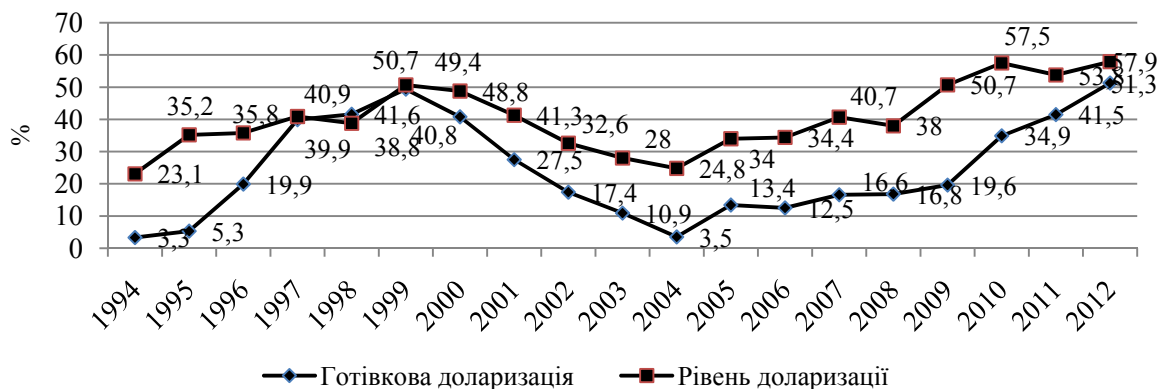

Рис. 4.1. Динаміка готівкового та загального рівня доларизації за період з 1993–2012 рр., % (складено автором за матеріалами [45])

Проаналізувавши ситуацію, що склалася в Україні відносно рівня доларизації, можна виділити основні причини її зростання: нестабільний рівень реальної дохідності гривневих фінансових інструментів порівняно з доходом фінансових активів, деномінованих в іноземній валюті; більш стабільні процентні ставки за кредитами й депозитами в іноземній валюті; прискорена лібералізація валютного регулювання, що розширює можливості доступу до ринку позик в іноземній валюті і дозволяє розміщувати цінні папери на міжнародних ринках капіталу; недостатня

ліквідність національного валютного ринку; низький рівень розвитку ринку фінансових інструментів; високі ризики ліквідності і низький рівень довіри до національної валюти; долар США використовується в Україні як міра вартості, при достатньому коливанні курсу національної грошової одиниці.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що для формування антиінфляційної політики у діяльності банків виникає потреба у визначенні основних монетарних чинників, які б виступали як індикатори.

Для обґрунтування доцільності вибору монетарних чинників, які будуть використані для розрахунку індикатора інфляційних очікувань у діяльності банків, було використано метод головних компонент (*Principal component analysis, PCA*) – один із основних способів зменшити розмірність даних, втрачаючи найменшу кількість інформації [46].

Мета представленого методу полягає у виявленні загальних чинників (головних компонент), які використовуються у подальшому аналізі як оцінки латентних показників, що пояснюють кореляційні зв'язки між вихідними симптомами показників, що вивчаються [47, с. 20].

Зазначений підхід передбачає наступну послідовність дій: вибір первинних монетарних чинників: облікова ставка, рівень монетизації, рівень доларизації, достатність капіталу банків, співвідношення банківських кредитів до ВВП, інтегральний рівень процентної ставки за кредитами, інтегральний рівень процентної ставки за депозитами, індекс інфляції; проведення нормалізації даних; розрахунок кореляційної матриці, що відображає зв'язки між вихідними показниками; знаходження матриці факторних навантажень (табл. 4.2).

Отримані дані у табл. 4.2 свідчать про те, що за методом головних компонент виділені курсивом показники необхідно включати у модель розрахунку індикатора інфляційних очікувань у діяльності банків, оскільки факторне навантаження зазначених показників більше, ніж 0,7.

Таким чином, для розрахунку індикатора інфляційних очікувань у діяльності банків ми беремо усі монетарні чинники, окрім інтегральної процентної ставки за депозитами.

Таблиця 4.2

Матриця факторних навантажень

Монетарні чинники	Фактор 1	Фактор 2
Рівень облікової ставки	0,380125	0,911651
Рівень доларизації	0,753143	0,407789
Рівень монетизації	0,877101	0,173940
Рівень достатності капіталу банків	0,785205	-0,313571
Банківські кредити до ВВП	0,955199	-0,176025
Інтегральна процентна ставка за кредитами	-0,212470	0,911348
Інтегральна процентна ставка за депозитами	-0,432838	-0,524045
Індекс інфляції	0,567644	0,335302

Для побудови моделі визначення індикатора інфляційного очікування у банківській діяльності взято лінійну регресію, яка має наступний математичний вираз:

$$I_{io} = c_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_ix_i, \quad (1)$$

де I_{io} – індикатор інфляційних очікувань у діяльності банків;

c_0 – вільний член регресії;

a_1, a_2, a_i – параметри регресійної моделі;

x_1, x_2, x_i – значення монетарних чинників, взятих для розрахунку.

Як монетарні чинники, що впливають на виникнення інфляційних очікувань, були взяті наступні: рівень облікової ставки, рівень монетизації, рівень доларизації, рівень достатності капіталу банків, співвідношення банківських кредитів до ВВП, інтегральна процентна ставка за кредитами. Рівень облікової ставки узято як залежну величину, яка визначає рівень інфляційних очікувань.

Використовуючи пакет STATISTICA (модуль Multiple Regression), знаходимо результати множинної регресії: кількість спостережень, на основі яких побудована регресія – 7; R (коефіцієнт

множинної кореляції) = 0,99725529; R^2 (коефіцієнт детермінації) = 0,99451810; скорегований R^2 (скорегований коефіцієнт детермінації) = 0,96710863; стандартна помилка оцінки = 0,002845808 – міра розсіювання спостережуваних значень щодо регресійної прямої; вільний член = 0,070723673; стандартна помилка – 0,0398827 (стандартна помилка оцінки вільного члена c_0); $t = 1,7733$, $p = 0,3269$ (значення t -критерію і рівень значущості p) для перевірки гіпотези про рівність нулю вільного члена c_0 ; $F = 36,28373$, $ss(df) = 0,002853$, $p = 0,12535$ (значення F -критерію, число ступенів свободи і рівень значущості p використовуються як загальний F -критерій для перевірки гіпотези про залежність результативного показника і обраних чинників).

З наведених результатів аналізу виходить, що залежність між обліковою ставкою НБУ і обраними чинниками сильна ($R^2 > 0,99$); побудована лінійна регресія адекватно описує взаємозв'язок між результативним показником і обраними чинниками; вільний член статистично значущий (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Підсумки регресії для залежної змінної – рівня інфляційних очікувань у діяльності банків

Показники	a	Стандартна помилка a	Вільний член c_0	Стандартна помилка вільного члена c_0	$t(7)$	p -рівень
Вільний член	–	–	0,070724	0,039883	1,77329	0,326885
Рівень доларизації	0,274943	0,058318	0,002100	0,071202	0,02949	0,981233
Рівень монетизації	0,490729	0,040412	– 0,158358	0,085503	– 1,85208	0,315179
Рівень достатності капіталу банків	0,174371	0,025575	– 0,008247	0,075387	– 0,10940	0,930632
Банківські кредити до ВВП	0,666971	0,084538	0,170004	0,038315	4,43695	0,141124
Інтегральна процентна ставка за кредитами	0,152443	0,015739	– 0,120304	0,158754	– 0,75780	0,587167

Отриманий коефіцієнт Стьюдента характеризує модель як мультиколінеарну. На основі проведеної статистики Дорбіна-

Уотсона отримано значення, яке характеризує адекватність отриманої моделі (2,606328) при незначній серіальній кореляції (-0,364000).

Проведені розрахунки дають підставу стверджувати, що економіко-математична модель розрахунку рівня інфляційних очікувань банків матиме наступний вигляд:

$$I_{io} = 0,071 + 0,08x_1 - 0,408x_2 - 0,013x_3 + 0,916x_4 - 0,121x_5, \quad (2)$$

де I_{io} – індикатор інфляційних очікувань у діяльності банків, %;

x_1 – рівень доларизації;

x_2 – рівень монетизації;

x_3 – рівень достатності капіталу банків;

x_4 – співвідношення банківських кредитів до ВВП;

x_5 – інтегральна процентна ставка за кредитами.

Розрахунок прогнозного індикатора інфляційних очікувань банків наведено у таблиці 4.4. Із наведених у таблиці 4.4 даних видно, що інфляційні очікування для банків на 2014 рік складають 11,94 %. Тобто даний індикатор, який визначає рівень облікової ставки, у своєму складі містить монетарні показники, що спричиняють інфляційні очікування.

Таблиця 4.4

Рівень облікової ставки НБУ на 2014 рік (власні розрахунки)

Показники	Бета-ваги	Середнє значення показника	Бета-ваги х середнє значення
Рівень доларизації	0,007803	0,264626	0,002065
Рівень монетизації	-0,407840	0,220207	-0,08981
Рівень достатності капіталу банків	-0,013442	0,122871	-0,00165
Банківські кредити до ВВП	0,915892	0,206424	0,189062
Інтегральна процентна ставка за кредитами	-0,120666	0,159232	-0,019213
Вільний член	–	–	0,0707237
Прогноз	–	–	0,119416

Таким чином, підводячи підсумки, можемо зазначити, що основним монетарним чинником, який впливає на прогнозований рівень інфляційних очікувань, залишається облікова ставка, яку необхідно розраховувати враховуючи рівень монетизації, рівень доларизації, рівень достатності капіталу банків, інтегральну процентної ставки за кредитами та співвідношення наданих кредитів до ВВП – як основного орієнтира для визначення потреби у контрциклічному буфері капіталу для банківської системи.

Слід відмітити, що одним із завдань сучасної концепції грошово-кредитної політики є досягнення низького рівня процентних ставок, який би сприяв рівномірному збалансуванню розвитку економіки. Незважаючи на те, що в Україні за останні роки (з середини 2012 р.) спостерігається незначне уповільнення цін, процентні ставки залишаються високими. Тому необхідними є коригуючі дії з боку державних органів влади щодо зниження процентних ставок, виходячи із класичної формули Фішера, за якою процентні ставки структуруються на інфляційну та реальну складові [48]. З практичної точки зору, за такою спрощеною методикою реальна процентна ставка не вираховується окремо, а виступає результатом вирахування із номінальної ставки показника інфляції.

Виникнення потреби у дослідженні впливу інфляції на процентні ставки у країнах з розвинутою економікою обґрунтовано двома параметрами.

Перший. Довготривалий процес збору даних у вигляді опитувань експертів дав змогу отримати довгострокові часові ряди щодо інфляційних очікувань [49].

Другий. Збільшення прив'язаних до інфляції фінансових інструментів, які є джерелом даних щодо інфляційних очікувань. Такі дані дають змогу визначити показник рівноважної інфляції [50, с. 345–389] – індикатор інфляційних очікувань та премії за ризик інфляції.

В Україні взаємозв'язок відсоткової ставки та інфляції було проведено на основі даних до 1998 р., зв'язок між даними змінними було встановлено як тісний [51]. Центром наукових досліджень

НБУ у 2004 р. було проведено ґрунтовне дослідження щодо формування величини процентних ставок, здійснено аналіз окремих факторів, що впливають на їх зміну [52].

З останніх досліджень слід виділити наукову працю Т.Смовженко, В. Хиленко, у якій розглядається динаміка процентних ставок в умовах інфляції, де для різних процентних ставок визначається вплив інфляційної складової [53].

Проведений аналіз засвідчив потребу у визначенні індикаторів інфляційної складової у процентних ставках. Зазначене доводиться і тим, що напрям монетарної політики НБУ націлений на реалізацію режиму грошово-кредитної політики – таргетування інфляції. Представлений режим вимагає вибору індикатора прив'язки не тільки на рівні індексу споживчих цін, а і дослідження фінансових потоків у банківській сфері, функціонування якої зумовлює утворення інфляції при проведенні банківських операцій, особливо це стосується операцій, що приносять процентний дохід (витрати).

Якщо розглядати емпіричні дослідження щодо поведінки процентних ставок для України, слід відмітити, що номінальні процентні ставки після їх суттєвого зниження з 60 % наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років, за виключенням періоду кризи 2008–2009 рр., відмічаються більшою стабільністю, ніж динаміка інфляції. Так, відхилення середнього значення протягом січня 2002 р. – квітня 2013 р. між ними було досить суттєвим (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Статистичні характеристики процентних ставок та інфляції за період 2002–2013 рр., % (розраховано автором з використанням матеріалів [54])

Статистичні показники	Довгострокова кредитна процентна ставка в національній валюті	Річна зміна індексу споживчих цін
Середнє відхилення	17,5	9,7
Максимум	29,7	31,1
Мінімум	12,8	-1,2
Стандартне відхилення	3,6	7,2

Як свідчать дані табл. 4.5, періоди швидкої дезінфляції, зокрема, зниження інфляції на 20 % протягом 2001–2002 рр., а також 15 % протягом другої половини 2009–2011 рр. не спричинили значного зниження процентних ставок. Суттєве зростання процентних ставок спостерігалось в кінці 2008 р. за рахунок впливу кризових явищ у банківській системі. Відносно поведінки довгострокових процентних ставок слід відмітити, що вони тільки в окремих випадках реагували на короткострокові, що обумовлено дефіцитом ресурсів на грошово-кредитному ринку та збільшенням ризиків неплатоспроможності позичальників (рис. 4.2).

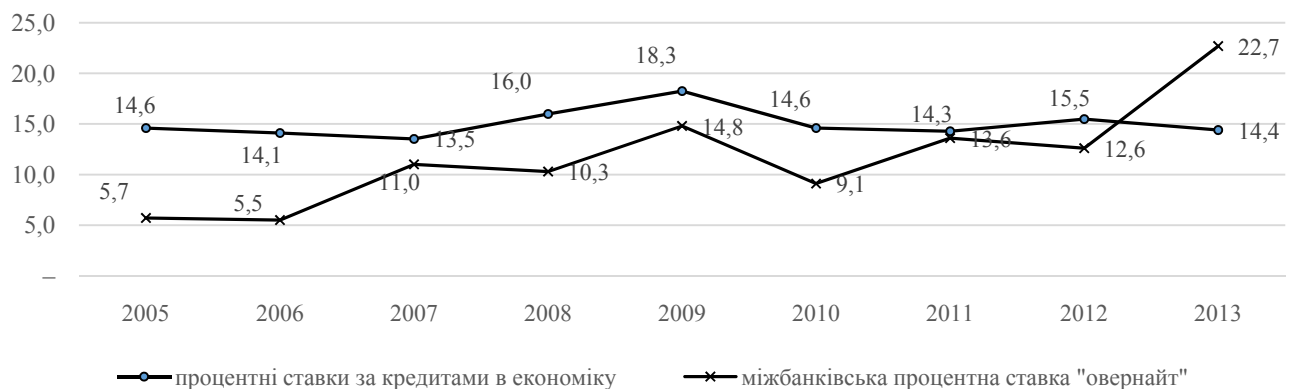

Рис. 4.2. Динаміка процентних ставок за кредитами в економіку та міжбанківської процентної ставки «овернайт» за період 2005–2013 рр. станом на кінець періоду, % (розраховано автором з використанням матеріалів [54])

Слід відмітити, що використання простих показників інфляції з різноспрямованою динамікою процентних ставок насправді може викривити реальний взаємозв'язок між ними та інфляцією. Виходячи з цієї тези, виникає потреба у визначенні індикатора, який би відображав інфляційну складову для номінальної процентної ставки. Ми погоджуємося з думкою Ю. Шоломоцького, що «...висока як за рівнем, так і за ступенем мінливості інфляція призводить до того, що кредитори орієнтуються на довгостроковий показник інфляції минулих періодів при формуванні рівнів номінальних кредитних ставок, що також зумовлюється бажанням

отримати премію за ризик неочікуваної зміни інфляції внаслідок її високої мінливості» [55, с. 57].

Результати дослідження, що стосуються процентної ставки за кредитами в національній валюті, яка агрегована за строками та позичальниками, з нашої точки зору можуть відобразити реакцію окремих відсоткових ставок на зміну інфляційної складової.

Виходячи з того, що дослідження сконцентровано на визначенні ролі інфляції, для розподілу номінальної процентної ставки на складові будемо використовувати рівноважну реальну процентну ставку. Зазначене обґрунтовується наступним: чинники, що визначають поведінку реальної процентної ставки відповідно до теорії кредитних ресурсів, впливають як фактор «сукупні витрати – крива Філіпса» [48], за якою рівноважна реальна процентна ставка існує за умови знаходження економіки на рівні рівноваги – потенційного ВВП; встановлення регресійної залежності між реальною процентною ставкою та ВВП [56; 57].

Слід відмітити, що для визначення інфляційної складової через зіставлення показників інфляційних очікувань доцільним є використання даних ділових опитувань підприємств [58]. Нами було також проведено дослідження у цьому напрямку, індикатором інфляційних очікувань підприємств України (рис. 4.3).

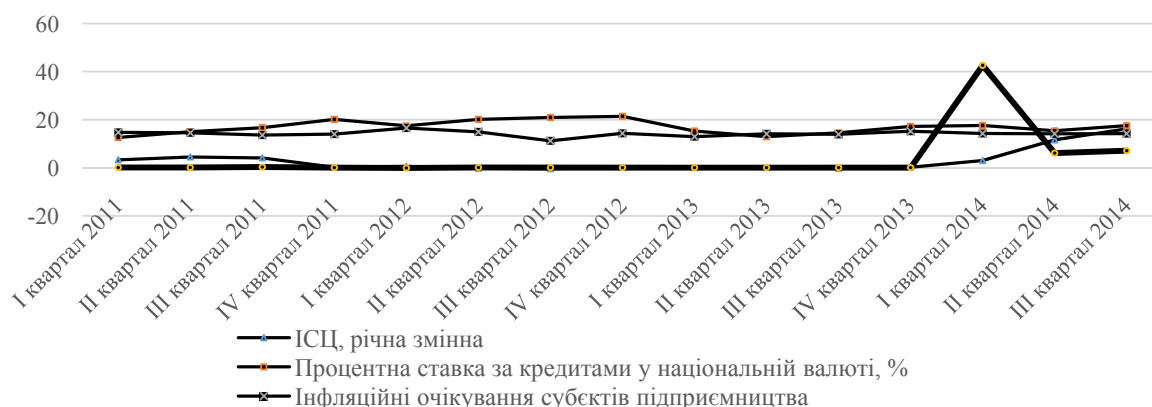

Рис 4.3. Щоквартальна динаміка впливу факторів на номінальну процентну ставку за період 2011–2014 рр.

Відповідно до представлених на рис. 4.3 даних можемо констатувати, що номінальні процентні ставки дуже слабо

пов'язуються з інфляційними очікуваннями суб'єктів підприємництва та зміною обмінного курсу національної грошової одиниці.

Базовим індикатором взято співвідношення зміни інтегральної процентної ставки до зміни ВВП. Даний показник характеризує інфляційну складову у процентних ставках за наданими кредитами.

Як змінні індикаторів визначені:

- реальна процентна ставка за наданими кредитами (середнє значення темпів зміни реального ВВП);
- ризик зміни обмінного курсу національної валюти, який визначається як спред між процентними ставками за кредитами в національній та іноземній валютах;
- індивідуальний ризик, який визначається як різниця між безризиковою та ринковою процентною ставкою. Як безризикова ставка взято процентну ставку рефінансування НБУ, яка практично не містить ризиків;
- премія за ризик інфляції – це можливість додаткового зростання інфляції вище за очікуване, яке можна виразити через похибку в очікуваннях щодо інфляції, використовуючи середньоквадратичне відхилення;
- ефект пропозиції, який виражається через змінні короткострокові міжбанківські кредити «овернайт»;
- вплив стану ліквідності на ринку банківських послуг, який визначається як відхилення індикатора грошового агрегата M2 від тренду.

Отримані результати представлені на рис. 4.4.

Подальше дослідження направлене на встановлення залежності між визначеним результативним показником, що відображає інфляційну складову у процентних ставках банків та обраними чинниками, які спричиняють її утворення.

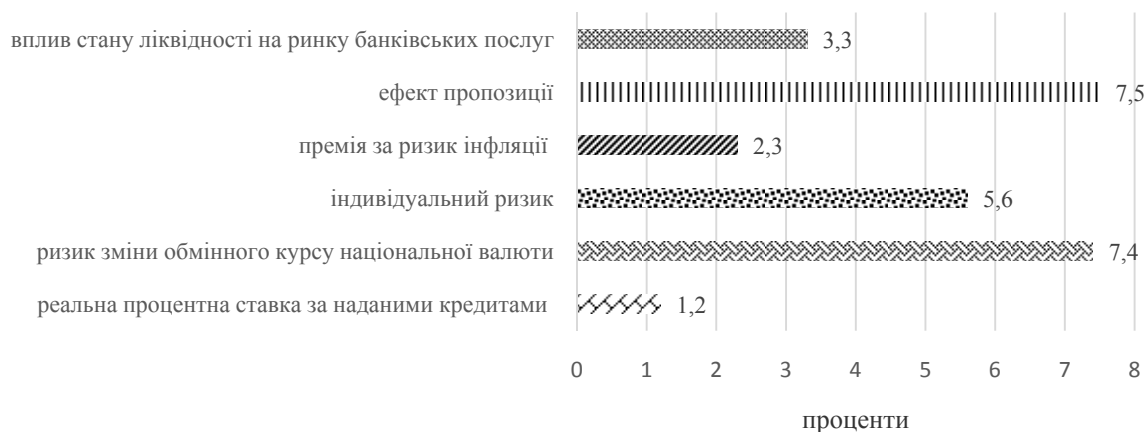

Рис. 4.4. Процентне вираження впливу чинників на інфляційну складову у процентних ставках за кредитами у 2014 р. (розраховано автором)

Для цього будемо використовувати побудову моделі з використанням підходу – множинної регресії. Розрахунок прогнозного індикатора інфляційних очікувань банків наведено у таблиці 4.6.

Із наведених у таблиці 4.6 даних видно, що інфляційна складова у процентній ставці банків за кредитами складає 7,79 %. В цілому проведене дослідження засвідчило, що інфляція є підставою для формування інфляційної складової при встановленні номінальних процентних ставок в Україні.

Таблиця 4.6

Рівень інфляційної складової у процентній кредитній ставці банків

Показники	Бета-ваги	Середнє значення показника	Бета-ваги x середнє значення
Реальна процентна ставка за наданими кредитами	0,010437	0,12000	0,000125
Ризик зміни обмінного курсу національної валюти	-0,286870	0,074000	-0,021228
Індивідуальний ризик	0,509383	0,056000	0,028525
Премія за ризик інфляції	-0,069944	0,023000	-0,001609
Вплив стану ліквідності на ринку банківських послуг	0,340104	0,033000	0,011223
Ефект пропозиції	0,812514	0,075000	0,060939
Вільний член			0,01
Прогноз			0,077976

Представлені результати доповнюють дослідження щодо інфляційних очікувань, які використовуються економічними агентами та підвищує прозорість та транспарентність інформації про інфляцію та причин зміни процентних ставок на фінансовому ринку.

Таким чином, антиінфляційна політика Національного банку України повинна бути направлена, в першу чергу, на нівелювання впливу інфляції, яку слід визначати з урахуванням рівня інфляційної складової, що утворюється у діяльності банків як одного із агентів фінансового ринку, функціонування яких призводить до інфляції при виконанні ними функції створення нових кредитних грошей. Тому антиінфляційна політика щодо нівелювання негативного впливу інфляційної складової повинна формуватися, виходячи із двох рівнів.

Перший рівень – Національний банк України. Основними напрямками його антиінфляційної політики повинні стати:

- реалізація монетарного режиму інфляційного таргетування, що передбачено Основними засадами грошово-кредитної політики на 2015 р. Зазначений режим передбачає: встановлення пріоритетності цілі цінової стабільності, підпорядкування їй усіх інших цілей і завдань грошово-кредитної політики; тактичну гнучкість та орієнтацію на досягнення середньострокових інфляційних трендів з урахуванням інфляційної складової, що утворюється у діяльності банків; використання гнучкого режиму обмінного курсу; перспективність у прийнятті рішень на основі врахування прогнозу інфляції; транспарентність діяльності НБУ;

- регулювання обсягу монетарної бази за рахунок дієвих інструментів формування і використання резервів банків, що виступає операційним орієнтиром грошово-кредитної політики;

- регулювання ліквідності банків за допомогою створення прозорої системи рефінансування: визначення ломбардного списку активів, що безумовно приймаються в забезпечення за операціями рефінансування; створення автоматичного механізму надання

банкам рефінансування під заставу активів ломбардного списку на основі єдиних правил; виділення групи уповноважених банків для проведення бланкових операцій з НБУ; управління процентними ставками на основі визначення інфляційної складової;

- процентна політика: регулювання облікової ставки як індикатора інфляційних очікувань у банківській діяльності, встановлення коридору ставок за щоденними механізмами постійної дії;

- у галузі банківського регулювання: спрощення процедури реєстрації капіталу; зняття обмежень на вилучення депозитів фізичних осіб; мораторій на зміну юридичних аспектів залучення вкладів від фізичних осіб, дискримінація вкладів за валютами або термінами; визначення цільової ваги іноземних, державних і приватних українських банків в системі; повноцінна відповідність міжнародним стандартам обліку і звітності, в т.ч. в частині формування резервів; перегляд системи обов'язкових нормативів відповідно до світового досвіду, вимог до ліквідності банків; обмеження обсягу регулярних операцій, регулювання переліку прийнятої застави; дерегуляція, перехід від адміністративних методів управління до стимулюючих.

По-друге, банківські установи як активні економічні агенти фінансового ринку. Основними напрямками їх антиінфляційної політики повинні стати: врахування прогностного рівня облікової ставки при встановленні ціни за залученими та розміщеними ресурсами; систематичне проведення оцінки впливу монетарних чинників на інфляційну складову банківських операцій за допомогою індексного методу; врахування інфляційних очікувань при визначенні ефективності банківської діяльності; встановлення рівноважного розподілу між залученими та розміщеними коштами; визначення ринкової позиції банків з урахуванням результатів від проведення активних і пасивних операцій; оцінювання достатності капіталу банку з урахуванням прогностичних показників інфляції; оцінювання чинників, що спричиняють утворення інфляції при встановленні процентних ставок за операціями банків.

4.3. Тенденції, проблеми та перспективи інвестування в економіку України

Дослідження динаміки обсягів інвестицій в економіку України, їх основних джерел, подальшого розвитку банківського ринку, стану інвестиційного клімату досліджуються нами для визначення основних стримуючих факторів стосовно інвестиційної привабливості України та формування короткострокових перспектив залучення інвестицій в економіку України.

Стан економіки України можна наочно оцінити, якщо порівняти динаміку внутрішнього валового продукту (ВВП) в постійних цінах (очищених від інфляції) та динаміку інвестицій в основний капітал. Розглянемо тренди темпів зростання (ВВП) та інвестицій в основний капітал (за рахунок усіх джерел фінансування) за період 2003 рік - 1 півріччя 2014 (рис. 4.5).

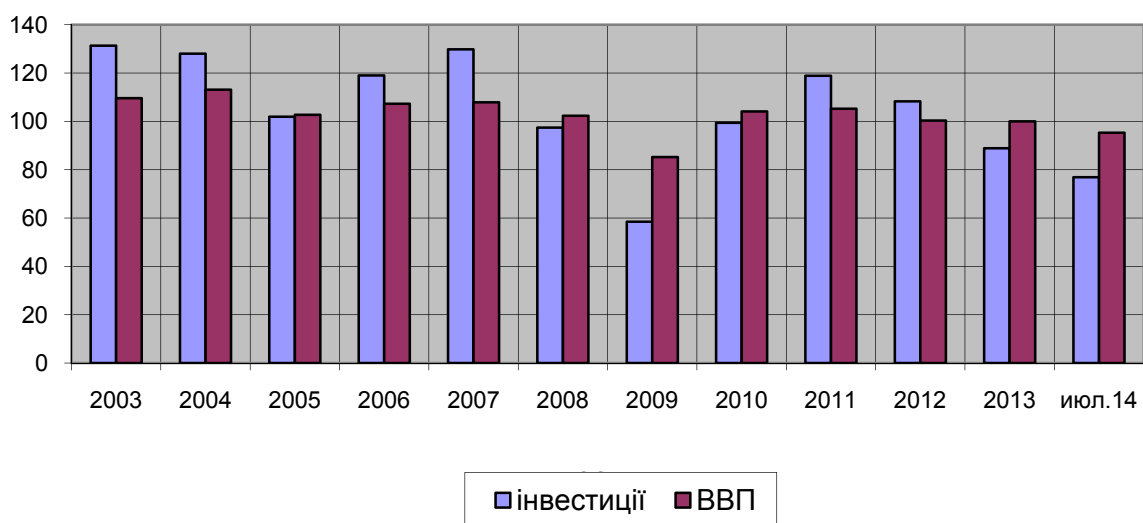

Рис. 4.5 Темпи зростання ВВП та інвестицій в основний капітал (за рахунок усіх джерел фінансування), у% до відповідного періоду попереднього року (у постійних цінах) (складено автором на основі даних джерела [59])

Слід зазначити, що в період поступального розвитку економіки коли темпи зростання ВВП перевищують рівень 100%, інвестиції мають темп росту ідентичний або такий, що перевищує темпи зростання ВВП. Це характерно для періодів 2003-2009 рр. та

2011-2012 рр. В періоди, коли відбувається уповільнення розвитку економіки і ВВП має тенденції до уповільнення темпів зростання, показник інвестицій реагує на такий процес більш активним зниженням темпу росту, ніж ВВП. Даний характер співвідношення ВВП та інвестицій характерний для періодів 2008-2010 рр. та 1 півріччя 2014 р.

Слід зазначити, що обсяг інвестицій в економіку України має певну тенденцію до збільшення з 2006 року по 2008 (з 125,3 до 233,1 млрд. гривень). У період кризи, починаючи з 2009 року обсяг інвестицій знижується на 40% до 151,8 млрд. гривень і утримується практично на такому ж рівні в 2010 році – 150,7 млрд. гривень. Друга хвиля росту інвестицій починається у 2011 році (209,1 млрд. гривень), в 2012 Україна досягає піку обсягу інвестицій – 293,7 млрд. гривень. Далі відбувається зниження обсягів інвестицій в 2013 році на 9% в порівнянні з попереднім роком. У першому і другому кварталах 2014 спостерігається зниження обсягів інвестування у порівнянні з аналогічними періодами 2013 відповідно на 18% і 16% [59].

Відтік інвестицій за 6 місяців 2014 склав 6 767,6. млн. дол., в основному, за рахунок зниження обсягів інвестування з боку Кіпру - на 1,9 п.п., Російської Федерації - на 0,8 процентних пункти.

Кількість країн світу, з яких надходили інвестиції в економіку України, на 1 січня 1996 року становила 94 країни, на кінець 2013 року – 136 країн. Упродовж цих років десятка основних країн-інвесторів України змінювалась. У 2013 основними країнами-інвесторами були Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Велика Британія, Віргінські Острови (Британські.), Франція, Швейцарія та Італія, що вклали майже 83% загального обсягу прямих інвестицій в економіку України. Порівняно з 1996 роком зі складу десяти найбільших за обсягами інвестування країн вибули США, Ірландія, Бельгія та Польща [60].

У першому півріччі 2014 року, у порівнянні з аналогічним періодом 2013, кількість країн-інвесторів знизилася на 3 і склало 133.

Обсяг інвестицій (на початок періоду) і основні країни-інвестори, питома вага інвестування яких в сукупності становить за період дослідження від 77% до 83%, представлені в таблиці 4.7.

Станом на перше півріччя 2014 року до десятки основних країн-інвесторів, на які припадає 83% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Велика Британія, Віргінські Острови (Британські.), Франція, Швейцарія та Італія.

Слід зазначити, що найбільшу питому вагу складають інвестиції (33,3%) що надходить з Кіпру, який офіційно не є офшорної зоною, перелік яких затверджених Постановою КМ України № 143-р від 23.02.2011 р. N 143-р «Про перелік офшорних зон», є державою, що акумулює виведені капітали з різних країн, у т.ч з України.

Британські Віргінські острови є ще однією офшорної зоною, з якої виведений раніше український капітал заходить в економіку країни і складає 3,5% від загального обсягу інвестицій в першому півріччі 2014 року.

Таким чином, можна говорити про вливання в економіку України, станом на 01.07.2014 р., очищених іноземних інвестицій на суму 32,26 млрд. дол. США, що становить 64,5% загального обсягу інвестицій.

Для визначення привабливості окремих видів галузей країни для інвесторів, розглянемо структуру прямих іноземних інвестицій (станом на початок року) в національну економіку в галузевому розрізі, представлених в табл. 4.7.

Аналізуючи склад капітальних інвестицій за видами економічної діяльності можемо зазначити, що більше 60% інвестицій освоюється в Україні у наступних галузях: промисловість, фінансова та страхова діяльність, оптова та роздрібна торгівля, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, транспорт та складське господарство.

Причому питома вага капітальних інвестицій у промисловість є найбільш вагомою, поступово збільшується у досліджуваному періоді та складає від 30% у 2010 році до 41,6% у першій половині 2014 року.

Обсяг інвестицій (акціонерний капітал) в економіку України країнами - інвесторами (млрд. дол. США)
(складено автором на підставі даних джерела [60])

№ п/п	Найменування країни	2012	2013.	2014.	01.04.2014.	01.07.2014.	Питома вага, %				
							2012	2013	2014	01.04.2014	01.07.2014
1.	Кіпр	12,646	17,275	19,036	16,533	15,699	25,62	31,72	33,3	31,69	31,40
2.	Німеччина	7,386	6,317	6,292	5,523	5,943	15,00	11,60	10,8	10,58	11,90
3.	Нідерланди	4,823	5,168	5,562	5,521	5,350	9,70	9,50	9,8	10,58	10,70
4.	Російська Федерація	3,595	3,785	4,287	3,538	3,052	7,20	7,00	6,9	6,78	6,10
5.	Австрія	3,423	3,401	3,258	2,891	2,783	6,93	6,20	5,6	5,54	5,60
6.	Великобританія	2,508	2,556	2,714	2,400	2,418	5,08	4,70	4,9	4,60	4,80
7.	Британські Виргинські Острови	1,607	1,884	2,494	2,225	2,055	3,25	3,50	4,0	4,26	4,10
8.	Франція	2,231	1,765	1,826	1,783	1,741	4,52	3,20	3,2	3,42	3,50
9.	Швейцарія	0,960	1,106	1,325	1,319	1,373	1,94	2,00	2,4	2,53	2,70
10.	Італія	0,966	1,015	1,268	1,101	1,082	1,95	1,90	2,1	2,11	2,20
11.	Інші	11,141	10,190	8,727	9,345	9,607	18,81	18,68	17,0	17,91	17,0
	Всього	49,362	54,462	56,789	52,179	50,021	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Питома вага капітальних інвестицій у транспорт, складське господарство складає 10-11 % у період з 2010 по 2012 роки , в 2013 році знижується до 7,0% і такий рівень утримується також у першому півріччі 2014 році.

На третьому місці по обсягу капітальних інвестицій за період з 2010 по 2013 рік - оптова та роздрібна торгівля. Питома вага інвестицій у дану галузь поступово зменшувалась від 10% у 2010 році до 8,3% у 2013 році. У першому півріччі 2014 року питома вага інвестицій у галузь оптової та роздрібної торгівля піднялась знову до 10%, і сформувала другий за промисловістю обсяг інвестицій у галузевому розрізі у даному періоді.

Питома вага обсягу капітальних інвестицій, накладаються в операції з нерухомим майном, є відносно стабільними та складає 4,0 -5,0% протягом 2010-2014 р.р.

У фінансовій та страховій діяльності питома вага обсягу капітальних інвестицій становить 2,3 -3,2% упродовж всього періоду дослідження.

Станом на 31 серпня 2014 року 41,6 % загального обсягу прямих інвестицій в Україні зосереджено на підприємствах промисловості.

В підприємства оптової та роздрібної торгівлі внесено 10,0 % загального обсягу прямих інвестицій в Україні. Це другий після промисловості обсяг інвестицій у галузевому розрізі.

В підприємства транспорту та складського господарства внесено 6,9% загального обсягу прямих інвестицій, в підприємства фінансової та страхової діяльності унесено 4,6% прямих іноземних інвестицій, в організації, що здійснюють операції з нерухомим майном – 4,5%, професійну, наукову та технічну діяльність – 1,2 %.

Проаналізуємо динаміку капітальних інвестицій за видами економічної діяльності (таблиця 4.8).

Динаміка обсягу прямих інвестицій в економіку України мала позитивну тенденцію з 2010 по 2013 роки , обсяг інвестицій збільшився у 1,41 рази. Загальний обсяг прямих інвестицій у першому півріччі 2014 року у порівнянні з аналогічним періодом 2013 року зменшився та склав 84%.

**Структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності
(складено автором на основі даних джерела [60])**

№ пор	Види економічної діяльності	Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал, млн. грн.											
		2010	питома вага, %	2011	питома вага, %	2012	питома вага, %	2013	питома вага, %	1 кв. 2014	питома вага, %	1 пол. 2014	питома вага, %
1.	Промисловість	56725,38	30,0	89146,38	34,3	103472,6	35,2	105 593,7	39,4	17 103,5	41,9	36151,1	41,6
2.	Оптова та роздрібна торгівля;	18867,5	10,0	24389,8	9,4	24800,7	8,4	22379,5	8,3	4010,6	9,8	8611,0	10,0
3.	Транспорт, складське господарство	19591,7	10,3	25976,6	10,0	32807,9	11,1	18833,3	7,0	2573,5	6,3	6068,8	6,9
4.	Операції з нерухомим майном	10263,9	5,4	15265,4	5,8	12773,6	4,3	14024,8	5,2	1934,3	4,0	3893,9	4,5
5.	Фінансова та страхова діяльність	5883,0	3,1	6033,2	2,3	7369,4	2,5	6683,1	2,4	1328,4	3,2	2852,9	3,2
6.	Професійна, наукова та технічна діяльність	5647,9	3,0	11443,6	4,4	9245,4	3,1	3824,7	1,4	478,7	1,1	1049,9	1,2
7.	Інші галузі	72081,2	38,1	87766,3	33,7	103222,3	35,1	96388,9	36,0	13380,9	32,7	28232,4	32,5
8.	Всього	189 060,6	100,0	259 932,3	100,0	293 691,9	100,0	267 728,0	100,0	40 809,9	100,0	86 860,0	100,0

У підприємства промисловості у період з 2010 - 2013 р.р. динаміка обсягу прямих інвестицій мала стабільну позитивну тенденцію та у 2013 році обсяг інвестування збільшився у 1,86 рази у порівнянні с 2010 роком. У першому півріччі 2014 року обсяг інвестицій зменшився та склав 77,5% рівня аналогічного періоду 2013 року. У підприємства оптової та роздрібної торгівлі обсяг прямих інвестицій зріс у 1,31 рази за період 2010- 2013 роки, та зростав у абсолютному обсязі з 18 867,5 млн. грн. у 2010 році до 24 800,7 млн. грн. у 2012 році, незначне зменшення – до 22 379,5 млн. грн. спостерігається у 2013 році. У першому півріччі 2014 року обсяг інвестицій у дану галузь зменшився та склав 94,7% рівня аналогічного періоду 2013 року. У підприємства транспорту та складського господарства інвестиції зростали у 1,67 рази з 19 591,7 млн. грн. у 2010 році до 32 807,9 млн. грн. у 2012 році, значне зменшення інвестицій, майже до рівня 2010 року – до 18 833,3 млн. грн. спостерігається у 2013 році. У першому півріччі 2014 року обсяг інвестицій у дану галузь збільшився та склав 103,0% відносно рівня аналогічного періоду 2013 року.

Інвестиції у операції з нерухомим майном мають характер коливань, піки яких приходяться на 2011 рік – 15 265,4 млн. грн., та 2013 рік – 14 024,8 млн. грн. У першому півріччі 2014 року обсяг інвестицій у дану галузь зменшився та склав 81,6% відносно рівня аналогічного періоду 2013 року. У підприємства фінансової та страхової діяльності обсяг інвестицій поступово зростає з 5 883,0 млн. грн. у 2010 році до 7 369,4 млн. грн. у 2012 році, зменшення обсягу інвестицій на 686,3 млн. грн. сталося у 2013 році. У першому півріччі 2014 року обсяг інвестицій у дану галузь збільшився та склав 113,2% відносно рівня аналогічного періоду 2013 року.

Сектор фінансової і страхової діяльності, є одним з секторів, в який здійснювалося активне вливання іноземних інвестицій. Основними країнами-інвесторами даного сектора стали: Кіпр (31%), Російська Федерація (17,8%), Австрія (15,0%), Франція (9%).

Основною тенденцією 2013 року в банківському секторі стала висока

M & A активність, продовження відтоку іноземного капіталу і вихід

західних гравців з українського ринку (ErsteGroup, SocieteGenerale, Swedbank, AlphaBankGroup).

Іноземні інвестори не брали участь в угодах по придбанню українських банківських активів, відповідно можна стверджувати, що в 2013 році спостерігалася подальша консолідація ринку в руках українських інвесторів.

Найбільш значущими угодами банківського сектора 2013 є продаж "Брокбізнесбанку", "Сведбанку", "Астра Банку", "Ерсте Банку" і "Платинум Банку". Угода останнього стала першою за 4 роки покупкою банку з премією.

Дана тенденція по-нашому думку продовжиться і в 2014 році. Готові до продажу банки Правекс-Банк, Райффайзен Банк Аваль, Укрсиббанк, Укрсоц-УніКредит банк, Банк Кіпру і т.д. Окрім українських інвесторів, активність в секторі фінансової і страхової діяльності може проявити також російський банківський капітал[61]. Російський банківський капітал займає істотну частку на ринку - питома вага корпоративного кредитного портфеля, що належить йому перевищує 16% у загальному обсязі. Серйозність намірів російського капіталу підтверджує те, що зіткнувшись із значним відтоком депозитів, банки залучали кредити материнських компаній. За приблизними оцінками, їх сума в 2014 році склала \$ 1,5 млрд. Російські банки можуть піти з українського ринку тільки у разі санкцій, які можуть позбавити материнські структури ринків капіталу.

Слід зазначити про зменшення частки іноземного капіталу в банківській системі України. Так за 2012 рік частка іноземного капіталу в банківській системі зменшилася з 41,9% до 39,5%, за 2013 - зменшилася з 39,5% до 34% і в першому півріччі 2014 ця частка зменшилась до 29% [62].

Таким чином, станом на 01 липня 2014 року структура власності активів банківської системи України представлена наступна чином: банки з приватним українським капіталом складають близько 51%; банки з іноземним капіталом (крім російських) -16%; банки з російським капіталом - 13%; державні банки -20% [63].

Динаміка присутності іноземного капіталу в статутному капіталі українських банків представлена на рисунку 4.6.

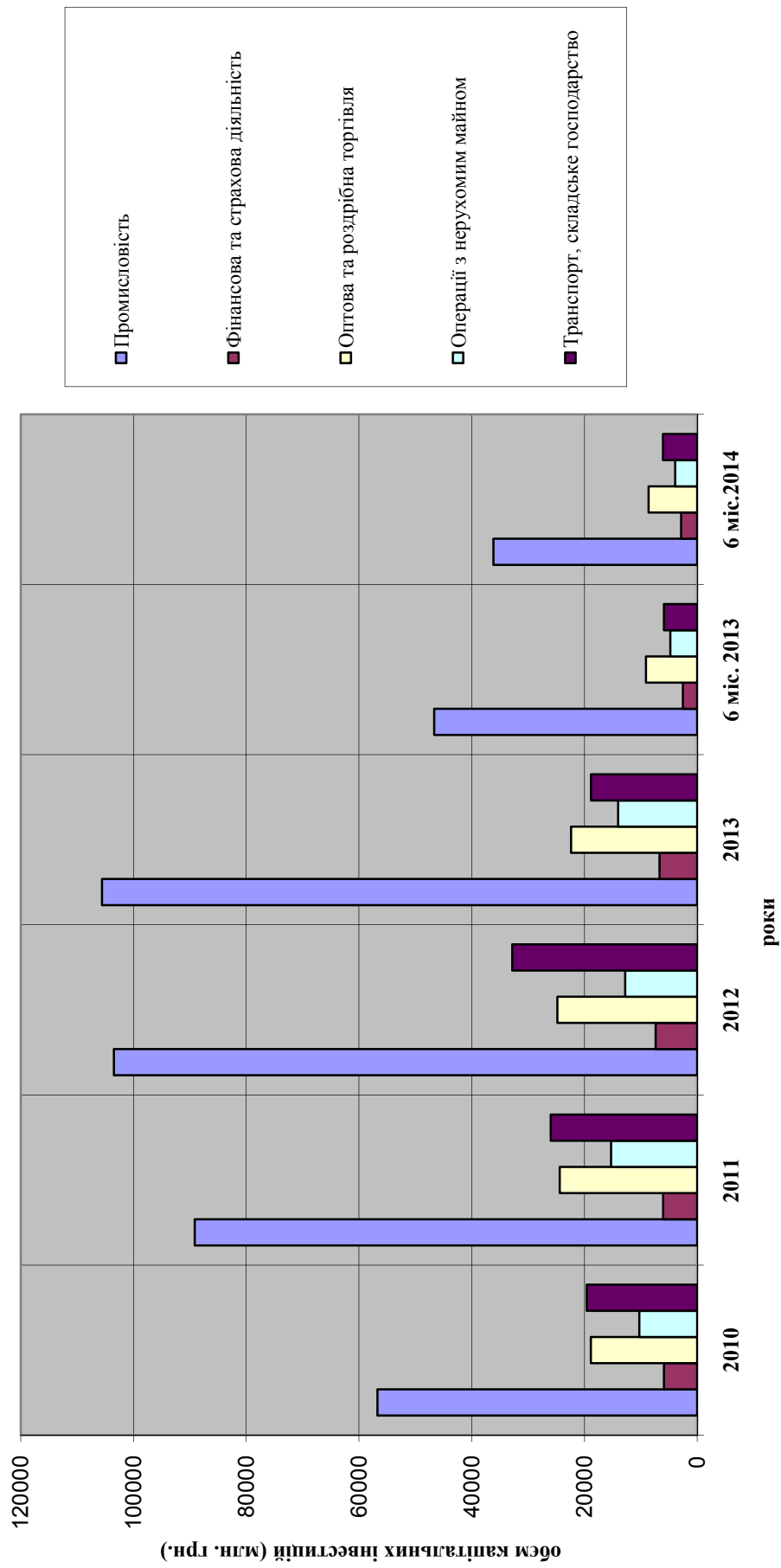

Рис. 4.6 Динаміка капітальних інвестицій за основними видами економічної діяльності, млн. грн.

За даними Standard & Poor's, ринкова частка західноєвропейських фінансових установ в українському банківському секторі скоротилася в два рази порівняно з 2008 р - до 15% від загального обсягу активів до середини 2014 Аналітики агентства прогнозують, що в найближчі два роки частка іноземного капіталу продовжить скорочуватися.

Таким чином, Україна може повернутися в початок 2000-х, коли левова частка капіталу нерезидентів в нашій банківській системі припадала на кіпрські та інші структури українських олігархів, які виступали засновниками банків [64].

Розглянемо фінансування економіки України прямими іноземними інвесторами, так як даний вид фінансування може бути альтернативою банківському інвестиційному кредитуванню.

Обсяги заборгованості в економіку України перед прямими інвесторами за борговими інструментами представлені на малюнку 4.7.

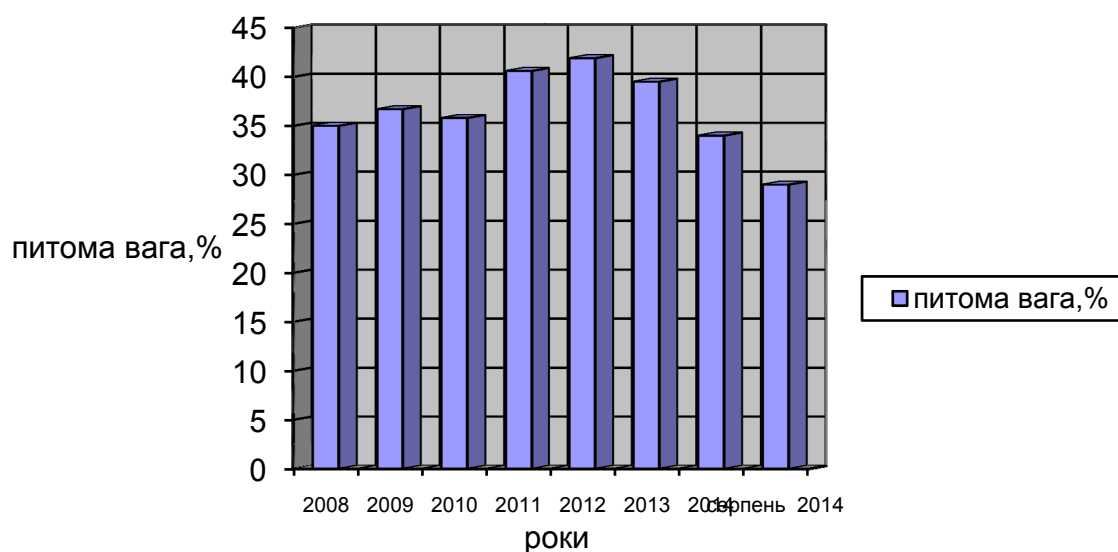

Рис.4.7 Доля іноземного капіталу в статутному капіталі українських банків

У 2012 році іноземні інвестори вклали в економіку України 6,013 млрд. дол. США прямих інвестицій, що на 7,2% менше показника 2011 року - 6,480 млрд. дол. США.

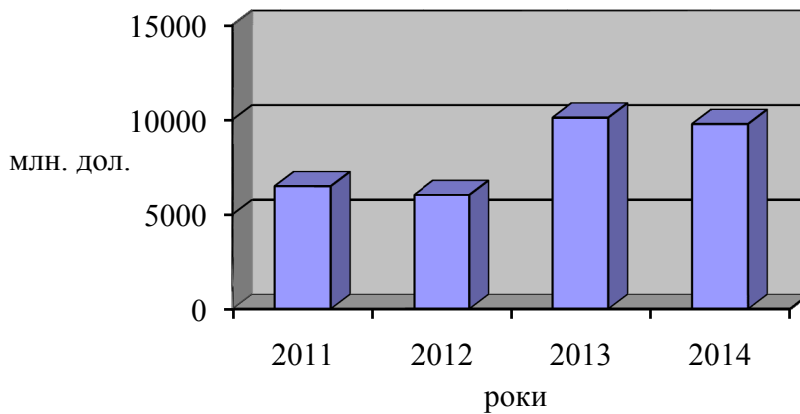

Рис. 4.8 Обсяг заборгованості перед прямими інвесторами по борговим інструментам (складено автором на основі даних джерела [60])

Якщо розглядати заборгованість українських підприємств за кредитами та позиками, торговими кредитами та іншими зобов'язаннями перед прямими іноземними інвесторами, то на 01.01.2014 вони склали 10,328 млн. дол. США (в т.ч по кредитах і позиках – 7,996 млн. дол. США), а на 01.07.2014 р.– 9769,2 млн. дол. США (в т.ч по кредитах і позиках – 8,097 млн. дол. США) , тобто утримується досить невисокий, але стабільний обсяг прямого кредитування за рахунок іноземних інвесторів в умовах кризи в Україні.

Проаналізуємо капітальні інвестиції в економіку України за джерелами їх фінансування (таблиця 4.9).

Можна стверджувати, що основним джерелом капітальних інвестицій в економіку України є власні коштів підприємств та організацій. Їх питома вага складає , у період з 2010 по 2013 роки, від 58,5 до 63,3%. У першому півріччі 2014 року доля власних коштів підприємств та організацій склала 72,2% у порівнянні з аналогічним періодом 2013 року - 62,8%

Питома вага кредитів банків та інших позичок у капітальні інвестиції галузей економіки України складає за аналізований період (2010-2013 рр.) від 12,3 % до 17,0%.

**Капітальні інвестиції, що вкладені в економіку України по джерелам фінансування (млн. грн.),
складено автором за матеріалами [60]**

№	Показники	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	6 міс. 2014	6 міс. 2013
1.	Всього, у т. ч. за рахунок	189 060,6	259 932,3	293 691,9	247 891,6	86860,0	103330,3
2.	коштів державного бюджету	10952,2	18394,6	17141,2	6243,5	375,7	2047,4
3.	коштів місцевих бюджетів	6367,7	8801,3	9149,2	7036,7	835,3	2308,7
4.	власних коштів підприємств та організацій	114963,6	152279,1	175423,9	157122,0	62748,2	64916,3
5.	кредитів банків та ін. ссуд	23 336,2	42324,4	50 104,9	36650,0	8884,1	19048,6
6.	коштів іноземних інвесторів	4067,7	7196,1	5040,6	4009,5	1336,1	1596,4
7.	інших джерел фінансування	29373,2	30936,8	36832,1	36829,9	2985,3	3365,3
у % до загального обсягу							
1.	Всього, у т. ч. за рахунок	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2.	коштів державного бюджету	5,8	7,0	5,8	2,5	0,4	2,0
3.	коштів місцевих бюджетів	3,3	3,3	3,1	2,8	1,0	2,2
4.	власних коштів підприємств та організацій	60,8	58,5	59,7	63,3	72,2	62,8
5.	кредитів банків та ін. позик	12,3	16,3	17,0	14,8	10,2	18,4
6.	коштів іноземних інвесторів	2,2	2,7	1,7	1,6	1,6	1,6
7.	інших джерел фінансування	15,5	12,0	12,5	14,8	3,4	3,3

Причому зростання даного показника було поступовим до 2012 року. У 2013 році показник питомої ваги кредитів банків та інших позичок у капітальні інвестиції зменшився до 14,8%, а у першому півріччі 2014 року склав 10,2% у порівнянні з аналогічним періодом 2013 року, у якому становив 18,4%.

На третьому місці серед джерел капітальних інвестицій в економіку України - кошти державного та місцевого бюджетів. Питома вага даного джерела у капітальні інвестиції в економіку України змінюється від максимального рівня 10,3 % у 2011 році до 5,3% у 2013 році.

У першому півріччі 2013 року даний показник склав 4,4%, а у аналогічному періоді 2014 року знизився на 3 п.п. до 1,4 %.

Кошти іноземних інвесторів складають лише 1,6- 2,7% від загального обсягу капітальних інвестицій, при цьому максимальний показник - 2,7% маємо у 2011 році, мінімальний – 1,6% - у 2013 році. У першому півріччі 2014 року показник залишається на рівні 1,6%.

Динаміку питомої ваги основних джерел інвестування в економіку України за період 2010-2014 (6 міс.) рр. представлено на рисунку 4.9.

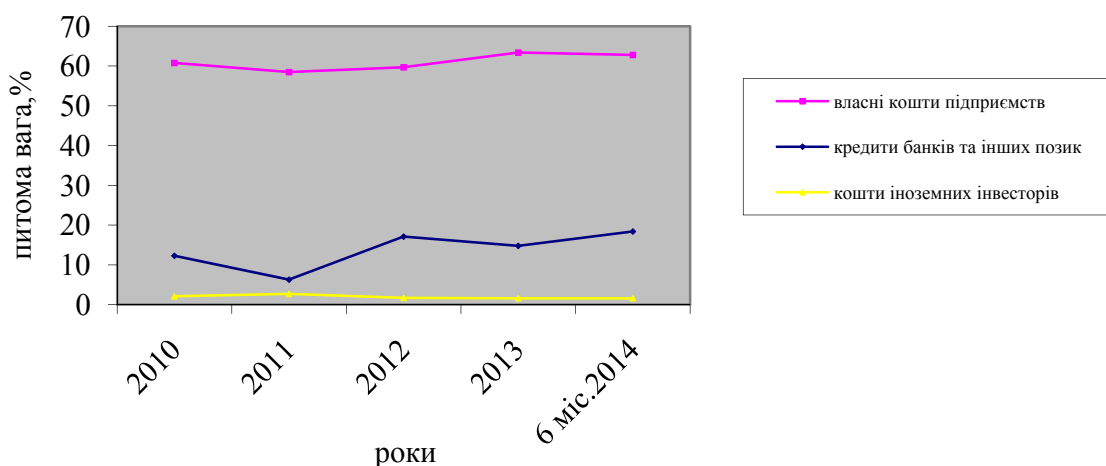

Рис. 4.9 Діаграма питомої ваги основних джерел інвестування в економіку України за період 2010-2014 (6 міс.) рр. (складено автором за матеріалами [60])

В умовах глобальної та національної фінансової і, особливо, політичної криз, питання залучення до України як іноземних так і вітчизняних інвесторів ускладнюються. Це впливає і впливатиме на банківське інвестиційне кредитування, що обумовить подальше уповільненню розвитку економіки і загострить потребу країни в інвестиціях у реальний сектор.

Для визначення наявних позитивних сторін, а також існуючих недоліків української економіки, з точки зору привабливості для вкладення інвестицій як з боку вітчизняних інвесторів, банків, а також іноземних інвесторів, звернемося до індексу «Оцінки бізнес регулювання» *doing business*, сформованому Міжнародною фінансовою корпорацією і Світовим банком для ряду країн світу. Країни ранжуються по ознаці сприяння веденню бізнесу з 1 до 189 місця, перше місце - найбільш високе [8.]

Висока позиція в індексі легкості ведення бізнесу - *doing business*, означає, що регуляторний клімат сприяє веденню бізнесу. Індекс є середнім значенням показників країни за 10 індикаторами, кожен індикатор має рівну вагу.

Згідно зі звітом, сформованому Міжнародною фінансовою корпорацією і Світовим банком станом на 2014 рік Україна посідає 183 місце з 189 країн за індексом оцінки бізнес регулювання, що характеризує нашу країну як непривабливу для вливання інвестицій будь-яким інвестором. Індекс України *doing business* - легкість ведення бізнесу становить 112, в порівнянні з індексами Білорусі -63, Казахстану -50 та Молдови - 78, Польщі - 45 [65]

Найбільш «проблемними аспектами» при веденні бізнесу в Україні є: приєднання до електричних мереж (що необхідно при інвестуванні в будь який об'єкт будівництва) -172 місце зі 189; оподаткування -164 місце зі 189, неплатоспроможність суб'єктів - 162 місце зі 189, міжнародна торгівля-148 місце з 189, захист інвесторів - 128 місце з 189, оформлення власності - 97 місце з 189.

Одним з найкращих з 10 індикаторів, на основі яких визначається індекс «оцінки бізнес регулювання», і однозначно позитивним моментом є індикатор «отримання кредиту» - 13 місце

України серед 189 країн. Це підтверджує досить високий рівень інфраструктурних, технологічних, професійних, з точки зору підготовки персоналу, можливостей банківської системи України до обслуговування секторів економіки за умови наявності грошових коштів на інвестиційні напрямки.

Експертами відзначається значне відставання рівня інвестицій в Україну на душу населення: в період з 2010 року в економіку було інвестовано в 11 разів менше, ніж до країн ЄС, в 2,5 рази менше, ніж у Китаї і навіть втричі менше, ніж у Росії.

Україна має один з найнижчих показників ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (3500 дол. США) і перебуває на 115 місці за даним показником серед країн світу [66]

Згідно з результатами опитування «Європейською бізнес асоціацією» (ЄБА) в 2013 році, перешкодою інвестиційному процесу 24% підприємців вважають посилення фіскального тиску, 15% - посилення валютного регулювання і 5% респондентів торговельні війни з Росією.

Також факторами, які перешкоджають довгостроковим капіталовкладенням в Україну є: середньо ринкова вартість кредитного ресурсу у розмірі більше ніж 20% річних; корупція; зарегульованість ринку; зовнішній борг країни (на рубежі 2013-2014 років прямий державний борг перевищував 60 мільярдів доларів, в структурі якого на гривню припадає 43,8%, на долар США - 32,4%, на SDR (валюта МВФ) - 19,7%); залежність від зовнішніх ринків ціноутворення на імпортований товар; низький рівень довіри у фінансовому секторі населення, який складає всього 46%, в той час як, рівень довіри до індустрії - 73%, високий рівень щорічного дефіциту бюджету (від 5,5%), що закриває для України вихід на зовнішні ринки боргового капіталу; надмірне бажання утримати курс гривні з застосуванням адміністративні інструменти грошово-валютної політики. Це призвело до падіння рівня золотовалютних запасів на межі 2013-2014 років до позначки близько 20 мільярдів доларів [67].

Розглянувши стан та основні тенденції інвестування у економіку України, а також ураховуючи чинники, які перешкоджають довгостроковим капіталовкладенням в Україну, розглянемо інвестиційні можливості України на короткострокову перспективу у 2014-2015 роках.

Слід зазначити, що євроінтеграційні процеси однозначно покращили б інвестиційний клімат в Україні в довгостроковій перспективі. Обсяг щорічних прямих інвестицій в економіку міг би збільшитися на 10% -25% від існуючого рівня.

Можливо прогнозувати приплив в Україну представників малого та середнього бізнесу Китаю та інших країн, які експортують товари в країни ЄС з метою зменшення транспортних витрат.

Що стосується короткострокових перспектив, то отримання вигоди від можливості асоціації з ЄС є незначними. Несуттєвими можуть бути переваги відкриття додаткових ринків збуту для української продукції.

Головним ризиком від євроасоціації в короткостроковій перспективі можна назвати падіння експорту чорної металургії та машинобудування України.

Можна виділити три найбільш перспективних сфери інвестування в Україну в найближчі роки : медицина, добувна галузь, сільське господарство, ІТ технології, імпортозаміщуючі галузі, роздрібна торгівля, сільське господарство.

Проведене дослідження стану інвестицій та інвестування в економіку України, дозволяє зробити висновок, що для усунення негативних тенденцій та створення умов і перспектив росту інвестицій, в тому числі поступального розвитку банківського інвестиційного кредитування слід послідовно і в комплексі усувати основні негативні аспекти, виявлені нами в ході дослідження.

Для цього необхідно, перш за все, вирішення політичної кризи; ведення продуманої і відповідальної політики регулятивних органів та установ (Кабінету Міністрів України, Національного банку України), від дій яких залежить ставлення до України і інтерес інвесторів до нашої країни.

РОЗДІЛ 5

РОЛЬ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАНЬ БАНКІВ У ФОРМУВАННІ ІНФРАСТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

5.1. Концептуальні основи використання комплексної звітності з метою формування додаткового інформаційного обґрунтування прийняття рішення щодо злиття або приєднання банків

Посилення кризових явищ вплинуло на зростання актуалізації необхідності вирішення питання якості активів та капіталізації банківської системи. Відповідно, це вимагає активізації процесів концентрації капіталу в банківському секторі шляхом реорганізації, що призвело до звернення уваги на означені процеси, пошук нових шляхів і способів подолання негативних тенденцій в економіці і, зокрема, в банківській сфері. Банківський сектор України залишається дуже фрагментованим. На кінець першого кварталу 2014 року найбільшим десяти банкам належить 55% активів, що є низьким показником у порівнянні з іншими країнами регіону, де середнє значення даного показника становить 74%. В Україні значна фрагментація призвела до існування ринкової ніші зі 160 банків, кожен з яких має частку активів не більше 1%, які разом займають 28% ринку [1]. Такі банки часто залежать від кількох крупних клієнтів, що мають одного власника із банком, що обумовлює значно вищий ризик банкрутства. Одним з найбільш поширених шляхів підвищення капіталізації банківської системи та, як наслідок, підвищення її стійкості, виступають процеси злиття і приєднання. Національний банк України визначає необхідність законодавчих ініціатив спрощення та стимулювання порядку консолідації банківського капіталу, у т.ч. проблемних банків.

Необхідно підкреслити, що відповідно до концепції реформування банківської системи України, Національний банк України ініціював збільшення нормативу мінімального регулятивного

капіталу до 500 млн. грн. до 2018 року та до 750 млн. грн. до 2020 року. При цьому в якості найбільш пріоритетного механізму капіталізації розглядаються злиття та поглинання банків. В свою чергу, прийняття постанови Правління Національного банку України № 464 від 06.08.2014 року «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» [2], зобов'язує банки поступово привести статутний капітал до розміру, не меншого, ніж 500 мільйонів гривень – до 11 липня 2024 року.

Проблематика розвитку процесів злиттів та поглинань банків знайшла своє відображення у працях провідних вітчизняних економістів і фінансистів: З. Васильченко, О. Барановського, О. Дзюблюка, О. Колодізева, І. Зарицької, І. Лютого, В. Міщенко, В. Коваленко, С. Башлая, С. Науменкової, Т. Кубах, П. Чурило, О. Скоробогач, Н. Радової. Питання консолідації банківського капіталу через реорганізацію його структури та визначення дій і ролі учасників цих процесів висвітлювали в зарубіжній науковій літературі: Д. Бішоп, Ф. Еванс, Дж. Галпін, П. Гохан, Д. Депамфіліс, Ф. Крюгер, Г. Мінз, П. Моросини, С. Рід, Р. Ролл, У. Стеджер та ін.

Глобалізаційні процеси визначають основні принципи зовнішнього розвитку банків через орієнтацію на фінансову експансію і зростання шляхом злиття, поглинання, створення бізнес-альянсів та інших способів реструктуризації. В той же час, розвиток банківського ринку злиття та поглинання визначається макроекономічною ситуацією, рівнем розвитку і станом національної економіки, тому важливо враховувати, що політико-економічна ситуація, яка склалася на даний час в Україні значно звужує можливості використання зовнішнього фінансування, запропонованого іноземними фінансовими інститутами.

Національний банк України ініціює приведення законодавства щодо процесів злиття і поглинання банків до найкращих практик Європейського Союзу, що дозволить швидше провести процес консолідації банків та знизить негативний вплив на їх ефективність [1].

Планування злиття і поглинання банків вимагає: здійснити аналіз вихідних показників банків-учасників; ухвалити рішення про підготовку програми залучення консультантів; обрати способів злиття чи поглинання банків; розробити стратегію і тактику розвитку об'єднаного банку; визначитися щодо доцільності залучення аутсорсингу; сформувати команду працівників-учасників процесів злиття і поглинання; визначити посттрансформаційні заходи розвитку новоствореного банку.

Навіть при високому рівні стратегічного планування та аналізу процесу об'єднання банків дана процедура пов'язана з певними ризиками.

Насамперед, достатньо поширеним у світі, в тому числі і в Україні, є помилкове визначення ціни угоди, що несе за собою фінансовий ризик переплати або недоотримання прибутку. Досить часто має місце завищена ціна продажу банку, яка не характеризує реальну оцінку даної установи. У результаті цього банк-покупець поглинає банк з поганою якістю активів. Визначення реальної якості активів в фінансовій звітності українських банків є найактуальнішою потребою для оцінки та визначення шляхів стабілізації становища у банківському секторі. Згідно з меморандумом, підписаним з Міжнародним валютним фондом, провідними аудиторськими компаніями будуть проведені діагностичні обстеження щодо якості активів та стрес тестування усіх банків [1], але на сьогодні можлива ситуація, коли неякісна звітність призводить до того, що відсутня прозорість угод і корпоративного управління. Все це ускладнює можливість укладання цих угод.

Особливого значення надання об'єктивної інформації про облік процесів злиття та поглинання всім користувачам інформації набуває за умов необхідності формування фінансової звітності за вимогами МСФЗ.

Консолідована фінансова звітність дає змогу представити потенційним інвесторам цілісну картину, яка свідчить про фінансовий потенціал бізнесу в цілому та інвестиційні перспективи.

Відповідно до Додатка А МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність»: консолідована фінансова звітність (consolidated financial statements) – це фінансова звітність групи, у якій активи, зобов'язання, власний капітал, дохід, витрати та потоки грошових коштів материнського підприємства та його дочірніх підприємств подаються як такі, що належать єдиному економічному суб'єкту господарювання [3].

Загальні теоретичні підходи та проблематику формування консолідованої фінансової звітності досліджували такі вітчизняні вчені: М.П. Лучко, Я.В. Голубка, В.П. Онищенко, В.М. Костюченко, С.Ф.Голов, Г. Мельник, Р. Коршикова, І.В. Семчук, Г. Уманців, Л.В.Чижевська, І. Губіна, Я.В. Шеверя, В. Зоріна, Н.О. Литвиненко та ін.

Економічну необхідність складання консолідованої фінансової звітності визначає концепція збереження капіталу, яка обумовлює мету - відобразити реальний приріст капіталу власника та виокремити результати операцій між підконтрольними установами.

Розглядаючи формування консолідованої фінансової звітності можливо умовно виокремити такі етапи: визначення вартості відшкодування, що сплачена за компанію, що придбається, та структури групи; коригування даних звіту про фінансовий стан дочірньої компанії на дату придбання; формування консолідованого звіту про фінансовий стан на дату злиття (об'єднання) бізнесу; формування консолідованої фінансової звітності на звітну дату.

Але, складання консолідованої фінансової звітності передбачає включення до периметру консолідації лише тих компаній, взаємозв'язки між якими юридично оформлені.

Відповідно до МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» - об'єднання бізнесу (business combination) - операція чи інша подія, в якій покупець отримує контроль за одним або кількома бізнесами. Операції, що їх іноді називають "істинними злиттями" або "злиттями рівних", також є об'єднанням бізнесу в тому значенні, в якому цей термін вжито в цьому МСФЗ [4].

Даний стандарт регламентує, що суб'єкт господарювання обліковує кожне об'єднання бізнесу із застосуванням методу придбання, використання якого вимагає: визначення покупця;

визначення дати придбання; визнання та оцінку ідентифікованих придбаних активів, прийнятих зобов'язань та будь-якої неконтрольованої частки в об'єкті придбання; визнання та оцінки гудвілу чи прибутку від вигідної покупки.

В свою чергу, МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» визначає покупця – як суб'єкт господарювання, який отримує контроль над об'єктом придбання.

Положення стандарту обумовлюють оцінку ідентифікованих придбаних активів та прийнятих зобов'язань за їхньою справедливою вартістю на дату придбання.

В стандарті зазначено, що покупець визначає дату придбання, яка є датою, на яку він отримує контроль за об'єктом придбання, тобто необхідно чітко визначити чи має банківська установа умови, що характеризують контроль.

Якщо аналізувати, то визначення контролю, що надає МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» - контроль (control) - повноваження управляти фінансовими та операційними політиками суб'єкта господарювання з метою одержання вигід від його діяльності.

МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність» деталізує визначення контролю і стверджує, що інвестор контролює об'єкт інвестування тоді і лише тоді, коли інвестор має все перелічене далі: владні повноваження щодо об'єкта інвестування; зазнає ризиків або має права щодо змінних результатів діяльності об'єкта інвестування; здатність використовувати свої владні повноваження щодо об'єкта інвестування з метою впливу на результати інвестора [3].

Міжнародні стандарти фінансової звітності датою, на яку покупець отримує контроль за об'єктом придбання, визначають дату, на яку покупець юридично передає компенсацію, купує активи та приймає зобов'язання об'єкта придбання [4].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що чинні міжнародні стандарти фінансової звітності не регулюють складання консолідованої фінансової звітності для груп компаній, в структурі яких відсутня юридично оформлена материнська компанія. Тобто, якщо злиття або приєднання юридично не оформлено, вважається, що

група компаній має непрозору структуру, материнську компанію виділити неможливо і складання консолідованої фінансової звітності щодо даних компаній є неможливим.

Що ж робити, якщо банк лише на етапі прийняття рішення щодо злиття або приєднання. Тобто, зрозуміло, що по суті для нього неможливо формувати консолідовану фінансову звітність згідно МСФЗ.

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» визначає, в ситуації, коли немає МСФЗ, який конкретно застосовується до операції, іншої події або умови, управлінський персонал має застосовувати судження під час розробки та застосування облікової політики, щоб інформація була:

а) доречною для потреб користувачів з прийняття економічних рішень;

б) достовірною, тому значенні, що фінансова звітність:

- подає достовірно фінансовий стан, фінансові результати діяльності та грошові потоки суб'єкта господарювання;

- відображає економічну сутність операцій, інших подій або умов, а не лише юридичну форму;

- є нейтральною, тобто вільною від упереджень;

- є обачливою;

- є повною в усіх суттєвих аспектах.

Під час здійснення такого судження, управлінський персонал має посилатися на прийнятність наведених далі джерел та враховувати їх у низхідному порядку:

а) вимоги в МСФЗ, у яких ідеться про подібні та пов'язані з ними питання;

б) визначення, критерії визнання та концепції оцінки активів, зобов'язань, доходів та витрат у Концептуальній основі [5].

До того ж п.12 МСБО 8 визначає, що під час здійснення професійного судження, управлінський персонал має враховувати найостанніші положення інших органів, що розробляють та затверджують стандарти, які застосовують подібну концептуальну

основу для розробки стандартів, іншу професійну літературу з обліку та прийняті галузеві практики, тією мірою, якою вони не суперечать попереднім джерелам [5].

С. Модеров пропонує інформацію щодо такої сукупності компаній комбінувати складаючи відповідну комбіновану фінансову звітність [6].

І. Пономаренко комбіновану фінансову звітність визначає, як фінансову звітність, в якій сукупно представляються дані щодо активів, зобов'язань та результатів фінансової діяльності всіх компаній групи [7].

МСФЗ не містять чітких рекомендацій і чітко не визначають поняття комбінованої фінансової звітності, лише в МСФЗ для малих та середніх підприємств п. 9.28 визначає зведені фінансові звіти – як єдиний комплекс фінансових звітів двох чи більше підприємств, яких контролює один інвестор [8]. В цьому стандарті зазначено, що при складанні такої звітності внутрішньо-групові операції та прибутки або збитки, що виникли у результаті таких операцій, виключаються; принциповим є те, що для подібних операцій та інших подій за схожих обставин повинна застосовуватися єдина облікова політика [8].

Більш конкретизовано можливість складання комбінованої фінансової звітності висвітлюється GAAP США. Відповідно до яких комбінувати можна будь-які компанії, навіть якщо вони не пов'язані між собою.

Тобто, однозначно, можливо комбіновану звітність скласти перед капітальною угодою злиття двох компаній, щоб передбачити як будуть виглядати показники консолідованої звітності після операційного злиття чи поглинання.

Використання комбінованої звітності з метою формування додаткового інформаційного обґрунтування прийняття рішення щодо злиття або приєднання банків обґрунтовано такими чинниками:

- комбінована фінансова звітність може бути прийнята за основу для обґрунтування прийняття управлінських рішень за умов відсутності можливості складання консолідованої звітності;

- складання комбінованої фінансової звітності є ефективним інструментом аналізу внутрішньо групових ризиків;

- індивідуальна звітність не розкриває окремих бізнес напрямків чи процесів в середині групи, що можливо визначити в комбінованій фінансовій звітності;

- комбінована фінансова звітність дозволяє перспективно проаналізувати переваги чи недоліки реорганізації шляхом потенційного злиття чи поглинання.

Необхідно підкреслити, що складаючи як консолідовану так і комбіновану фінансову звітність використовують історичну фінансову інформацію минулих періодів, принципи комбінування фактично збігаються з принципами консолідації, але суттєво відмінним між ними є взаємне елімінування інвестицій у дочірні компанії та статутних (акціонерних) капіталів дочірніх компаній (таблиця 5.1).

Таблиця 5.1

Основні принципи складання комбінованої та консолідованої фінансової звітності у порівнянні

№	Судження	Комбінована фінансова звітність	Консолідована фінансова звітність
1	Визначення периметру групи	Периметр групи залежить від мети складання звітності та визначається укладачами звітності	До консолідованої звітності включаються дані про діяльність компаній (периметр групи), які юридично контролюються материнської компанією (та її дочірніми підрозділами)
2	Принципи визначення капіталу	Материнської компанії не існує, тому на практиці статутний капітал представляє собою суму всіх компаній, що комбінуються	Статутний капітал відповідає статутному капіталу материнської компанії
3	Принципи балансових оцінок активів та зобов'язань	Відповідно до облікової політики банку	

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що використання комбінованої фінансової звітності для банків в Україні є реальним.

Доцільність складання комбінованої фінансової звітності обумовлена можливостями формування інформаційної бази для прогнозування показників майбутньої фінансової звітності як результату операції злиття чи поглинання.

В умовах загострення кризових явищ, які актуалізують активізацію процесів концентрації капіталу в банківському секторі шляхом реорганізації, це дозволяє формувати додаткове інформаційне обґрунтування прийняття рішення щодо злиття або приєднання банків.

5.2. Моніторинг діяльності банків-учасників процесів злиття і поглинання в Україні

Процеси інтеграції і глобалізації визначають необхідність забезпечення макроекономічної рівноваги, що потребує посилення державного регулювання. Дослідження напрямів розвитку ринкової економіки дає змогу визнати, що державне регулювання є важливим аспектом державного втручання в економічні процеси та його посилення в процесі поглиблення глобалізації, об'єктивною закономірністю економічного розвитку суспільства. Зокрема, О.Красильников визнає, що в інформаційній економіці з погляду неінституціональної економічної теорії вибір між ринком і державою означає лише вибір між різними типами їхньої недосконалості [9, с.155].

Основним фактором, що впливає на розвиток банківського ринку злиття/поглинання, є особливості національного банківського середовища і конкурентних відносин. Вважаємо, що внутрішнє банківське середовище може стимулювати розвиток ринку злиття/поглинання і негативно впливати на нього. В умовах кризових явищ ринкова економіка неспроможна забезпечити належну ефективність розподілу фінансових ресурсів між економічними

агентами, від чого залежить ефективність розподілу ресурсів між власниками та іншими учасниками економічної системи. Державні регулятори мають розробляти ефективні механізми протидії міжнародним тенденціям дестабілізації та передбачати особливості впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на національну банківську систему.

Ефективність діяльності банків-учасників ринку злиттів та поглинань залежить, по-перше, від можливості досягнення конкурентних переваг з урахуванням особливостей стану економіки і закономірностей розвитку. По-друге, економічна суть ринкової системи породжує суперечливі й негативні явища та процеси. По-третє, не всі економічні відносини між банками-учасниками ринку злиттів і поглинань перебувають у межах ринку, а тому регулюються неринковими відносинами. Тут вирішальне слово - за державними регуляторами. По-четверте, важливим завданням суспільних наук є визначення «правил гри» у контексті державотворення й постійний розвиток методик формулювання правил і норм поведінки учасників ринку злиттів та поглинань. Комплексні вимоги варто вважати мінімальним стандартом ефективної системи банківського регулювання і нагляду держави.

Важливу роль у реструктуризації банків з метою збереження стабільності банківської системи відіграють органи державного управління, які мають застосовувати економічні стимули для заохочення об'єднання чи продажу фінансово нестабільних банківських установ. Так, В.Крилова, М.Ніконова, й А.Крилова [10, с. 34–38] визначають, що в глобальній економіці забезпечення ролі органів нагляду є одним із загальних принципів Великої двадцятки. Від структури регулювання й нагляду за фінансовим сектором залежить, відповідно, ефективність інституційної структури у підвищенні рівня захисту прав учасників фінансових процесів.

Особлива увага в економічній літературі приділена доцільності посилення державного регулювання як ринку банківських послуг, так і ринку злиттів/поглинань. Проблемам державного регулювання реструктуризації банківської системи в умовах глобалізації ринку капіталів присвячені дослідження Є.Боровок [11], А.Ковалюк [12,

с. 208–209], С.Круглик [13, с. 48–49], В.Міщенко, М. Олесійчук [14, с. 3–11]. Зокрема, В. Міщенко й А. Петріна [15, с. 17] зазначають, що банківську систему не можна реструктуризувати лише шляхом злиттів фінансово-кредитних установ, оскільки реструктуризація не просто дає змогу зменшити їхню кількість, а якісно змінює структуру фінансового сектору, забезпечуючи його динамічний та ефективний розвиток в інтересах економіки країни.

Інституційні обґрунтування незалежності центрального банку містять питання «оптимального контракту» (теорія агентських відносин) та міжнародного впливу (неоінституціональна теорія) [16, с. 79]. Довіра в суспільних відносинах, базована на інститутах, відображає об'єктивний бік довіри – довіра на підставі певних характеристик об'єкта – інституту. А впевненість відбиватиме ту міру, якою суб'єкт передбачає, що інститут діятиме в установлених рамках.

Незважаючи на високу значимість результатів, які отримали згадані автори, слід зазначити, що специфіка реформування банківського нагляду, посилення дотримання банками норм регулювання і нагляду за оцінкою фінансового стану банків, банківськими ризиками, а також фінансового забезпечення ринку злиттів/поглинань банків з позиції вартісного підходу й оцінка його результативності належного відображення в економічній літературі не одержали.

Сучасний економічний розвиток та модернізація потребують дієвості фінансової і банківської систем. Банківська система має забезпечувати реальний сектор довготерміновими кредитними ресурсами, надавати повний спектр банківських послуг за прийнятною ціною. Ринкова реструктуризація у вигляді процесу злиття/поглинання має супроводжуватися контролем і активною участю державних регуляторів, які мають впроваджувати підходи та методи, зорієнтовані на попередження (превентивність) протиправних дій. Банки можуть вибирати альтернативні варіанти об'єднань (створення альянсу, промислово-економічних груп), що потребують менших обсягів фінансових ресурсів, але й зменшують участь в управлінні. Відсутність контролю часто призводить до

втрати визначеності та відсутності єдності у досягненні цілей банками-партнерами. Водночас процес злиття/поглинання за безпечує повний контроль за фінансовою діяльністю і економіко-правові

Рис. 5.1. Послідовність перевірки діяльності банка-мети

Джерело: побудувала автор

засади дослідження інформації (due diligence) щодо банку-мети мають мінімізувати не лише можливі ризики, а й доцільність укладення такої угоди.

Основна функція Національного банку України полягає в пріоритетності підтримки цінової стабільності у державі. Відповідно до Конституції України (стаття 99) основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Водночас центральний банк має реагувати на сучасні потреби економіки та вживати додаткових заходів, необхідних для підтримки процесів ефективного економічного розвитку.

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» одними з функцій НБУ є банківське регулювання і нагляд. Забезпечення стабільності банківської системи і захист інтересів вкладників та кредиторів банків потребує поступальної реструктуризації з боку Національного банку організаційної структури системи банківського нагляду, вдосконалення нормативно-правової бази з питань регулювання і нагляду за діяльністю банків, яка має відповідати рівневі розвитку банківської системи, давати змогу адекватно й оперативно реагувати на ризики, притаманні діяльності банків, а також на нові виклики, що виникали в процесі розвитку вітчизняних банків та їх інтеграції у світову фінансову систему.

Глобалізація і нові виклики у світовій фінансовій системі потребують нових підходів та розширення міжнародної діяльності Національного банку України з урахуванням особливостей процесів концентрації в банківській сфері і розвитку конкуренції на ринку банківських послуг:

1. Значні позитивні зрушення у банківській системі відбулися під час реалізації таких проектів, як Програмна системна позика та Позика на політику розвитку. Протягом дії цих програм активно розпочалося впровадження Базельських принципів банківського нагляду в Україні шляхом удосконалення нормативно-правової бази, яка є методологічною основою регулювання діяльності банків. Прийняття нормативних актів сприяло зростанню стабільності

банківської системи України, створенню належного конкурентного середовища, вдосконаленню процедур ліквідації неплатоспроможних банків, поліпшенню діяльності банків України та впровадженню міжнародних стандартів аудиту банків.

2. Національний банк України приділяє значну увагу розвитку та поглибленню співробітництва з Європейським центральним банком та центральними банками країн-членів ЄС, що в перспективі дасть змогу адаптувати НБУ до роботи в Європейській системі центральних банків.

3. Із метою адаптації банківського сектору України до стандартів і принципів ЄС, а також підвищення ефективності та вдосконалення роботи залучають відповідні проекти технічної допомоги ЄС, у т. ч. інструменти інституційної розбудови ТіЕйІАЙЕкс (ТАЕІХ) і Твіннінг (Twinning);

4. Одним із чинників наближення України до ЄС стала поступова трансформація двосторонніх відносин сторін - від співробітництва до створення передумов асоціації між Україною та ЄС. У цьому контексті пріоритетом залишається підвищення ефективності банківського та фінансового секторів – основи ринкової інфраструктури економіки країни.

5. Тісна співпраця Національного банку України зі Світовим банком у реформуванні банківської системи була й залишається однією з головних передумов кредитної підтримки трансформаційних процесів в Україні з боку цієї міжнародної фінансової організації.

Для економічних систем характерна специфіка процесів злиттів і поглинань. Це, по-перше, непрозорість структури власності банків. Ринкові перетворення в постсоціалістичних економіках супроводжуються формуванням державно-олігархічного капіталізму. Дж. Стіглиц визначив ці економічні перетворення як «ерзац-капіталізм», «капіталістична система для обраних». Становлення ринку банківських послуг і важливого його сегменту – ринку злиттів і поглинань – відбувалося в умовах недостатнього законодавчого регулювання банківської системи та відсутності мотивації в банків. Зберігається закрыта і непрозора структура власності банків.

По-друге, концентрація контрольного пакета акцій у невеликого числа акціонерів. По-третє, використання невеликої кількості фінансових інструментів у процесах злиттів і поглинань. По-четверте, відсутність системності моніторингу державних регуляторів за процесами злиттів і поглинань. Зазначимо, що недосконалість законодавства в частині моніторингу проведення угод злиття/приєднання призводить до незаконного захоплення приватної власності та незахищеності прав акціонерів (власників).

З метою збереження контролю над банком продавці не зацікавлені надавати інформацію в повному обсязі про всі фінансові операції і використані бізнес-схеми. У 2011 р. вступив у дію Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків». Вважаємо, що положення цього закону дадуть змогу підвищити прозорість банків шляхом удосконалення процедур щодо виявлення їх реальних власників і встановлення щодо них посиленних вимог, розширити обсяг інформації, яку мають оприлюднювати банки. Завдяки цьому суспільство матиме змогу отримувати інформацію щодо фінансового стану банків і краще орієнтуватися на ринку фінансових послуг; це також сприятиме посиленню конкуренції в банківській системі.

Інформаційний масив, що супроводжує процес злиття/поглинання банків, потребує правового регулювання пов'язаних з ним економіко-інформаційних відносин. Доцільно враховувати міжнародні угоди щодо забезпечення транспарентності діяльності учасників ринку злиття/поглинання. Економіко-правовий режим інформації про учасників процесу злиття/поглинання має координувати дії, що виникають при пошуку, одержанні, опрацюванні, нагромадженні, зберіганні й наданні (використанні) інформації, а також її захисту.

Від послаблення економік розвинених країн страждають ринки, що розвиваються, зростання яких допомогло перебороти наслідки світової фінансово-економічної кризи. Короткотермінові ризики для економік країн, що розвиваються, зростають через боргову кризу Європи і спад американської економіки; європейські й американські банки скоротили кредитні лінії в ці країни через фінансові труднощі у своїх країнах.

Держава має здійснювати заходи щодо запобігання розвитку кризових явищ у банківській системі. Дії регулятора стосовно санації банків пов'язані з фінансовими витратами з боку держави. Державну підтримку отримують системні банки, які є надто великими, щоб збанкрутувати. Водночас фінансово неплатоспроможні банки підлягають націоналізації або реструктуризації державними регуляторами з подальшим продажем потужнішим банкам або іноземним інвесторам.

Сучасна вітчизняна банківська система характерна регіональною розгалуженістю і низькою капітальною базою, що, своєю чергою, не дає банкам можливості забезпечувати ефективну та стійку фінансову діяльність. Прийняття і регулювання управлінських завдань щодо злиття та поглинання банків потребують моніторингу цих механізмів. У такому контексті важливим аспектом виступає визначення основних завдань і принципів фінансового моніторингу злиття та поглинань банків:

По-перше, реалізація банками механізмів злиття і поглинання викликана останніми подіями, які відбуваються в сучасній світовій банківській системі. Циклічність розвитку економічних процесів і синергетична дія економічних законів призводить до того, що виникає потреба у перегляді структурних компонентів функціонування банківських установ через реалізацію механізму злиття та поглинання. Згадані механізми, як явища об'єктивної дійсності, потребують визначення основних принципів і завдань фінансового моніторингу зазначених процесів.

Із цього приводу визначення критеріїв фінансового моніторингу злиття і поглинання банків є важливим моментом оцінювання їх організації та здійснення. Відповідно до закону України «Про банки і банківську діяльність» процес злиття й поглинання належить до реорганізації банків, які базуються на механізмі перерозподілу власності між інвесторами і реципієнтами [17].

По-друге, на відміну від механізму злиття, який передбачає досягнення компромісу інтересів і конструктивну взаємодію між зацікавленими суб'єктами, механізм поглинання банків може бути однобічним. Щодо організаційно-економічних механізмів

забезпечення ефективності злиттів та поглинань банків, то поділяємо погляд, що їх доцільно трактувати як комплекс взаємопов'язаних організаційних змін і технологій управління інтелектуальними, фінансовими, інформаційними, матеріальними й іншими ресурсами, який спрямований на використання наявних резервів і пошук нових можливостей отримання позитивних економічних та інших (соціальних, технічних, емоційно-психологічних) ефектів від злиття і поглинання банків [18, с. 208].

По-третє, з метою визначення критеріальних ознак фінансового моніторингу доцільно сформулювати основні характеристики управлінських рішень, що приймають суб'єкти процесів злиття і поглинань банків (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Класифікаційні риси управлінських рішень у процесі злиття/поглинання банків

Практичне застосування представленої класифікації дає змогу економічним агентам злиття/поглинання приймати ефективні рішення щодо застосування тих чи інших механізмів злиття і поглинання.

По-четверте, для забезпечення фінансового моніторингу процесу злиття і поглинання банків доцільно дотримуватися низки взаємопов'язаних принципів, а саме: системності; економічної ефективності; кумулятивності; послідовності; каузальності; цілеспрямованості; інформаційної безпеки; збалансованості рівня дохідності та ризиковості; креативності. Дотримання суб'єктами злиття або поглинання банків цих принципів на практиці сприятиме ефективності механізму їхньої реалізації, тобто забезпечуватиме повне і своєчасне отримання ними очікуваних ефектів від злиття або поглинання.

Система фінансового моніторингу процесу злиття та поглинання банків має охоплювати наступні етапи оцінювання: вибір варіантів та пріоритетних показників процесу злиття і поглинання банків; розрахунок показників до реалізації процесу злиття та поглинання банків; обчислення показників після реалізації процесу злиття та поглинання банків; порівняння зміни значень до злиття чи поглинання та після; характеристика отриманих відхилень показників.

Критеріями фінансового моніторингу процесу злиття та поглинання банків слід вважати: ступінь результативності та ефективності їх діяльності; рівень витрат (їх мінімізацію за різних рівних умов); рівень ризиків (їх мінімізацію); рівень ділової активності; нарощування ресурсної бази; оптимізація управління; фінансова стабільність банків.

Обчисливши пріоритетні показники фінансового моніторингу до і після злиття чи поглинання, доцільно визначити етапи моніторингу (рис. 5.3).

По-п'яте, при дослідженні злиття/поглинання банків вважаємо за доцільне розглянути мотиви злиттів та поглинань.

Теорія і практика сучасного корпоративного менеджменту

досліджує причини злиттів та поглинань банків. Прагнення отримати в результаті злиття й поглинання синергетичний ефект, тобто взаємодоповнюючий дію активів двох або кількох організацій, сукупний результат якого перевищує сумарний результат окремо працюють на ринку структур. Виникнення синергетичного ефекту обумовлюється: економією масштабу; комбінуванням взаємодоповнюючих ресурсів; економією коштів за рахунок зменшення транзакційних витрат; зміцненням позицій на ринку (мотив монополії).

Рис. 5.3. Етапи моніторингу злиття чи поглинання банків

Джерело: побудувала автор

Стратегічні аспекти є основними для прийняття управлінських рішень про злиття або поглинання. Вміння пристосовуватися до

макроекономічних умов і постійно мінливих потреб клієнтів є умовою виживання та розвитку бізнесу. Очевидно, що якщо банк не розширює масштаби своєї діяльності та/або не пристосовується до постійно мінливих зовнішніх умов, то він сумнівається в своєму майбутньому .

Основними стратегічними підходами до злиттів і поглинань є інтеграція та диверсифікація. В результаті поглинання «поглинаючий» банк або починає новий вид діяльності (це диверсифікація), або посилює свої позиції в традиційному бізнесі (це інтеграція). На практиці межі між двома процесами виявляються умовними, і злиття або поглинання охоплює елементи інтеграції і диверсифікації.

По-шосте, розроблення стратегії злиття або поглинання є відображенням загальної стратегії банку, що передбачає оцінку становища банку на ринку, аналіз сильних і слабких сторін, розгляд можливостей та загроз для розвитку бізнесу, аналіз конкурентів.

Стандартні параметри аналізу конкурентів охоплюють оцінку стратегії, продуктового ряду, клієнтської бази та ринків, технологій банківських продуктів. За результатами формування загально банківської стратегії формують цілі злиття або поглинання: хто потрібен для здійснення пріоритетних завдань. Якщо передбачається вихід на нові ринки, то потрібно врахувати такі чинники: співвідношення ризику та прибутковості; цілі розвитку бізнесу, основні сфери, в яких ведуть і будуть вести бізнес, спеціалізація та імідж організації; вимоги до величини власного капіталу та до показників достатності капіталу (при виході на міжнародні ринки слід враховувати й вимоги регулюючих органів країн, де передбачають вести бізнес); законодавча і нормативна база; конкуренція на національному та міжнародних ринках; макроекономічні параметри й умови; маркетингове дослідження важливих для бізнесу клієнтських груп.

Моніторинг процесу злиття і поглинань має охоплювати стратегічний, тактичний та операційний рівні його реалізації (рис. 5.4).

Відповідно держава економічно зацікавлена в стимулюванні і регулюванні процесів банківських злиттів, що служать одним із ринкових способів перетворення банківських установ. Державні регулятори розвинених країн надають фінансові стимули економічним агентам, які беруть участь у процесах злиття чи поглинання: повне (часткове) звільнення новостворених агентів або правонаступників від оподаткування, звільнення від комісій і сплати мит.

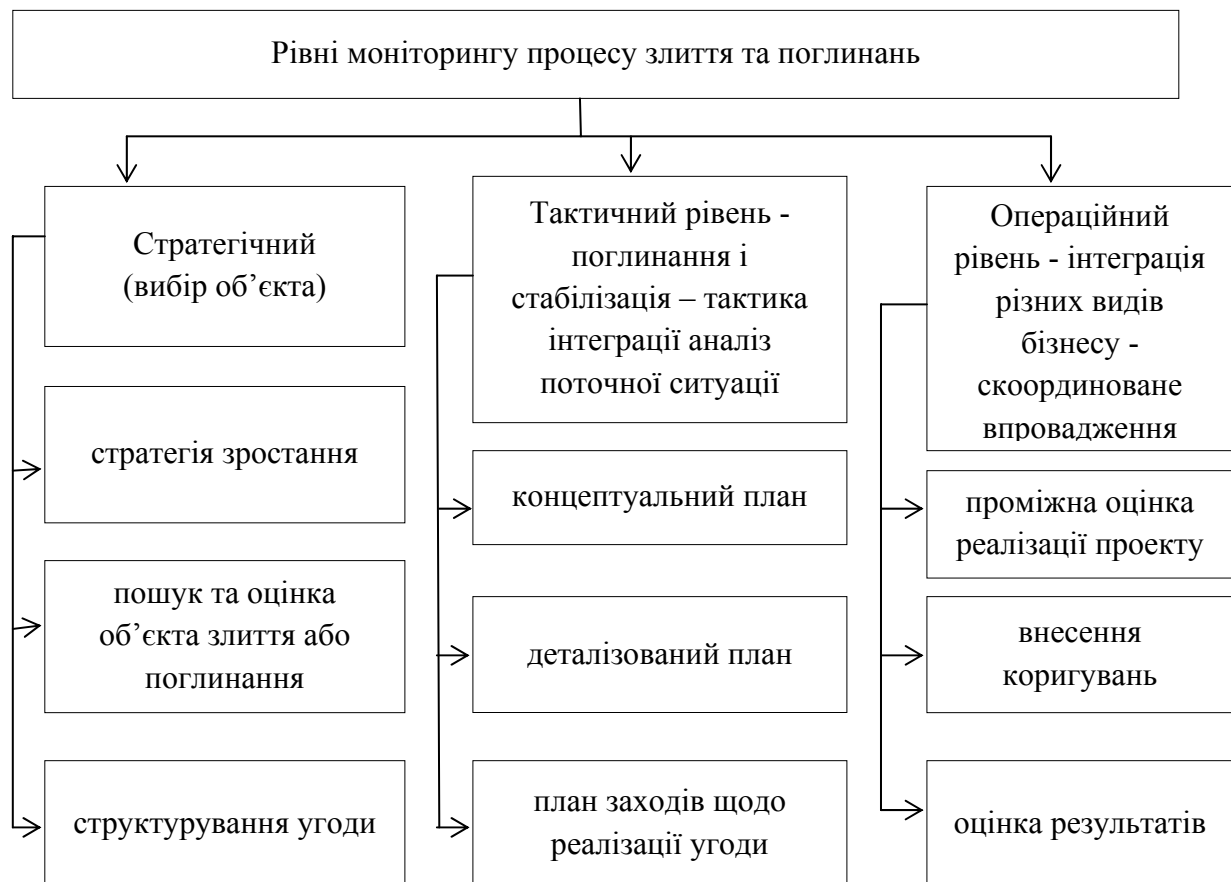

Рис. 5.4. Рівні моніторингу злиття чи поглинань банків

Джерело: побудувала автор

Модернізація національної економіки, досягнення довготермінового стабільного зростання на основі диверсифікації виробництва, сприяння розвитку підприємництва потребує здійснення інституціональних заходів. Органи влади працювали над виконанням Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна

держава», в якій визначено, що одним із найважливіших індикаторів успішного розвитку фінансового сектору є досягнення до 2014 р. рівня інфляції 5–6%.

Національний банк України має сприяти формуванню повноцінних ринкових механізмів для регулювання процесу злиття/поглинання банків:

1. У доктрині Національного банку України щодо стану і перспектив розвитку грошово-кредитного ринку України визначено, що, по-перше, монетарний режим, який базується на ційовій стабільності, може бути ефективним лише за наявності стійкої фінансової системи, а в період загострення кризи це малоймовірно; по-друге, в умовах фінансової кризи значно зростає потреба у підтримці ліквідності банків, що може суперечити досягненню ційової стабільності.

2. Національний банк України надає банкам змогу гнучкіше управляти своєю ліквідністю шляхом зменшення частки обов'язкових резервів, яка має зберігатися на окремому рахунку в НБУ. Ця частка в грудні 2011 року була зменшена зі 100% до 70%, з квітня 2012-го – до 60%, а з червня – до 50% [19].

3. Особливу увагу державні регулятори акцентують на акумулюванні значних ресурсів для інвестування проєктів економічного розвитку завдяки механізмам фондового ринку. Національний банк України сприяє розвитку фондового ринку і з 2011 р. підтримує Міністерство фінансів України щодо розширення інструментарію внутрішніх державних запозичень.

Ринкова трансформація зумовлює потребу в масштабних інвестиціях і потребує здійснення адекватних заходів, тому логічне продовження політики структурних перетворень національної економіки - це розвиток процесів злиття/поглинання. Укрупнення банків є мотивом злиттів і поглинань. Проте при банківських злиттях/поглинаннях важко прогнозувати як позитивні, так і негативні результати. Зокрема, поділяємо погляд В.Селівестрова [20, с. 73–78], який визначив особливості впливу інструментів грошово-кредитної політики на ційову стабільність і застереження щодо

підтримання цінової стабільності в Україні суто монетарними інструментами.

До об'єктивних передумов доцільності реорганізації банків можна віднести такі: формування і розвиток ринкових відносин; зміна форм власності; реформування банківської системи України та необхідність забезпечення її фінансової стабільності; забезпечення платоспроможності й ліквідності банків згідно з вимогами законодавства та нормативних актів Національного банку України.

Важливу роль відіграє моніторинг діяльності правління банку щодо здійснення угод злиттів і поглинань; психологічні засади процесу злиття й поглинання; залучення дочірніх та відособлених підрозділів банків до угод злиття/поглинання; особливості розвитку подій після встановлення контролю над банком. Варто враховувати й етичні аспекти процесу злиття/поглинання в Україні.

Формування повноцінного ринку злиття/поглинання є одним із пріоритетних завдань в умовах інтеграції до світової економічної спільноти, тому дослідження національних особливостей ринку злиття/поглинання, учасників угод злиття/поглинання, об'єктів злиття/поглинання, фінансового забезпечення процесу злиття/поглинання, економічних засад дружніх/недружніх угод поглинань і корпоративних захоплень, можливостей незаконного одержання контролю над акціями, корпоративного управління поглиненим економічним агентом, вироблення стратегії корпоративного управління залишається актуальним як з теоретичного, так і з практичного погляду щодо досягнення результативності державного регулювання ринкових перетворень.

У банківському секторі активізувалися процеси злиття та поглинання банків, що зумовлено розвитком банківської системи України, який характерний посиленням процесів концентрації капіталу. Ефективна діяльність банків залежить від рівня їх капіталізації. Висококапіталізована банківська система в Україні є пріоритетним напрямом розвитку, оскільки банківська система – це один із важливих елементів ринкової економіки, який взаємодіє з економікою країни загалом.

Ефективність функціонування банківського сектору полягає у забезпеченні банків достатніми капіталами для роботи в ринковому середовищі. У цьому контексті особливої уваги заслуговують концентрація капіталу, пріоритети формування та зростання власного капіталу банків і вплив залучення іноземного банківського капіталу на розвиток національної економіки.

Держава має підтримувати розвиток національної банківської системи і регулювати залучення іноземного банківського капіталу з метою забезпечення макроекономічної стабілізації. Іноземні банки та їх підрозділи здійснюють заходи з метою використання переваг, що дає їм присутність на внутрішньому ринку, і мінімізації негативних наслідків.

Зміцнення ресурсної бази банків залежить від зростання обсягів власного капіталу банків.

1. Рівень концентрації банківського капіталу впливає на масштаби і темпи розвитку економіки країни, тому в банківській практиці нарощення капіталів банків є дієвим інструментом стимулювання зростання прибутковості та зменшення витрат. Цього можна досягти через зростання банківського капіталу за рахунок значного стимулювання банків до консолідації.

2. Капітал банку є початковим (первинним) джерелом, спроможним залучати ресурси з інших секторів економіки, а також фізичних осіб, причому пропорційно до свого обсягу.

3. Банківський капітал – сукупність грошових коштів, яка складається з власних коштів (статутного фонду та інших фондів), а також нерозподіленого прибутку і залучених коштів [21, с. 31]. Капітал банку – це те, що впливає на здатність подальшого розвитку банку, оскільки саме капітал забезпечує економічну самостійність та прибуткову діяльність, що сприяє підвищенню фінансової стійкості банку.

4. У сучасній економіці Національний банк України здійснює системні заходи з метою нейтралізації негативних наслідків впливу світової фінансової кризи на вітчизняну банківську систему, відновлення її належного функціонування і довіри до неї з боку

населення та інвесторів. Свої дії центральний банк спрямовує на сприяння та прискорення капіталізації банківської системи, підтримання стабільної роботи банків, надання їм кредитної підтримки, вдосконалення процедур реорганізації та ліквідації проблемних банків, поліпшення якості кредитних портфелів банків, сприяння поверненню наданих кредитів, зменшення частки проблемної кредитної заборгованості тощо.

Справді, завдяки своєчасно вжитим заходам вдалося уникнути банкрутства великої кількості банків і зберегти стабільність банківської системи. Проте невиконаними залишається низка конкретних науково-прикладних і практичних завдань щодо вдосконалення банківського нагляду, управління банками, в т. ч. в стані фінансової кризи, порядку ліквідації, злиття й приєднання банків, шляхів підвищення рівнів капіталізації та ліквідності тощо. Тобто є практична необхідність у розробленні й удосконаленні моніторингу конкретних схем і механізмів реорганізації та реструктуризації банків з метою забезпечення їх стабільного функціонування в інтересах економіки й суспільства.

Попередження кризових явищ у банківській системі має поєднуватися з антикризовою політикою уряду та регулюючих органів, передусім Національного банку України, для здійснення якісного структурно-функціонального оновлення банківського сектору з метою стимулювання інвестиційно-орієнтованої моделі замість споживацької імпортозалежної моделі розвитку національної економіки.

Фінансові проблеми впливають на ліквідність і платоспроможність фінансово-кредитних установ. Відповідно уряди та центральні банки оперативно задіяли різні важелі підтримки банків, зокрема шляхом надання додаткової ліквідності. Зусилля системи банківського нагляду Національного банку спрямовані на розроблення відповідної методології і запровадження ефективних процедур реєстрації та ліцензування банків, безвиїзного моніторингу й виїзного інспектування їх діяльності з метою створення належних умов для функціонування та розвитку банківської системи.

Основна мета заходів із реструктуризації банківського сектору, які нині активно застосовують, полягає в його стабілізації для продовження фінансування реального сектору. Цього досягають шляхом запровадження запобіжних заходів щодо банкрутства системних (великих) банків; масового вилучення вкладів і розгортання паніки; уповільнення темпів кредитування економіки. Особливу увагу приділяють напрацюванню законодавчої та нормативно-правової бази з питань банківського регулювання і нагляду; підготували кваліфікованих фахівців з питань банківського нагляду, які набували необхідного досвіду, знань і навичок, вивчали кращу міжнародну практику нагляду за діяльністю банківських установ.

Для сприяння консолідації банківського капіталу Національний банк України підвищив норматив адекватності регулятивного капіталу з 8 до 10% та мінімальний обсяг статутного капіталу. НБУ рекомендував низькокапіталізованим банкам застосовувати процедури з реорганізації шляхом злиття, а також реструктуризації через закриття (продаж) збиткових філій (безбалансових відділень).

Правове забезпечення стимулювання консолідації банківського капіталу, шляхом об'єднання та злиття банків, через підвищення норми адекватності власного капіталу, мінімального розміру регулятивного і статутного капіталів потребує систематизації й наукових досліджень. Виконання підвищених вимог НБУ може призвести в окремих випадках до штучного нарощення власних капіталів або фіктивної капіталізації.

Процедура злиття та об'єднання банківського капіталу потребує дотримання вимог законодавчих норм і є неоднозначною, оскільки результатом має бути створення нової банківської установи й отримання нею ліцензії НБУ на здійснення банківської діяльності. Це має адміністративно-правові суперечності, а також певні технічні питання, які пов'язані з досягненням згоди між управлінськими підрозділами банків-учасників злиття та об'єднання, зокрема відносини з клієнтами, ведення бухгалтерського, управлінського та фінансового обліку, здійснення внутрішнього й зовнішнього контролю.

Регламентация процесів об'єднання, злиття і поглинання банківських та фінансових установ є дискусійною. Акціонери банків економічно зацікавлені в консолідації капіталів за підтримки держави в контексті захисту прав власників та мінімізації ризиків за консолідації банківського капіталу. Законодавче врегулювання забезпечить зниження негативних наслідків від неефективних об'єднань.

Нарощування власного капіталу банків шляхом злиття та поглинання має сприяти створенню нової, потужнішої та ефективнішої банківської установи. Банки мають змогу збільшувати капітал проведенням емісії акцій, сек'юритизації активів, залученням ресурсів на умовах субординованого боргу, коштів власників, рефінансування НБУ. Для підвищення рівня капіталізації Національний банк України (на період з 22. 01. 2011 р. до 01. 01. 2012 р.) дозволив банкам включати до основного капіталу сплачені, але не зареєстровані внески до статутного капіталу. Це сприяло створенню сприятливих умов для відновлення стабільної діяльності банків.

Недоброякісні активи викупувають для усунення з балансів фінансових установ проблемних активів. Викуп активів нині здійснюють в Австралії, Греції, Італії, Іспанії, Норвегії, Російській Федерації, США, Швеції. Проте результати подібних заходів не завжди були однозначно позитивними. Процедура зводилася до створення спеціальної державної установи, формування спеціального фонду і визначення переліку активів, які підлягають викупу (кредити, цінні папери, нерухомість) та переліку фінансових установ, які братимуть участь.

Перевагами цього інструменту є гарантовані мінімальні ціни на активи фінансових установ, поліпшення ліквідності й те, що банки стають привабливішими для потенційних інвесторів.

Недоліки - складність визначення справедливої ціни на ці активи, а також можливість участі у викупі структур, пов'язаних з

бізнес-структурами. Водночас світовий досвід показує, що викуп активів пов'язаний зі значними бюджетними витратами, в більшості випадків неефективними. Великі банки використовують неринкові прийоми для досягнення конкурентних переваг.

Рекапіталізація банків проводиться для надання їм додаткового капіталу в обмін на участь у власності банку (у формі купівлі звичайних або привілейованих акцій, на умовах залучення субординованого боргу). У сучасній економіці банки рекапіталізують в Австрії, Бельгії, Великій Британії, Греції, Данії, Індії, Кіпрі, Люксембурзі, Нідерландах, Німеччині, США, Франції, Швеції, Швейцарії та Японії. Програми рекапіталізації для банків є добровільними. Однак у США під урядовим тиском до програми рекапіталізації були залучені дев'ять найбільших банків в обов'язковому порядку, і вони отримали 125 млрд. дол. США.

Реалізація цього заходу зводиться до таких кроків: визначення фінансових установ, які мають долучитися до процесу рекапіталізації; вибір банків; визначення джерел фінансування (створення спеціальних фондів, або використання облігацій); вирішення питань, пов'язаних з контролем і корпоративним управлінням.

Зіставлення тенденцій розвитку процесів злиття/поглинання у розвинених країнах і в Україні дає змогу зробити висновок, що вітчизняні банки повторюють світовий досвід, але темпи цих процесів вищі. Це потребує відповідного державного регулювання процесів злиття/поглинання для запобігання фінансовим зловживанням. У науково-практичних працях [22, с. 18–25] особлива увага приділена системі протидії кризовим явищам, виявленню нових тенденцій і закономірностей ролі макропруденційного регулювання та контролю за управлінням банківським капіталом та доцільності використання в Україні «податку Тобіна» на зовнішні позики банків, раціональності підвищення нормативів резервування кредитів банків-нерезидентів.

У 2011–2014 рр. відбулася реорганізація служби банківського

нагляду, ключовим завданням якої було підвищення ефективності та посилення взаємодії виїзного і безвиїзного нагляду, оперативності вжиття адекватних дій стосовно конкретного банку, що в кінцевому підсумку має підвищити рівень стабільності й надійності банківської системи загалом. Для цього було прийнято рішення про об'єднання підрозділів пруденційного нагляду та інспектування банків в один – Генеральний департамент банківського нагляду, якому передано функцію нагляду за банками, в котрих працює тимчасова адміністрація, та введено Управління припинення діяльності банків.

Пруденційні правила і вимоги визначають необхідність дотримання мінімальних вимог щодо достатності капіталу, визначення складових капіталу банку, зважаючи на його спроможність покривати ризики (принцип 6); здійснення процедур для всебічного управління ризиками відповідно до розміру і специфіки діяльності банків (принцип 7); ретельного визначення, оцінки, моніторингу й контролю ринкових ризиків (принцип 13); дотримуватися високих професійних та етичних стандартів для запобігання фінансовим зловживанням чи злочинній діяльності (принцип 18).

Удосконалення механізму державного регулювання ринку злиттів/поглинань банків є актуальною науковою проблемою, що має важливе теоретичне і практичне значення для розвитку банківської системи. При реорганізації та реструктуризації банків необхідно дотримуватися таких принципів: пріоритетність економічних інтересів вкладників і кредиторів, держави й банківської системи над інтересами окремих банків; створення в результаті реорганізації, реструктуризації фінансово стабільного банку; забезпечення безперервної роботи банку під час реорганізації чи реструктуризації; збереження банківської та комерційної таємниць.

В Україні для попередження кризових явищ НБУ, співпрацюючи з державними регуляторами, має здійснити такі антиінфляційні заходи: опрацювати заходи державного замовлення для цільового впливу на

кон'юнктуру ринку; забезпечити ефективний контроль над тарифною політикою підприємств-монополістів; підвищити контроль над емісійним механізмом покриття дефіциту бюджету і платіжного балансу; надати державну підтримку і стимулювати надання кредитів малому й середньому бізнесові (зокрема через зниження відсотків); підвищити якість моніторингу припливу спекулятивного капіталу в Україну, особливо через небанківські установи для запобігання "перегрівання" відповідних ринків.

Доцільно акцентувати увагу на системній реструктуризації банків, спрямованій на відновлення платоспроможності та прибутковості банків, виконання ними функцій фінансових посередників. Це потребує дієвого економіко-правового та інституційного поля для здійснення такої реструктуризації.

Національний банк України має стимулювати міжбанківські угоди з метою посилення концентрації банківського капіталу (укладання угод злиття/поглинання банків), а не лише зменшення кількості середніх та дрібних банків. Для підвищення привабливості даних угод доцільно усунути законодавчу асиметрію, пов'язану з державною реєстрацією банківських злиттів/приєднань/поглинання, що зумовлено тривалими термінами реєстрації цих угод, узгодженням дій з антимонопольним комітетом (займає до шести місяців); розробити методи стимулювання укрупнюваних банків; надавати податкові пільги банкові-продавцю; розв'язувати проблеми консолідованого оподаткування. Для реструктуризації доцільно застосовувати методику оцінки активів банків з метою визначення їх поточного стану. Банки розподіляють за такими категоріями: неплатоспроможні банки; недокапіталізовані, проте платоспроможні; платоспроможні банки, що відповідають усім необхідним критеріям. Стосовно першої категорії банків варто застосовувати такі інструменти, як продаж банку іншим власникам, злиття, поглинання та ліквідація банку. Процесу реструктуризації підпадає друга категорія банків, а також банків, ліквідацію яких недоцільно допускати з урахуванням їх великих розмірів, системоформуючих банків.

1. Нормативний підхід у дослідженні ролі держави в сегментації банківського сектору (кількість банків, розмір ринкових часток банків).
2. Здійснити незалежну оцінку щодо доцільності процесу злиття/поглинання банків.
3. Визначити економічно безпечну частку ринку злиття/поглинання банків.
4. Узгодити корпоративні відносини у процесі злиття/поглинання банків.
5. Розробити пропозиції щодо моніторингу процесів купівлі-продажу акцій/часток банків.
6. Визначити позитивні та негативні наслідки злиття/поглинання банків щодо конкурентних позицій.
7. Оцінити рейтинги процесів злиття/поглинання банків для посилення відкритості банківського сектору.
8. Здійснювати моніторинг і попередження корпоративних конфліктів у постінтеграційний період злиття/поглинання банків.

Рис. 5.5. Пріоритети державного регулювання і моніторингу угод злиття/приєднання банків

Третя категорія банків має фінансовий потенціал, достатній для стабільної діяльності в період змін кон'юнктури ринку. Пріоритетність розвитку злиття/поглинання в напрямку створення універсальних банків є актуальною, якщо хоча б один із банків має розвинену роздрібну мережу.

Розвитку ринку злиттів і поглинань заважає висока монополізація окремих сегментів ринку банківських послуг.

До неадміністративних важелів управління основними грошовими агрегатами у кількісному вимірі можна віднести обсяг грошової маси, банківський мультиплікатор, рівень резервів, а в якісному – базові ставки, механізм трансформації заощаджень в інвестиції.

Грошово-кредитна політика має сприяти недопущенню домінування окремих банків і завищення ними тарифів на банківські

послуги. Варто підкреслити, що ставка рефінансування є важливим індикатором, який регулює процеси в банківській системі. Ставка рефінансування має стати інструментом грошово-кредитної політики, що впливає на вартість позикових коштів на міжбанківському ринку. Все це дає можливість стверджувати, що доцільно визначити основні завдання державного регулювання і моніторингу угод злиття/поглинання банків (рис. 5.5).

Фінансовому оздоровленню банків має сприяти підвищення рівня концентрації банківського капіталу на основі об'єднання банків, створення банківських холдингів, злиття та приєднання банків, а також удосконалення системи банківського нагляду і контролю за діяльністю банків.

При проведенні політики в сегменті банківських угод злиттів/поглинань НБУ має активізувати свою діяльність при об'єднанні державних банків, купівлі державними банками проблемних банків, доборі покупців для банків.

Підсумовуючи, зазначимо, що основним завданням моніторингу консолідації банківського капіталу є прийняття системних рішень щодо ефективної реорганізації у формі злиття/об'єднання, що сприятиме стійкості банківської системи України.

Наше дослідження процесів злиття та поглинання в банківській системі свідчить про те, що активізація даних процесів викликана останніми видозмінами у світових економічних процесах в цілому і в банківській системі зокрема. Концентрація банківського капіталу в різних країнах світу має такі загальні риси:

- по-перше, зменшення кількості діючих банківських установ;
- по-друге, триваючі процеси злиття, поглинання та створення банківських об'єднань.

Враховуючи процеси глобалізації, можна прогнозувати подальше прискорення процесів концентрації банківського капіталу та зменшення кількості діючих банків.

Загалом процеси злиття або поглинання мають позитивний ефект, адже сприяють зниженню собівартості банківських послуг, а також підвищенню фінансової стійкості банків.

РОЗДІЛ 6

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК БАНКІВ

6.1. Вплив діяльності міжнародних фінансово-кредитних інститутів на процеси інтеграції банківської системи України в світову фінансову систему

Циклічність в розвитку економічних систем й поширення процесів фінансової глобалізації та інтернаціоналізації визначають особливості розвитку світової економіки на сучасному етапі, які пов'язані з необхідністю вдосконалення й розроблення нових підходів щодо організації й управління активами та пасивами банківських установ. Сучасна інституціональна структура характеризується розгалуженою системою міждержавних організацій та інститутів, до складу якої входять як глобальні, так і регіональні фінансово-кредитні інститути. Незважаючи на те, що фінансова глобалізація й інтернаціоналізація світового простору сьогодні вже сприймається не тільки як процес, що набирає сили, а й як безумовний атрибут сучасного розвитку економіки, найбільш яскраво вона проявляється саме на світових фінансових ринках кілька останніх десятиліть. Фінансова глобалізація та інтернаціоналізація ринків має суттєві макроекономічні наслідки як для країн, що активно включені в процеси зростання рівня торгівельної, фінансової відкритості й інтегрованості, так і для тих держав, що намагаються залишитись осторонь.

Необхідність відновлення економічного зростання та фінансової стабільності банківського сектору України після негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи потребує впровадження розвитку співробітництва з міжнародними фінансово-кредитними інститутами, яке спрямовується на залучення додаткових фінансових ресурсів для реформування національної економіки, удосконалення процесів управління фінансовими ресурсами, реалізацію пріоритетних системних та інвестиційних проектів.

Підвищення статусу України, як суб'єкта міжнародних фінансових відносин в сучасних умовах, обумовлюють необхідність в активній участі у щорічних консультаціях з питань макроекономічної політики, вдосконалення управління фінансовими ресурсами й взаємодії з міжнародними фінансово-кредитними інститутами, стабілізації економічної та політичної ситуації в країні, використання досвіду цих інститутів щодо проведення економічних реформ та зосередження фінансових ресурсів їх допомоги для підтримки основних загальнодержавних й галузевих пріоритетних напрямків країни.

Діяльність міжнародних фінансово-кредитних інститутів набула вагомого значення для України, оскільки вона сприяє інтеграції до єдиного глобального фінансово-економічного простору. Основними тенденціями формування міжнародних фінансово-економічних відносин в сучасних умовах стали процеси фінансової інтеграції та глобалізації.

Фінансова інтеграція та глобалізація є основною тенденцією розвитку взаємозв'язку та взаємозалежності національних й міжнародних потоків капіталу, що виявляються як у створенні окремими компаніями господарських об'єктів в інших країнах, так і розвитку міжнародних форм, зв'язків і контактів між капіталами різних країн.

Зміна інституціональної структури національної банківської системи в умовах фінансової інтеграції та глобалізації значно розширюється, а інформаційно-фінансові технології роблять кордони ринків банківських послуг без граничними. Глобальна й регіональна інтеграція економічних відносин найбільш активно розвивається у фінансові сфері країни, що значно впливає на стан національних банківських установ та стає тою економічною основою, яка дозволяє удосконалювати та реформувати інші галузі народного господарства.

В сучасних умовах банківські установи стають найважливішими фінансовими посередниками, оскільки забезпечують необхідними ресурсами всіх учасників внутрішніх і зовнішньоекономічних зв'язків, а фінансові ресурси формують як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Оскільки, в найближчому майбутньому саме глобалізація визначатиме стан світової фінансової системи та фінансовий стан окремих країн, аналіз сучасних тенденцій міжнародного руху капіталу й насамперед - банківського, є важливим фактором формування стратегії інтеграції України у міжнародний фінансовий простір, а також застосування запобіжних економічних заходів щодо недопущення негативних наслідків у банківській сфері.

Дослідженнями в яких розкриваються питання діяльності міжнародних фінансово-кредитних інститутів на глобальному фінансовому ринку присвячено наукові праці, як зарубіжних, так і вітчизняних науковці серед яких такі, як: Д. Хелд, Г. Кісінджер [1], Дж. Сорос [2], Пахомов Ю.Н [3], Лук'яненко Д.Г [4], Щербина О.І [5], Козак Ю.Г., Ковалевський В.В., Ліганенко І.В [6], Шевченко В.Ю [7] та інші. Реалізація національних інтересів розвитку банківського сектору поступово переходить до великих міжнародних фінансово-кредитних інститутів, які мають значні транснаціональні мережі та ресурси, які необхідні для реалізації стратегічних цілей та забезпечення стабільного функціонування.

Поширення та поглиблення процесу інтернаціоналізації світової економіки, глобалізація формують ситуацію, за якої регулювання міжнародних відносин тільки на державному рівні, тобто на рівні міжурядових стосунків, стає недостатнім. Частина своїх функцій у керуванні національною економікою, держава вимушена віддавати наднаціональним органам, тобто міжнародним фінансово - кредитним організаціям, які сприяють більш швидкій інтеграції банківської системи України до світового фінансового простору.

Співробітництво України з міжнародними фінансово-кредитними інститутами має досить велике значення та вплив на економіку країни, зокрема це збільшення притоку фінансових ресурсів, перш за все довгострокових, розширення кредитних та інвестиційних можливостей. Міжнародні фінансово-кредитні інститути являються мегарегуляторами на грошово-кредитному ринку України, які забезпечують додатковими фінансовими ресурсами та зумовлюють до перегляду основних постулатів в сфері управління фінансовими ресурсами, реформування й удосконалення системи ризик-менеджменту, моніторинг та контроль нормативів

ліквідності й платоспроможності, забезпечення фінансової надійності й прибутковості.

Серед найбільших міжнародних фінансово-кредитних організацій, слід відзначити наступні: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК), Багатостороннє агентство гарантії інвестицій (БАГІ), Міжнародний центр врегулювання інвестиційних суперечок (МЦІВС) та інші. Характеристика основних цілей міжнародних фінансово-кредитних інститутів, яка представлена в таблиці 6.1.

Таблиця 6.1

Характеристика основних цілей міжнародних фінансово-кредитних організацій

Назва міжнародного фінансово-кредитного інституту	Характеристика	Основні цілі
Міжнародний валютний фонд (МВФ)	Являється інституційною основою сучасної світової валютної системи, головною метою якої виступає регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів і надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті .	<ul style="list-style-type: none"> - Зміцнення міжнародного співробітництва в галузі валютної політики та забезпечення життєдіяльності міжнародної системи платежів та стабілізація ринку іноземної валюти; - Надання кредитів країнам-членам. - Нагляд та регулювання кредитно-фінансової діяльності країн-членів; - Технічна допомога та емісія СДР.
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)	Сприяння економічним реформам в країнах Східної Європи та колишнього СРСР. Основними об'єктами кредитування є приватні фірми і державні підприємства, що приватизуються, а також знову створювані компанії, включаючи спільні підприємства з міжнародними інвестиціями.	<ul style="list-style-type: none"> - Сприяння країнам-членам у розвитку економіки шляхом надання їм довгострокових позик та кредитів; - Заохочення іноземного інвестування через надання гарантій або участь у позиках та інших інвестиціях приватних кредиторів; - Стимулювання тривалого збалансованого зростання міжнародної торгівлі, підтримка збалансованості платіжних балансів країн-членів.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР)	Нараховує більш ніж 160 країн-учасниць, які поділяються на дві групи. До першої групи входять високо розвинуті країни. Другу групу складають країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою.	<ul style="list-style-type: none"> - Сприяння економічного розвитку країн-членів; - Підвищення продуктивності праці; - Зростання рівня життя в державах - членах, насамперед таких, що розвиваються.
Міжнародна фінансова корпорація (МФК)	Займається кредитуванням в основному високорентабельних підприємств та галузей в нових індустріально розвинених країнах.	<ul style="list-style-type: none"> - Сприяння економічного зростання країн, що розвиваються, через заохочення приватного підприємництва у виробничому секторі.
Багатостороння агенція гарантії інвестицій (БАГІ)	Основна діяльність направлена на забезпечення й стимулювання потоків інвестицій в країни, що розвиваються.	<ul style="list-style-type: none"> - Сприяння збільшенню притоку іноземних інвестицій у країни, що розвиваються, через надання гарантій, включаючи страхування з некомерційними ризиків; - Дослідження ринку інвестицій й надання інформації що сприяє інвестуванню.

Джерело: Складено автором на основі [5,6].

В період фінансово-економічної кризи чимало країн, які розвиваються не мали доступу до ринкового фінансування, а надані фінансові ресурси міжнародними фінансово-кредитними інститутами були критично важливими для забезпечення поступової адаптації до зовнішніх та внутрішніх дисбалансів й диспропорцій, які виникли в наслідок кризи.

Банківська система України виявилась також не готовою до такого випробування, головною причиною стала дія негативних чинників, зокрема таких, як: низький рівень капіталізації банківських установ, низька якість управління активами та пасивами, висока питома вага іноземного капіталу, високий ступінь залежності ресурсної бази банків від зовнішніх запозичень, недосконалість системи ризик-менеджменту та інші, що характеризують прямий вплив та залежність від зовнішніх запозичень та джерел фінансування.

Інтеграційні процеси у банківському секторі характеризуються впровадженням у діяльність банків програм інституціонального розвитку, систем модернізації і автоматизації, міжнародної банківської стандартизації, реалізація яких сприяє формуванню загальнонаціональної клірингової системи, отриманню права кредитування за рахунок кредитів Всесвітнього банку та інших міжнародних кредитних ліній.

Міжнародні регулятивні засади, доречно визначити, як сукупність міжнародних інституцій та стандартів, що спрямовані на зростання інтегрованості, ефективності, транспарентності та фінансової стабільності й надійності. Все це охоплює діяльність МВФ по підтриманню міжнародної платоспроможності країн, валютних курсів та лібералізацію руху капіталу, поширення вимог Базельського конкордату (Базель I, II, III) на національну та міжнародну банківську діяльність, стандарти ООН щодо відкритості фінансової звітності, умови СОТ щодо доступу на національні ринки фінансових послуг, кодекси ОЕСР щодо лібералізації руху капіталу та принципів корпоративного управління, правила Міжнародної торговельної палати щодо банківських інструментів, стандарти міжнародних платіжних систем та інші.

Також, слід відзначити, що європейська фінансова інтеграція розвивається на базі валютного союзу країн єврозони та ЄС. Створення єдиного ринку капіталів в рамках Європейського Союзу логічно сприяла переходу до фінансової інтеграції. В 1998 році Європейська Комісія прийняла План дій в сфері фінансових послуг (Financial Services Action Plan – FSAP) з метою інтеграції європейських фінансових ринків, створення сильних та ліквідних ринків капіталу в Європі та ефективної конкуренції для задоволення потреб споживачів [8].

Процеси фінансової інтеграції та глобалізації й вплив міжнародних фінансових інститутів відображають системні зміни глобального фінансового ринку, зокрема такі як: випереджаюче зростання обсягів міжнародної ліквідності та мобільності капіталу у

порівняні з світовим ВВП та міжнародною торгівлею; лібералізація національних та міжнародних фінансових ринків; зростання та посилення конкуренції на фінансових ринках між національними та міжнародними фінансовими інститутами; створення вільного руху капіталу або фінансової інтеграції в рамках регіональних об'єднань; формування трансграничних за природою фінансових інструментів та підсистем міжнародних фінансових ресурсів.

Основними системними наслідками глобальної інтеграції та глобалізації банківського сектору під впливом міжнародних фінансових інститутів є: посилення ролі макроекономічної стабільності країн з необхідної передумови притоку капіталу та підтримання ефективності фінансових ринків; диверсифікація інструментів та технологій управління системи ризик - менеджменту; інтенсивна міграція міжнародної ліквідності між сегментами фінансових ринків; збільшення транспарентності фінансових ринків та відповідно зменшення асиметричності фінансової інформації, зниження трансакційних витрат.

Необхідно констатувати те, що в сучасних умовах функціонування банківської системи України важливе значення мають норми, принципи та рекомендації, що напрацьовані міжнародними інститутами, діяльність яких опосередковано або безпосередньо впливає на функціонування фінансових ринків.

Основні рекомендації міжнародних фінансово-кредитних інститутів, насамперед Базельського комітету з банківського нагляду мають виключно важливе значення для формування банківського бізнесу України та його інтеграцію в єдину світову фінансову систему. Для більш детального дослідження процесів інтеграції банківської системи України в єдину світову фінансову систему, доречно розглянути вплив на зазначені процеси міжнародних фінансово-кредитних інститутів (див.рис.6.1).

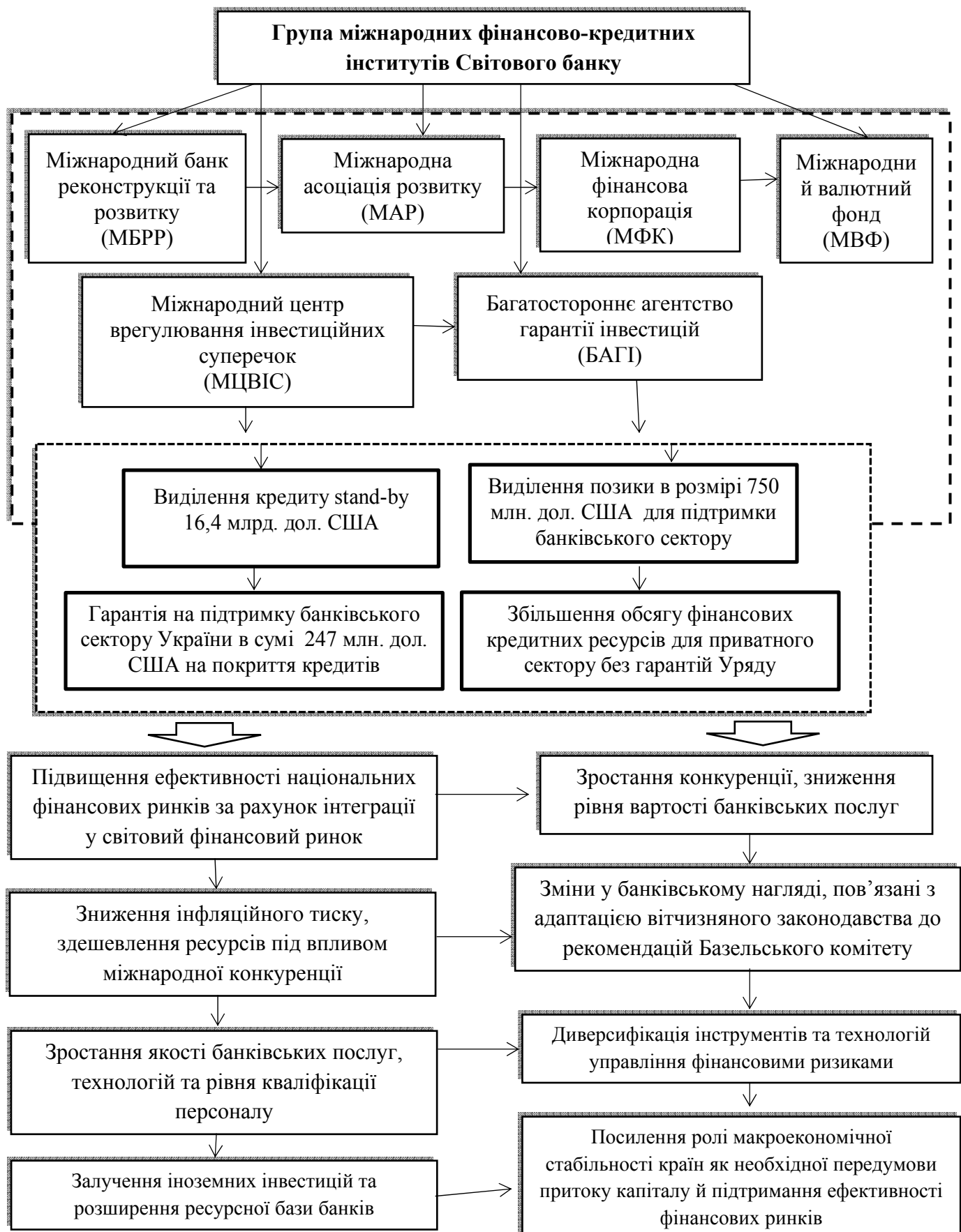

Рис.6.1 Вплив діяльності міжнародних фінансово-кредитних інститутів на процеси інтеграції банківської системи України в єдину світові фінансову систему

Інтеграційні процеси у банківському секторі характеризуються впровадженням у діяльність банків програм інституціонального розвитку, систем модернізації і автоматизації, міжнародної банківської стандартизації, реалізація яких сприяє формуванню загальнонаціональної клірингової системи, отриманню права кредитування за рахунок кредитів Всесвітнього банку та інших міжнародних кредитних ліній. Програми інституціонального розвитку передбачають три способи надання технічної допомоги вітчизняним банкам, а саме: встановлення відносин із закордонним банком-близнюком; залучення міжнародної консалтингової фірми; співробітництво з банком-близнюком і міжнародною консалтинговою фірмою.

Інтеграційні процеси пов'язані з удосконаленням нагляду і контролю за діяльністю вітчизняних банків, що передбачає створення ефективної системи контролю, удосконалення відповідних законів, норм та інструкцій, а також підготовку кадрів для забезпечення такого контролю. Передбачається ознайомлення з міжнародними стандартами розрахунків, бухгалтерського обліку та аудиту, надання технічної допомоги при підготовці кадрів, реформування системи банківських розрахунків і бухгалтерського обліку, створення Палати аудиторів.

Базельський комітет не наділений функціями регулювання, його акти не носять нормативного характеру, але його роль у формуванні систем банківського нагляду різних країн та застосування його рекомендацій у сфері банківського нагляду мають важливе значення. Слід відзначити, що створенню Базельського комітету з банківського нагляду передувало дві події: банкрутство західноєвропейського банку Херштадт й банкрутство банку США «Національний банк імені Франкліна». Банкрутство зазначених банків, не зважаючи на їх національний статус, справило великий вплив на фінансовий стан багатьох банків в інших країнах. На фоні цих подій в кінці 1974 року було створено Комітет з банківського нагляду на базі Банку міжнародних розрахунків у швейцарському місті Базель керівниками центральних банків таких держав, як США, Канада, Японія, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія, Швейцарія, Люксембург, Швеція та інші.

Базельський комітет з банківського нагляду є ключовим інститутом, який займається уніфікацією існуючих у світі важливих правил нагляду за банківською діяльністю, а в перспективі і правил нагляду за всім фінансовим ринком. Процес адаптації вітчизняної банківської системи до європейських стандартів вимагає певного перехідного періоду. У зв'язку з цим виникає питання визначення послідовності та пріоритетності запровадження змін у банківське регулювання.

Вирішення цього завдання передбачає вивчення наслідків запровадження в Україні норм і правил діяльності банків в ЄС, в основі яких лежать правила Базельського комітету з питань банківського нагляду. На даний час в ЄС запроваджуються Треті правила цього Комітету (Базель-III), які з'явилися як відповідь на світову фінансово-економічну кризу [9].

Суть правил Базель-III полягає в акцентуванні уваги на трьох аспектах банківської діяльності, а саме:

1) Посиленні вимог до якості капіталу. Формування «антициклічного буферу» капіталу. Це дозволить досягти наступних результатів на різних рівнях:

- на рівні банку - підвищення якості капіталу, що дозволить протидіяти шоківим впливам, ефективніше управляти ринковим, кредитним та операційними ризиками. Разом з тим загострення потреби в додатковому капіталі, насамперед, у малих та середніх банків, зумовить зниження прибутків, перегляд моделі ведення банківського бізнесу за рахунок відмови від участі у високоризикованих, але прибуткових операціях, та повернення до простих схем бізнесу;
- на рівні банківської системи - прискорення процесів капіталізації, запобігання занадто швидкому зростанню зовнішніх запозичень банків у фазі економічного піднесення, що передуює кризі, посилення тенденцій консолідації та монополізації, (витіснення з ринку слабких і нестійких, а також малих та середніх банків), послаблення конкуренції і полегшення державного контролю за банківською системою;
- на макроекономічному рівні - підвищення стійкості фінансової системи як основи збереження макроекономічної стабільності,

згладжування економічних циклів за рахунок послаблення проциклічного впливу банківського кредитування, забезпечення сталих темпів розвитку економіки.

2) Запровадженні коефіцієнту левериджу (відношення обсягу позичкових коштів до власних) на рівні 3 % та нових коефіцієнтів ліквідності: коефіцієнту ліквідного покриття та коефіцієнту чистого стабільного фінансування. Це дозволить досягти наступних результатів на різних рівнях:

- на рівні банку - покращання системи ризикменеджменту за рахунок розширення інструментів і можливостей банку контролювати рівень ліквідності та якість джерел залучення коштів, запобігання прискореному росту боргового навантаження, ретельніше врахування ризиків позичальників у кредитній політиці банків, що позначиться на прибутковості операцій та стимулюватиме банки до розробки нових банківських продуктів і послуг;
- на рівні банківської системи - послаблення ризиків ліквідності, посилення конкуренції за надійні джерела фінансування; зміцнення банківської системи;
- на макроекономічному рівні - зниження ризиків боргової кризи, упередження кризи ліквідності за одночасного звуження фінансових можливостей щодо розширеного кредитування економічного розвитку.

3) Реформуванні механізмів гарантування вкладів населення. Рекомендований мінімум для банків країн ЄС встановлено на рівні 100 тисяч євро (в Україні – 150 тис. грн). Це дозволить досягти наступних результатів на різних рівнях:

- на рівні банку - стимулювання припливу депозитів, зниження ризиків раптового відпливу депозитів у разі розгортання панічних настроїв;
- на рівні банківської системи - посилення конкуренції на депозитному ринку, розширення і покращання якості ресурсної бази;

- на макроекономічному рівні - підвищення довіри до банківської системи та стримування панічних настроїв серед вкладників, стимулювання процесу заощадження, покращання умов для ефективної роботи механізму трансформації заощадження в інвестиції.

Таким чином, процес адаптації законодавства в сфері банківського регулювання до норм, прийнятих в ЄС, закладає цілу низку ключових напрямів розвитку фінансової системи в цілому і банківської зокрема на найближчі роки.

Отже, одним із основних та пріоритетних напрямків банківської системи України має виступати інтеграція в єдину глобальну світову фінансову систему, що створить передумови для більш широкого використання зовнішніх ресурсів, сприятиме трансформаційним процесам, хоча входження України у світову фінансову систему в цілому завершено, інтеграційні процеси повинні посилюватися і розширюватися.

Ключовим напрямом розвитку інтеграційних процесів має стати поглиблення взаємовідносин із міжнародними фінансовими організаціями -МВФ, Світовим банком, ЄБРР, БАГІ, МФК, МАР та іншими. Співробітництво з приведеними вище міжнародними фінансово-кредитними організаціями - це не тільки доступ до дешевих кредитних ресурсів, а й підтвердження надійності країни на міжнародній арені, знак довіри.

Інтеграція банківської системи в єдину, глобальну світову фінансову систему повинна відповідати стратегічному пріоритету фінансової політики України – забезпеченню стабільності банківської системи. Антикризова і антициклічна спрямованість новацій Базель-III дає підстави стверджувати, що імплементація Україною цих правил сприятиме: забезпеченню ефективного і належного захисту інвесторів і покращенню інвестиційного клімату, активізації руху інвестиційного капіталу через кордони України; стабільності та надійності банківської системи; вдосконаленню нормативно-правової бази для здійснення нагляду на консолідованій основі за фінансовими групами, до складу яких входять банки; підвищенню якості

корпоративного управління, систем ризик-менеджменту та внутрішнього контролю в банках; забезпеченню цілісності фінансової системи, що є умовою ефективної співпраці її суб'єктів.

Доречно відзначити, що в сучасних умовах існує об'єктивна потреба у ефективній реалізації програми фінансового оздоровлення держави, розробці ряду стабілізаційних заходів щодо запобігання негативним наслідкам від фінансової кризи, що вимагає, прийняття низки відповідних законів, здійснення практичних заходів та розробки науково обгрунтованих критеріїв функціонування фінансової системи держави з метою мінімізації можливих збитків від подальших фінансових криз для вітчизняної економіки та її інтеграції в світову фінансову систему.

5.2. Вплив міжнародних фінансово-кредитних інститутів на процес формування системи антикризової фінансової стійкості банківської діяльності

Фінансова стійкість банківської системи України на сьогодні передбачає проведення антикризових заходів як на макрорівня так і на рівні окремого банку. На Національний банк України покладено відповідальне завдання щодо реалізації ефективної грошово-кредитної політики, яка також передбачає застосування дієвих регулюючих інструментів. Проте, стійкий фінансовий стан банківського сектору означає також комплексний підхід у регулюванні. Тобто до активної роботи Національного банку України повинні долучатись і інші наглядові органи державної влади, які мають відповідні повноваження в даній сфері, сприяючи банківським установам у достовірній реальній оцінці своєї діяльності.

Фінансова стійкість банківської системи залежить від системності підходу до оцінки діяльності банківських установ, регулювання грошового ринку та кредитних відносин. Варто зауважити, що проблема забезпечення фінансової стійкості банківської системи є питанням глобальним. Розвинені країни,

міжнародні інституції спрямовують свої наукові дослідження на формування системи індикаторів фінансової стійкості, які б перешкоджали виникненню кризових ситуацій на ринку банкових послуг. В міжнародному просторі існує велика кількість міжнародних, регіональних організацій, які спрямовують свою діяльність на удосконалення регулювання та нагляду за діяльністю фінансових інститутів. Основними з яких є Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Базельський комітет з банківського нагляду. Інститути та інструменти антикризового регулювання на міжнародному, регіональних, національних, вітчизняному рівнях станом на 2013 р. зображені в табл. 6.2.

Світова фінансова криза 2008 року дещо активізувала зусилля міжнародної спільноти щодо реформування фінансового сектора. Зокрема, на самітах Групи-20 на протязі 2009-2011 рр. розроблялися рекомендації щодо зміни світової фінансової архітектури та фінансових ринків окремих держав, враховуючи національні особливості. Варто додати, що був створений відповідальний орган, а саме Рада з фінансової стабільності. Інструментів антикризової фінансової стійкості фінансової діяльності є підвищення вимоги до капіталу фінансових установ не лише в залежності від якості їхніх активів, але й відповідно до величини компанії, її структури та бізнес-моделі [10]. над банківською діяльністю і створення загальноєвропейської системи страхування вкладів [11].

Аналогічної думки дотримуються і представники Міжнародного валютного фонду, які вважають, що вимоги до капіталу банків повинні бути вищими передбачених за стандартом «Базель III». Міжнародний валютний фонд наголошує на загальному підході щодо антикризового управління в банківському секторі, систематизації контролю. На сьогодні показники капіталу в найбільших світових банках відповідають нормативам «Базеля III», а в деяких випадках навіть перевершують їх, хоча до кінцевого терміну виконання встановлених вимог є час. Співвідношення капіталу до зважених за ризиком активів в 29 системно значимих міжнародних банках становить у середньому 10,1% при нормативному значенні 8,4%.

Інститути та інструменти антикризового регулювання на міжнародному, регіональних, національних, вітчизняному рівнях станом на 2013 р. (сформовано автором з використанням літературних джерел [12 с. 239, 13, 14])

Антикризове регулювання на міжнародному та регіональному рівнях	Інститути антикризового регулювання банківської діяльності	Інструменти антикризового регулювання
Антикризове регулювання на національному рівні	<p>Міжнародні регулюючі організації: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Базельський комітет з банківського нагляду, Рада з фінансової стабільності, Організація ООН.</p> <p>Регіональні регулюючі організації: регіональні банки розвитку, органи регулювання ЄС, багатосторонні регіональні організації (офшорна група банківських контролерів, Асоціація наглядових органів Латинської Америки та Карибського басейну), Форум банківських контролерів SEANSA, Комітет GСC. Карибська група, Арабський комітет банківського нагляду.</p> <p>Центральні банки та національні регулятори: Federal Reserve System (США), Office of the Superintendent of Financial Institutions (Канада), Financial Market Authority (Австрія, Нідерланди), Financial Supervisory/Services Authority (Данія, Естонія, Угорщина, Швеція), Financial and Capital Market Commission (Латвія), Financial Sector Supervisory Commission (Люксембург), Financial Service Centre (Мальта), Kredittilsynet (Норвегія), The Interministerial Committee for Credit and Savings (Італія), Bank of England, Prudential Regulation Authority (Великобританія).</p> <p>Національні мегарегулятори: Central Bank of Ireland (Ірландія), Banque de France, Prudential Control Authority (Франція), Bank of Greece, Capital Market Commission (Греція), Bank of Lithuania (Литва), National Bank of Belgium, Financial Services and Markets Authority (Бельгія), Deutsche Bundesbank (Німеччина), Національний банк республіки Казахстан.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - стандартизація та уніфікація антикризового законодавства різних країн світу; - розробка індикаторів фінансової стійкості; - виділення загальної системи стандартів фінансової звітності банківської діяльності; - фінансова, інформаційна та професійна допомога в період фінансових криз. <ul style="list-style-type: none"> - проведення превентивних заходів нагляду за діяльністю банків; - рання діагностика фінансових проблем банків; - співпраця з «проблемними» банками; - оздоровлення банків (надання додаткових фінансових ресурсів, зміна організаційної структури банків, оптимізація кадрової політики тощо); - створення системи страхування депозитів; - встановлення нормативів банківської діяльності.

	Інститути антикризового регулювання банківської діяльності	Інструменти антикризового
<p>Антикризове регулювання в Україні</p>	<p>Національний банк України</p>	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення ефективного банківського нагляду за банками; - організація, координація та контроль за діяльністю тимчасових адміністрацій та ліквідаторів банків; - забезпечення моніторингу за поверненням банками стабілізаційних кредитів, отриманих від НБУ - видача ліцензій на здійснення валютних операцій банкам, іншим фінансовим установам, організація контролю за даними операціями, - розроблення та вдосконалення методологічної бази з питань регулювання діяльності банків і банківського нагляду, здійснення комплексного аналізу діяльності банківської системи України. <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <ul style="list-style-type: none"> - функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб - участь в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією НБУ; - здійснення процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків, організація відчуження активів і зобов'язань неплатоспроможного банку, продаж неплатоспроможного банку або створення та продаж перехідного банку. <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p>Фонд гарантування вкладів фізичних осіб</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/> <p>здійснення державного регулювання та контролю за емісією і обігом цінних паперів та похідних (деривативів) на території України;</p>

Також, Рада з фінансової стабільності визначає групу системоутворюючих міжнародних банків щороку, до яких додаткові вимоги щодо достатності їх капіталу можуть сягати 3,5%. На сьогодні максимальна «подушка безпеки» передбачена на рівні 2,5% для двох банків – HSBC Holdings Plc і JPMorgan Chase & Co [15].

Варто додати, що Федеральна резервна система запропонувала банкам, активи яких перевищують 250 млрд. доларів США, а також фінансові інститути з великими міжнародними операціями, дотримуватись коефіцієнта покриття ліквідності 80% до 1 січня 2015 та підвищити значення показника до 100% у 2017 році. Згідно положення «Базеля III» припускають, що до 2015 року коефіцієнт покриття ліквідності великих міжнародних банків має становити 60%, а 100%-ве покриття повинне бути забезпечене до 2019 року [16].

Наприкінці 2010 року Базельським комітетом з банківського нагляду був оприлюднений документ «Базель III», в якому зазначалися напрямки підвищення стійкості банків та банківських систем [17]. Базель III, так як і «Базель II» включає в себе структуру трьох опор і вносить зміни в структуру основного (першого рівня) та додаткового (другого рівня) капіталу банків. Зазначимо, що причиною прийняття даного документу є створення можливостей для протидії можливим негативним процесам, банківським ризикам.

Впровадження вимог «Базелю III» на глобальному рівні пройде в декілька етапів (табл. 6.3).

Однак, на початку 2013 року Базельський комітет з банківського нагляду оголосив про перенесення термінів введення ряду нормативів «Базеля III» з 2015 року на 2019 рік, з метою уникнення погіршення процесів кредитування, що може зашкодити відновленню економіки.

Наддержавні регуляторні інститути визнали, що кредитним організаціям потрібно більше часу для нарощування резервів, щоб відповідати вимогам впроваджуваних стандартів. Зокрема, до 2019 року відкладено повне впровадження правила про показник короткострокової ліквідності (*liquidity coverage ratio, LCR*).

Етапи впровадження Базель III [17]

№	Заходи	Рік початку внесення змін
1	Реформа вимог до структури активів і капіталу банків	січень 2013-грудень 2014рр.
2	Посилення вимог до частки акціонерного капіталу в структурі загального регулятивного капіталу	2013-2019рр.
3	Підвищення якості капіталу шляхом вилучення певних компонентів, які нині враховуються в основному капіталі(ведення вирахувань з базового капіталу 1 рівня)	січень2014 – січень 2018
4	Введення буферу збереження та контр циклічного буфера	січень 2016р. – січень 2019р.
5	Моніторинг коефіцієнту левериджу, моніторингу показника покриття ліквідності, коефіцієнта	2011
6	Моніторингу показника чистого стабільного фінансування	2012
7	Введення паралельного розрахунку	2013
8	Введенню мінімального стандарту	2018

Дане правило про *LCR* повинно забезпечити достатній запас ліквідності для того, щоб банки змогли пережити короткострокову кризу, включаючи різкий відтік вкладів або раптову недоступність кредитних коштів. Однак це може обмежити банківське кредитування та скоротити прибуток від банківської діяльності.

Ще однією поступкою з боку Базельського комітету є послаблення вимоги до банківських активів. Зокрема, до активів банкам дозволено включати також менш надійні інструменти, в тому числі, іпотечні цінні папери, акції та облігації невеликих компаній [18].

Новацією «Базелю III» є докапіталізація, що за спланованими етапами впровадження стандартів, повинна відбутися до 2019 року, в ході якої сума основного капіталу банків повинна збільшитись майже в тричі. Це зменшить витрати держави на покриття невиправданих втрат банківського сектору.

Також «Базелем» передбачено зобов'язання банків тримати на балансі високоліквідні активи. Для того, щоб навіть при несприятливій ситуації продовжувати свою діяльність на протязі місяця.

Все це може спричинити ріст ціни на золото протягом наступних років, так як частка банківських металів збільшиться в капіталах банків. Варто додати, що впровадження міжнародних стандартів дає можливість знижувати дохідність цінних паперів, емітованих урядами, так як за рахунок даних фінансових інструментів банкам буде дозволено поповнювати капітал [17, с. 20-21]

Інститути фінансового регулювання Європейського Союзу нещодавно вирішили, що в разі настання чергової банківської кризи, банкам буде дозволено з 2016 року використовувати кошти на рахунках клієнтів, що перевищують 100 тис. євро. Ще одним інструментом боротьби з наслідками можливих диспропорцій в розвитку банківництва стане загальноєвропейський фонд, внески до якого будуть здійснювати фінансові установи, для покриття можливих збитків [17, с. 21].

Капіталізація банків спричинить здорожчання послуг на ринку банківських послуг, особливо це стосується вартості кредитів. В свою чергу це вплине на можливість реального сектору отримувати позикові кошти. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку у зв'язку з введенням міжнародних стандартів «Базель III» падіння темпів росту світового ВВП можливе в межах 0,05-0,15% [18]. Таких змін зазнають скоріше за все країни з банкоцентричним типом фінансового посередництва, де роль банків на фінансовому ринку досить значна, переважно це країни Європи, СНД. За ринковоорієнтованою моделлю фінансового посередництва, що характерна для США, де банківська діяльність є дещо обмеженою (в загальній сумі активів фінансових посередників США активи банків складають близько 27%) зміни не будуть так відчутні. Що стосується України, варто зауважити, що світова фінансова криза також загострила питання капіталізації вітчизняної

банківської системи. Яскравим підтвердженням цього, а також того, що українські банки не захищені від зовнішніх потрясінь стало банкрутство таких банків як «Банк Надра», «Родовід Банк», «Украгазбанк», які в період кризи були частково націоналізовані. Одним із методів покращення ситуації в банківському секторі, підвищені його ефективності, інтеграції до світової спільноти є впровадження та адаптація міжнародних стандартів щодо підвищення капіталізації банків, запропонованих Базельським комітетом, а також створення додаткових стимулів для підвищення рівня капіталомісткості банківської системи.

Національний банк України, в напрямку удосконалення регулювання та нагляду за діяльністю банків, поступово впроваджує основи «Базель I» та «Базель II», що підтверджується прийнятими вітчизняним регулятором нормативних актів [19, 20, 21, 22, 23]. На сьогодні НБУ вказує на те, що більшість вимог «Базелю III» виконуються. Процес капіталізації українських банків прискорило прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків», в якому зазначено, що мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 120 мільйонів гривень (рис. 6.2).

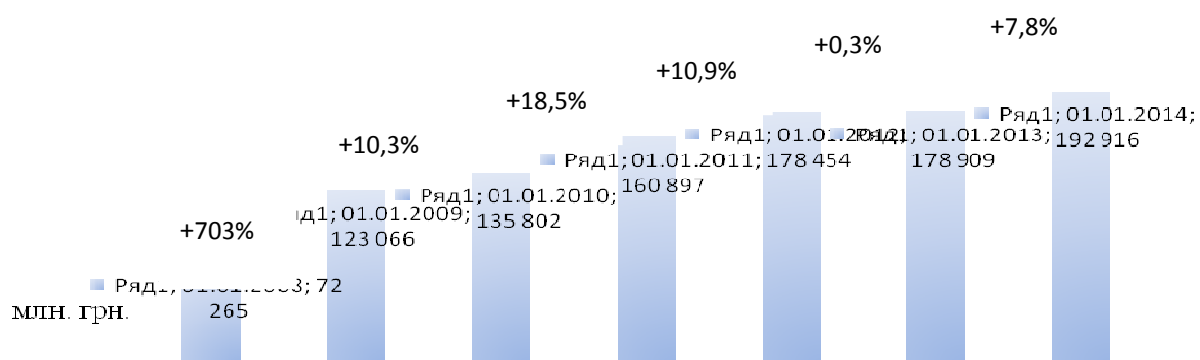

Рис. 6.2. Динаміка регулятивного капіталу вітчизняних банків станом на 01.01.2008 – 01.01.2014 рр., млн. грн.

Зазначимо, що норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу, який для вітчизняних банків повинен бути не менше 10 %, навіть є більш жорсткішим, ніж зазначений у вимогах «Базелю III», зокрема 8%. На початок 2014 року цей показник в середньому по Україні становив 18,26%. Станом на 01.05.2014 через девальвацію гривні він дещо знизився і становить 15,17%. Варто додати, що відповідно до статистичних досліджень Світового банку, показник капіталізації банківської системи України є одним з найвищих серед країн СНГ [24, с. 22 -23].

Проте, вже протягом останніх років в банківській системі України сформувалась значна сума простроченої заборгованості за кредитами, що стало наслідком порушень при оцінці кредитоспроможності позичальника в ході кредитної експансії, значній доларизації кредитів (близько 63%), девальвації гривні наприкінці 2008 року та фінансової кризи загалом. Зокрема, якщо на початок 2008 року прострочена заборгованість за кредитами становила 6 357 млн. грн., то вже на початку 2010 року даний показник сягнув 69 935 млн. грн. Станом на 01.05.2014 р. неповернені кредити в загальній сумі кредитів складають 9,9%, міжнародні рейтингові агентства визначають їх питому вагу на рівні 30-35%.

З метою посилення довіри до банків України та забезпечення фінансової стабільності банківської системи Національним банком України у травні 2014 року розпочато діагностичне обстеження 35 найбільших за розміром активів банків України. Цей захід передбачений програмою “Стенд-бай” Міжнародного валютного фонду і проектом Світового банку з підтримки фінансового сектору України. Діагностичне обстеження банків здійснюватиметься незалежними аудиторськими фірмами відповідно до встановлених Національним банком вимог. Воно включатиме оцінку якості активів, достатності (адекватності) регулятивного капіталу з метою визначення необхідних обсягів докапіталізації банків. В ході даного дослідження можливе виявлення реальних результатів діяльності вітчизняних банків, зокрема і розмірів проблемних кредитів, що

збільшити збитки банківських установ, так як банкам необхідно буде формувати додаткові резерви. Це в свою чергу може знизити їх капіталізацію та можливість виконання нормативів, встановлених НБУ [24, с. 23].

Варто також зауважити, що за період останнього кварталу, на фоні політичної кризи, девальвації національної валюти та інших негативних економічних факторах, вкладники активно почали відкликати свої заощадження з банківської системи України. НБУ було прийняті деякі міри в цьому напрямку (Прийнята Постанова 27.02.2014 р. №104). Зокрема даною постановою визначається, що уповноважені банки зобов'язані обмежити видачу (отримання) готівкових коштів в іноземній валюті з поточних та депозитних рахунків клієнтів через каси та банкомати банків у межах до 15000 гривень на добу на одного клієнта в еквіваленті за офіційним курсом НБУ та не допускати обмежень щодо переказу коштів в іноземній валюті, що належать клієнтам, відповідно до нормативно-правових актів НБУ [25]. Проте дії НБУ не зупинили відтоку депозитів. І хоча за звітними даними спостерігається приріст суми вкладів фізичних осіб на рахунках, проте це пояснюється лише перерахунком депозитного портфелю за новим курсом гривні до інших валют. Підняття банками відсоткових ставок за депозитами до 23-26% також не дало бажаного результату. Тож, власники банків почали збільшувати власний капітал своїх банків. Динаміка власного капіталу українських банків станом на 01.01.2014 – 01.04.2014 рр., зображена в табл. 6.3.

Зокрема, збільшили власний капітал банки I групи такі як Приватбанк (2,4%), Дельта банк (34,2%), Райффайзен банк Аваль (6,6%), Промінвестбанк (17,0%), Банк Фінанси та Кредит (20,4%), ВТБ банк (39,7%).

На сьогодні стає зрозумілим, що НБУ не планує докапіталізовувати банки, які виявились неплатоспроможними. Яскравим прикладом цього є відкликання банківської ліцензії та ліквідацію АТ «Брокбізнесбанк», АТ Банк «Меркурій», ПАТ «Комерційний банк «Даніель».

Однак постає питання про докапіталізацію державних банків. На сьогодні більше 30% активів ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк» та АТ «Ощадбанк» складають цінні папери, які не враховуються при розрахунку адекватності капіталу так як вважаються без ризикованими активами. Згідно вимогам «Базелю III» такий вид активів вже не буде вважатись як безризиковий, так як Міжнародне рейтингове агентство Moody's понизило рейтинг державних облігацій України (з «Саа2» до «Саа3»), залишивши прогноз як «негативний».

Таблиця 6.3

**Динаміка власного капіталу українських банків станом на
01.01.2014 – 01.04.2014 рр., млн. грн.**

Назва банку	01.01.2014 р.	01.04.2014	Зміни +/-
ПРИВАТБАНК	20 311 621	20 791 059	2,4
ОЩАДБАНК	20 455 511	20 449 927	0,0
УКРЕКСІМБАНК	18 083 276	18 159 054	0,4
ДЕЛЬТА БАНК	3 325 344	4 463 373	34,2
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	6 788 978	7 236 738	6,6
УКРСОЦБАНК	8 667 738	8 544 256	-1,4
ПРОМІНВЕСТБАНК	5 384 190	6 300 432	17,0
СБЕРБАНК РОСІЇ	3 666 785	3 831 585	4,5
ПЕРШИЙ УКР.МІЖНАРОДНИЙ БАНК	4 652 300	4 756 211	2,2
"НАДРА"	4 032 299	4 033 109	0,0
АЛЬФА-БАНК	4 198 756	4 207 956	0,2
БАНК ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	2 108 622	2 538 875	20,4
ВТБ БАНК	3 206 944	4 480 872	39,7
УКРСИББАНК	2 650 275	2 371 634	-10,5
УКРГАЗБАНК	4 522 482	4 573 489	1,1

Питома вага цінних паперів в структурі активів державних банків зображена в табл. 6.4.

З даних таблиці 6.4 видно, що станом на 01.04.2014 р. цінні папери в структурі активів ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк» та АТ «Ощадбанк» складають відповідно 30,3% і 33,3%. До

речі, різке збільшення питомої ваги цінних паперів спостерігається протягом 2013 року. це можна пояснити активним придбанням цими банками державних цінних паперів.

Таблиця 6.4

**Питома вага цінних паперів в структурі активів ПАТ
«Державний експортно-імпорتنний банк» та АТ «Ощадбанк»
станом на 01.01.2012 – 01.04.2014 рр.**

Показники	Станом на							
	01.01.2012		01.01.2013		01.01.2014		01.04.2014	
	млн. грн.	питом а вага, %	млн. грн.	питом а вага, %	млн. грн.	питом а вага, %	млн. грн.	питом а вага, %
<i>АТ «Ощадбанк»</i>								
Активи	73,9	100	85,9	100	103,6	100	110,8	100
Цінні папери в портфелі банку на продаж	9,6	13,0	13,1	15,3	35,4	34,2	36,9	33,3
Цінні папери в портфелі банку до погашення	4,4	6,0	0	0	0	0	0	0
<i>ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк»</i>								
Активи	75,1	100	87,9	100	94,3	100	105,7	100
Цінні папери в портфелі банку на продаж	14,9	19,8	18,6	21,2	33,1	35,1	32	30,3
Цінні папери в портфелі банку до погашення	1,4	1,9	1,4	1,6	1,4	1,5	1,4	1,3

Погіршення рейтингу нашої країни також вплине на діяльність банків з іноземним капіталом. Зарубіжні банки, що мають на території України дочірні філії повинні будуть або докапіталізувати їх, або припиняти діяльність.

На сьогодні, жорсткі норми функціонування, погіршення стану економіки, політична криза є причинами відтоку іноземного капіталу з

банківської системи України. Наприклад В кінці квітня цього року Bank of Cyprus Group продав Банк Кіпра російському банку Альфа-Банк. Залишається відкритим питання продажу Правекс-Банку групою Intesa Sanpaolo, чекає на покупця також Marfin Bank. Найбільшими банками з іноземним капіталом, які виставлені сьогодні на продаж являються Райффайзен Банк Аваль та Укрсоцбанк [26, с. 22].

Вихід з банківського сектору частини іноземних інвесторів також демонструють і статистичні дані НБУ. Присутність іноземного капіталу почала зменшуватись на ринку банківських послуг починаючи з 2013 року. Динаміка кількості банків, банків з іноземним капіталом та частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків в Україні за останній період представлена в табл. 6.5.

Таблиця 6.5

Кількість банків з іноземним капіталом у банківській системі України та частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків станом на 01.01.2007 – 01.05.2014 рр.

№ з/п	Показники	Станом на початок року								01.05. 2014		
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014			
1	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій, усього, од.	170	175	184	182	176	176	176	176	176	180	180
1.1	з них: з іноземним капіталом	35	47	53	51	55	53	53	53	49	49	51
1.1.1	у т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	13	17	17	18	20	22	22	22	19	19	19
2	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	41,9	39,5	34,0	34,0	33,5

Дані наведеної табл. 6.5 вказують, що протягом 2007-2011 років спостерігається збільшення присутності іноземного капіталу в банківській системі України. Варто зауважити, що в період світової фінансової кризи знизились темпи інвестиційної активності зарубіжних країн. Але з 2013 року починається вихід міжнародних фінансових груп з території України.

За даними Національного банку України (табл. 3.8) станом на 01.05.2014 р. частка іноземного капіталу у статутному капіталі вітчизняних банків складала 33,5 %, що на 8,4% менше, ніж станом на 01.01.2013 р., кількість банків з іноземним капіталом в Україні складає 51 установи, причому 19 з них – це банки зі 100 % іноземним капіталом .

Варто додати, що стандарти «Базелю III» передбачають в основному акціонерний капітал банків. Це вплине на ті банки, які активно залучали субординований борг.

Звичайно, що впровадження міжнародних стандартів банківської діяльності неоднозначно вплине на банківські системи різних країн світу. Проте, безумовно, що на тлі фінансових криз (періоди між якими стають все коротшими), світова спільнота готова пожертвувати частиною прибутків заради стабільності банківських систем, і Україна тут не є виключенням. Схематично вплив впровадження «Базель III» на банківську систему України зображено на рис. 6.4.

Впровадження «Базелю III» є обов'язковою умовою інтенсивного якісного розвитку банківської системи України. Поки що залишається відкритим питання щодо плану адаптування міжнародних стандартів банківської діяльності в Україні Національним банком України.

Підвищення вимог до капіталу банків дасть змогу знизити ризики банківської діяльності. Звичайно, що зміни в діяльності банків вплинуть в цілому на вітчизняну банківську систему. Зокрема є неминучим вихід з ринку, тих суб'єктів, які не в змозі витримати нові вимоги до діяльності, тим паче, що на сьогодні НБУ дає зрозуміти, що він готовий до такого розвитку подій. Нині в 17 банках введено тимчасову адміністрацію, до речі три банки вже ліквідовано, що зазначалось вище. Банки, які бажають залишитись

на фінансовому ринку, але є мало капіталомісткими, повинні об'єднатись для покращення своїх конкурентних позицій.

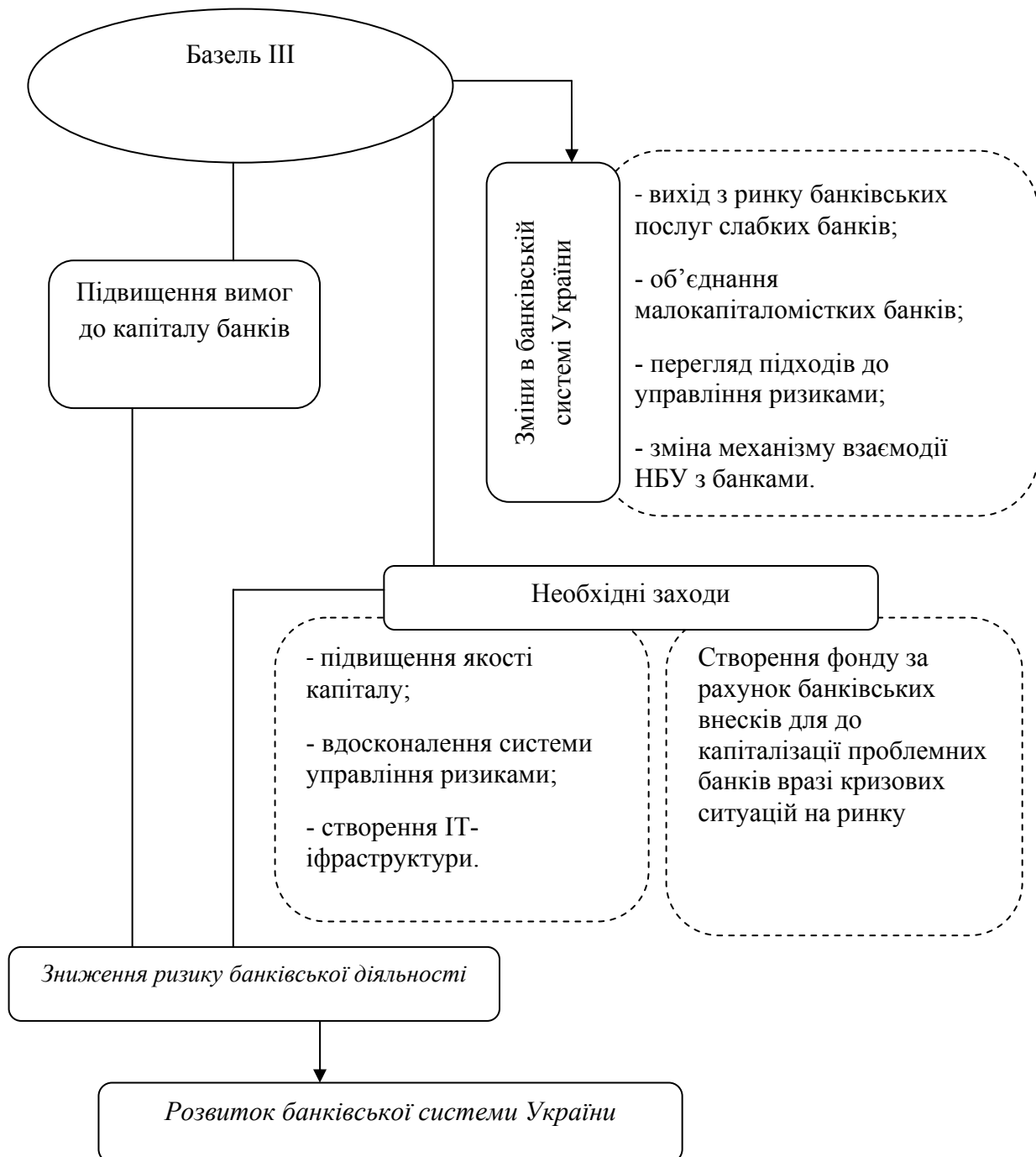

Рис. 6.4 Вплив впровадження «Базелю III» на банківську систему України

Також повинні зазнати деяких змін і взаємовідносинини Національного банку України з банками другого рівня. Ця співпраця повинна стати більш відкритою та незаангажованою.

Для отримання максимального ефекту від впровадження «Базелю III» потрібно провести, на нашу думку, ряд заходів: підвищити якість капіталу банків; удосконалити систему управління ризиками банківської діяльності; впроваджувати централізоване середовище керування IT-інфраструктурою, що дозволить покращити моніторинг і керуваність IT-інфраструктури, а також скоротити витрати на управління нею.

Також, ми пропонуємо створити фонд для до капіталізації проблемних банків в кризові періоди. Формуватись такий фонд може за рахунок банків-учасників. До речі, такий фонд уже почне працювати з 2016 року в Євросоні. Планується, що розмір залучених коштів до фонду за десять років сягне 55 млрд. євро.

Впровадження міжнародних стандартів банківської діяльності «Базель III» дасть можливість реформувати банківську систему України, дати їй новий, ефективний виток розвитку, зробити її стійкішою до зовнішніх і внутрішніх потрясінь. Фінансово стійка вітчизняна система зможе без обмежень виконувати, покладені на неї функції, що неодмінно прискорить економічний розвиток нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Література до розділу 1:

1. Бюлетень Національного банку України, 2012, № 3. - 192 с.
2. Бюлетень Національного банку України, 2013, № 3. - 189 с.
3. Коефіцієнт монетизації розвинених країн/ [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] – <http://fortrader.ru/learn/stimulirovanie-ekonomiki-i-koefficienty-onetizacii.html>].
4. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К.: ТОВ. «Август-Трейд», 2012.
5. ВВП на душу населення розвинених країн. – [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] – [\[http://autoconsultant.com.ua/marketing/view/5493/\]](http://autoconsultant.com.ua/marketing/view/5493/).
6. Сайт Національного банку України . – [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] – http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57896
7. Обсяг ОВДП, які перебувають в обігу // Вісник Національного банку України, 2013, № 3.
8. Базові ставки Центральних банків розвинених країн. - [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] – <http://www.forexua.com/ru/analytic/rates>
9. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm
10. Грошово-кредитна статистика // Бюлетень Національного банку України – №3, 2009 р. – 196 с. – С. 64-141.
11. Лазепка В.І. Спеціалізовані банки: напрями та перспективи розвитку в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит / В.І. Лазепка. – Київ, 2005. – 20 [6] с.
12. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19 червня 2003 р. № 979-IV зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
13. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

14. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19 червня 2003 р. № 978-IV зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
15. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Галина Сергеевна Панова. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 345с.
16. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду (науково-аналітичні матеріали) / [В. С. Стельмах, В. І. Міщенко, В. В. Крилова та ін.]. – Вип. 11. – К.: Національний банк України; Центр наук. досл., 2008. – 286 с.
17. Ліквідність банківської системи України (науково-аналітичні матеріали) / [В. І. Міщенко, А. В. Сомик та ін.]. – Вип. 12. – К.: Національний банк України; Центр наук. досл., 2008. – 180 с.
18. Смирнов А.В. Управление ресурсами и финансово-аналитическая работа в коммерческом банке/ Александр Владимирович Смирнов. –М.: Издат. Группа «БДЦ-пресс», 2002. – 176с.
19. Мельник Ю.Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф.Мельник, П.Т.Саблук.// Економіка АПК. – 2009. – №1. – С. 3-15.
20. Пасхавер Б.Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 47-53.
21. Колотуха С.М. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / С.М. Колотуха, І.П. Борейко // Економіка АПК. – 2009. – №1. – С. 89-96.
22. Наука та інновації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
23. Пашковский В.С. Государственные институты развития как средство модернизации российской экономики / В.С. Пашковский, Е.П. Терновская // Бизнес и банки. – 2008. – № 10. – С. 1-4.
24. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А. М. Герасимовича.– К.: КНЕУ, 2004.– 599 с.

25. Аналітичний огляд банківської системи України за 1 півріччя 2014 року//[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_2_kv_2014.pdf
26. Банківська енциклопедія / ред. А.М. Мороза. – К. Ельтон, 1993. – 328 с.
27. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : закон України, прийнятий Верховною Радою України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
28. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків навч. посібник. / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. – Суми Університетська книга, 2007.– 503с.
29. Масленніков В.В. Національні банківські системи / В.В. Масленніков, Ю.А. Соколов // банки та банківські системи. – 2006. - №3. – С. 4-16.
30. Дзюблюк О.В. Проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи в перехідній економіці / О.В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2005. - №3. С. 30-45.
31. Коваленко В.В.,Сергєєва О.С.Реформування банківської системи України в умовах фінансових глобалізаційних викликів/ Коваленко В.В.,Сергєєва О.С. //Міжвузівська науково-практична інтернет-конференція [Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку] (20 жовтня 2014 року). – Днепропетровськ, 2014. – С.29 – 33
32. Костюченко О.А. - Банківське право [Електронний ресурс] Доступ до ресурсу у режимі: http://pidruchniki.ws/1624011748133/pravo/zarodzhennya_evolyutsiya_bankivskoyi_spravi_ukrayini
33. Банківська система України[Текст] : монографія/ В. В. Коваленко, О. Г. Коренєва, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 187 с.

34. Аналітичний огляд банківської системи України за I півріччя 2014 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_2_kv_2014.pdf
35. Макроекономічний огляд НБУ за вересень 2014 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10885213>
36. Монетарний огляд за перше півріччя 2014 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=9792473>
37. Коваленко В.В. Управління фінансовою стійкістю банків: навч. посібник / В.В. Коваленко, М.І. Зверяков, О.С. Сергеева. – Одеса: Атлант, 2014. – 492 с.
38. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія/ Школьник І.О. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
39. Канаев А. В. Банковская деятельность в свете теории финансового посредничества: традиции и инновации / А. В. Канаев // Вестник СПбГУ. – 2006. – Вып. 3 – С. 113–123.
40. Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін. – К. : «Основи», 1998. – 963 с.
41. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.
42. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page11>.
43. Мишкін Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков / Ф. Мишкін. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 820 с.
44. Зимовець В. В. Фінансове посередництво : навч. посібник / В. В. Зимовець, С. П. Зубик. – К. : КНЕУ, 2004. – 288 с.
45. Корнєєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнєєв. – К. : Основа, 2007. – 192 с.
46. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : закон України від 12 липня 2001 року № 2664-

III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/65.html>.

47. Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти / С. В. Черкасова. – Львів : «Магнолія 2006», 2008. – 496 с.

Література до розділу 2:

1. Жердецька Л.В. Обґрунтування методичних засад оцінки достатності власного капіталу для покриття ризиків банківської діяльності / Л.В. Жердецька // Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету – 2014. – № 1 (33). – С. 19-29.
2. Кротюк В. Базель II: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з Першою компонентою / Кротюк Володимир, Куценко Олексій. – Вісник Національного банку України. – 2006. – №5. – С. 16-22.
3. Постанова Правління Національного банку України Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України № 361 від 02.08.2004 зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>
4. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7) «Фінансові інструменти: розкриття інформації» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_007
5. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» № 279 від 06.07.2000 р. (втратила чинність на підставі Постанови НБУ № 23 від 25.01.2012 р.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00>
6. Кузнєцова, Л. В. Кредитний менеджмент: підруч. / Л. В. Кузнєцова. - ОДЕУ. – ОРІДУ НАДУ, 2007. - 332 с.

7. Дані фінансової звітності банків України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097
8. Квартальна звітність банківських установ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://privatbank.ua/ua/about/finansovaja-otchetnost/>
http://www.aval.ua/about/bank_reports/
<http://www.eximb.com/ukr/about/report/2014/>
<http://www.oschadnybank.com/ua/about/reporting/>
http://deltabank.com.ua/about/financial_results/
http://www.unicredit.ua/ip_quartrep/
<http://www.pib.com.ua/about/report/>
http://ua.sberbank.ua/fin_rep_national/
http://pumb.ua/ru/about/financial_indicators/2014/
http://www.nadrabank.ua/site/page.php?lang=RU&id_part=107
<http://www.ukrsibbank.com/uk/pid8586/financial-reports.html>
9. Морсман Э. Управление кредитным портфелем [Текст] /Пер. с англ. М. Даниэль. Научный редактор В. Ионов. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 208 с.
10. Роуз П.С. Банковский менеджмент [Текст] /Пер. с англ. со 2-го изд. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
11. Постанова Правління НБУ «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» від 02 серпня 2004 року № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.bank.gov.ua>
12. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.bank.gov.ua>
13. Ларионова И.В. Управление активами и пассивами в коммерческом банке. – М.: Издательство «Консалтбанкир», 2003. – 272 с.
14. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г.Арбузов, Ю.В.Колобов, В.І.Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).

15. Ющенко В. А. Управління валютними ризиками : навч. посібник. В. А. Ющенко, В. І. Міщенко. – К. : Тов-во «Знання», КОО, 1998 – 444 с.
16. Банківські операції: Підручник / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. –Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
17. Банківський менеджмент: навч. посіб. / О. А. Кириченко, І.В. Гіленко, С. Л. Роголь та ін. / за ред. О. А. Кириченка. – 3-тє вид.; перероб. і доп. – К. : т-во «Знання-Прес», 2002. – 438 с.
18. Управління банківськими ризиками : навч. посіб. / Л. О. Примостка, П. М. Чуб, Г. Т. Карчева та ін. За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
19. Банковские риски : учебное пособие / кол. авторов ; под ред. д-ра экон. наук, проф. О. И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н. И. Валенцевой. – М. : КНОРУС, 2007. – 232 с.
20. Риск-менеджмент в коммерческом банке : монография / коллектив авторов ; под ред. И.В. Ларионовой. – М.:КНОРУС, 2014. – 456 с.
21. Рэдхэд, К. Управление финансовыми рисками / К. Рэдхэд, С. Хьюс. – пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 288 с.
22. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Г. Г Кірейцев.– 2-е вид., перероб. та доп. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 440 с
23. Про введення додаткових механізмів для стабілізації та грошово-кредитного та валютного ринків України: постанові правління НБУ від 29.08.2014 №540 / Національний Банк України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
24. Про врегулювання діяльності фінансових установ та проведення валютних операцій: постанова правління НБУ від 29.04.14 №245 / Національний Банк України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
25. Макконелл К. Экономикс. 14-е издание / К. Макконел, С. Брю. - М.: ИНФРА-М, 2003. – 972 с.
26. Blankespoor, E, Miller, G, White, H. (2011) Firm Dissemination, Direct-Access Information Technology and Information Asymmetry // Working Paper // ssrn.com.

27. Eichengreen B. (2003). Capital flows and crises. Cambridge: MIT Press, Massachusetts. - 385 p.
28. Моисеев С. Р. Модернизация банковского регулирования и надзора: передовой опыт и отечественные перспективы [Электронный ресурс] / С. Р. Моисеев. – Режим доступа : <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct>
29. Показатели финансовой устойчивости: руководство по составлению [Электронный ресурс]. – Международный валютный фонд. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>.
30. Лисенко Р.С. Методи проведення системного стрес-тестування банківської системи: основні характеристики та особливості практичного застосування / Лисенко Р.С. // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. - №12. – С. 96-199.
31. Macroprudential Policy Tools and Frameworks / Progress Report to G20. – 27 October 2011. – 20 p.
32. Закон Додда-Фрэнка [Електронний ресурс]: Финансовая энциклопедия Smart lab. – Режим доступа: <http://smart-lab.ru/finansoviy-slovar/>.
33. Consultative paper on revised “Core principles for effective banking supervision” issued by the Basel Committee [Electronic of resource]. – Access mode: <http://www.bis.org/press/p111220.htm>.
34. Семіряд А. Системно важливі фінансові установи: критерії, проблеми та регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/107.htm.
35. Risk Management Lessons from the Global Banking Crisis of 2008 [Electronic of resource]. – Senior Supervisors Group. – October 21, 2009. – Access mode: http://www.newyorkfed.org/newsevents/news/banking/2009/SSG_report.pdf.
36. Principles for sound stress testing practices and supervision [Electronic of resource]. – Basel Committee on Banking Supervision. – May, 2009. – Access mode: <http://www.bis.org/publ/bcbs155.pdf>.
37. CEBS Guidelines on stress-testing (CP32) [Electronic of resource]. – Committee of European Banking Supervisors. – March 31, 2010. – Access mode: <http://bankenverband.de/downloads/fachinformationen>.

38. Final Report of the IIF Committee on Market Best Practices: Principles of Conduct and Best Practice Recommendations. [Electronic of resource]. – Institute International Found. – July 17, 2008. – Access mode: http://vorige.nrc.nl/redactie/economie/IIF_Final_Report_of_the_Committee_on_Market_Best_Practices.pdf
39. Basel Committee's Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision [Electronic of resource]. – Basel Committee on Banking Supervision. – September 2008. – Access mode: <http://www.bis.org/publ/bcbs144.pdf>.
40. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України [Електронний ресурс]: методичні рекомендації затверджені Правлінням Національного банку України від 06.08.2009 № 460. – режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09>.
41. Хироко Оура Стресс-тесты оценивают прочность банков, моделируя результаты их деятельности в экстремальных экономических сценариях / Оура Хироко, Шумахер Лилиана // Финансы и развитие. – 2009. - №6. – С. 38-40.

Література до розділу 3:

1. Ишманов А.В., Малахова Т.С., Малахо В.С. Анализ мировой банковской системы в условиях глобальных финансовых дисбалансов / Ишманов А.В., Малахова Т.С., Малахо В.С. // Финансы и кредит №9 (537), Москва -2013.
2. Глазьев С.Ю. О реформировании глобальной валютно-финансовой системы и стимулировании экономического роста / Глазьев С.Ю. // Деньги и кредит. №7. 2012 г.
3. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807
4. Литвинюк О.В. Формування стратегії та підходів до управління пасивами та активами банківських установ / Литвинюк О.В // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Всеукраїнська асоціація молодих науковців №21 (173), 2012-135-140с.

5. Сало І.В. Фінансовий менеджмент у банку: Навчальний посібник / І.В.Сало, О.А.Криклій. – Суми: Університетська книга, 2007-314с.
6. Матвєєнко В.К. Фінансова глобалізація і її вплив на банківську систему України / Матвєєнко В.К. // Вісник соціально-економічних досліджень: збірник наукових праць ОНЕУ. – Одеса, 2012 – Вип. №1 (44)- с.331-336.
7. Вайн С. Глобальный финансовый кризис: Механизм развития и стратегии выживания / Саймон Вайн. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. -302с.
8. Лаврушин О.И., Деньги, кредит, банки : учебник / кол. авторов; под ред. засл. деят. науки РФ, д-ра экон. наук, проф. О.И.Лаврушина. – 6-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2007. - 560 с.
9. Кузнєцова Л.В., Теоретико-методологічні засади фінансової діяльності банку / Л.В. Кузнєцова. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2009.-324с.
10. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты: учебник / А. Б. Фельдман. - М. : Финансы и статистика, 2003. - 421 с.
11. Офіційний сайт Office of the Comptroller of the Currency (Управління контролеру грошового обігу США - [http://www.occ.gov/news-issuances/news-releases/2014/nr-occ-2014-134.html](http://www OCC.gov/news-issuances/news-releases/2014/nr-occ-2014-134.html)
12. Гришина О.А., Звонова Е.А. Регулирование мирового финансового рынка: Теория, практика, инструменты. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 410с. – (Научная мысль).
13. Шкалаберда Я.Л. Асимметрия информации в рыночной системе хозяйствования / Я.Л. Шкалаберда. – М., 2007. - 31 с.
14. Катасонов В.Ю., Анатомия финансового рынка через призму скандала, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://communitarian.ru/publikacii/finansy/anatomiya__finansovogo_rynka_cherez_prizmu_skandala_chast_1_23072013/
15. Ершов М.В.: «О возобновлении роста высокорисковых операций в мировом финансовой сфере», Деньги и кредит, сентябрь 2014

Література до розділу 4:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – М.: Эксмо, 2008.
2. Базилевич В. Д. Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХ століття / В. Д. Базилевич, А. І. Ігнатюк, Т. В. Гайдай // Економічна теорія. – 2013. – Вип. 1. – С. 111–118.
3. Стратегія розвитку фінансового сектора України до 2015 року.
4. Бесчастний А. В. Економічна безпека національної економіки: теорія, механізми забезпечення та реалізації [Текст]: монографія / А.В.Бесчастний; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк: Ноулідж, 2012. – 279 с.
5. Розвиток фінансів в умовах відкритої економіки [Текст]: колект. моногр. / Н. Г. Виговська, О. М. Петрук, М. М. Александрова та ін., ред.: О.М.Петрук; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир: Рута, 2012. – 415 с.
6. Герасименко О. М. Індикатори оцінки стану системи економічної безпеки торговців цінними паперами [Текст]: монографія / О. М. Герасименко; Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. – Черкаси, 2012. – 236 с.
7. Зверяков М. І. Національна економічна система: проблеми теорії: монографія / М. І. Зверяков. – О.: Астропринт, 2012. – 319 с.
8. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект : монографія / М. В. Фомін, В. В. Приходько, М. Г. Каптуренко, В. В. Кузьменко, І. Г. Мішина; ред.: М. В. Фомін; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. – 332 с.
9. Білорус О. Г. Глобальна структурна криза та трансформації фінансової світ-системи / О. Г. Білорус // Фінанси України. – 2014. – № 4. – С. 32–45.
10. Мировые финансовые лидеры наметили шаги для содействия росту, увеличению рабочих мест. Обзор МВФ. 11 октября 2014 г. [<http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/survey/so/2014/new101114ar.htm>].
11. Глобальная программа мер экономической политики директора-распорядителя. Выше цели, больше усилий. Октябрь, 2014 года

- [Електронний ресурс] – Режим доступу: [<http://www.imf.org/external/ns/loc/cs.aspx?id=71>].
12. Бланшар О. Наследие кризиса, угрозы, неопределенность. 7 октября 2014 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: [<http://blog-imfdirect.imf.org/>].
 13. Аналитическое резюме [Електронний ресурс] – Режим доступу: [<http://www.imf.org/sumr.pdf>].
 14. Богдан Т. П. Тренди глобального фінансового ринку під впливом боргових процесів у розвинутих країнах / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2014. – № 7. – С. 31–48.
 15. Примостка Л. О. Тренди глобального фінансового ринку під впливом боргових процесів у розвинутих країнах / Л. О. Примостка, І. В. Краснова // Фінанси України. – 2014. – № 7. – С. 49–65.
 16. Функціонування та розвиток регіональної банківської системи: монографія / І. Г. Брітченко, В. С. Стойка, О. М. Момот та ін., ред.: І. Г. Брітченко; МОНМС України, Укоопспілка, ВНЗ «Полтав. ун-т економіки і торгівлі». – Полтава, 2012. – 211 с.
 17. Вожжов А. П. Процессы трансформации банковских ресурсов: монография / А. П. Вожжов; Мин-во образования и науки Украины, Севастопольский нац. техн. ун-т. – Севастополь: СевНТУ, 2006. – 339 с.
 18. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: Монографія / За ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Астон, 2012. – 358 с.
 19. Довгань Ж. М. Фінансова стійкість банківської системи України: проблеми оцінки та забезпечення [Текст]: монографія / Ж. М. Довгань. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 448 с.
 20. Банківські ризики і фінансова стійкість комерційних банків: [монографія] / А. В. Череп, Є. Л. Білий, В. З. Бугай, А. В. Горбунова; ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т» МОНМС України. – Запоріжжя: Запоріж. нац. ун-т, 2012. – 135 с.
 21. Корнилюк Р. В. Іноземні банки в Україні: вплив та регулювання: монографія / Р. В. Корнилюк, І. Б. Івасів, О. М. Дибя; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2012. – 234 с.

22. Шпачук В. В. Державне антикризове управління банківською системою: теорія, методологія, практика: монографія / В. В. Шпачук. – К.: Акад. муніцип. упр., 2012. – 302 с.
23. Стийн Классенс, Хуан А. Маркетти. Перестройка глобальной банковской системы // Финансы и развитие. – 2013. – Декабрь. – С. 14–17.
24. Косарева І. П. Проблеми розвитку іпотечного ринку в Україні / І. П. Косарева, Г. О. Сукрушева, Н. В. Сарматицька // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 20 (993). – С. 146–154.
25. Сьомченков О. А. Проблеми функціонування привілейованих акцій в Україні / О. А. Сьомченков // Фінанси України. – 2014. – № 6. – С. 63–79.
26. Клименко О. В. Закономірності розвитку ринків небанківських фінансових послуг в Україні / О. В. Клименко // Фінанси України. – 2014. – № 6. – С. 80–94.
27. Заворотній Р. І. Проблеми оцінки ризиковості емітентів на фінансових ринках / Р. І. Заворотній // Фінанси України. – 2014. – № 6. – С. 49–62.
28. Мортіков В. В. Вигоди та втрати внаслідок функціонування системи державного пенсійного страхування / В. В. Мортіков // Фінанси України. – 2014. – № 6. – С. 40–48.
29. Цікановська Н. А. Теоретико-методичні підходи до діагностики фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів в Україні / Н. А. Цікановська // Фінанси України. – 2014. – № 8. – С. 85–96.
30. Кузьменко О. В. Перестраховання як механізм стабілізації страхового ринку в умовах фінансової кризи / О. В. Кузьменко // Фінанси України. – 2014. – № 7. – С. 66–74.
31. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення контролю за укладенням договорів застави та іпотеки земельних ділянок та прав на них: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.01.2011 року № 7539 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [www.rada.gov.ua].
32. Про затвердження Порядку і правил обов'язкового страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування: Постанова Кабінету Міністрів

- України від 06.04.2011 року № 358 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [www.rada.gov.ua].
33. Программа открытого акционерного общества «Агентство по ипотечному жилищному кредитованию» по развитию ипотечного страхования (основные положения). – 24 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [АНМЛ_program_for_MI_development_rus(1)pdf].
 34. Найденов В. С. Инфляция и монетаризм. Уроки антикризисной политики / В. С. Найденов, А. Ю. Сменковский. – Белая Церковь : ОАО «Белоцерковская книжная фабрика», 2003. – 352 с.
 35. Зимовець В. Макроекономічні аспекти активізації банківського кредитування в Україні / В. Зимовець, Н. М. Шелудько // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 11. – С. 54–58.
 36. Коваленко В. В. Діагностичні процеси в антикризовому управлінні банківською системою / В. В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи (укр.). – 2008. – № 1. – С. 81–88.
 37. Основні тенденції грошово-кредитного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=40863 –Офіційний сайт Національного банку України.
 38. Финансирование роста: выбор методов в изменчивом мире. Научный доклад о политике Всемирного банка / пер. С англ. – М. : «Весь Мир», 2002. – 256 с.
 39. Унковська Т. Моделювання впливу змін обмінного курсу національної валюти на підприємства експортного, імпортного та внутрішнього секторів економіки // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 6. – С. 12–16.
 40. Lafleche T. The Impact of Exchange Rates Movements on Consumer Prices. Bank of Canada Review, Winter: 21–32. – 1996.
 41. Корищенко К. Н. О влиянии курсовых эффектов валютной политики на инфляцию / К. Н. Корищенко // Экономические науки. – 2006. – № 2 (15). – С. 7–44.
 42. Лапчук Б. Ю. Валютна політика : навчальний посібник / Б. Ю. Лапчук. – К. : Знання, 2008. – 212 с.
 43. Крашениников Е. А. Долларизация как основная форма многовалютности / Е. А. Крашениников // Финансовый бизнес. – 2008. – № 3. – С. 70–77.

44. Міщенко В. Доларизація: причини та наслідки для економіки України / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5. – С. 28–31.
45. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=359492.
46. Метод главных компонент [Электронный ресурс]. – Википедия. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
47. Янковой А. Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA : монографія / А. Г. Янковой. – Одесса : Optimum, 2002. – 325 с.
48. Ball L. Money, banking and finance / L. Ball // Worth Publishers: New York. – 2011. – 608p.
49. Kim D. Term stricter estimation with survey data in interest rate forecast / D. Kim, A. Orphanides // Federal Reserve Board Finance and economics Discussion Servis. – 2005. - №48.
50. Evans M. Real risk, inflation risk, and the term structure / M. Evans // Economics Jornal. – 2003. - №123ю. – P.345-349.
51. Зимовець В. Відсоткова ставка та інфляція у перехідній економіці України : автореф. Дис. На здобуття наук. ступеня кае. Економ. Наук : спец. 08.04.01 «Фінанси підприємств» / В.В. Зимовець. – Інститут економіки НАН України. – Київ, 1998. – 16 [1] с.
52. Формування вартості кредитів у країнах з перехідною економікою та вплив на неї облікової ставки / Інформаційно-аналітичні матеріали / За ред. О Кіресва, М. Шаповалової. – Київ: Центр наукових досліджень НБУ. – 2004. – 84 с.
53. Смовженко Т. Моделювання динаміки відсоткових ставок в умовах інфляції / Т. Смовженко, В. Хилекно, С. Андрос // Економіка України. – 2012. – №5. – С. 52-66.
54. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Фінансові ринки. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
55. Шоломицький Ю. оцінка інфляційної складової в структурі відсоткових ставок / Ю. Шоломоцький // Вісник Національного банку України. – 2014. - №1. – С.55-62.

56. Bernhard's T. The neutral real interest rate / T. Bernhard's, K. Gerdrup // Norges Bank Economic Bulletin. – 2007. – №2. – vol. 48.
57. Garnier J. A joint estimation of the natural real interest rate and the output gap in the euro area / J. Garnier, B. Wilhelmens // ECB Working Paper. – 2005. – №546.
58. Joyce M. Extracting inflation exceptions and inflation risk premia from the tern structure: a joint model of the UK nominal and real yield curves / M. Joyce, P. Lildholdt, S. Sorensen // Bank of England Working Paper. – 2009. – №360.
59. Сайт межгосударственного статистического комитета Содружества независимых государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cisstat.com/rus/macro001-2.htm>
60. Сайт Державної служби статистики України. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ukrstat.gov.ua/>.
61. Интернет–газета Економіка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economica.com.ua/finance/article/23309517.html>.
62. Информационный портал о личных инвестициях и финансах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://investfunds.ua/news/dolya-inostrannogo-kapitala-v-bankovskoj-sisteme-vyrosla-ukransk-novini-121281/>.
63. Сайт національного рейтингового агентства Рюрик. [Электронный ресурс] – режим доступа: http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_2_kv_2014.pdf.
64. Сайт Національного антикорупційного порталу. [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://antikor.com.ua/articles/13230-kahdyj-tretij-bank-lopnet>.
65. Doing business 2014. Economy Profile Ukraine. Comparing Business Regulations for Domestic Firms in 189 Economies.- 11th edition. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/~media/giawb/doing%20business/documents/profiles/country/UKR.pdf>
66. Сайт информационно-аналитического агентства «Центр гуманитарных технологий».[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gni/rating-countries-gni-info>).

67. Сайт prostobiz.ua [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.prostobiz.ua/finansy/investment/stati/investitsionnyu_klimat_ukrainy_2014_15_godov_i_assotsiatsiya_s_es_prognozy_ekspertov

Література до розділу 5:

1. Концепція реформування банківської системи України / Режим доступу : <http://www.nabu.com.ua/>
2. Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру [Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2014 № 464 - Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=8921696>
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/file/link/364288/file/IFRS10.pdf>
4. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 «Об'єднання бізнесу» [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/92415/%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%C3%87_3.pdf
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/237457/19_IAS8_IFRS_2009_GVT.pdf
6. Модеров С. Комбинированная финансовая отчетность: миф или реальность? / С. Модеров // Учет и аудит Казахстана. - 2011. - № 5. - С. 6-13.
7. Пономаренко І. Комбінована фінансова звітність: рух у майбутнє / І. Пономаренко // [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.cib-audit.com/press-center/novosti/kombinovana-finansova-zvtnist-ruh-u-maybutnie>
8. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_063

9. Красильников О. Внегосударственные денежные системы в информационной экономике / О. Красильников, Е.Красильников // Вопросы экономических наук. – 2012. – № 5. – С. 151–158.
10. Крилова В. В. Інституційна структура регулювання як основа захисту прав споживачів фінансових послуг / В.В.Крилова, М.В.Ніконова, А. О. Крилова // Фінанси України. – 2013. – № 10. – С. 34–40.
11. Боровок Є. Перспективи розвитку сучасних форм реорганізації та реструктуризації банківських установ України [Електронний ресурс] / Є. Боровок // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу до журн.: [<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11bevbuu.pdf>].
12. Ковалюк А. О. Реструктуризація комерційних банків в Україні: особливості та правове забезпечення / А. О. Ковалюк // Економіка і регіон. ПолтНТУ. – 2009. – № 1 (20). – С. 208–210.
13. Круглик С. Міжнародні зв'язки Національного банку / С. Круглик // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 10. – С. 48–51.
14. Міщенко В. Удосконалення регулювання і нагляду за реорганізацію банків / В. Міщенко, М. Олесійчук // Банківська справа. – 2010. – № 1. – С. 3–11.
15. Міщенко В. Міжнародний досвід реструктуризації банківської системи за участі держави / В. Міщенко, А. Петріна // Вісник НБУ. – 2011. – Квітень. – С. 12–17.
16. Даниленко О. Л. Інституційна довіра і довіра до центрального банку / О. Л. Даниленко // Економічна теорія. – 2012. – № 3. – С. 74–84.
17. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України, затверджений Верховною Радою України № 2121-III від 07.12.2000. – Режим доступу: [<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.635.40&nobreak=1>].
18. Присяжник Ю. Ю. Злиття та поглинання банків: механізми реалізації та принципи застосування / Ю. Ю. Присяжник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – 20.7. – С. 206–214.

19. Арбузов С. Стан і перспективи розвитку грошово-кредитного ринку України / С. Арбузов, О. Щербакова // Вісник НБУ. – 2012. – № 6. – С. 3–7.
20. Селівестров В. В. Аналіз впливу інструментів грошово-кредитної політики Японії на цінову стабільність / В. В. Селівестров // Фінанси України. – 2013. – № 8. – С. 73–85.
21. Віднійчук-Вірван Л. А. Міжнародний банківський бізнес: базові категорії, поняття терміни: Навчальний посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2007. – С. 30–33.
22. Богдан Т. П. Трансформація національної системи контролю руху капіталів в умовах реформування міжнародної фінансової архітектури / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2013. – № 7. – С. 18–32.

Література до розділу 6:

1. Kissinger H. Diplomacy / Kissinger Henry.-New York: Simon and Schuster,1995 - 912с.
2. Сорос Дж. Роль Международного валютного фонда / Сорос Джордж: [пер. с англ. Умрихиной С.К, Штернгарца М. З] –М: Издательський дом ИНФРА-М, 1999- 262с.
3. Пахомов Ю.Н. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. / Пахомов Ю.Н. Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В.-К: Україна, 1997- 345с.
4. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник / Лук'яненко Д.Г.- К: КНЕУ, 2005 – 203с.
5. Щербина О. І. Взаємодія держави з міжнародними фінансовими організаціями як інструмент покращення стану соціальної сфери України / О. І. Щербина // Формування ринкових відносин в Україні - 2011.- №3.- С. 170-174.
6. Козак Ю.Г., Ковалевський В.В., Ліганенко І.В. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навчальний посібник / За редакцією Козака Ю.Г., Ковалевського В.В., Ліганенко І.В.: - [2-ге видання] – К: Центр учбової літератури, 2009-356с.

7. Шевченко В.Ю. Міжнародна фінансова інтеграція: вплив та перспективи фінансової системи України / Шевченко В.Ю // Вісник КНЕУ. Економіка 79/2005 – К: КНЕУ – 21-23с.
8. Усоскин В.М. Базель III: влияние на экономический рост (обзор эмпирических исследований) / В.М. Усоскин // Информационно-аналитические материалы Деньги и кредит №9, 2013- 32-38с.
9. Базель III — новые стандарты капитала и ликвидности / Проект World Business Law від 02.06.2011 // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.worldbiz.ru/analytics/detail.php?ID=1505>.
10. Рада з фінансової стабільності готує нововведення для банків // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?rada>
11. МВФ: Вимоги до достатності капіталу банків Європи повинні бути підвищені // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/economic/mvf-trebovaniya-k-dostatocnosti-kapitala-bankov-evropy-16102011134700>
12. Довгань Ж.М. Антикризові заходи як інструмент забезпечення фінансової стійкості банківської системи / Ж.М.Довгань // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – №25(8). – С.238–241.
13. Моисеев С. Р. Модернизация банковского регулирования и надзора: передовой опыт и отечественные перспективы [Электронный ресурс] / С. Р. Моисеев. – Режим доступа : <http://www.google.com.ua/>.
14. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/>
15. Провідні банки світу виконали базельські вимоги з випередженням на 5 років // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/2014/01/30/317895>
16. Крупнейшим банкам сказали выполнить "Базель III" раньше срока // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://delo.ua/world/>.
17. Bank for International Settlements (BIS) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>

18. Банки зітхнули з полегшенням - «Базель-3» буде пізніше // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/news/32031.html>
19. Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001. – № 368. «Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0841-01>.
20. Постанова Правління Національного банку України від 08.05.2002. – № 171. «Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1080-03>.
21. Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004. – № 104. «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.
22. Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004. – № 361. «Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України» // [Постанова Правління Національного банку України від 27.02.2014 № 104 <http://www.bank.gov.ua/doccatalog>].
23. Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009. – № 460. «Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09>.
24. Вагзян Г. Украина не вписывается в «Базель» / Вагзян Г., Очимовская Т. // Всеукраинский деловой ежемесячник «Власть денег». – №18-22(418). – С. 22-23.
25. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків Закон України від 15 лютого 2011 року N 3024-VI » // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3024-17/page2>
26. Богута Н. 55 чистых и нечистых банков // «Власть денег». – №10 (276). – С. 16-22.